ATLANTI

International review for modern archival theory and practice
Rivista internazionale di teoria e pratica archivistica moderna
Mednarodna revija za sodobno arhivsko teorijo in prakso

Volume 36(2026) Number 1

Trieste - Maribor 2026

ATLANTI

International review for modern archival theory and practice
Mednarodna revija za sodobno arhivsko teorijo in prakso
Rivista internazionale di teoria e pratica archivistica moderna

Volume 36(2026) Number 1

PROFESSIONAL PROCESSING OF ARCHIVAL RECORDS USING NEW INFORMATION TECHNOLOGIES

STROKOVNA OBDELAVA ARHIVSKEGA GRADIVA Z UPORABO NOVIH INFORMACIJSKIH TEHNOLOGIJ

TRATTAMENTO ARCHIVISTICO PROFESSIONALE DELLA DOCUMENTAZIONE D'ARCHIVIO MEDIANTE L'UTILIZZO DELLE NUOVE TECNOLOGIE INFORMATICHE

International Institute for Archival Science of Trieste and Maribor
State Archives of Trieste
ALMA MATER EUROPAEA UNIVERSITY – ECM

Trieste - Maribor 2026

International Institute for Archival Science of Trieste (Italy) and Maribor (Slovenia)
Alma Mater Europaea University - European Center Maribor (Slovenia)
General Directorate of Archives (Italy)
State Archives of Trieste (Italy)

Editors in Chief: Peter Pavel Klasinc, Ph.D. (Slovenia)
Grazia Tatò, Ph.D. (Italy)

Assistant Editor: Anja Prša (Slovenia)

Scientific Committee/ Editorial Board:
Stefano Allegrezza, Ph.D. (Italy)
Dimitri Brunetti, Ph.D. (Italy)
Arian Rajh, Ph.D. (Croatia)
Peter Pavel Klasinc, Ph.D. (Slovenia)
Mikhail V. Larin, Ph.D. (Russia)
Julijana Visočnik, Ph.D. (Slovenia)
Antonio Monteduro (Italy)
Miroslav Novak, Ph.D. (Slovenia)
Andrei Rybakou, Ph.D. (Belarus)
Azem Kožar, Ph.D. (Bosnia and Herzegovina)
Elisabeth Schöggl-Ernst, Ph.D. (Austria)
Zdenka Semlič Rajh, Ph.D. (Slovenia)
Grazia Tatò, Ph.D. (Italy)
Ludvik Toplak, Ph.D. (Slovenia)

Design: Tjaša Pogorevc (Slovenia)

Translations: Antonio Monteduro (Italy) (Italian, English)
Tanja Angleitner Sagadin, Ph.D. (Slovenia) (English, Slovenian)

All the texts have been peer reviewed.
Process of the peer review was lead by:
Peter Pavel Klasinc, Ph.D. (Slovenia)
The publisher resumes no responsability for the contents of the reports.
The authors are fully responsible for the contents.
The edition was finished in October 2026.
The publication is available on the AMEU Press website:
https://journal.almamater.si/.

The publication was made possible by the support of:
International Institute for Archival Science of Trieste (Italy) and Maribor (Slovenia)
Public Agency for Scientific Research and Innovation of the Republic of Slovenia (ARIS)
Alma Mater Europaea University – European Center Maribor, Slovenia

The publication was made possible by the support of: International Institute for Archival Science of Trieste (Italy) and Maribor (Slovenia) Public Agency for Scientific Research and Innovation of the Republic of Slovenia (ARIS) Alma Mater Europaea University – European Center Maribor, Slovenia

UDC 930.251

ISSN 1318-0134
For Italy: ISSN 2282-9709

Published by: Alma Mater Europaea University (Slovenia)
International Institut for Archival Science of Trieste (Italy) and Maribor (Slovenia)

Printed by: Design Studio

Circulation of 200 copies

Copyright 2020 by: International Institute for Archival Science of Trieste and Maribor, via La Marmora n.17,I-34139 Trieste – Italy

All rights reserved: No parts of this publication may by reproduced, in any form or by any means, without permission in writing from the publisher.

Organizing Secretariat: International Institute for Archival Science of Trieste and Maribor
c/o State Archives of Trieste
Via A. La Marmora, 17 - I-34139 Trieste - Italy
e-mail: peter.klasinc@almamater.si

The figure of Atlant taken from:
ATLAS NOUVEAU, Contenant toutes les parties du monde, Ou sont exactement Remarquées les Empires, Mon - archies, Royaumes, Etats, Republiques etc. Par Guillame dI'Isle, a Amsterdam, Chez Jean Covens & Corneille Morties, 1733.

TABLE OF CONTENTS

EDITORIAL / UVODNIK / EDITORIALE 7

Ameera Yahya Ahmed AL-Hooti
THE INTELLIGENT ARCHIVAL ECOSYSTEM: DESIGNING THE FUTURE ARCHITECTURE OF AI-POWERED ARCHIVES 23
INTELIGENTNI ARHIVSKI EKOSISTEM: NAČRTOVANJE PRIHODNJE ARHITEKTURE ARHIVOV, PODPRTIH Z UMETNO INTELIGENCO
L'ECOSISTEMA ARCHIVISTICO INTELLIGENTE: PROGETTARE L'ARCHITETTURA FUTURA DEGLI ARCHIVI BASATI SULL'INTELLIGENZA ARTIFICIALE

Žiga Tekavec
VLOGA KLASIFIKACIJSKEGA NAČRTA PRI UPRAVLJANJU FIZIČNEGA IN DIGITALNEGA DOKUMENTARNEGA GRADIVA 63
THE ROLE OF THE CLASSIFICATION PLAN IN MANAGING PHYSICAL AND DIGITAL RECORDS
IL RUOLO DEL PIANO DI CLASSIFICAZIONE NELLA GESTIONE DEI DOCUMENTI CARTACEI E DIGITALI

Aleksander Lavrenčič
POMOČ ORODJA GOOGLE GEMINI PRI OBLIKOVANJU POPISOV AVDIOVIZUALNEGA GRADIVA 79
SUPPORT OF GOOGLE GEMINI IN CATALOGUING AUDIOVISUAL ARCHIVAL MATERIALS
SUPPORTO DI GOOGLE GEMINI NELLA CATALOGAZIONE DI MATERIALI D'ARCHIVIO AUDIOVISIVI

Katarina Horvat
ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND USER REQUESTS. VERIFICATION OF INFORMATION PROVIDED BY ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR A SPECIFIC CATEGORY OF INQUIRIES FROM USERS OF THE STATE ARCHIVES IN ZAGREB 91
UMETNA INTELIGENCA IN UPORABNIŠKE POIZVEDBE: PREVERJANJE INFORMACIJ, KI JIH UMETNA INTELIGENCA POSREDUJE PRI DOLOČENI KATEGORIJI POIZVEDB UPORABNIKOV DRŽAVNEGA ARHIVA V ZAGREBU
INTELLIGENZA ARTIFICIALE E RICHIESTE DEGLI UTENTI: VERIFICA DELLE INFORMAZIONI FORNITE DALL'INTELLIGENZA ARTIFICIALE PER UNA SPECIFICA CATEGORIA DI RICHIESTE DEGLI UTENTI DELL'ARCHIVIO DI STATO DI ZAGABRIA

Markus Schmalzl
FAIR ACCESS OPTIONS TO ARCHIVAL DATA IN GERMANY? 105
MOŽNOSTI DOSTOPA DO PODATKOV IZ NEMŠKIH ARHIVOV V SKLADU Z NAČELI FAIR?
OPZIONI DI ACCESSO FAIR AI DATI D'ARCHIVIO IN GERMANIA?

Ildikó Szerényi, András Simon
USER-GENERATED CONTENT IN ARCHIVAL PRACTICE: A CASE STUDY OF PARTICIPATORY APPROACHES AT THE NATIONAL ARCHIVES OF HUNGARY 121
VSEBINE, KI JIH USTVARJAJO UPORABNIKI, V ARHIVSKI PRAKSI: ŠTUDIJA PRIMERA PARTICIPATIVNIH PRISTOPOV V NACIONALNEM ARHIVU MADŽARSKE
I CONTENUTI GENERATI DAGLI UTENTI NELLA PRATICA ARCHIVISTICA: UN CASO DI STUDIO SUGLI APPROCCI PARTECIPATIVI PRESSO L'ARCHIVIO NAZIONALE UNGHERESE

Karen J. Trivette
TO TRUST OR NOT TO TRUST: ARCHIVAL RECORDS AND MEASURING RESEARCHERS' CONFIDENCE IN THEM ____ 139
ZAUPATI ALI NE ZAUPATI: ARHIVSKO GRADIVO IN MERJENJE ZAUPANJA RAZISKOVALCEV VANJ
FIDARSI O NON FIDARSI: I DOCUMENTI D'ARCHIVIO E LA VALUTAZIONE DELLA FIDUCIA DEI RICERCATORI NEI LORO CONFRONTI

Arian Rajh
REMEMBERING DR. ŽIVANA HEĐBELI ____ 169

Miroslav Novak
PROF. DR PETER PAVEL KLASINC AT EIGHTY: A LIFE DEDICATED TO ARCHIVAL SCIENCE ____ 171
PROF. DR. PETER PAVEL KLASINC OB OSEMDESETLETNICI: ŽIVLJENJE POSVEČENO ARHIVSKI ZNANOSTI

Peter Pavel Klasinc
DR MIROSLAV NOVAK – RECIPIENT OF THE AŠKERC AWARD FOR LIFETIME ACHIEVEMENT: BRIDGING ARCHIVAL TRADITION AND INFORMATION TECHNOLOGIES ____ 183
DR. MIROSLAV NOVAK – PREJEMNIK AŠKERČEVE NAGRADE ZA ŽIVLJENJSKO DELO: ARHIVIST MED TRADICIJO IN INFORMACIJSKIMI TEHNOLOGIJAMI

Matjaž Aškerc
ANTON AŠKERC: PRVI MESTNI ARHIVAR/ARHIVIST ____ 193
ANTON AŠKERC: THE FIRST CITY ARCHIVIST
ANTON AŠKERC: IL PRIMO ARCHIVISTA COMUNALE

EDITOR'S NOTE/OPOMBA UREDNIKA/NOTA DEL REDATTORE ____ 275

EDITORIAL

This year, the themes of the 36th International Conference were selected relatively easily, as the majority of members agreed that the 2026 conference should focus on two highly relevant areas:

1. **Professional processing of archival records and documents using new information technologies**
2. **The role of archives and archivists in the global world of the future**

1. PROFESSIONAL PROCESSING OF ARCHIVAL RECORDS USING NEW INFORMATION TECHNOLOGIES

The fundamental principles of the professional processing of archival records have not changed significantly throughout history. Although it is difficult today to reconstruct precisely how archivists worked in the ancient Greek states, the Roman Empire, and even earlier civilizations, archaeological findings and professional literature nevertheless provide us with some insight into how records were created, preserved and used, as well as into the role of those responsible for their custody.

Today, the professional processing of archival records is clearly embedded within legal, organisational and professional frameworks. National legislation defines the organisation and operation of archives, the conditions for the preservation of records, and the knowledge and competencies required of archival professionals in order to carry out professional archival and technical work successfully.

New information technologies have brought significant changes to this field. We are currently experiencing a transition from traditional archival processing towards an environment in which digitisation, digitised records and various information tools are increasingly being used in professional archival work. At the same time, a growing proportion of records are born electronic or digital, meaning that their management, preservation and use require different professional approaches.

As someone who has been involved in the education of archivists for many years, I can observe that new information technologies are not only changing archival practice, but are also creating a need for new knowledge and, consequently, for the adaptation of archival education at all three levels of higher education. In Slo-

venia, discussions are also taking place concerning the suitability of the provisions of the Protection of Documents and Archives and Archival Institutions Act (ZVDAGA) regarding the educational requirements for persons responsible for documentary and archival records within creating organisations. Practice has shown that, alongside formal education, considerably greater attention must also be devoted to professional competencies. For this reason, at Alma Mater Europaea University we will continue to adapt archival studies at all three levels and equip students with the knowledge required to work with both traditional and born-digital records (Novak).

However, the development of archival science is not limited to the field of technology. New research approaches are also increasingly entering the profession. These include the use of mixed research methods and interactive approaches to the research, preparation and presentation of archival exhibitions (Horvat).

Another important issue in contemporary archival science remains the authenticity of archival records. This raises the fundamental question of trust: can archival records be trusted, on what grounds can such trust be established, and can the degree of trustworthiness itself be appropriately researched or measured (Trivette)?

Artificial intelligence has entered practically every area of life in recent years, and archival science, archival theory and archival practice are no exception. It is therefore entirely justified to ask what role artificial intelligence may play in the use of archival records and what requirements researchers and other users may place on the verifiability of the information provided by AI systems. Of particular importance will be the question of how reliable and verifiable answers can be ensured for users in archival reading rooms when artificial intelligence tools are employed in research (K. Horvat).

For many years, our research topics and conferences have also addressed the relationship between archives, archivists and social media. The ways in which social media are used differ considerably between countries, as do their reach, purpose and the response of the public (Kožar).

Another important area concerns the documentation of traditional, social and cultural practices. Archives play an important role in this respect by providing access to archival records as part of cultural heritage and enabling their contemporary use and interpretation (Nenezić).

Archival records, regardless of whether they exist in traditional or digital form, play an important role in shaping and preserving national identities. At the same

time, the position of archives within society must be strengthened, and the opportunities offered by modern information technologies for the preservation, presentation and use of archival heritage should be fully utilised (Al-Mahruqi).

Issues of identification, authenticity and trust services are becoming increasingly important. In the European context, these areas are significantly regulated by the eIDAS framework and will undoubtedly become even more relevant in the future for archives and the management of electronic records (Popovici).

The changing role of archives within Europe also raises questions about their contribution to European identity, collective memory and citizenship. Archives are not merely institutions that preserve the past; they are also important actors in shaping the understanding of shared European heritage (Schlenker).

The use of artificial intelligence is also expanding rapidly in professional archival work. Particularly interesting possibilities include its use in document indexing, the preparation of descriptions, and support for scientific and research activities (Semlič Rajh).

Reflection on trustworthy digitisation opens another important question: who is included in discussions about the digitisation of archival records and the preservation of historical heritage, and who may remain excluded from such discussions? Technological development is therefore not only a technical issue, but also a social and professional one (Hankins).

The development of electronic records management systems differs from country to country. Experiences from different archival environments raise a number of questions concerning classification, appraisal, use, copying, presentation, and the long-term physical and digital preservation of records (Drzewiecka).

Access to archival records is likewise regulated differently in different countries. Some legal systems address access in detail through specific statutory provisions, while the solutions adopted may differ considerably from one country to another. Questions concerning equal and fair access to archival records therefore remain highly relevant, as do procedures in cases where users are denied access to particular records. Due to changing conditions of preservation and access in the digital environment, these issues will continue to require considerable attention in future professional discussions (Schmalzl).

The distinction between digitised records and records that are born digital also encourages reflection on the development of a broader digital archival ecosys-

tem. Experiences from individual environments are particularly valuable in this respect (Mustafina), as they can help us better understand the future role of archives, archivists and archival records in the global world (Ferrugia).

2. THE ROLE OF ARCHIVES AND ARCHIVISTS IN THE GLOBAL WORLD OF THE FUTURE

It is often said that archives represent the memory of nations. However, this memory is not static. It must be connected with innovation, new forms of use and the changing needs of people. It is important to explore how archives connect people as users of archival records and how modern technologies can help bring archival materials closer to those who have not previously engaged with archives. At the same time, we must not forget users who require archival records in order to exercise or prove their rights. The development of information technologies must therefore also contribute to strengthening resilience and ensuring the long-term preservation of archival records as cultural assets (Palienko).

Since archival records reflect practically every area of human activity, archivists must also pay attention to content created in cooperation with users, researchers and other communities. Participatory approaches are changing the traditional understanding of the relationship between archives and users and opening up new possibilities for public involvement in archival theory and practice (Szerenyi).

Within the context of all these issues, archival appraisal remains one of the central areas of professional archival work, regardless of whether records exist in traditional or digital form. Changes in the forms and environments in which records are created do not diminish the importance of appraisal; rather, they make it even more significant (Melik).

Regardless of their organisational structure - whether national, regional, municipal, historical or other archives - all archival institutions represent repositories of social memory. Their importance continues to grow as a result of the rapid development of knowledge transfer, new forms of records use and changing understandings of their role in society (Buzzanca).

We carry a particular responsibility when introducing information technologies into professional, organisational and technical archival work. The concept of intelligent archival ecosystems may significantly influence the future architecture

of archives and the ways in which artificial intelligence is used within them. Nevertheless, such technologies must be approached thoughtfully and with an appropriate degree of critical judgement - *cum grano salis* (Al-Hooti).

The concept of archiving may also extend beyond the traditional understanding of archival records. One interesting area concerns health and sports data generated through wearable sensors. Their quantity, structure and potential long-term value raise entirely new questions regarding the management, preservation and possible archiving of such data (Rajh).

Archives, therefore, can be much more than the memory of nations. In a rapidly changing digital world, they can also become strategic actors that help shape society's relationship with information, memory, identity and cultural heritage (Ibrahim).

Different forms and types of archival records require different methodological approaches. New research methods are therefore entering archival theory and practice, including the Delphi method, as well as the use of modern artificial intelligence tools such as Google Gemini in the preparation of descriptions and finding aids for audiovisual archival materials (Dornik Lavrenčič).

Among the fundamental issues of professional and technical archival work remains the development, implementation and maintenance of classification schemes. These are essential for the effective management of records, their classification, description and use, as well as for the preparation of high-quality finding aids, regardless of whether we are dealing with traditional or digital documentation.

Through this brief overview of this year's topics and presentations, I have sought to demonstrate the breadth of the issues facing the archival profession today. The professional processing of archival records through the use of new information technologies is an extremely diverse and rapidly developing field, and it will therefore continue to require considerable attention at our future conferences.

At the same time, it is becoming increasingly clear that the role of archival science, archival practice, archives, and archival theory will continue to evolve in the global world. Many new questions lie ahead of us, but so too do numerous opportunities to develop new solutions that will connect professional tradition, technological development and the needs of future generations of users.

Peter Pavel Klasinc, Editor-in-Chief

UVODNIK

Temi 36. mednarodne konference smo letos izbrali razmeroma preprosto, saj se je večina članov strinjala, da se v letu 2026 osredotočimo na dve aktualni področji:

1. **Strokovna obdelava arhivskega gradiva oziroma arhivskih dokumentov z uporabo novih informacijskih tehnologij**
2. **Vloga arhivov in arhivistov v globalnem svetu prihodnosti**

1. STROKOVNA OBDELAVA ARHIVSKEGA GRADIVA Z UPORABO NOVIH INFORMACIJSKIH TEHNOLOGIJ

Temeljna načela strokovne obdelave arhivskega gradiva se skozi zgodovino niso bistveno spreminjala. Čeprav je danes težko natančno rekonstruirati načine dela arhivistov v času antičnih grških držav, Rimskega imperija in še starejših civilizacij, nam posamezne arheološke najdbe in strokovna literatura vendarle omogočajo vpogled v to, kako so takrat nastajali, se hranili in uporabljali dokumenti ter kakšna je bila vloga njihovih skrbnikov

Danes je strokovna obdelava arhivskega gradiva jasno umeščena v pravne, organizacijske in strokovne okvire. Posamezne zakonodaje določajo organizacijo in delovanje arhivov, pogoje za hrambo gradiva ter znanja in kompetence, ki jih morajo imeti arhivski strokovnjaki za kakovostno opravljanje arhivskega strokovnega in tehničnega dela

Nove informacijske tehnologije so na to področje prinesle pomembne spremembe. Nahajamo se v obdobju prehoda od klasičnega urejanja arhivskih dokumentov k okolju, v katerem se pri strokovni obdelavi vse intenzivneje uporabljajo digitalizacija, digitalizati in različna informacijska orodja. Hkrati pa vse več dokumentov že izvorno nastaja v elektronski oziroma digitalni obliki, zato njihovo upravljanje, ohranjanje in uporaba zahtevajo drugačne strokovne pristope.

Ker se že vrsto let ukvarjam z izobraževanjem arhivistov, lahko ugotovim, da nove informacijske tehnologije ne spreminjajo le arhivske prakse, ampak zahtevajo tudi nova znanja in s tem prilagoditev izobraževanja arhivskih strokovnjakov na vseh treh stopnjah študija. Tudi v Sloveniji potekajo razmišljanja o ustreznosti določb ZVDAGA glede zahtevane izobrazbe oseb, ki pri ustvarjalcih opravljajo naloge, povezane z dokumentarnim in arhivskim gradivom. Praksa je pokazala, da je treba

ob formalni izobrazbi veliko več pozornosti nameniti tudi strokovnim kompetencam. Zato bomo na Univerzi Alma Mater Europaea študij arhivistike na vseh treh stopnjah še naprej prilagajali novim okoliščinam ter študente opremljali z znanji za delo tako s klasičnimi kot z digitalno nastalimi dokumenti (Novak).

Razvoj arhivistike pa se ne kaže samo na področju tehnologije. V stroko vse bolj vstopajo tudi novi raziskovalni pristopi. Med njimi so uporaba mešanih raziskovalnih metod ter interaktivni pristopi pri raziskovanju, pripravi in predstavitvi arhivskih razstav (Horvat).

Pomembno vprašanje sodobne arhivistike ostaja tudi avtentičnost arhivskih dokumentov. Pri tem se zastavlja temeljno vprašanje zaupanja: ali lahko arhivskim dokumentom zaupamo, na kakšni podlagi jim zaupamo in ali je mogoče stopnjo tega zaupanja tudi ustrezno raziskovati oziroma meriti (Trivette).

Umetna inteligenca je v zadnjih letih vstopila praktično na vsa področja življenja, zato tudi arhivska znanost, arhivistika ter arhivska teorija in praksa niso izjema. Upravičeno se lahko vprašamo, kakšna je njena vloga pri uporabi arhivskih dokumentov ter kakšne zahteve lahko raziskovalci in drugi uporabniki postavljajo glede preverljivosti informacij, ki jih zagotavljajo sistemi umetne inteligence. Posebno pomembno bo vprašanje, kako uporabnikom arhivskih čitalnic zagotoviti zanesljive in preverljive odgovore tudi takrat, ko pri raziskovanju uporabljajo orodja umetne inteligence (K. Horvat).

Že vrsto let se v okviru naših raziskovalnih tem in konferenc srečujemo tudi z vprašanjem odnosa arhivov in arhivistov do družbenih omrežij. Načini njihove uporabe se med posameznimi državami razlikujejo, prav tako pa se razlikujejo njihov doseg, namen in odziv javnosti (Kožar).

Pomembno področje predstavlja tudi dokumentiranje tradicionalnih, družbenih in kulturnih praks. Pri tem imajo arhivi pomembno vlogo, saj zagotavljajo dostop do arhivskih dokumentov kot dela kulturne dediščine in omogočajo njihovo sodobno uporabo in interpretacijo (Nenezić).

Arhivski dokumenti, ne glede na to, ali so v klasični ali digitalni obliki, imajo pomembno vlogo pri oblikovanju in ohranjanju narodnih identitet. Ob tem je treba krepiti tudi položaj arhivov v družbi ter izkoristiti možnosti, ki jih pri ohranjanju, predstavljanju in uporabi arhivske dediščine ponujajo sodobne informacijske tehnologije (Al-Mahruqi).

Vse pomembnejša postajajo vprašanja identifikacije, avtentičnosti ter storitev zaupanja. Gre za področja, ki jih v evropskem prostoru pomembno ureja okvir eIDAS in ki bodo imela v prihodnje še večji pomen tudi za arhive in upravljanje elektronskih dokumentov (Popovici).

Spreminjajoča se vloga arhivov v evropskem prostoru odpira tudi vprašanja njihovega prispevka k evropski identiteti, skupnemu spominu in državljanstvu. Arhivi pri tem niso zgolj ustanove za hrambo preteklosti, temveč pomembni akterji pri oblikovanju razumevanja skupne evropske dediščine (Schlenker).

Uporaba umetne inteligence se hitro širi tudi na področje arhivskega strokovnega dela. Posebej zanimive so možnosti njene uporabe pri indeksiranju dokumentov, pripravi opisov ter podpori znanstvenoraziskovalnemu delu (Semlič Rajh).

Razmislek o zaupanja vredni digitalizaciji pa odpira še drugo pomembno vprašanje: kdo je vključen v razpravo o digitalizaciji arhivskih dokumentov in ohranjanju zgodovinske dediščine in kdo iz nje morda ostaja izključen. Tehnološki razvoj zato ni samo tehnično, ampak tudi družbeno in strokovno vprašanje (Hankins).

Razvoj sistemov za upravljanje elektronskih arhivskih dokumentov se med posameznimi državami razlikuje. Izkušnje različnih arhivskih okolij pred nas postavljajo vprašanja klasifikacije, vrednotenja, uporabe, kopiranja, predstavljanja ter dolgoročnega materialnega in digitalnega varstva gradiva (Drzewiecka).

Tudi dostop do arhivskih dokumentov je po posameznih državah različno urejen. Nekatere zakonodaje ga podrobno določajo s posebnimi določbami, pri čemer se rešitve med državami lahko precej razlikujejo. Zato ostajajo aktualna vprašanja enakopravnega dostopa do arhivskega gradiva ter postopkov v primerih, ko uporabniku dostop do določenega gradiva ni omogočen. Zaradi spremenjenih pogojev hrambe in uporabe digitalnih dokumentov bomo morali tem vprašanjem tudi v prihodnje namenjati pomemben del strokovnih razprav (Schmalzl).

Razlikovanje med digitaliziranimi dokumenti oziroma digitalizati in dokumenti, ki že izvorno nastanejo v digitalni obliki, vodi tudi k razmišljanju o oblikovanju širšega digitalnega arhivskega ekosistema. Pri tem so dragocene izkušnje posameznih okolij (Mustafina), saj lahko na njihovi podlagi bolje razumemo prihodnjo vlogo arhivov, arhivistov in arhivskih dokumentov v globalnem svetu (Ferrugia).

2. VLOGA ARHIVOV IN ARHIVISTOV V GLOBALNEM SVETU PRIHODNOSTI

Pogosto poudarjamo, da arhivi predstavljajo spomin narodov. Vendar ta spomin ni statičen. Povezovati ga je treba z inovacijami, novimi načini uporabe in potrebami ljudi. Pomembno je raziskovati, kako arhivi povezujejo ljudi kot uporabnike arhivskih dokumentov ter kako lahko s sodobnimi tehnologijami približajo gradivo tudi tistim, ki jih arhivi doslej niso nagovarjali. Ob tem ne smemo pozabiti na uporabnike, ki arhivske dokumente potrebujejo zaradi uveljavljanja svojih pravic. Razvoj informacijskih tehnologij mora zato služiti tudi krepitvi odpornosti in dolgoročnemu varstvu arhivskih dokumentov kot kulturne vrednote (Palienko).

Ker arhivski dokumenti odražajo praktično vsa področja človekovega delovanja, je za arhiviste pomembno tudi vprašanje vsebin, ki nastajajo v sodelovanju z uporabniki, raziskovalci in drugimi skupnostmi. Participativni pristopi spreminjajo tradicionalno razumevanje odnosa med arhivom in uporabnikom ter odpirajo nove možnosti za vključevanje javnosti v arhivsko teorijo in prakso (Szerenyi).

V okviru vseh teh vprašanj ostaja vrednotenje arhivskega gradiva eno osrednjih strokovnih področij, ne glede na to, ali gre za gradivo v klasični ali digitalni obliki. Spremembe oblik in okolij nastanka dokumentov zato ne zmanjšujejo pomena vrednotenja, temveč ga še povečujejo (Melik).

Ne glede na svojo organizacijsko obliko – državni, regionalni, mestni, zgodovinski ali drugi arhivi – vse arhivske ustanove predstavljajo zakladnico družbenega spomina. Njihov pomen se povečuje tudi zaradi hitrega razvoja prenosa znanja, novih načinov uporabe gradiva ter spreminjajočega se razumevanja njihove vloge v družbi (Buzzanca).

Posebno odgovornost imamo pri uvajanju informacijskih tehnologij v arhivsko strokovno, urejevalno in tehnično delo. Koncept inteligentnih arhivskih ekosistemov lahko pomembno vpliva na prihodnjo arhitekturo arhivov in na načine uporabe umetne inteligence, vendar moramo pri tem ravnati premišljeno in z ustrezno mero kritične presoje – *cum grano salis* (Al-Hooti).

Pojem arhiviranja se lahko razširi tudi onkraj tradicionalnega razumevanja arhivskih dokumentov. Zanimivo področje predstavljajo na primer zdravstveni in športni podatki, ki nastajajo z uporabo nosljivih senzorjev. Njihova količina,

struktura in dolgoročna vrednost odpirajo povsem nova vprašanja glede upravljanja, ohranjanja in možnega arhiviranja takšnih podatkov (Rajh).

Arhivi so torej lahko mnogo več kot le spomin narodov. V hitro spreminjajočem se digitalnem svetu lahko postanejo tudi strateški akterji, ki soustvarjajo odnos družbe do informacij, spomina, identitete in kulturne dediščine (Ibrahim).

Različne oblike in vsebine arhivskih dokumentov zahtevajo tudi različne metodološke pristope. V arhivsko teorijo in prakso tako vstopajo nove raziskovalne metode, med drugim metoda Delphi, pa tudi uporaba sodobnih orodij umetne inteligence, kot je Google Gemini, pri pripravi popisov avdiovizualnega arhivskega gradiva (Dornik Lavrenčič).

Med temeljnimi vprašanji arhivskega strokovnega in tehničnega dela ostaja tudi oblikovanje, izvajanje in vzdrževanje klasifikacijskih načrtov. Ti so nujni za učinkovito upravljanje dokumentov, njihovo razvrščanje, popisovanje in uporabo ter za pripravo kakovostnih informativnih pomagal, ne glede na to, ali govorimo o klasični ali digitalni dokumentaciji.

S tem kratkim sprehodom skozi teme in naslove letošnjih prispevkov sem želel pokazati širino vprašanj, s katerimi se danes srečuje arhivska stroka. Problematika strokovne obdelave arhivskega gradiva z uporabo novih informacijskih tehnologij je izjemno raznolika in hitro razvijajoča se, zato ji bomo morali tudi na prihodnjih konferencah namenjati veliko pozornosti.

Hkrati postaja vse bolj jasno, da se bo vloga arhivske znanosti, arhivistike, arhivov ter arhivske teorije in prakse v globalnem svetu še naprej spreminjala. Pred nami so številna nova vprašanja, vendar tudi številne možnosti za razvoj novih rešitev, ki bodo povezovale strokovno tradicijo, tehnološki razvoj in potrebe prihodnjih generacij uporabnikov.

Peter Pavel Klasinc, glavni urednik

EDITORIALE

Quest'anno la scelta dei temi della 36ª Conferenza internazionale è stata relativamente semplice, poiché la maggior parte dei membri ha concordato sull'opportunità di concentrare l'attenzione, nel 2026, su due ambiti di particolare attualità:

1. **Il trattamento archivistico professionale della documentazione d'archivio mediante l'utilizzo delle nuove tecnologie informatiche**
2. **Il ruolo degli archivi e degli archivisti nel mondo globale di domani**

1. IL TRATTAMENTO ARCHIVISTICO PROFESSIONALE DELLA DOCUMENTAZIONE D'ARCHIVIO MEDIANTE L'UTILIZZO DELLE NUOVE TECNOLOGIE INFORMATICHE

Nel corso della storia, i principi fondamentali del trattamento archivistico della documentazione non hanno subito cambiamenti sostanziali. Sebbene oggi sia difficile ricostruire con precisione le modalità operative degli archivisti nelle antiche città-stato greche, nell'Impero romano e nelle civiltà ancora più remote, alcuni ritrovamenti archeologici e la letteratura specialistica ci consentono comunque di comprendere come venissero prodotti, conservati e utilizzati i documenti e quale fosse il ruolo di coloro che ne avevano la custodia.

Oggi il trattamento archivistico della documentazione si colloca all'interno di un quadro normativo, organizzativo e professionale ben definito. Le legislazioni dei singoli Paesi disciplinano l'organizzazione e il funzionamento degli archivi, le condizioni di conservazione della documentazione, nonché le conoscenze e le competenze che i professionisti del settore devono possedere per svolgere adeguatamente le attività archivistiche, sia professionali sia tecniche.

Le nuove tecnologie informatiche hanno introdotto cambiamenti significativi in questo ambito. Ci troviamo in una fase di transizione dalle modalità tradizionali di ordinamento dei documenti d'archivio verso un contesto in cui il trattamento archivistico si avvale sempre più intensamente della digitalizzazione, delle riproduzioni digitali e di diversi strumenti informatici. Allo stesso tempo, un numero crescente di documenti nasce direttamente in forma elettronica o digitale, rendendo necessari approcci professionali differenti per la loro gestione, conservazione e utilizzazione.

Occupandomi da molti anni della formazione degli archivisti, posso affermare che le nuove tecnologie informatiche non stanno trasformando soltanto la pratica archivistica, ma richiedono anche nuove competenze e, di conseguenza, un adeguamento dei percorsi formativi dei professionisti del settore a tutti e tre i livelli dell'istruzione universitaria. Anche in Slovenia è in corso una riflessione sull'adeguatezza delle disposizioni della legge ZVDAGA relative ai requisiti di istruzione delle persone che, presso i soggetti produttori, svolgono attività connesse alla gestione della documentazione e degli archivi. L'esperienza ha dimostrato che, accanto alla formazione formale, è necessario prestare un'attenzione molto maggiore alle competenze professionali. Per questo motivo, presso l'Università Alma Mater Europaea continueremo ad adeguare i programmi di studio in archivistica, a tutti e tre i livelli, alle nuove esigenze, fornendo agli studenti le conoscenze necessarie per operare sia con i documenti tradizionali sia con quelli nativi digitali (Novak).

Lo sviluppo dell'archivistica, tuttavia, non si manifesta soltanto sul piano tecnologico. Nella disciplina si stanno affermando anche nuovi approcci alla ricerca, tra cui l'impiego di metodi di ricerca misti e di modalità interattive nella progettazione, realizzazione e presentazione delle mostre archivistiche (Horvat).

Una delle questioni fondamentali dell'archivistica contemporanea rimane l'autenticità dei documenti d'archivio. In questo contesto emerge il tema centrale della fiducia: possiamo fidarci dei documenti d'archivio? Su quali basi si fonda tale fiducia? Ed è possibile studiarne e misurarne adeguatamente il grado? (Trivette).

Negli ultimi anni l'intelligenza artificiale è entrata praticamente in ogni ambito della vita, e la scienza archivistica, l'archivistica, la teoria e la pratica degli archivi non fanno certo eccezione. È dunque legittimo interrogarsi sul suo ruolo nell'utilizzazione dei documenti d'archivio e sulle esigenze che ricercatori e altri utenti possono esprimere in merito alla verificabilità delle informazioni fornite dai sistemi di intelligenza artificiale. Particolarmente importante sarà comprendere come garantire agli utenti delle sale di studio degli archivi risposte affidabili e verificabili anche quando, nelle loro ricerche, si avvalgono di strumenti di intelligenza artificiale (K. Horvat).

Da molti anni, nell'ambito delle nostre attività di ricerca e delle conferenze, affrontiamo anche la questione del rapporto tra archivi, archivisti e social media.

Le modalità di utilizzo di questi strumenti variano da un Paese all'altro, così come differiscono la loro diffusione, le finalità perseguite e la risposta del pubblico (Kožar).

Un altro settore di particolare rilevanza è la documentazione delle pratiche tradizionali, sociali e culturali. Gli archivi svolgono in questo ambito un ruolo fondamentale, poiché garantiscono l'accesso ai documenti d'archivio come parte del patrimonio culturale e ne favoriscono nuove forme di utilizzazione e interpretazione (Nenezić).

I documenti d'archivio, indipendentemente dal fatto che siano conservati in forma tradizionale o digitale, svolgono un ruolo importante nella costruzione e nella conservazione delle identità nazionali. È pertanto necessario rafforzare la posizione degli archivi nella società e valorizzare le opportunità offerte dalle moderne tecnologie informatiche per la conservazione, la presentazione e l'utilizzazione del patrimonio archivistico (Al-Mahruqi).

Assumono inoltre un'importanza crescente le questioni legate all'identificazione, all'autenticità e ai servizi fiduciari. Si tratta di ambiti disciplinati, nello spazio europeo, in particolare dal quadro normativo eIDAS, che in futuro avranno un ruolo sempre più rilevante anche per gli archivi e per la gestione dei documenti elettronici (Popovici).

L'evoluzione del ruolo degli archivi nel contesto europeo solleva inoltre interrogativi sul loro contributo alla costruzione dell'identità europea, della memoria condivisa e della cittadinanza. Gli archivi non sono soltanto istituzioni deputate alla conservazione del passato, ma anche protagonisti attivi nella formazione di una coscienza comune del patrimonio culturale europeo (Schlenker).

L'impiego dell'intelligenza artificiale si sta rapidamente diffondendo anche nelle attività professionali degli archivi. Particolarmente interessanti sono le possibilità offerte da queste tecnologie nell'indicizzazione dei documenti, nella redazione delle descrizioni archivistiche e nel sostegno alla ricerca scientifica (Semlič Rajh).

La riflessione su una digitalizzazione affidabile solleva però un'ulteriore questione fondamentale: chi partecipa al dibattito sulla digitalizzazione dei documenti d'archivio e sulla conservazione del patrimonio storico e chi, invece, rischia di rimanerne escluso? Lo sviluppo tecnologico non costituisce quindi soltanto una questione tecnica, ma anche sociale e professionale (Hankins).

Lo sviluppo dei sistemi di gestione dei documenti archivistici elettronici presenta caratteristiche differenti nei vari Paesi. Le esperienze maturate nei diversi contesti archivistici ci pongono di fronte a questioni relative alla classificazione, alla valutazione, all'utilizzazione, alla riproduzione, alla presentazione e alla conservazione a lungo termine, sia materiale sia digitale, della documentazione (Drzewiecka).

Anche l'accesso ai documenti d'archivio è disciplinato in maniera diversa nei singoli Paesi. Alcuni ordinamenti prevedono disposizioni specifiche e dettagliate, con soluzioni che possono differire notevolmente da uno Stato all'altro. Rimangono pertanto di grande attualità le questioni dell'accesso equo al patrimonio archivistico e delle procedure da seguire nei casi in cui l'accesso a determinati documenti non venga consentito agli utenti. Alla luce delle mutate condizioni di conservazione e utilizzazione dei documenti digitali, sarà necessario continuare a dedicare a questi temi un'attenzione particolare nel dibattito professionale (Schmalzl).

La distinzione tra documenti digitalizzati, ossia riproduzioni digitali di documenti originariamente analogici, e documenti nativi digitali conduce inoltre a riflettere sulla creazione di un più ampio ecosistema archivistico digitale. In tale prospettiva risultano particolarmente preziose le esperienze maturate nei diversi contesti (Mustafina), poiché ci consentono di comprendere meglio il futuro ruolo degli archivi, degli archivisti e dei documenti d'archivio nel mondo globale (Farrugia).

2. IL RUOLO DEGLI ARCHIVI E DEGLI ARCHIVISTI NEL MONDO GLOBALE DI DOMANI

Sottolineiamo spesso che gli archivi rappresentano la memoria delle nazioni. Tuttavia, questa memoria non è statica. Deve essere messa in relazione con l'innovazione, con nuove modalità di utilizzo e con le esigenze delle persone. È importante studiare come gli archivi possano creare legami tra le persone in quanto utenti dei documenti archivistici e come, attraverso le moderne tecnologie, possano avvicinare il patrimonio documentario anche a coloro che finora sono rimasti ai margini della loro attenzione. Al tempo stesso, non dobbiamo dimenticare gli utenti che necessitano dei documenti d'archivio per esercitare e tutelare i propri diritti. Lo sviluppo delle tecnologie informatiche deve pertanto contribuire anche a rafforzare la resilienza e a garantire la conservazione a lungo termine dei documenti d'archivio quale patrimonio culturale (Palienko).

Poiché i documenti d'archivio riflettono praticamente tutti gli ambiti dell'attività umana, per gli archivisti assume particolare importanza anche la questione dei contenuti prodotti in collaborazione con utenti, ricercatori e diverse comunità. Gli approcci partecipativi stanno trasformando la concezione tradizionale del rapporto tra archivi e utenti, aprendo nuove possibilità di coinvolgimento del pubblico nella teoria e nella pratica archivistica (Szerenyi).

Nell'ambito di queste riflessioni, la valutazione e selezione archivistica rimane una delle attività professionali fondamentali, indipendentemente dal fatto che riguardi documentazione tradizionale o digitale. I cambiamenti nelle forme documentarie e nei contesti di produzione non ne riducono l'importanza, ma, al contrario, la accrescono (Melik).

Indipendentemente dalla loro struttura organizzativa - archivi di Stato, regionali, comunali, storici o di altra natura - tutte le istituzioni archivistiche rappresentano un autentico patrimonio della memoria collettiva. La loro rilevanza cresce ulteriormente grazie al rapido sviluppo delle modalità di trasmissione delle conoscenze, alle nuove forme di utilizzazione del patrimonio documentario e alla continua evoluzione del modo in cui viene percepito il loro ruolo nella società (Buzzanca).

Una responsabilità particolare ci accompagna nell'introduzione delle tecnologie informatiche nelle attività archivistiche professionali, di ordinamento e tecniche. Il concetto di ecosistema archivistico intelligente può influire in modo significativo sull'architettura futura degli archivi e sulle modalità di impiego dell'intelligenza artificiale. Tuttavia, è necessario procedere con attenzione e con il dovuto spirito critico - cum grano salis (Al-Hooti).

Il concetto stesso di archiviazione può estendersi oltre la tradizionale concezione dei documenti d'archivio. Un ambito particolarmente interessante è rappresentato, ad esempio, dai dati sanitari e sportivi generati attraverso l'utilizzo di sensori indossabili. La loro quantità, la loro struttura e il loro potenziale valore a lungo termine sollevano questioni completamente nuove relative alla gestione, alla conservazione e alla possibile archiviazione di tali dati (Rajh).

Gli archivi possono dunque essere molto più della semplice memoria delle nazioni. In un mondo digitale in rapida trasformazione, possono diventare anche attori strategici, capaci di contribuire attivamente a definire il rapporto della società con l'informazione, la memoria, l'identità e il patrimonio culturale (Ibrahim).

La varietà delle forme e dei contenuti dei documenti d'archivio richiede anche approcci metodologici differenti. Nella teoria e nella pratica archivistica si stanno così affermando nuovi metodi di ricerca, tra cui il metodo Delphi, ma anche l'utilizzo di moderni strumenti di intelligenza artificiale, come Google Gemini, per la descrizione del patrimonio archivistico audiovisivo (Dornik Lavrenčič).

Tra le questioni fondamentali delle attività archivistiche professionali e tecniche rimangono inoltre la progettazione, l'applicazione e l'aggiornamento dei piani di classificazione. Questi strumenti sono indispensabili per una gestione efficace dei documenti, per la loro classificazione, descrizione e utilizzazione, nonché per la predisposizione di strumenti di corredo di qualità, indipendentemente dal fatto che si tratti di documentazione tradizionale o digitale.

Con questa breve panoramica dei temi e dei titoli dei contributi presentati quest'anno, ho voluto mettere in evidenza l'ampiezza delle questioni con cui si confronta oggi la professione archivistica. Il trattamento archivistico della documentazione mediante le nuove tecnologie informatiche costituisce un ambito estremamente articolato e in rapida evoluzione, al quale dovremo continuare a dedicare grande attenzione anche nelle prossime conferenze.

Allo stesso tempo, appare sempre più evidente che il ruolo della scienza archivistica, dell'archivistica, degli archivi, nonché della teoria e della pratica archivistica continuerà a trasformarsi nel mondo globale. Ci attendono numerose nuove sfide, ma anche molte opportunità per sviluppare soluzioni capaci di coniugare la tradizione professionale, il progresso tecnologico e le esigenze delle future generazioni di utenti.

Peter Pavel Klasinc, Caporedattore

Ameera Yahya Ahmed AL-Hooti[1]

THE INTELLIGENT ARCHIVAL ECOSYSTEM: DESIGNING THE FUTURE ARCHITECTURE OF AI-POWERED ARCHIVES

Abstract

Purpose: *This article reviews how artificial intelligence (AI) technologies are reshaping the theory and practice of archival science and, on the basis of that review, proposes a conceptual reference architecture for what is termed an "intelligent archival ecosystem" – an integrated model in which AI-based tools support, rather than replace, the professional judgement of archivists across the record lifecycle.*

Method/approach: *The study combines three components: (1) a structured narrative review of scholarly, professional and policy literature on AI in archives, records management and digital preservation, drawing mainly on sources published between 2019 and 2026, including prior systematic reviews, practitioner studies, standards and official guidance from national archives, together with a cross-study analytical synthesis of eleven empirical evaluations; (2) a documentary analysis of six publicly reported implementations and policy responses, used to test and refine the architecture; and (3) design reasoning grounded in archival theory, including the records continuum model, the OAIS reference model (ISO 14721:2025), Records in Contexts and ISO 15489.*

Results: *The review shows that natural language processing and computer vision are the most mature techniques; that accuracy depends strongly on the interpretive demands of the task (in one national-library experiment, up to 99% for title and author fields but below 50% for subject and genre); and that the provenance of AI-generated metadata and governance mechanisms are rarely evaluated in published implementations. The article proposes a five-layer architecture – ingestion and capture, AI-augmented description and appraisal, trust and provenance, discovery and access, and governance – that situates natural language processing, computer vision, machine-learning classification and large language models within a human-in-the-loop framework accountable to the archival principles of authenticity, reliability, integrity and usability, and it*

[1] Ameera Yahya Ahmed AL-Hooti, PhD student at Alma Mater Europaea University, email: ameera1yahya2@gmail.com.

introduces field-level automation tiers as a design principle. Experimental and interview evidence indicates that recognition and description quality depend on adaptation to the script and the collection, and that hands-on exposure to imperfect AI output lowers participants' trust and willingness to use AI. A protocol for empirical validation through multiple case studies is specified.

Conclusions/findings: *AI can substantially increase the efficiency and accessibility of archival description, appraisal and retrieval, but its responsible integration requires explicit governance structures, transparency mechanisms, the treatment of AI-related materials as records in their own right, and a redefined professional role for the archivist as orchestrator and auditor of automated processes rather than as sole executor of archival functions. Because the model is conceptual and evidence-informed rather than empirically validated, the article identifies multi-institutional case-study research as the priority for future work.*

Keywords: *artificial intelligence, archival science, records management, digital archives, archival description, human-in-the-loop, trustworthy AI*

INTELIGENTNI ARHIVSKI EKOSISTEM: NAČRTOVANJE PRIHODNJE ARHITEKTURE ARHIVOV, PODPRTIH Z UMETNO INTELIGENCO

Izvleček

Namen: *Članek pregleduje, kako tehnologije umetne inteligence (UI) spreminjajo teorijo in prakso arhivske znanosti, ter na podlagi tega pregleda predlaga konceptualno referenčno arhitekturo t. i. »inteligentnega arhivskega ekosistema«. Gre za celovit model, v katerem orodja, ki temeljijo na umetni inteligenci, podpirajo – in ne nadomeščajo – strokovne presoje arhivistov skozi celoten življenjski cikel dokumentov.*

Metoda/pristop: *Raziskava združuje tri sestavine: (I) strukturiran narativni pregled znanstvene, strokovne in politične literature o uporabi umetne inteligence v arhivih, pri upravljanju dokumentov in digitalnem ohranjanju, ki temelji predvsem na virih, objavljenih med letoma 2019 in 2026, vključno s prejšnjimi sistematičnimi pregledi, raziskavami med strokovnjaki, standardi in uradnimi smernicami nacionalnih arhivov, skupaj z medštudijsko analitično sintezo enaj-*

stih empiričnih vrednotenj; (2) dokumentarno analizo šestih javno predstavljenih izvedb in političnih odzivov, s katero se arhitektura preverja in dopolnjuje; ter (3) konceptualno načrtovanje, ki izhaja iz uveljavljene arhivske teorije, vključno z modelom records continuum, referenčnim modelom OAIS (ISO 14721:2025), standardom Records in Contexts in standardom ISO 15489.

Rezultati: *Pregled kaže, da sta obdelava naravnega jezika in računalniški vid najbolj zreli tehniki, da je natančnost močno odvisna od interpretativne zahtevnosti naloge (v enem poskusu nacionalne knjižnice do 99 % pri poljih naslova in avtorja, a manj kot 50 % pri poljih predmeta in zvrsti) ter da se provenienca metapodatkov, ustvarjenih z umetno inteligenco, in mehanizmi upravljanja v objavljenih izvedbah redko vrednotijo. Članek predstavlja petplastno arhitekturo, ki vključuje sprejem in zajem, opisovanje in vrednotenje, podprto z umetno inteligenco, zaupanje in provenienco, iskanje in dostop ter upravljanje. V to arhitekturo umešča obdelavo naravnega jezika, računalniški vid, klasifikacijo s pomočjo strojnega učenja in velike jezikovne modele, pri čemer ohranja človeka v procesu odločanja ter zagotavlja skladnost z arhivskimi načeli avtentičnosti, zanesljivosti, celovitosti in uporabnosti. Kot načrtovalsko načelo uvaja ravni avtomatizacije po posameznih poljih. Eksperimentalni in intervjujski dokazi kažejo, da sta kakovost razpoznavanja in opisovanja odvisni od prilagoditve pisavi in zbirki ter da neposredna izkušnja z nepopolnimi izhodi umetne inteligence zmanjša zaupanje udeležencev in njihovo pripravljenost za uporabo. Določen je tudi protokol za empirično preverjanje z več študijami primera.*

Sklepi/ugotovitve: *Umetna inteligenca lahko bistveno poveča učinkovitost in dostopnost arhivskega popisovanja, vrednotenja in iskanja. Vendar njeno odgovorno vključevanje zahteva jasno določene strukture upravljanja, mehanizme preglednosti, obravnavo gradiva, povezanega z umetno inteligenco, kot dokumentarnega gradiva samega po sebi, ter na novo opredeljeno poklicno vlogo arhivista, ki postaja koordinator in presojevalec avtomatiziranih postopkov, ne pa njihov edini izvajalec. Ker je model konceptualen in temelji na dokazih, ni pa empirično preverjen, članek kot prednostno usmeritev prihodnjih raziskav določa večinstitucionalne študije primera.*

Ključne besede: *umetna inteligenca, arhivska znanost, upravljanje dokumentov, digitalni arhivi, arhivsko popisovanje, človek v zanki, zaupanja vredna umetna inteligenca*

L'ECOSISTEMA ARCHIVISTICO INTELLIGENTE: PROGETTARE L'ARCHITETTURA FUTURA DEGLI ARCHIVI BASATI SULL'INTELLIGENZA ARTIFICIALE

Obiettivo: *Il presente articolo passa in rassegna il modo in cui le tecnologie di intelligenza artificiale (IA) stanno ridefinendo la teoria e la pratica della scienza archivistica e, sulla base di tale rassegna, propone un'architettura di riferimento concettuale per quello che viene definito un "ecosistema archivistico intelligente" – un modello integrato in cui gli strumenti basati sull'IA supportano, anziché sostituire, il giudizio professionale degli archivisti lungo l'intero ciclo di vita dei documenti.*

Metodo/approccio: *Lo studio combina tre componenti: (1) una rassegna narrativa strutturata della letteratura scientifica, professionale e di policy sull'IA negli archivi, nella gestione dei documenti e nella conservazione digitale, basata principalmente su fonti pubblicate tra il 2019 e il 2026, comprese precedenti rassegne sistematiche, studi sui professionisti, standard e linee guida ufficiali di archivi nazionali, insieme a una sintesi analitica trasversale di undici valutazioni empiriche; (2) un'analisi documentale di sei implementazioni e risposte di policy rese pubbliche, utilizzata per verificare e affinare l'architettura; e (3) un ragionamento di progettazione fondato sulla teoria archivistica consolidata, tra cui il modello del continuum dei documenti, il modello di riferimento OAIS (ISO 14721:2025), Records in Contexts e ISO 15489.*

Risultati: *La rassegna mostra che l'elaborazione del linguaggio naturale e la visione artificiale sono le tecniche più mature; che l'accuratezza dipende fortemente dalla complessità interpretativa del compito (in un esperimento di una biblioteca nazionale, fino al 99% per i campi titolo e autore ma inferiore al 50% per soggetto e genere); e che la provenienza dei metadati generati dall'IA e i meccanismi di governance sono raramente valutati nelle implementazioni pubblicate. L'articolo propone un'architettura a cinque livelli – acquisizione e cattura, descrizione e valutazione potenziate dall'IA, affidabilità e provenienza, individuazione e accesso, e governance – che colloca l'elaborazione del linguaggio naturale, la visione artificiale, la classificazione basata sull'apprendimento automatico e i modelli linguistici di grandi dimensioni all'interno di un quadro*

"human-in-the-loop" (con l'intervento umano) conforme ai principi archivistici di autenticità, affidabilità, integrità e usabilità, e introduce livelli di automazione per singolo campo come principio di progettazione. Le evidenze sperimentali e delle interviste indicano che la qualità del riconoscimento e della descrizione dipende dall'adattamento alla scrittura e alla collezione e che l'esperienza diretta con output imperfetti dell'IA riduce la fiducia e la disponibilità d'uso dei partecipanti. Viene inoltre definito un protocollo di validazione empirica mediante studi di caso multipli.

Conclusioni/risultati: *L'intelligenza artificiale può aumentare in modo sostanziale l'efficienza e l'accessibilità della descrizione, della valutazione e del recupero dei documenti d'archivio, ma la sua integrazione responsabile richiede strutture di governance esplicite, meccanismi di trasparenza, il trattamento dei materiali connessi all'IA come documenti a pieno titolo e una ridefinizione del ruolo professionale dell'archivista come coordinatore e controllore dei processi automatizzati, piuttosto che come semplice esecutore delle funzioni archivistiche. Poiché il modello è concettuale e basato sulle evidenze ma non validato empiricamente, l'articolo indica negli studi di caso multi-istituzionali la priorità per la ricerca futura.*

Parole chiave: *intelligenza artificiale, archivistica, gestione dei documenti, archivi digitali, descrizione archivistica, human-in-the-loop, IA affidabile.*

1. INTRODUCTION

Archival institutions worldwide are confronted with an unprecedented growth in the volume, variety and velocity of the records they are expected to appraise, describe, preserve and make accessible. Government agencies, universities, corporations and civil-society organisations now generate born-digital material – e-mail, databases, social media content, geospatial data and multimedia – at a scale that traditional, labour-intensive archival methods struggle to absorb. This growth has produced what is often called the "digital backlog" or "dark archives" problem, in which vast quantities of potentially valuable records remain unprocessed, undescribed and therefore effectively inaccessible to researchers, citizens and the institutions themselves.

Artificial intelligence (AI), understood broadly as the family of computational techniques that includes machine learning (ML), natural language processing (NLP), computer vision (CV) and, more recently, large language models (LLMs), has emerged as one of the principal responses to this challenge. Over the past decade, archival scholars and practitioners have experimented with AI-assisted transcription and handwriting recognition (Muehlberger et al., 2019), automated subject indexing, sensitivity review (Baron, Sayed and Oard, 2022; Jaillant and Caputo, 2022), entity extraction and predictive appraisal, generally reporting encouraging results in terms of processing speed and coverage. A recent systematic review identified 45 eligible studies published between 2011 and 2023 (Shinde et al., 2025); another, focused on a single handwriting-recognition platform, collected 381 papers published between 2015 and 2020 (Nockels et al., 2022); and the arrival of generative LLMs has since opened a new and fast-moving strand of experimentation in description and cataloguing (Abele et al., 2025; Nair et al., 2025; Saccucci and Potter, 2025). The result is a rapidly maturing but still fragmented research landscape.

Despite this proliferation of individual applications, the literature has so far offered comparatively little in the way of an integrated architectural vision that shows how these discrete AI tools could be combined into a coherent, standards-based archival system, and how such a system relates to established archival theory and professional ethics. Existing overviews organise the field through the records continuum (Colavizza et al., 2021) or by technique and records-manage-

ment function (Shinde et al., 2025), and the former explicitly calls for a more structural, yet critically aware, integration of AI into archival systems and practice. Practitioner studies, in turn, show that the main obstacles are as much organisational, ethical and skills-related as technical (Jaillant, 2022; Cushing and Osti, 2023). This article addresses the resulting gap. It asks three interrelated questions: (RQ1) what does the current literature reveal about the maturity, the evidence base and the risks of AI across the main archival functions; (RQ2) what would a coherent, end-to-end "intelligent archival ecosystem" look like if designed from first principles of archival science rather than purely from a technological perspective, and what governance and human-oversight mechanisms are necessary to keep it trustworthy, transparent and consistent with the professional and ethical obligations of archivists; and (RQ3) to what extent do publicly reported implementations and policy responses document the safeguards that such an architecture requires?

The article makes four contributions. First, it provides an updated, structured review of the field that integrates scholarly work, practitioner studies, standards and recent official guidance from national archives, together with a cross-study analytical synthesis of eleven empirical evaluations. Second, it proposes a five-layer reference architecture derived from that review. Third, it tests the architecture against six publicly reported implementations and policy responses through a documentary case analysis, which yields a concrete design principle – field-level automation tiers – and identifies where the published evidence is thinnest. Fourth, it specifies a protocol through which the architecture can be validated empirically in future multiple-case research.

The remainder of the article is structured as follows. Section 2 reviews the theoretical and standards foundations, synthesises the literature by archival function and analyses the empirical evidence across studies. Section 3 explains the research design. Section 4 presents the core architectural contribution: a five-layer model of the intelligent archival ecosystem. Section 5 analyses six documented cases against the architecture. Section 6 discusses the opportunities and risks associated with the model, considers how the professional role of the archivist is likely to evolve, and sets out the limitations of the study and a protocol for empirical validation. Section 7 concludes.

2. LITERATURE REVIEW

2.1 REVIEW APPROACH

The review follows a structured narrative design. Searches were carried out in October 2026 using combinations of the terms “artificial intelligence”, “machine learning”, “large language model”, “archives”, “records management”, “archival description”, “appraisal”, “sensitivity review” and “digital preservation” across publisher platforms, institutional repositories, preprint servers and the websites of national archives, library bodies and standards organisations. Reference lists of earlier reviews were used for citation chasing. Sources were retained if they (i) addressed AI techniques, their governance or their professional implications in archival, records-management or closely analogous library and web-archiving contexts; (ii) were peer-reviewed, issued by an institution or standards body, or presented at a recognised professional congress; and (iii) were published mainly between 2019 and 2026, with earlier works retained where they are foundational, as with the records continuum, OAIS and the ICA standards. Commercial and blog content was used only as practitioner commentary, and preprints were retained only where they report original evaluations and are flagged as such in the reference list. The review is not a PRISMA-type systematic review: sources were not formally quality-appraised, only English-language material was considered, and the sample inevitably over-represents institutions in North America, Europe, Australia and East Asia. These limitations are discussed in Section 6.4.

2.2 THEORETICAL AND STANDARDS FOUNDATIONS

Contemporary archival theory has moved away from the linear “life-cycle” model, in which records pass sequentially through creation, active use, semi-active storage and final disposition or permanent preservation, toward continuum-based thinking, in which the archival, evidential and contextual qualities of a record are understood as being constructed and reinforced continuously, from the moment of creation onward, rather than assigned only at the point of transfer to an archive. This shift matters for the design of AI-powered archives because it implies that automated tools should not be conceived merely as back-end processing aids applied to inert material long after creation; ideally, they should be capable of operating at multiple points along the continuum, from records capture in active business systems through to long-term preservation and reuse.

A second theoretical anchor is the Open Archival Information System (OAIS) reference model, which decomposes archival functions into ingest, archival storage, data management, administration, preservation planning and access. First issued in 2002 and revised in 2012, OAIS now exists in a third edition, published jointly as CCSDS 650.0-M-3 (December 2024) and ISO 14721:2025 (ISO, 2025). It has become a de facto standard for digital repositories and offers a useful, technology-neutral vocabulary for describing where AI components can be inserted without disturbing the underlying responsibilities of a trusted digital repository.

Descriptive standards are also changing. The International Council on Archives' Records in Contexts (RiC) standard, whose conceptual model (RiC-CM) and ontology (RiC-O) reached version 1.0 in late 2023 and whose application guidelines were completed in 2025, reconciles and replaces ISAD(G) together with three further ICA standards (ICA-EGAD, 2023). RiC describes records, agents and activities as interrelated entities that can be published as linked data through an OWL ontology, rather than as a single hierarchy, and Dancy (2024) cautions that its adoption depends on software that largely did not exist when it was released. For AI-assisted description this matters in two ways: automatically extracted entities and relations need a target structure richer than the fonds-to-item hierarchy, and any AI-generated description must remain interoperable with the standards that archival institutions are now adopting. ISO 15489-1 continues to supply the records-management principles against which both are judged.

The InterPARES Trust AI project (also referred to as "I Trust AI"), the fifth phase of the long-running InterPARES research programme, is a useful contemporary reference point. Its explicit goal is to design, develop and leverage artificial intelligence to support the continuing availability and accessibility of trustworthy public records across an international, multi-sector partnership. According to its preliminary results, the partnership aims to identify and develop AI technologies for critical records and archives challenges, to determine the benefits and risks of employing them, to ensure that archival concepts and principles inform the development of responsible AI, and to validate outcomes through case studies and demonstrations (Frontoni et al., 2022). The project's framing – trustworthiness as the organising value against which AI applications in archives must be measured – is adopted as a guiding principle for the architecture proposed in this article.

2.3 PRIOR REVIEWS OF AI IN ARCHIVES

Colavizza et al. (2021) offer one of the most cited overviews of the field. Organised through the lens of the records continuum model, their survey identifies four broad themes: theoretical and professional considerations, the automation of recordkeeping processes, the organisation of and access to archives, and novel forms of digital archives. Among the emerging directions they highlight are the application of recordkeeping principles to the data and processes that power AI itself, and a more structural, yet critically aware, integration of AI into archival systems and practice. Shinde et al. (2025) provide the most recent systematic review located for this study. Analysing 45 papers published between 2011 and 2023 against predetermined criteria, they map key AI techniques onto records-management functions, with particular attention to retention, disposition and appraisal, and they emphasise the need for closer collaboration between AI experts and archival professionals.

Two further contributions complement these overviews. Nockels et al. (2022) present the first overarching review of HTR in published research, coded from 381 papers dated 2015–2020 that mention the Transkribus platform; they find that it features primarily in archival and library science publications, with a long tail of disciplines from history and computer science to law and education, and they describe HTR as a mature machine-learning tool that is becoming integrated into digitisation workflows even though research on how it changes the information environment is scant. At a more conceptual level, the computational archival science (CAS) agenda argues that archival theories and methods developed for paper records have become disconnected from the computational methods through which digital records are now produced and consumed, and that archival practice and computational science can each benefit from the other (Marciano et al., 2018). Rolan et al. (2019), whose definition of AI later practitioner studies adopt (Cushing and Osti, 2023), had earlier examined the place of AI in the archive.

These works differ in scope – the records continuum (Colavizza et al., 2021), records-management functions (Shinde et al., 2025), a single tool (Nockels et al., 2022) and a disciplinary agenda (Marciano et al., 2018) – and none was designed to yield a deployable architecture. They also pre-date much of the most recent work: Colavizza et al. (2021) precede the generative-AI wave, and the corpus of

Shinde et al. (2025) ends in 2023. The present review therefore concentrates on sources from 2019 to 2026 and, in the sections that follow, organises them by archival function and then analyses the empirical studies across functions, so that the evidence can feed directly into the design of the architecture.

2.4 EVIDENCE BY ARCHIVAL FUNCTION

Capture and transcription. Computer-vision techniques support optical character recognition of handwritten and printed material, image classification of photographic collections, and the automated extraction of structured information from forms and registers. The most thoroughly documented application is handwritten text recognition (HTR). Muehlberger et al. (2019) report on the Transkribus platform, developed in the EU-funded READ project, and conclude that HTR has become a usable technology that, combined with mass digitisation, can generate accurate transcripts of archival manuscripts; they also identify funding and resourcing as outstanding issues. Nockels et al. (2022) document the platform's diffusion through archival and library research, and Spina (2023) examines how HTR and a general-purpose language model can be combined in the transcription, correction and normalisation of manuscript correspondence. Evidence from Arabic-script collections shows both the promise and the data dependency of the approach. Lucas, Salah and Vidal-Gorène (2022) note that the volumes of training data available for Latin scripts are not yet achievable for Arabic scripts, and show that a word-based neural approach can reach an error rate below 5% with only ten manually transcribed pages of Maghribī manuscripts; yet a base model applied without adaptation to six out-of-domain manuscripts produced character error rates of roughly 12% to 30%, which fell to an average of about 7.7% after fine-tuning on around ten pages. Chan et al. (2024) report a character error rate of 8.6% for a transformer-based model on the largest public dataset of historical handwritten Arabic, a 51% improvement over the best baseline in the literature. HTR thus turns digitised images into searchable text, which in turn makes later description and access tasks feasible, but its accuracy depends on adaptation to the script, the hand and the collection.

Description and metadata generation. NLP techniques – including named-entity recognition, topic modelling and, increasingly, transformer-based language models – are used for automatic subject indexing, summarisation and sensitivity classification of textual records. Generative LLMs have been explored for

drafting catalogue descriptions, generating finding-aid summaries and answering natural-language reference questions, and the first controlled evaluations are now available. Nair et al. (2025) used GPT-4o to generate titles and abstracts for 112 web-archive (WARC) files in Web Archive Singapore and report a 99.9% reduction in metadata-generation costs, but also that human-curated metadata remained superior in quality and that content inaccuracies, hallucinations and translation problems were persistent; they conclude that LLMs should complement rather than replace human cataloguers. In the Library of Congress's Exploring Computational Description (ECD) experiment, several models, including GPTs and open-source LLMs, were tested on e-book data and human-in-the-loop workflows were prototyped. Saccucci and Potter (2025) report accuracy of up to 99% for structured fields such as title and author but below 50% for complex fields such as subject and genre, and conclude that performance did not yet meet the 95% quality threshold required for full automation. Other studies point in complementary directions. Groppe et al. (2025) propose an agentic system that combines several LLMs and report that this federated approach outperformed single-model solutions in metadata quality and reliability on a real-world archival dataset. Pignataro and de Souza Neto (2025), working in Portuguese-language archival practice, tested ChatGPT on the description of digital records according to ISAD(G), reporting an average accuracy of 92.04% and suggesting that human supervision could raise quality further. For photographic material, Abele et al. (2025) asked a vision-language model (InternVL2) to catalogue 40 archaeological photograph mounts and had 139 participants, 29 of them archive and archaeology experts, compare the output with expert descriptions: participants could tell the two apart at a moderate level, expert descriptions were rated more accurate and more useful, and OCR errors and hallucinations limited the perceived quality of the machine output. Parallel work in library cataloguing has examined how conversational AI systems might be used to assign subject headings, again with mixed results regarding accuracy and the continuing need for professional review (Brzustowicz, 2023). Deep-learning approaches applied specifically to archive management report measurable gains in processing throughput and retrieval accuracy compared with manual or rule-based methods (Li and Wang, 2025), and similar intelligent-technology applications are reported in document and records-management contexts more broadly (He, 2024).

Appraisal, selection and retention. Machine-learning classification, in both supervised and unsupervised modes, is applied to large-scale appraisal and retention-scheduling tasks, where archivists label a representative sample of records so that an algorithm can propose values, sensitivity levels or disposition categories for the remainder of a much larger corpus; unsupervised clustering and topic modelling are used to surface latent thematic structure in undescribed collections. Shinde et al. (2025) single out retention, disposition and appraisal as areas in which rapidly expanding content creates acute pressure. At The National Archives (UK), existing AI-powered tools have been tested for digital selection and sensitivity review, and new approaches, such as topic modelling, have been developed to discover latent topics across a corpus (Jaillant, Aske and Caputo, 2025). Within the CAS tradition, Marciano et al. (2018) present motivating case studies ranging from computational linguistics to graph analytics and computational finding aids, and Hodel (2022) discusses supervised and unsupervised machine-learning approaches to textual entities. Practitioner commentary similarly presents born-digital volumes that are too large for exhaustive manual review as the central appraisal challenge (Note, n.d.).

Sensitivity review and access. Because privacy, copyright and data-protection constraints keep most born-digital collections closed to users, sensitivity review has become a prominent application. Jaillant and Caputo (2022) argue that AI can help unlock such "dark" archives, for example by identifying sensitive information so that the remainder can be released, but they warn of inherent errors, black-box algorithms, and risks of bias and of fake or partial information, and they stress fairness, accountability and transparency. Baron, Sayed and Oard (2022) created a public annotated test collection for the deliberative process privilege exemption under the US Freedom of Information Act and found that text classifiers could often reliably detect even difficult cases when trained and evaluated on annotations from the same reviewer, whereas differences in reviewer interpretation, in record custodians and in the topics of training and test records posed additional challenges.

Professional trust, ethics and skills. Practitioner studies show that the barriers to adoption are not only technical. In 21 interviews with 26 archivists, librarians and other professionals, Jaillant (2022) identifies technological obsolescence,

copyright and permissions, data protection of sensitive material, the lack of a market for born-digital records, and gaps in scale and skills as key obstacles to access, and she proposes the ethical use of AI as one possible solution. Cushing and Osti (2023), drawing on focus groups with archival and digital-preservation practitioners, identify four themes: fitting AI into day-to-day practice, the responsible use of the technology, managing expectations about adoption, and bias. Jaillant and Rees (2023) similarly find that professional trust in AI tools among civil servants, archivists and academics is closely linked to shared codes of ethics and to perceived accountability, rather than to technical performance alone. Within InterPARES Trust AI, Arias Hernández and Rockembach (2025) derive a competency and AI-literacy framework from literature reviews, interviews with archival professionals who have applied AI to the processing of records, and validation workshops; the competencies include basic AI literacy, practical AI skills, data-related skills, tool testing and evaluation, adaptation of AI to workflows, and collaboration with IT developers, and the authors also flag algorithmic bias and data privacy as significant ethical concerns (see also Arias Hernández, Fewster and Penniman, 2024). Abele et al. (2025) add experimental evidence: after judging machine- and expert-written descriptions, participants' stated willingness to use AI tools (from a mean of 5.43 to 5.09 on a seven-point scale) and their trust in AI (from 3.86 to 3.66) declined, and experts reported lower willingness to use AI than non-experts, with concerns centred on preservation responsibility rather than technical performance. These patterns echo wider findings that perceived risks and opportunities predict willingness to use AI (Schwesig et al., 2023) and that people may avoid algorithms after seeing them err (Dietvorst, Simmons and Massey, 2015). In the journal Atlanti, Milovanović (2025) frames adoption as a set of questions that determine whether AI tools are feasible, sustainable and understandable in archival practice.

Accountability and paradata. A conceptual strand addresses how the processing performed by AI can itself be documented. Bunn (2020) examines explainable AI from a recordkeeping perspective, in contexts in which transparency is important. The InterPARES Trust AI group has proposed the concept of paradata – information about the procedures and tools used to create and process information resources, together with information about the persons carrying out

those procedures – as a way to ensure that AI-driven systems honour the archival ethic from the outset and to evaluate off-the-shelf automation (Davet et al., 2022). Davet, Hamidzadeh and Franks (2023) review the theoretical background of paradata, the documentation produced in recent machine-learning experiments, the factors that condition its use, and data structures for representing and displaying paradata to different stakeholder groups.

Records created by AI and the regulatory environment. A distinct strand, largely absent from earlier reviews, concerns the status of AI-related materials as records in their own right. The US National Archives and Records Administration (NARA, 2026) holds that the use of AI platforms does not in itself create federal records, but that prompts, outputs, audit trails, procurement and operational documentation, copies of agency records used to train AI, and algorithms or models may be records when, for example, they are relied upon in decision-making, used for official business or captured in agency systems; it also notes that existing general records schedules do not yet cover AI policy documents or bodies of data kept solely for training AI. The National Archives of Australia (n.d.) advises that AI systems that create records are generally not designed as recordkeeping systems and lack adequate records-management functionality, and that records evidencing agency business involving AI, including decisions and the reasoning behind them, must be retained. NARA's own AI compliance plan describes an AI governance board, a use-case inventory and internal guidance on generative AI (NARA, 2025). At the level of regulation and risk management, the European Union's Artificial Intelligence Act (European Union, 2024) establishes a risk-based regime that includes provisions on human oversight, automatic logging and AI literacy, while the NIST AI Risk Management Framework (NIST, 2023) organises AI risk management into four functions: govern, map, measure and manage.

2.5 CROSS-STUDY ANALYTICAL SYNTHESIS

To move from description to analysis, the eleven empirical studies that report original evaluations, interviews or experiments were coded for task, metric, headline result and stance on human oversight. Table 1 summarises the coding, and six analytical observations follow.

Table 1. Cross-study synthesis of eleven empirical studies

Study	Task and material	Metric	Headline result	Stance on human oversight
Lucas et al. (2022)	HTR of Arabic Maghribī manuscripts	Character error rate (CER)	Below 5% with ten transcribed pages; base model 12–30% on out-of-domain manuscripts	Iterative transcription, correction and re-training
Chan et al. (2024)	HTR of historical handwritten Arabic	CER	8.6% on the largest public historical dataset; 51% better than best baseline	Not addressed in the abstract
Nair et al. (2025)	GPT-4o titles and abstracts for 112 WARC files	Cost; human evaluation	99.9% cost reduction; human metadata of higher quality; hallucinations	LLM as complement to cataloguers
Saccucci and Potter (2025)	LLM-generated catalogue fields for e-books	Field-level accuracy	Up to 99% for title and author; below 50% for subject and genre	Human-in-the-loop; 95% threshold for full automation
Pignataro and de Souza Neto (2025)	ChatGPT description of digital records under ISAD(G)	Accuracy	Average accuracy of 92.04%	Human supervision could raise quality
Groppe et al. (2025)	Multi-LLM metadata generation for archival materials	Metadata quality and reliability	Federated ensemble outperformed single models	Not addressed in the abstract
Abele et al. (2025)	Vision-language model descriptions of 40 archaeological photograph mounts; 139 participants	Detection sensitivity; ratings; trust	Detectable at a moderate level; expert text rated more accurate and useful; trust and willingness fell after exposure	AI drafts, subordinate to human verification
Baron, Sayed and Oard (2022)	Classification of deliberative-process material (FOIA)	Classifier performance	Reliable with same-reviewer annotations; varies by reviewer, custodian and topic	Advisory classification; reviewer variance documented
Jaillant (2022)	21 interviews with 26 professionals	Thematic analysis	Obstacles: obsolescence, copyright, data protection, scale, skills	Ethical use of AI; collaboration across disciplines
Cushing and Osti (2023)	Focus groups with archival practitioners	Thematic analysis	Four themes: day-to-day fit, responsible use, expectations, bias	Responsible use central
Arias Hernández and Rockembach (2025)	Interviews and validation workshops (InterPARES Trust AI)	Competency and literacy frameworks	Literacy, tool testing and collaboration with IT developers	Competence needed to oversee AI

Source: author's coding of the studies cited. Abele et al. (2025), Chan et al. (2024), Groppe et al. (2025) and Lucas et al. (2022) are preprints.

(1) Performance follows the interpretive demand of the task rather than the technology. The highest figures are reported where the task is recognition or extraction under controlled conditions: up to 99% accuracy for title and author fields (Saccucci and Potter, 2025), character error rates below 5% after adaptation on ten pages (Lucas et al., 2022) and 8.6% on a large historical Arabic benchmark (Chan et al., 2024). Interpretive tasks fall much lower: subject and genre assignment stayed below 50% in the same Library of Congress experiment, and

sensitivity classification performed well only when the annotator was consistent (Baron, Sayed and Oard, 2022). The studies therefore suggest a gradient from recognition, through extraction and interpretation, to judgement, in which each step demands more human involvement.

(2) Adaptation to the collection often matters as much as the choice of model. Fine-tuning on about five pages halved the average character error rate of an Arabic HTR model (from 21.24% to 9.99%) in Lucas et al. (2022); customisation for historical Arabic produced a 51% improvement over the best baseline in Chan et al. (2024); combining several LLMs outperformed single models in Groppe et al. (2025); and Abele et al. (2025) identify domain-specific fine-tuning as a route to fewer hallucinations. Where adaptation depends on verified examples, the archivist's verified samples become the scarce input on which automation quality depends.

(3) Evaluation metrics are heterogeneous and can mislead. The studies report character error rates, accuracy percentages, cost reductions, F1 scores and human detection sensitivity, so results cannot be compared directly. Lucas et al. (2022) also show that character error rate can penalise correct output when transcription conventions differ from the ground truth and that a mean can conceal the distribution of errors across a page, since half of the lines of one manuscript had error rates below 10% although its mean was 12.24%. Without harmonised, ground-truth-based protocols, institutions cannot tell whether a published result will transfer to their own records.

(4) Human experience diverges from technical metrics. In the only controlled experiment among the eleven studies, in which 29 of 139 participants were archive or archaeology experts, machine descriptions rated higher for accuracy were harder to identify as machine-made, yet hands-on exposure lowered willingness to use AI and trust in it, and experts were less willing than non-experts (Abele et al., 2025). This fits the practitioner findings that responsible use, managing expectations and bias dominate adoption debates (Cushing and Osti, 2023) and that competence in testing and adapting tools is a core skill (Arias Hernández and Rockembach, 2025). It should be read with caution, because the sample of Abele et al. was predominantly young non-experts (110 of 139) and the study is a preprint. Trust is therefore better treated as a managed design variable than as a by-product of accuracy.

(5) Studies converge on human-in-the-loop designs but differ on what the human does. Draft-and-review (Nair et al., 2025; Abele et al., 2025), suggestion with confidence scores (Saccucci and Potter, 2025), human supervision of ChatGPT output (Pignataro and de Souza Neto, 2025) and calibrated review of sensitivity flags (Baron, Sayed and Oard, 2022) are all variants of the same principle, but only the Library of Congress states an explicit numerical threshold for automation (95%). This gap motivates the field-level automation tiers developed in Section 5.3.

(6) Accountability documentation lags behind the conceptual literature. The paradata literature argues that information about the procedures, tools and persons involved in AI processing should be captured with the records (Davet et al., 2022; Davet, Hamidzadeh and Franks, 2023). In the empirical studies, processing details appear mainly in research methods or supplements – Abele et al. (2025), for example, publish prompts and temperature settings as supplementary material – rather than as records attached to the descriptions produced. How far institutions capture such evidence in routine practice is not shown by the studies, which is a further argument for the empirical protocol in Section 6.4.

2.6 SYNTHESIS AND RESEARCH GAPS

Table 2 summarises the reviews, conceptual frameworks and policy sources that frame the empirical evidence.

Table 2. Reviews, conceptual frameworks and policy sources informing the architecture

Source	Type and scope	Key contribution	Relevance to architecture
Colavizza et al. (2021)	Survey of the archives-and-AI literature, organised by the records continuum	Four themes; calls for applying recordkeeping principles to AI data and processes and for structural, critically aware integration of AI	Theoretical frame; Layers 3 and 5
Shinde et al. (2025)	Systematic review of 45 papers (2011–2023)	Maps AI techniques to records-management functions; stresses collaboration between AI experts and archivists	Layer 2; Layer 5
Nockels et al. (2022)	Systematic review of 381 papers (2015–2020) on one HTR platform	HTR is a mature tool, concentrated in archival and library science, spreading across disciplines	Layer 1
Marciano et al. (2018)	Conceptual chapter with motivating case studies (CAS)	Argues for closer links between archival theory and computational methods	Theoretical frame; Layers 2 and 5

Source	Type and scope	Key contribution	Relevance to architecture
Bunn (2020); Davet et al. (2022, 2023)	Conceptual and review papers on explainability and paradata	AI processing should be documented as paradata to support accountability	Layer 3
NARA (2025, 2026); National Archives of Australia (n.d.)	Official guidance and governance plan	AI materials may be records; scheduling and capture requirements; governance structures	Layers 3 and 5
European Union (2024); NIST (2023)	Regulation and risk-management framework	Human oversight, logging and AI literacy; govern, map, measure and manage	Layer 5

Source: author's synthesis of the literature reviewed in Sections 2.2–2.4.

Four gaps emerge from the review and the cross-study synthesis. First, no integrated reference architecture links AI techniques, archival standards, human oversight and governance (G1). Second, much of the evidence on operational performance comes from single-institution experiments, and results vary sharply by task: structured fields can be extracted with high accuracy, whereas interpretive tasks such as subject and genre assignment, sensitivity judgement and appraisal remain far from automation-grade, and studies use incompatible metrics (G2). Third, the provenance of AI-generated metadata, the paradata proposed in the conceptual literature and the management of the AI system's own records are discussed mainly in conceptual and policy documents rather than evaluated in implementations (G3). Fourth, evidence on non-Latin scripts exists – notably for Arabic handwriting (Lucas et al., 2022; Chan et al., 2024) – but it concerns the recognition of manuscripts rather than the description, appraisal and access workflows of records-management institutions, and the sources consulted say little about institutions with limited technical resources (G4). The architecture proposed in Section 4 responds directly to G1–G3; G2 and G4 are carried forward into the validation protocol in Section 6.4.

3. METHODOLOGY

This article adopts a conceptual, design-oriented approach, supported by a structured literature review and a documentary case analysis, rather than primary empirical data collection. It follows the logic of design-science reasoning, in which existing theory and a synthesis of prior literature are used to propose an artefact – in this case, a layered architectural model – intended to solve a practical problem identified in the field, namely the absence of an integrated, standards-consistent framework for combining discrete AI tools into a single archival system.

The research design has four components. The first is the structured narrative review described in Section 2.1, which provides the evidence base. The second is a cross-study analytical synthesis (Section 2.5), in which eleven empirical studies were coded for task, metric, headline result and stance on human oversight, and which identifies the research gaps. The third is the design of the architecture itself (Section 4), guided by four criteria: (1) fidelity to established archival principles, so that automated components reinforce rather than undermine the authenticity, reliability, integrity and usability of records; (2) modularity, so that individual AI components (for example an OCR engine or a classification model) can be adopted, replaced or upgraded independently without redesigning the whole system; (3) explicit accountability, so that every automated decision affecting appraisal, description or access can be traced to a human-defined policy and, where necessary, reviewed or reversed by a qualified archivist; and (4) evidential grounding, so that each layer can be traced to documented practice or to a documented risk in the literature.

The fourth component is a documentary case analysis (Section 5). Cases were selected purposively against four criteria: the implementation, experiment or policy response is publicly documented; it concerns archives, records management or closely analogous library and web-archiving contexts; it was reported between 2019 and 2026; and, taken together, the cases cover different layers of the architecture and different types of institution. Six cases met these criteria and were retained. Each was coded against five dimensions derived from the architecture: the layer or layers addressed; the AI technique and scope; the reported evidence of performance or effect; the reported limits; and the safeguards or oversight arrangements described. The data are secondary – published articles, institutional reports, presentations and official guidance – and no primary data were collected.

The resulting model should be read as a conceptual reference architecture rather than a technical specification; its purpose is to give archival institutions, standards bodies and software developers a shared vocabulary and structure for planning AI adoption, and to provide researchers with a framework that can subsequently be tested, refined or challenged through empirical case studies (Section 6.4).

This approach carries evident limitations. The review is structured but not exhaustive, and both the synthesis and the case coding rest on published reports,

which may omit undocumented practice; several of the empirical studies are preprints that have not completed peer review. Because the study is not based on primary empirical data collection such as interviews, surveys or system evaluations, the model cannot claim to be validated against real institutional practice; its value lies instead in synthesising a dispersed literature into a single, theoretically grounded and evidence-informed proposal that can orient future empirical work. These limitations are revisited in Section 6.4.

4. TOWARD AN INTELLIGENT ARCHIVAL ECOSYSTEM: A LAYERED ARCHITECTURE

Building on the theoretical foundations and the evidence reviewed above, this section proposes a five-layer architecture for an intelligent archival ecosystem. The layers correspond broadly to the archival functions identified in OAIS and continuum-based theory, but each is reinterpreted to specify where and how AI components can be embedded, and what safeguards are required at each point. Table 3 summarises the architecture; the subsections that follow explain each layer.

Table 3. The five-layer architecture of the intelligent archival ecosystem

Source	Type and scope	Key contribution	Relevance to architecture
Colavizza et al. (2021)	Survey of the archives-and-AI literature, organised by the records continuum	Four themes; calls for applying recordkeeping principles to AI data and processes and for structural, critically aware integration of AI	Theoretical frame; Layers 3 and 5
Shinde et al. (2025)	Systematic review of 45 papers (2011–2023)	Maps AI techniques to records-management functions; stresses collaboration between AI experts and archivists	Layer 2; Layer 5
Nockels et al. (2022)	Systematic review of 381 papers (2015–2020) on one HTR platform	HTR is a mature tool, concentrated in archival and library science, spreading across disciplines	Layer 1
Marciano et al. (2018)	Conceptual chapter with motivating case studies (CAS)	Argues for closer links between archival theory and computational methods	Theoretical frame; Layers 2 and 5
Bunn (2020); Davet et al. (2022, 2023)	Conceptual and review papers on explainability and paradata	AI processing should be documented as paradata to support accountability	Layer 3
NARA (2025, 2026); National Archives of Australia (n.d.)	Official guidance and governance plan	AI materials may be records; scheduling and capture requirements; governance structures	Layers 3 and 5
European Union (2024); NIST (2023)	Regulation and risk-management framework	Human oversight, logging and AI literacy; govern, map, measure and manage	Layer 5

Source: author's design, derived from the review in Section 2 and the case analysis in Section 5.

4.1 LAYER 1 – INGESTION AND CAPTURE

The first layer covers the point at which records enter the ecosystem, whether through direct transfer from an active records-management system, bulk digitisation of physical holdings, or harvesting of web and social-media content. AI contributes here through automated file-format identification, duplicate and near-duplicate detection, optical character recognition and handwriting recognition, and preliminary quality-control checks (for example, flagging corrupted files or illegible scans for human review). Capturing rich technical and administrative metadata automatically at this stage – rather than reconstructing it later – is essential, because continuum theory holds that the evidential value of a record depends on context established as close as possible to the moment of creation or transfer. Because the quality of every downstream process depends on the quality of capture, this layer also stores the recognition confidence values produced by OCR and HTR engines alongside the text. Evidence from handwritten text recognition shows that this layer can already operate at institutional scale, although funding and resourcing remain recurring constraints (Muehlberger et al., 2019), and the Arabic-script studies indicate that recognition models usually need adaptation to each collection's script and hands, which makes a small, archivist-verified sample a standing input to this layer (Lucas, Salah and Vidal-Gorène, 2022).

4.2 LAYER 2 – AI-AUGMENTED DESCRIPTION, CLASSIFICATION AND APPRAISAL

The second layer is where the greatest number of current AI applications are concentrated. NLP-based entity recognition and topic modelling can generate draft subject terms, proposed access points and preliminary summaries consistent with descriptive standards such as ISAD(G) and, increasingly, Records in Contexts, whose entity-and-relation structure offers a natural target for automatically extracted agents, activities and relationships; computer-vision classifiers can group visual material by content type, estimated date or format; and supervised machine-learning models, trained on samples labelled by archivists, can propose retention or disposition recommendations for large, undifferentiated bodies of records, addressing what Note (n.d.) and others describe as the central appraisal challenge posed by born-digital volumes that are simply too large for exhaustive manual review. Crucially, in the proposed architecture every AI-generated de-

scription, classification or appraisal recommendation is marked as provisional metadata until reviewed, and confidence scores are exposed to the archivist so that low-confidence outputs are prioritised for manual verification rather than silently accepted.

The evidence reviewed in Section 2.4 shows that automation quality varies sharply from one metadata field to another. Layer 2 is therefore not designed as a single switch between manual and automatic description; Section 5.3 derives a system of field-level automation tiers that determines, for each field and decision type, how much human review is required. The cross-study synthesis (Section 2.5) also shows that adaptation to the collection can matter as much as model choice, so Layer 2 includes an adaptation loop in which archivist-verified descriptions are fed back as training or prompt examples; where several models are available, their outputs can be compared or combined, as in the ensemble approach of Groppe et al. (2025).

4.3 LAYER 3 – TRUST, PROVENANCE AND AUTHENTICITY

The third layer addresses a concern that is specific to archival science and largely absent from generic AI-system design: the need to preserve, and be able to demonstrate, the authenticity and integrity of records over time, including any transformation introduced by AI processing itself. This layer maintains a provenance log recording which AI model, version and configuration produced or modified a given piece of metadata, when, and under whose authorisation, in line with the trustworthiness principles emphasised by the InterPARES Trust AI project. Digital-provenance and content-authenticity standards emerging from initiatives such as the Coalition for Content Provenance and Authenticity offer one possible technical basis for this layer, alongside cryptographic fixity checks already common in digital-preservation systems. The objective is that an AI-assisted description can always be traced back to its origin and distinguished from human-authored description, preserving the chain of custody that underpins archival authenticity. In the vocabulary of the InterPARES Trust AI group, this log is a form of paradata: information about the procedures and tools used to process records and about the persons responsible (Davet et al., 2022; Davet, Hamidzadeh and Franks, 2023).

Recent official guidance adds a second requirement. If prompts, outputs, audit trails, model documentation and copies of records used to train or tune models may themselves be records (NARA, 2026; National Archives of Australia, n.d.),

then the processing evidence generated by the ecosystem must be managed under records schedules rather than left to the retention settings of a vendor platform. NARA observes that information created by AI and passively retained by a third-party platform is not necessarily "received" by an agency until it is captured in an agency system, which argues for capturing processing evidence inside the archive's own environment.

4.4 LAYER 4 – DISCOVERY AND ACCESS

The fourth layer is user-facing and covers search, retrieval and reference services. AI contributes through semantic and natural-language search that goes beyond exact keyword matching, automated sensitivity classification that helps identify material requiring redaction or restricted access before release, and conversational reference assistants capable of guiding researchers through finding aids. Because access decisions can carry legal and ethical consequences – particularly around personal data, national security or culturally sensitive material – this layer is designed so that AI recommendations for release or restriction are advisory rather than determinative, with final release decisions remaining a documented human responsibility, consistent with the emphasis on impartial and accountable access found in the International Council on Archives' Code of Ethics. Because classifier performance has been shown to vary with the reviewer who produced the training annotations, the custodian of the records and the topic (Baron, Sayed and Oard, 2022), the layer also records each reviewer decision and calibrates models separately for different record series and custodians.

4.5 LAYER 5 – GOVERNANCE AND HUMAN OVERSIGHT

The fifth layer is not a processing stage but a cross-cutting function that governs the other four. It comprises policy documentation of which AI tools are approved for which tasks; role-based human review workflows, so that AI outputs of consequence always pass through a qualified archivist before becoming authoritative; auditing and explainability mechanisms that make it possible to inspect why a model produced a given recommendation; and periodic bias and performance evaluation of deployed models against representative samples of the collection. This layer operationalises, at the level of system design, the ethical concerns raised repeatedly in the literature regarding algorithmic bias, opacity and the risk of reproducing historical prejudices present in training data or in the archive itself.

The layer can be organised around the four functions of the NIST AI Risk Management Framework (NIST, 2023): govern (policies, roles and the register of approved tools), map (documenting each AI use case and its context before deployment, as in the use-case inventory and assessment worksheets used by NARA and the Library of Congress), measure (field-level performance, bias and drift testing) and manage (escalation, rollback and retirement of models). Where an institution operates under the European Union's Artificial Intelligence Act (European Union, 2024), the requirements for human oversight, logging and staff AI literacy map directly onto the review workflows of Layers 2 and 4, the provenance log of Layer 3 and the competency programme described in Section 6.3. Because trust falls after hands-on exposure to imperfect output and is lower among experts (Abele et al., 2025), the layer also treats trust calibration as a managed variable, through transparent presentation of confidence and provenance, supervised practice with the tools, and the AI-literacy competencies identified by Arias Hernández and Rockembach (2025).

5. DOCUMENTARY CASE ANALYSIS

5.1 CASES AND CODING

To test the plausibility of the architecture against published evidence, six cases were analysed using the procedure described in Section 3. Table 4 summarises the coding. Two points of caution apply. The Library of Congress experiment concerns library cataloguing rather than archival description, but it is the most fully reported evaluation of LLM-based description and is closely analogous to Layer 2. The sixth case combines two sets of official guidance and a governance plan because they address the same layers and are complementary.

Table 4. Coding of six documented cases against the architecture

Layer	Main AI techniques	Human role	Key safeguards	Evidence base
1. Ingestion and capture	Format identification; duplicate detection; OCR and HTR; quality-control flagging	Sets intake policy; reviews flagged items	Automatic capture of technical metadata and recognition confidence values; fixity	Muehlberger et al. (2019); Nockels et al. (2022); Lucas et al. (2022); continuum theory
2. AI-augmented description, classification and appraisal	Entity recognition; topic modelling; supervised classification; LLM summarisation; image classification	Reviews provisional metadata; labels training samples; decides on appraisal	Provisional status; confidence scores; field-level automation tiers	Nair et al. (2025); Saccucci and Potter (2025); Groppe et al. (2025); Abele et al. (2025)

Layer	Main AI techniques	Human role	Key safeguards	Evidence base
3. Trust, provenance and authenticity	Provenance logging; content-credential standards; fixity checks	Authorises models and configurations; audits logs	Processing-provenance log; AI-related materials managed as records; AI and human description distinguished	InterPARES Trust AI; Davet et al. (2023); Bunn (2020); NARA (2026); National Archives of Australia (n.d.); C2PA (2024)
4. Discovery and access	Semantic search; sensitivity classification; conversational reference assistants	Makes final release and restriction decisions	Advisory-only recommendations; documented decisions; calibration by reviewer and custodian	Baron et al. (2022); Jaillant and Caputo (2022); ICA Code of Ethics
5. Governance and human oversight (cross-cutting)	Model evaluation; bias testing; explainability tools	Sets policy; audits; maintains competencies	Register of approved tools; role-based review; periodic bias and performance evaluation; use-case inventory; AI literacy	NIST (2023); European Union (2024); Arias Hernández and Rockembach (2025); Cushing and Osti (2023)

Source: author's coding of the sources cited in the table. The coding reflects what each source reports and does not exclude undocumented practice.

5.2 CROSS-CASE FINDINGS

Four patterns emerge from the coding. First, performance depends on the interpretive demand of the task. In the two description experiments, structured or surface-level outputs (title, author, a draft abstract) were produced with high accuracy or large cost savings, whereas interpretive outputs (subject, genre) were far below the level required for automation (Nair et al., 2025; Saccucci and Potter, 2025). The same logic appears in sensitivity review, where classifiers performed well on difficult cases only when annotation was consistent (Baron, Sayed and Oard, 2022).

Second, each of the three evaluation studies of description and review positions AI as an assistant to human cataloguers or reviewers rather than a replacement: Nair et al. (2025) explicitly recommend complementarity, the Library of Congress prototypes human-in-the-loop workflows and measures output against a 95% threshold, and Baron, Sayed and Oard (2022) document reviewer variance. This convergence supports treating human review as a design requirement (criterion 3 in Section 3) rather than as an optional safeguard. The additional studies synthesised in Section 2.5 point the same way, from the draft-and-review design of the vision-language experiment of Abele et al. (2025) to the human supervision recommended by Pignataro and de Souza Neto (2025).

Third, the published evidence is concentrated in Layers 1, 2 and 4. In the sources consulted, none of the implementation reports presents an evaluation of provenance logging for AI-generated metadata (Layer 3) or of governance mechanisms

such as bias audits and model retirement (Layer 5). These layers appear mainly in policy documents: NARA and the National Archives of Australia address how AI materials become records, and NARA describes governance structures, but neither source reports on how such arrangements perform in practice, and NARA's memorandum is explicitly limited to records-management requirements, leaving AI governance, ethics, privacy and security to other instruments (NARA, 2026).

Fourth, comparability is limited. The cases differ in institutional type (national archives, library, web archive), in language and script, and in maturity, and at least three of the six are research experiments rather than production deployments. The cases therefore test the plausibility of the architecture and expose its gaps; they do not validate it.

5.3 DESIGN IMPLICATION: FIELD-LEVEL AUTOMATION TIERS

The cross-case findings suggest one refinement to the architecture. Instead of deciding, at the level of a whole collection or tool, whether description is "automated", Layer 2 should assign each metadata field and each decision type to an automation tier according to measured accuracy against an institution-defined quality threshold. Tier A (assisted, with sampling) covers fields whose measured accuracy exceeds the threshold: outputs may be accepted as provisional metadata and verified by statistical sampling. Tier B (assisted, with full review) covers fields that fall below the threshold: outputs are presented to the archivist as suggestions with confidence scores and each must be reviewed. Tier C (human decision) covers decisions with legal, ethical or historical significance – final access restrictions, destruction decisions and the description of culturally sensitive material – where AI is limited to retrieval and summarisation support.

The Library of Congress's 95% threshold for full automation (Saccucci and Potter, 2025) offers one example of how such a threshold can be expressed, although each institution would need to set its own and review it periodically, because performance changes with models, languages and collections. On the figures reported, title and author fields could approach Tier A, while subject and genre fields clearly fall into Tier B; this classification is illustrative and must be re-derived locally. The assigned tier is recorded in the provenance log (Layer 3), and the thresholds themselves are reviewed under the governance layer (Layer 5), so that the principle connects the layers rather than operating inside one of them.

6. DISCUSSION: OPPORTUNITIES, RISKS AND THE FUTURE ROLE OF THE ARCHIVIST

6.1 OPPORTUNITIES

The principal opportunity offered by an intelligent archival ecosystem, as conceived here, is scale: AI-assisted description and appraisal make it realistic to address backlogs that would otherwise remain permanently "dark", thereby improving both the accountability of institutions that create records and public access to historical and administrative memory. The 99.9% reduction in metadata-generation cost reported by Nair et al. (2025) illustrates the order of magnitude of the potential savings, although it was achieved with a loss of quality relative to human cataloguing. Secondary benefits include more consistent application of descriptive standards across large collections, faster sensitivity review that can accelerate the release of historically significant government records, and the ability to surface thematic connections across dispersed collections that would be difficult for individual archivists to identify manually.

6.2 RISKS AND ETHICAL CONSIDERATIONS

These opportunities are accompanied by significant risks, which the proposed architecture attempts to mitigate through its trust and governance layers but cannot eliminate entirely. Algorithmic bias is the most frequently cited concern in the literature: if training data reflect historical patterns of exclusion or marginalisation, AI tools risk automating and even amplifying those patterns in appraisal and description decisions, a concern archivists themselves raise in focus-group studies (Cushing and Osti, 2023). Jaillant and Rees (2023) similarly find that professional trust in AI tools among civil servants, archivists and academics is closely linked to shared codes of ethics and to perceived accountability, rather than to technical performance alone; where communication and shared standards are weak, mistrust of AI tools tends to increase even when the underlying technology functions adequately.

Experimental evidence also points to a human risk. Abele et al. (2025) found that hands-on exposure to imperfect machine descriptions lowered willingness to use AI and trust in it, and that the machine descriptions rated most accurate were the hardest to detect, which suggests that fluent output can conceal errors from reviewers. Both over-trust and under-trust are therefore design concerns, and the

architecture addresses them through confidence display, provenance and training rather than relying on reviewer vigilance alone.

A further risk concerns explainability: many contemporary machine-learning models, particularly deep-learning and large-language-model systems, function as "black boxes" whose internal reasoning is difficult to audit, which is in tension with the archival requirement that decisions affecting access and disposition be documented and defensible (Jaillant and Caputo, 2022). Over-reliance on generative AI for descriptive text carries a specific risk of factual inaccuracy or fabricated detail, documented in the Web Archive Singapore experiment (Nair et al., 2025). Variation across reviewers and custodians shows that sensitivity classifiers can encode the judgement of whoever labelled the training data (Baron, Sayed and Oard, 2022). Finally, the use of third-party platforms creates a recordkeeping risk of its own: AI-related materials that matter as evidence may sit outside the institution's control and outside its retention schedules (NARA, 2026; National Archives of Australia, n.d.).

6.3 THE ARCHIVIST AS ORCHESTRATOR

Taken together, these opportunities and risks point toward a redefinition, rather than a diminishment, of the archivist's professional role. Competency studies conducted with archivists, records managers and digital-archives researchers across several countries find that the skills increasingly required include basic AI literacy, the ability to evaluate and test AI tools before deployment, data-related skills for preparing and auditing training samples, and the capacity to collaborate effectively with information-technology developers (Arias Hernández, Fewster and Penniman, 2024; Arias Hernández and Rockembach, 2025). In the architecture proposed here, the archivist's function shifts from being the sole executor of every descriptive and appraisal task toward orchestrating, auditing and validating a partially automated workflow – setting policy at the governance layer, curating training data, interpreting confidence scores, assigning automation tiers, and retaining final authority over decisions with legal, ethical or historical significance. The Arabic HTR evidence illustrates why this matters: a few pages of expert transcription transform model performance (Lucas, Salah and Vidal-Gorène, 2022), so the archivist's verified samples are the scarce input on which automation quality depends. This reframing is consistent with calls in the professional

literature for an explicit ethical framework accompanying AI adoption in appraisal, in which transparency, auditability and human oversight are treated as design requirements rather than optional add-ons, and with practitioners' own emphasis on responsible use and on managing expectations (Cushing and Osti, 2023).

6.4 LIMITATIONS AND A PROTOCOL FOR EMPIRICAL VALIDATION

The study has four principal limitations. First, the review is structured but not exhaustive: it covers English-language sources, was not formally quality-appraised and over-represents institutions in North America, Europe, Australia and East Asia. Second, the case coding rests on published reports and summaries and on a small number of cases, and may therefore omit undocumented practice. Third, several cases are experiments or concern neighbouring sectors such as libraries and web archives, so transfer to other archival settings is uncertain. Fourth, and most important, the architecture has not been validated empirically. The next step is therefore not further conceptual elaboration but application in real institutions.

Empirical validation should proceed through a multiple-case study of three to five archival institutions that differ in size, mandate and technical maturity, including at least one that works with non-Latin-script records. The protocol has four steps. Step 1 is a baseline maturity assessment: a structured instrument based on the five layers is completed through document review and semi-structured interviews with archivists, records managers and IT staff, establishing which layers are present, partly present or absent. Step 2 is layer-specific measurement in a pilot: for Layer 1, character or word error rates, reported as medians and quartiles as well as means, and the proportion of items flagged for human review; for Layer 2, field-level precision, recall and F1 against archivist-verified descriptions, the reviewer correction rate and the time per record; for Layer 3, the share of AI-generated metadata with complete processing provenance (model, version, configuration, date and authoriser); for Layer 4, document-level precision and recall of sensitivity flags, inter-reviewer agreement and the rate of overturned recommendations; and for Layer 5, coverage of governance functions, the frequency of bias and performance audits, and staff AI-literacy outcomes. Step 3 is an evaluation of the archivist's role through focus groups or interviews after the pilot, building on the themes identified by Cushing and Osti (2023), complemented by an experimental component modelled on the

pre-registered design of Abele et al. (2025), in which practising archivists compare AI-generated and human descriptions and report perceived quality, trust and willingness to use AI. Because studies use incompatible metrics, and because character error rate can penalise correct output when transcription conventions differ and can conceal the distribution of errors (Lucas, Salah and Vidal-Gorène, 2022), all measures are taken against archivist-verified ground truth and reported with their distributions. Step 4 is cross-case synthesis, using pattern matching against the propositions of the architecture (for example, that field-level automation tiers reduce review effort without lowering accuracy) and a panel of experts to validate and refine the model. Ethical approval, data-protection impact assessment and institutional consent would be required wherever the records contain personal data.

7. CONCLUSION

This article has argued that the growing body of discrete AI applications in archival practice – spanning transcription, description, classification, appraisal and access – can usefully be organised into a single, theory-grounded architecture rather than treated as a collection of isolated pilot projects. Drawing on a structured review of mainly 2019–2026 literature, a cross-study synthesis of eleven empirical evaluations and a documentary analysis of six cases, it has shown that performance depends heavily on the interpretive demands of each task and on adaptation to the script and the collection, that published implementations consistently position AI as an assistant to human judgement, that trust is a design variable rather than a by-product of accuracy, and that provenance and governance are the least evaluated parts of current practice. The proposed five-layer model of the intelligent archival ecosystem – ingestion and capture, AI-augmented description and appraisal, trust and provenance, discovery and access, and governance – together with its field-level automation tiers, is intended to give institutions, standards bodies and researchers a shared reference framework for planning AI adoption in a manner consistent with core archival principles of authenticity, reliability, integrity and usability, and with professional codes of ethics emphasising impartial, accountable service to users.

Because the model presented here is conceptual, developed through literature synthesis and documentary analysis rather than empirical testing, the most pressing direction for future research is validation: case studies of archival institutions

that have implemented AI tools across multiple archival functions, following the protocol set out in Section 6.4, comparative evaluation of the governance mechanisms institutions actually use, and empirical measurement of bias and error rates in deployed appraisal and description models. Continued collaboration between archival scholars, computer scientists and practitioners – of the kind pursued by multi-institutional initiatives such as InterPARES Trust AI – will be essential for translating the architectural principles outlined in this article into operational, trustworthy systems that serve both the evidentiary responsibilities of archives and the public's right of access to its documentary heritage.

REFERENCE LIST

Abele, L., Anders, G., Aydın, T., Buder, J., Fischer, H., Kimmel, D. and Huff, M. (2025). *ArchiveGPT: A human-centered evaluation of using a vision language model for image cataloguing*. arXiv preprint arXiv:2507.07551.

Arias Hernández, R. and Rockembach, M. (2025). Building trustworthy AI solutions: Integrating artificial intelligence literacy into records management and archival systems. *AI & Society*, 40(6), 4265–4282.

Arias Hernández, R., Fewster, K. and Penniman, S. (2024). Artificial Intelligence and Machine Learning Competencies for the Archival Professions. In L. M. Given (ed.), *Proceedings of the Association for Information Science and Technology*, 61(1) (pgs. 36–43). New Jersey, USA: Wiley.

Baron, J. R., Sayed, M. F. and Oard, D. W. (2022). Providing more efficient access to government records: A use case involving application of machine learning to improve FOIA review for the deliberative process privilege. *ACM Journal on Computing and Cultural Heritage*, 15(1), Article 5, 1–19.

Brzustowicz, R. (2023). From ChatGPT to CatGPT: The implications of artificial intelligence on library cataloging. *Information Technology and Libraries*, 42(3).

Bunn, J. (2020). Working in contexts for which transparency is important: A record-keeping view of explainable artificial intelligence (XAI). *Records Management Journal*, 30(2), 143–153. https://doi.org/10.1108/RMJ-08-2019-0038

Chan, A., Mijar, A., Saeed, M., Wong, C.-W. and Khater, A. (2024). *HATFormer: Historic handwritten Arabic text recognition with transformers*. arXiv preprint arXiv:2410.02179.

Coalition for Content Provenance and Authenticity [C2PA]. (2024). *Content Credentials: C2PA Technical Specification*.

Colavizza, G., Blanke, T., Jeurgens, C. and Noordegraaf, J. (2021). Archives and AI: an overview of current debates and future perspectives. *ACM Journal on Computing and Cultural Heritage, 15*(1), 1–15.

Cushing, A. L. and Osti, G. (2023). "So how do we balance all of these needs?": How the concept of AI technology impacts digital archival expertise. *Journal of Documentation*, 79(7), 12–29.

Dancy, R. (2024). Waiting for RiC: The release of Records in Contexts, version 1.0. *Archivaria*, 98.

Davet, J. E., Hamidzadeh, B., Franks, P. C. and Bunn, J. (2022). Tracking the functions of AI as paradata and pursuing archival accountability. In *Archiving 2022: Expanding Connections Across Digital Cultural Heritage – Final Program and Proceedings* (pp. 83–88). Springfield, VA: Society for Imaging Science and Technology. https://doi.org/10.2352/issn.2168-3204.2022.19.1.17

Davet, J., Hamidzadeh, B. and Franks, P. (2023). Archivist in the machine: Paradata for AI-based automation in the archives. *Archival Science*, 23(2), 275–295. https://doi.org/10.1007/s10502-023-09408-8

Dietvorst, B. J., Simmons, J. P. and Massey, C. (2015). Algorithm aversion: People erroneously avoid algorithms after seeing them err. *Journal of Experimental Psychology: General*, 144(1), 114–126.

European Union. (2024). Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). *Official Journal of the European Union*, L, 2024/1689, 12 July 2024.

Frontoni, E., Paolanti, M., Lauriault, T. P., Stiber, M., Duranti, L. and Abdul-Mageed, M. (2022). *Trusted data forever: Is AI the answer?* arXiv preprint arXiv:2203.03712.

Groppe, J., Marquet, A., Walz, A. and Groppe, S. (2025). *Automated archival descriptions with federated intelligence of LLMs*. arXiv preprint arXiv:2504.05711.

He, Y. (2024). Research on the Application of Intelligent Technology in Document and Archives Management. *Journal of Computer Technology and Electronic Research, 1*, 44–58.

Hodel, T. (2022). Supervised and unsupervised: Approaches to machine learning for textual entities. In L. Jaillant (ed.), *Archives, Access and Artificial Intelligence: Working with Born-Digital and Digitised Archival Collections*. Bielefeld: transcript Verlag.

International Council on Archives. (1996). *ICA Code of Ethics*.

International Council on Archives. (2000). *ISAD(G): General International Standard Archival Description*.

International Council on Archives, Expert Group on Archival Description [ICA-EGAD]. (2023). *Records in Contexts – Conceptual Model, version 1.0*. Paris: International Council on Archives. Retrieved from https://www.ica.org/ica-network/expert-groups/egad/records-in-contexts-conceptual-model/ (accessed on 11.10.2026).

International Organization for Standardization (ISO). (2016). *ISO 15489-1:2016: Information and Documentation – Records Management. Part 1: Concepts and Principles*.

International Organization for Standardization (ISO). (2025). *ISO 14721:2025: Space data system practices – Reference model for an open archival information system (OAIS)*. Edition 3. Geneva: ISO.

InterPARES Trust AI. (2021). InterPARES Trust AI. Retrieved from https://interparestrustai.org/ (accessed on 12.8.2026).

Jaillant, L. (2022). How can we make born-digital and digitised archives more accessible? Identifying obstacles and solutions. *Archival Science, 22*, 417–436.

Jaillant, L. and Caputo, A. (2022). Unlocking digital archives: cross-disciplinary perspectives on AI and born-digital data. *AI & Society, 37*(3), 823–835.

Jaillant, L. and Rees, A. (2023). Applying AI to digital archives: trust, collaboration and shared professional ethics. *Digital Scholarship in the Humanities, 38*(2), 571–585.

Jaillant, L., Aske, K. and Caputo, A. (2025). The National Archives (UK). In L. Jaillant, C. Warwick, P. Gooding, K. Aske, G. Layne-Worthey and J. S. Downie (eds), *Navigating Artificial Intelligence for Cultural Heritage Organisations*. London: UCL Press. https://doi.org/10.14324/111.9781800088375

Li, J. and Wang, J. (2025). Intelligent Archive Management Based on Deep Learning Technology Driven by Artificial Intelligence. *IEEE Access, 13*, 42377–42387.

Lucas, N., Salah, C. and Vidal-Gorène, C. (2022). *New results for the text recognition of Arabic Maghribī manuscripts – managing an under-resourced script*. arXiv preprint arXiv:2211.16147.

Marciano, R., Lemieux, V., Hedges, M., Esteva, M., Underwood, W., Kurtz, M. and Conrad, M. (2018). Archival records and training in the age of big data. In J. Percell, L. C. Sarin et al. (eds), *Re-envisioning the MLS: Perspectives on the Future of Library and Information Science Education*. Bingley: Emerald.

Milovanović, M. (2025). Archival practice and artificial intelligence. *Atlanti*, 35(2), 45–58. https://doi.org/10.33700/2670-4579.35.2.45-58(2025)

Muehlberger, G., Seaward, L., Terras, M. et al. (2019). Transforming scholarship in the archives through handwritten text recognition: Transkribus as a case study. *Journal of Documentation*, 75(5), 954–976.

Nair, A., Goh, Z. R., Liu, T. and Huang, A. Y. (2025). Web archives metadata generation with GPT-4o: Challenges and insights. *Information Technology and Libraries*, 44(2), 1–16.

National Archives and Records Administration [NARA]. (2025). *AI Compliance Plan* (18 September 2025). Retrieved from https://www.archives.gov/files/nara-2025-ai-compliance-plan-final-v1-09-18-2025.pdf (accessed on 11.10.2026).

National Archives and Records Administration [NARA]. (2026). *Guidance on Applying the Federal Records Act to Artificial Intelligence Materials* (memorandum, August 2026). Retrieved from https://www.archives.gov/files/records-mgmt/policy/nara-fra-ai-guidance.pdf (accessed on 11.10.2026).

National Archives of Australia. (n.d.). Information management for records created using Artificial Intelligence (AI) technologies. Retrieved from https://www.naa.gov.au/node/3660 (accessed on 11.10.2026).

National Institute of Standards and Technology [NIST]. (2023). *Artificial Intelligence Risk Management Framework (AI RMF 1.0)*, NIST AI 100-1. Gaithersburg, MD: NIST. https://doi.org/10.6028/NIST.AI.100-1

Nockels, J., Gooding, P., Ames, S. and Terras, M. (2022). Understanding the application of handwritten text recognition technology in heritage contexts: a systematic review of Transkribus in published research. *Archival Science*, 22(3), 367–392. https://doi.org/10.1007/s10502-022-09397-0

Note, M. (n.d.). The Future of Archival Appraisal. Lucidea. Retrieved at https://lucidea.com/blog/archival-apprasial-and-ai/ (accessed on 12.8.2026).

Pignataro, T. C. and de Souza Neto, M. P. (2025). IA generativa na extração de metadados arquivísticos: um estudo baseado na norma ISAD(G). *Encontros Bibli*, 30, e103505. https://doi.org/10.5007/1518-2924.2025.e103505

Rolan, G., Humphries, G., Jeffrey, L., Samaras, E., Antsoupova, T. and Stuart, K. (2019). More human than human? Artificial intelligence in the archive. *Archives and Manuscripts*, 47(2), 179–203.

Saccucci, C. and Potter, A. (2025). Results of AI experimentation for cataloging at the Library of Congress. Paper presented at the 89th IFLA World Library and Information Congress, Astana, August 2025. Retrieved from https://repository.ifla.org/handle/20.500.14598/6861 (accessed on 11.10.2026).

Schwesig, R., Brich, I., Buder, J., Huff, M. and Said, N. (2023). Using artificial intelligence (AI)? Risk and opportunity perception of AI predict people's willingness to use AI. *Journal of Risk Research*, 26(10), 1053–1084.

Shinde, G., Kirstein, T., Ghosh, S. and Franks, P. (2025). Tracing the past, predicting the future: A systematic review of AI in archival science. *Proceedings of the Association for Information Science and Technology*, 62(1), 659–671. https://doi.org/10.1002/pra2.1286

Spina, S. (2023). *Artificial intelligence in archival and historical scholarship workflow: HTS and ChatGPT*. arXiv preprint arXiv:2308.02044.

SUMMARY

Archival institutions around the world face an unprecedented growth in the volume, variety and speed of the records they must appraise, describe, preserve and make accessible. Born-digital material – electronic mail, databases, social media, geospatial data and multimedia – is now created at a scale that traditional, labour-intensive archival methods cannot fully absorb, producing large backlogs of unprocessed and effectively inaccessible material. Artificial intelligence, encompassing machine learning, natural language processing, computer vision and, more recently, large language models, has become one of the principal responses to this challenge, and archival scholars and practitioners have experimented with AI-assisted transcription, automated subject indexing, sensitivity review, entity extraction and

predictive appraisal, generally reporting gains in processing speed and coverage alongside recurring concerns about accuracy, transparency and professional trust.

Despite the growing number of individual pilot applications, the scholarly and professional literature has offered comparatively little in the way of an integrated architectural vision showing how these separate AI tools could be combined into a single, coherent, standards-based archival system, and how such a system relates to established archival theory and professional ethics. This article addresses that gap in four steps: it reviews, in a structured narrative review of mainly 2019–2026 sources and a cross-study synthesis of eleven empirical evaluations, what is known about AI across archival functions; it proposes a conceptual five-layer reference architecture, the "intelligent archival ecosystem"; it tests the architecture against six publicly reported implementations and policy responses; and it specifies a protocol for validating the model empirically.

The article situates its proposal within core archival theory and standards, including continuum-based thinking about the record lifecycle, the third edition of the OAIS reference model (ISO 14721:2025), the Records in Contexts standard that now supersedes ISAD(G), and ISO 15489, and it draws on the trustworthiness principles of the multi-national InterPARES Trust AI project. The review shows that natural language processing and computer vision are the most mature technique families; that performance depends strongly on the interpretive demands of the task, with structured fields such as title and author reaching high accuracy in one national-library experiment while subject and genre remained below 50%; that generative models offer large cost savings but still produce inaccuracies and hallucinations that require human review; that recognition models for Arabic-script manuscripts typically need adaptation to each collection; that an experiment on AI-generated descriptions of photographs found that hands-on exposure to imperfect output lowered participants' trust and willingness to use AI; and that practitioner studies identify ethical, organisational and skills barriers alongside technical ones. Recent official guidance from national archives adds that AI-related materials – prompts, outputs, audit trails, models and training copies – may themselves be records that must be managed.

The five layers are: (1) ingestion and capture, where AI supports format identification, duplicate detection and optical character or handwriting recognition at

the point records enter the system; (2) AI-augmented description, classification and appraisal, where natural language processing and machine learning generate provisional, confidence-scored metadata and disposition recommendations for human review; (3) trust, provenance and authenticity, which maintains a verifiable record of which AI model produced or altered which piece of metadata and treats AI-related materials as records; (4) discovery and access, where AI supports semantic search and preliminary sensitivity classification while final release decisions remain a documented human responsibility; and (5) governance and human oversight, a cross-cutting layer comprising policy, role-based review workflows, explainability mechanisms and periodic bias auditing, which can be organised around the functions of the NIST AI Risk Management Framework.

The documentary analysis of six cases – handwritten text recognition with Transkribus, the Library of Congress's Exploring Computational Description experiment, GPT-4o metadata generation in Web Archive Singapore, AI projects at The National Archives (UK), machine-learning support for FOIA exemption review, and records-management guidance and governance instruments from the US and Australian national archives – supports the architecture's emphasis on human-in-the-loop design and shows that the published evidence is concentrated in capture, description and access, while provenance and governance remain the least evaluated layers. The analysis yields a design principle, field-level automation tiers, under which each metadata field and decision type is assigned a level of human review according to its measured accuracy against an institution-defined threshold.

The article then discusses the opportunities and risks associated with the architecture. Opportunities include the realistic prospect of addressing large descriptive and appraisal backlogs, more consistent application of descriptive standards, faster sensitivity review supporting timely release of government records, and the ability to surface thematic connections across dispersed holdings. Risks include algorithmic bias inherited from historical training data or from the archive's own past practices, the limited explainability of many machine-learning and large-language-model systems, the risk of factually inaccurate or fabricated descriptive content, and the loss of control over evidential AI materials held on third-party platforms. Drawing on studies of professional trust and of the compe-

tencies archivists need, the article argues that responsible adoption depends less on the sophistication of individual algorithms than on the governance, transparency and shared professional ethics surrounding their use, and that the archivist's role is best understood as that of orchestrator and auditor of a partially automated workflow who retains final authority over decisions of legal, ethical or historical significance.

The article concludes that the proliferation of discrete AI applications in archival practice can usefully be organised into a single, theory-grounded architecture designed from the outset around the archival principles of authenticity, reliability, integrity and usability. Because the proposed model is conceptual and based on literature synthesis and documentary analysis rather than empirical testing, validation is identified as the most pressing direction for future research: a multiple-case study of three to five institutions measuring performance, provenance completeness, governance coverage and the changing role of the archivist, together with continued collaboration between archival scholars, computer scientists and practitioners of the kind pursued by InterPARES Trust AI.

Typology: 1.03 Short Scientific Article

Žiga Tekavec[1]

VLOGA KLASIFIKACIJSKEGA NAČRTA PRI UPRAVLJANJU FIZIČNEGA IN DIGITALNEGA DOKUMENTARNEGA GRADIVA

Izvleček

Namen: *Prispevek pojasnjuje zgodovinska in teoretična izhodišča klasifikacije ter njeno vlogo pri upravljanju fizičnega in digitalnega dokumentarnega gradiva. Obravnava koristi za organizacijo ter pomen klasifikacijskih znakov in številčenja dokumentov.*

Metoda: *Uporabljeni so pregled literature in izbranih normativnih virov, primerjava filozofskih, bibliotekarskih in arhivskih pristopov ter razlaga praktičnih primerov.*

Rezultati: *Razvrščanje povezuje informacije po dogovorjenih merilih. Pri poslovni dokumentaciji sta posebej pomembna izvor in funkcija gradiva. Klasifikacijski znak opredeljuje razred, številki zadeve in dokumenta pa omogočata prepoznavanje posameznih enot. Skupna pravila podpirajo iskanje, preglednost, kontinuiteto poslovanja in izvajanje pravil hrambe v obeh okoljih.*

Sklep/ugotovitve: *Uporabnost klasifikacijskega načrta temelji na jasno opredeljenih razredih, povezavi z evidencami ter dosledni uporabi in vzdrževanju. Prispevek predstavlja strokovno utemeljitev njegovih koristi, ne vključuje pa empiričnega preverjanja učinkov uvedbe.*

Ključne besede: *klasifikacija, klasifikacijski načrt, dokumentarno gradivo, klasifikacijski znak, organizacija znanja*

[1] Žiga Tekavec, mag. arhivistike in dokumentologije, Cankarjev dom, kulturni in kongresni center Ljubljana, Prešernova cesta 10, 1000 Ljubljana, E-pošta: ziga.tekavec@almamater.si.

THE ROLE OF THE CLASSIFICATION PLAN IN MANAGING PHYSICAL AND DIGITAL RECORDS

Abstract

Purpose: *The article examines the historical and theoretical foundations of classification and its role in managing physical and digital records. It discusses organisational benefits, classification codes and document numbering.*

Method: *The approach combines a review of literature and selected normative sources, a comparison of philosophical, library and archival approaches, and an explanation of practical examples.*

Results: *Classification connects information according to agreed criteria. The origin and function of records are particularly important in organisational settings. A classification code identifies a class, while file and document numbers identify specific units. Shared rules support retrieval, transparency, business continuity and the application of retention rules across media.*

Conclusions/findings: *The usefulness of a classification plan depends on clearly defined classes, links to registers, consistent application and maintenance. The article provides a theoretical and professional rationale for its benefits but does not empirically evaluate implementation outcomes.*

Keywords: *classification, classification plan, records, classification code, knowledge organisation*

IL RUOLO DEL PIANO DI CLASSIFICAZIONE NELLA GESTIONE DEI DOCUMENTI CARTACEI E DIGITALI

Abstract

Obiettivo: *L'articolo esamina i fondamenti storici e teorici della classificazione e il suo ruolo nella gestione dei documenti cartacei e digitali. Si analizzano i vantaggi organizzativi, i codici di classificazione e la numerazione dei documenti.*

Metodo: *L'approccio combina una rassegna della letteratura e di fonti normative selezionate, un confronto tra approcci filosofici, bibliotecari e archivistici, e l'illustrazione di esempi pratici.*

Risultati: *La classificazione collega le informazioni secondo criteri concordati. L'origine e la funzione dei documenti sono particolarmente importanti in contesti organizzativi. Un codice di classificazione identifica una classe, mentre i numeri di fascicolo e di documento identificano unità specifiche. Regole condivise favoriscono il recupero, la trasparenza, la continuità operativa e l'applicazione delle norme di conservazione su tutti i supporti.*

Conclusioni/risultati: *L'utilità di un piano di classificazione dipende da classi chiaramente definite, collegamenti ai registri, applicazione coerente e manutenzione. L'articolo fornisce una motivazione teorica e professionale dei suoi benefici, ma non valuta empiricamente i risultati dell'implementazione.*

Parole chiave: *classificazione, piano di classificazione, documenti, codice di classificazione, organizzazione della conoscenza*

1 UVOD

Ko iščemo knjigo v knjižnici, dokument v pisarni ali datoteko v informacijskem sistemu, pričakujemo, da bomo iskano gradivo našli po določenem redu. Ta red ni samoumeven. Nekdo je moral določiti merila, po katerih se gradivo povezuje, razlikuje in umešča v širše skupine. Če vsak zaposleni uporablja svoj način razvrščanja, je dokumentacija lahko razumljiva njemu, drugim pa ostaja težko dostopna. Klasifikacija zato pomeni dogovor o tem, kako bomo gradivo razumeli in kako bomo do njega dostopali.

Razvrščanje je povezano s človekovo potrebo po razumevanju sveta. Predmete, pojave in informacije primerjamo ter jih po skupnih lastnostih povezujemo v skupine. Pri dokumentarnem gradivu pa ni dovolj vedeti, o čem dokument govori. Pomembno je tudi, kdo ga je ustvaril, pri kateri aktivnosti je nastal in kako je povezan z drugimi dokumenti. Ti podatki določajo njegovo mesto v poslovanju organizacije.

Namen prispevka je pojasniti razvoj izbranih klasifikacijskih pristopov in njihovo uporabnost pri upravljanju fizičnega in digitalnega dokumentarnega gradiva. Obravnava povezuje filozofska izhodišča, Baconovo ureditev znanja, knjižnične klasifikacije in posebnosti arhivskega okolja. Poudarja koristi za organizacijo ter razlikovanje med klasifikacijskim znakom, številko zadeve in številko dokumenta. Temelji na pregledu literature in izbranih normativnih virov, primerjavi pristopov ter razlagi praktičnih primerov.

2 OD RAZVRŠČANJA ZNANJA DO KLASIFIKACIJE DOKUMENTOV

42.1 ZAKAJ KLASIFICIRAMO

Klasifikacija predpostavlja izbiro merila. Dokumente lahko razvrščamo po vsebini ali poslovni funkciji, znotraj skupin pa jih uredimo po datumu. Funkcijska razvrstitev poveže gradivo z delovanjem ustvarjalca, kronološki red pa pokaže časovno zaporedje. Pred oblikovanjem klasifikacijske sheme moramo zato vedeti, čemu naj služi. Ureditev, primerna za eno vrsto uporabe, ni nujno ustrezna za drugo.

Klasificiranje je treba razlikovati od razporejanja znotraj že oblikovanih skupin. Z razdelitvijo dokumentacije po funkcijah določimo njeno klasifikacijsko mesto,

z razporejanjem dokumentov po datumih ali zaporednih številkah pa notranji red zadeve. Razliko obravnava tudi Mata Caravaca (2017, str. 24–26). Kronološko urejena množica dokumentov namreč še ne pojasni, katere zadeve in poslovni procesi so v njej zastopani.

2.2 FILOZOFSKA IZHODIŠČA IN FRANCIS BACON

Enega od zgodnjih filozofskih pristopov k razlikovanju pojmov najdemo v Aristotelovih *Kategorijah*. Aristotel obravnava načine, na katere govorimo o stvareh, ter razlikuje med drugim substanco, količino, kakovostjo, razmerjem, krajem in časom (Aristotel, b. d., 4. poglavje). Njegove kategorije niso načrt za razvrščanje dokumentov. Za razumevanje klasifikacije pa je pomembno vprašanje, ki ga odpirajo: katere lastnosti izberemo za opis in razlikovanje stvari ter kakšne odnose med njimi prepoznamo.

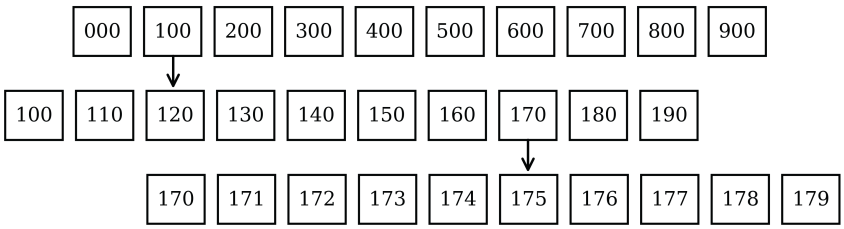
V zgodnjem novem veku je razvrščanje znanja povezano s prizadevanjem za njegovo sistematično ureditev. Francis Bacon je v delu The Advancement of Learning iz leta 1605 človeško vednost povezal s tremi sposobnostmi: zgodovino s spominom, poezijo z domišljijo in filozofijo z razumom. Razvrstitev mu je omogočala pregled področij znanja in ugotavljanje, katera ostajajo premalo raziskana (Bacon, 1605, druga knjiga).

Baconov prispevek je za obravnavano temo pomemben kot prikaz urejanja znanja po izbranem načelu. Klasifikacijska shema izraža tudi razumevanje odnosov med vsebinami. Pri organizaciji dokumentacije se zato odločamo, katero lastnost bomo postavili v ospredje. Izbira vsebine, ustvarjalca ali funkcije vodi do različnih struktur, čeprav obravnavamo iste dokumente.

2.3 BIBLIOTEKARJI IN ORGANIZACIJA ZNANJA

V bibliotekarstvu je klasifikacija dobila izrazito praktično vlogo pri organiziranju zbirk in dostopu do publikacij. Deweyeva decimalna klasifikacija, prvič objavljena leta 1876, uporablja deset glavnih razredov, ki se nadalje členijo. Številčna notacija izraža klasifikacijsko mesto in odnose z drugimi razredi. Delo se razvršča glede na predmet obravnave in disciplino, s katere vidika je predmet obravnavan. Ista tema zato lahko nastopa na več mestih sistema (OCLC, b. d., razdelki 2–4).

Slika 1: Hierarhična razčlenitev po Deweyjevi decimalni klasifikaciji

Vir: grafično prirejeno po King idr., 2007.

Univerzalna decimalna klasifikacija (UDK) poleg hierarhične razčlenitve omogoča kombiniranje oznak in izražanje odnosov med vsebinami. Uporabna je za organizacijo informacij na različnih nosilcih. UDC Consortium (b. d.-a) jo predstavlja kot sistem za urejanje in iskanje znanja. Dokument lahko opišemo z več vidikov, pri tem pa uporabljamo določena pravila povezovanja.

UDK se je razvila iz Deweyjeve decimalne klasifikacije. Paul Otlet in Henri La Fontaine sta jo prilagodila potrebam univerzalnega bibliografskega repertorija ter razširila možnosti povezovanja vsebin s sestavljenimi oznakami in pomožnimi vrstilci (UDC Consortium, b. d.-b).

Tabela 1: Pregled glavnih razredov univerzalne decimalne klasifikacije (UDK)

Številka	Angleški naziv	Slovenski prevod
0	Science and knowledge. Organization. Computer science. Information	Znanost in znanje. Organizacija. Računalništvo. Informacije
1	Philosophy. Psychology	Filozofija. Psihologija
2	Religion. Theology	Religija. Teologija
3	Social Sciences	Družbene vede
4	(Unassigned)	(Nedodeljeno)
5	Mathematics. Natural Sciences	Matematika. Naravoslovje
6	Applied Sciences. Medicine. Technology	Uporabne vede. Medicina. Tehnologija
7	The Arts. Recreation. Entertainment. Sport	Umetnost. Rekreacija. Razvedrilo. Šport
8	Language. Linguistics. Literature	Jezik. Jezikoslovje. Književnost
9	Geography. Biography. History	Geografija. Biografija. Zgodovina

Vir: Povzeto po Batley, 2005.

Bibliotekarska izkušnja pokaže vrednost skupnih oznak in razmerij med razredi. Pri poslovni dokumentaciji moramo upoštevati tudi okoliščine nastanka. Knjigo o zaposlovanju razvrstimo glede na vsebino in strokovno področje. Dokumentacijo konkretnega postopka izbire zaposlenega pa povežemo s funkcijo zaposlovanja, zadevo in ustvarjalcem gradiva. Pomembni so tudi potek odločanja, pristojnosti in razmerja med dokumenti. To nas vodi k posebnostim arhivskega razvrščanja.

2.4 ARHIVISTI IN POMEN IZVORA TER FUNKCIJE

Arhivsko in dokumentacijsko razvrščanje se razvija v povezavi z urejanjem gradiva, ki nastaja pri delovanju oseb in organizacij. Dokumenti so med seboj povezani zaradi poslovnih aktivnosti, pri katerih nastajajo. Mata Caravaca (2017, str. 19–24) pri oblikovanju klasifikacijske sheme obravnava pristojnosti, funkcije, aktivnosti in dejanja ter opozarja na težave njihovega medsebojnega razmejevanja. Klasifikacijski načrt zato potrebuje razumevanje ustvarjalca in njegovih procesov.

Načelo provenience usmerja pozornost k izvoru gradiva (Society of American Archivists, b. d.). Dokumentacije različnih ustvarjalcev ne moremo razumeti samo kot zbirke zapisov o podobnih temah, saj je njihov pomen odvisen tudi od tega, kdo jih je ustvaril. Pri notranji ureditvi je pomembno ohranjanje odnosov, ki so se oblikovali med nastajanjem in uporabo gradiva. Zato poseg v ureditev starejšega gradiva zahteva presojo: novi načrt za tekoče poslovanje ni samodejno tudi navodilo za preurejanje vseh že zaključenih dokumentacijskih celot.

Funkcijski pristop povezuje dokumente z nalogami organizacije. Pogodbe na primer nastajajo pri zaposlovanju, nabavi ali upravljanju premoženja. Skupen naziv dokumenta še ne pomeni skupnega poslovnega namena. Tudi funkcija in organizacijska enota nista isto: ena služba lahko izvaja več funkcij, pri eni aktivnosti pa lahko sodeluje več služb. Načrt, ki temelji samo na imenih oddelkov, je zato močno odvisen od sprememb organigrama.

3 UPRAVLJANJE FIZIČNEGA DOKUMENTARNEGA GRADIVA

Pri fizičnem gradivu se urejenost najhitreje opazi v razporeditvi map, registratorjev in arhivskih škatel. Takšna ureditev olajša orientacijo, vendar sama po sebi ne pojasni, ali je dokumentacija popolna in kako je povezana z evidenco. Oznaka na hrbtu registratorja lahko zaposlenemu veliko pove, drugemu uporabniku pa ničesar, če ni skladna z dogovorjenim sistemom. Klasifikacijski načrt omogoča skupna merila za označevanje in razvrščanje, ki se nato uporabijo tudi pri popisu in določitvi lokacije gradiva.

Smiselno je, da dokument dobi svoje mesto že ob nastanku ali prejemu. Če razvrščanje odložimo do trenutka, ko pisarna nima več prostora, se del povezav med dokumenti lahko izgubi. Zaposleni takrat pogosto predajo gradivo po ko-

ledarskih letih ali po imenih sodelavcev, brez pojasnila o postopkih, v katerih je nastalo. Za poznejšo uporabo je zato koristno, da so zadeve že med poslovanjem oblikovane po skupnih pravilih in da se dokumentacija ob predaji v hrambo ne obravnava na novo, brez poznavanja njenega konteksta.

Klasifikacijski znak mora biti povezan z lokacijo gradiva, vendar ga z lokacijo ne smemo enačiti. Premestitev škatle v drug prostor ne spremeni poslovne funkcije dokumentov, ki jih vsebuje. V evidenci je mogoče posebej voditi podatek o razredu, vsebini zadeve, časovnem obdobju in fizičnem mestu hrambe. S tem se omogoči, da gradivo ostane prepoznavno tudi po selitvi ali reorganizaciji depoja. Podobno je treba ob izposoji dokumentacije ohraniti podatek o njenem začasnem uporabniku in možnosti vrnitve.

4 UPRAVLJANJE DIGITALNEGA DOKUMENTARNEGA GRADIVA

V digitalnem okolju gradivo prepoznavamo po metapodatkih, ki ga opisujejo in povezujejo z drugimi dokumenti. Poimenovanje datoteke ali mape lahko olajša delo posameznika, za organizacijo pa pogosto ni dovolj. Isti dokument je lahko shranjen v več mapah, v poštnem predalu in v dokumentnem sistemu. Brez jasnih odnosov med zapisi ni mogoče zanesljivo ugotoviti, kateri dokument je končen, na katero zadevo se nanaša in katera različica je bila uporabljena pri odločanju.

Standard ISO 15489-1:2016 obravnava načela ustvarjanja, zajema in upravljanja zapisov ter vključuje metapodatke, odgovornosti in ukrepe za nadzor gradiva. Njegovo področje ni omejeno na posamezen nosilec zapisa (International Organization for Standardization [ISO], 2016). Za obravnavano temo je pomembno predvsem, da digitalnega gradiva ne upravljamo ločeno od poslovnega procesa, ki ga ustvarja. Klasifikacijski načrt lahko postane del dokumentnega sistema, njegova uporabnost pa je odvisna od povezave z zajemom in nadaljnjim ravnanjem z gradivom.

V slovenskem okolju Pravilnik o enotnih tehnoloških zahtevah za zajem in hrambo gradiva v digitalni obliki (PETZ) razvrščanje povezuje z notranjimi pravili. V 17. členu določa načrt razvrščanja kot podlago za razvrščanje gradiva in zahteva določitev njegovega skrbnika. Načrt sestavljajo razredi; za različne vrste gradiva je dopustna uporaba različnih načrtov. Rok hrambe evidentirane enote se določi najpozneje ob koncu evidentiranja (PETZ, 2020, čl. 17–18). Načrt je zato treba povezati z dejanskimi postopki dela.

V dokumentnem sistemu je klasifikacijski znak eden od podatkov, prek katerih dokument povežemo z njegovim kontekstom. Dopolnjujejo ga podatki o ustvarjalcu, času nastanka, naslovu, zadevi in razmerju do drugih dokumentov. Pri tem je treba razlikovati med razvrščanjem in iskanjem po celotnem besedilu. Iskanje lahko najde besedo, ki se pojavlja v različnih dokumentih, klasifikacija pa pojasni, v okviru katere funkcije je dokument nastal. Obe možnosti se dopolnjujeta, saj uporabnik včasih pozna temo, drugič pa postopek, ki ga želi preveriti.

Metapodatki imajo poseben pomen pri prenosu gradiva med sistemi. Če prenesemo samo datoteke, ne pa tudi podatkov o njihovih povezavah, lahko ohranimo vsebino dokumentov in izgubimo del njihovega pomena. Za klasifikacijski načrt to pomeni, da morajo biti razredi in njihove povezave opisani tako, da ostanejo razumljivi tudi zunaj prvotnega informacijskega okolja (ISO, 2016). Prenos številčnega znaka brez njegovega opisa ali podatka o uporabljeni različici načrta ne zadošča za takšno razumevanje.

Digitalizacija papirnega dokumenta prav tako ne spremeni njegove poslovne funkcije. Skenirana pogodba se še vedno nanaša na postopek, v katerem je nastala, zato mora ostati povezana z ustrezno zadevo in podatkom o fizičnem izvirniku. Izvirno digitalna pogodba pa potrebuje podatke in postopke, ki omogočajo ohranjanje njene uporabnosti v digitalnem okolju. Razlikovanje med zanesljivostjo dokumenta kot zapisa aktivnosti in njegovo pristnostjo je pomembno tudi pri presoji takšnih povezav (Duranti, 1995). Sama klasifikacijska oznaka teh lastnosti ne dokazuje.

5 KAJ KLASIFIKACIJA PRINESE ORGANIZACIJI

Skupen klasifikacijski načrt zaposlenim omogoča razvrščanje dokumentacije po enakih merilih. S tem se zmanjšuje odvisnost od osebnih navad in spomina posameznikov. Ob menjavi zaposlenih naslednik lažje ugotovi, katere zadeve obstajajo in kje je njihovo gradivo. Poleg hitrejšega iskanja je pomembno ohranjanje znanja o postopkih, neodvisno od oseb, ki so jih izvajale.

Klasifikacija podpira pregled nad zadevami. Prošnja, odgovor, odločitev in dokaz o izvedbi skupaj pojasnijo potek postopka. Kadar so dokumenti povezani, lažje ugotovimo, kateri dokument manjka. Načrt določa širše mesto gradiva, popolnost konkretne zadeve pa je odvisna od pravil evidentiranja in zajema.

Klasifikacija podpira tudi določanje pravil hrambe. V načrtu je mogoče povezati razrede z roki in pojasnili, ki usmerjajo nadaljnje ravnanje. Pomembna sta trajanje in dogodek, od katerega rok začne teči, na primer zaključek zadeve ali prenehanje veljavnosti dokumenta. V digitalnem sistemu številčni podatek o trajanju brez takšnega izhodišča ni dovolj za ustrezno izvajanje pravil. Pri papirnem gradivu se ista pomanjkljivost pokaže ob pregledu dokumentacije za nadaljnjo hrambo ali izločanje.

6 KLASIFIKACIJSKI ZNAKI IN ŠTEVILČENJE DOKUMENTOV

Klasifikacijski znak je številčna, črkovna ali kombinirana oznaka razreda, katere pomen določa klasifikacijski načrt. Pri hierarhični številčni strukturi lahko začetni del znaka označuje širše področje, nadaljnje številke pa podrobnejšo razčlenitev. Število mest samo po sebi ne določa kakovosti načrta. Pomembni sta doslednost strukture in razumljivost vsebine posameznega razreda.

Od klasifikacijskega znaka je treba ločiti številko zadeve in številko dokumenta. Razred združuje sorodno gradivo, zadeva predstavlja konkretno obravnavo, posamezni dokument pa je njen sestavni del. Več zadev je lahko razvrščenih v isti razred, v vsaki zadevi pa nastane več dokumentov. Če uporabljamo samo znak razreda, ne moremo enolično določiti konkretne zadeve. Če uporabljamo samo zaporedno številko, lahko enoto prepoznamo, ne izvemo pa nujno, kateri poslovni funkciji pripada.

Izmišljeni učni primer 120-0007/2026-3 prikazuje oznako dokumenta v zadevi 120-0007/2026. Predpostavimo, da znak 120 v načrtu določene organizacije pomeni zaposlovanje. Pomen posameznih delov oznake prikazuje tabela 2. Gre za možno ureditev, ne za predpisan znak zaposlovanja ali obvezno obliko številčenja za vse organizacije.

Tabela 2: Razlaga izmišljene oznake 120-0007/2026-3

Del oznake	Pomen v učnem primeru
120	Klasifikacijski znak za zaposlovanje
0007	Zaporedna številka zadeve
2026	Leto odprtja zadeve
3	Zaporedna številka dokumenta v zadevi

Vir: Avtorjev učni primer.

V navodilih mora biti pojasnjeno, ali se zaporedje zadev vodi skupno za celotno organizacijo ali ločeno po razredih oziroma evidencah. Določiti je treba tudi, katero leto se vključuje v oznako in kako se obravnava zadeva, ki traja več let. Če uporabniki ta pravila razumejo različno, lahko nastanejo podvojene oznake ali navidezno nove zadeve za isti postopek. Vodilne ničle, kot v zapisu 0007, olajšajo enoten prikaz, same pa ne predstavljajo dodatne vsebinske ravni.

Številke dokumenta prav tako ne smemo zamenjati z oznako njegove različice. Tretji dokument v zadevi ni nujno tretja različica istega besedila. Osnutek pogodbe, potrjena pogodba in poznejši aneks imajo različne odnose, ki jih mora sistem jasno opisati. Podobno klasifikacijski znak ne določa samodejno odgovornega zaposlenega ali stopnje zaupnosti. Za te namene so potrebni ločeni podatki, povezani z evidenco dokumenta.

Enolična oznaka olajša sklicevanje v dopisih, iskanje in povezovanje gradiva. Ko se v odgovoru sklicujemo na številko zadeve ali dokumenta, lahko prejemnik natančneje ugotovi, na kaj se odgovor nanaša. Korist je posebej očitna, kadar ima organizacija več podobno poimenovanih postopkov. Naslov zadeve ostaja pomemben za razumevanje vsebine, oznaka pa zagotavlja stabilnejšo referenco. Zato poimenovanje, klasifikacija in identifikacija delujejo skupaj.

Ob spremembi načrta je treba ohraniti sled prvotnih oznak in podatke o morebitni prerazvrstitvi. Starejšega gradiva ne smemo razlagati samo po novi različici sheme. Tako ohranimo razumljivost že nastalih evidenc in sklicev.

7 UVAJANJE IN VZDRŽEVANJE KLASIFIKACIJSKEGA NAČRTA

Priprava načrta se začne s pregledom nalog, poslovnih procesov in dokumentacije, ki pri njih nastaja. Obstoječe mape in evidence pokažejo, kako zaposleni trenutno urejajo gradivo. Pogovor z uporabniki pa pomaga ugotoviti, kje se dokumentacija podvaja, kje jo je težko najti in katere aktivnosti niso ustrezno zajete. Na tej podlagi se določijo glavna področja, razredi, pojasnila ter povezave s pravili hrambe. Preveriti je treba tudi, kako bo načrt deloval pri papirnih zadevah in v informacijskem sistemu.

Kot primer lahko navedem klasifikacijski načrt za Cankarjev dom, katerega teoretični model sem sestavil in obravnaval v magistrskem delu. Izhajal sem iz

funkcij ustvarjalca in strokovnih izhodišč za pripravo načrta. Strukturo sem razčlenil na glavne razrede, podrazrede in podrobnejše znake, ki sem jih dopolnil z vsebinskimi opisi, podatki o hrambi in pojasnili. Pri zasnovi se je pokazal pomen prilagodljivosti ter jasnega razmejevanja sorodnih področij (Tekavec, 2025, str. 54–60). Primer ponazarja postopek priprave, ne predstavlja meritve doseženih učinkov.

Pred uvedbo je koristno načrt preizkusiti na značilnih zadevah. Različni zaposleni lahko isto gradivo razvrstijo po predlaganih pravilih in pojasnijo svoje odločitve. Razhajanja pokažejo, kje je opis razreda preširok, kje so meje nejasne in kje je potrebna dodatna razčlenitev. Preizkus mora vključevati tudi zadeve z gradivom na različnih nosilcih. Tako preverimo, ali skupna logika razvrščanja deluje ne glede na mesto hrambe posameznega dokumenta.

Pri uvajanju sodelujejo dokumentalisti oziroma arhivisti, zaposleni, ki gradivo ustvarjajo, informatiki in vodstvo. Vsebinsko poznavanje procesov je treba povezati s strokovnimi pravili ter tehnično izvedbo. Usposabljanje mora zato vključevati konkretne primere razvrščanja, oblikovanja zadev in številčenja dokumentov. Uporabnik potrebuje možnost, da ob nejasnosti pridobi pojasnilo skrbnika. Pogosta vprašanja so koristna povratna informacija za izboljšanje opisov in navodil.

Vzdrževanje pomeni spremljanje sprememb nalog, procesov in zahtev glede dokumentacije. Vsaka različica načrta potrebuje datum uporabe in pojasnilo sprememb. Ob ukinitvi ali razdelitvi razreda je treba ohraniti povezavo s starimi znaki in določiti ravnanje z odprtimi zadevami. Pri ustvarjalcih arhivskega gradiva je smiselno spremembe obravnavati tudi v sodelovanju s pristojnim arhivom. Tako se načrt prilagaja poslovanju in ohranja razumljivost že nastalega gradiva.

8 ZAKLJUČEK

Klasifikacija izhaja iz potrebe po razlikovanju, povezovanju in razumevanju informacij. Filozofska izhodišča poudarjajo pomen izbranega merila, bibliotekarske klasifikacije uporabnost hierarhije in notacije, arhivsko okolje pa izvor gradiva in njegove povezave z delovanjem ustvarjalca. Pristopi odgovarjajo na različne potrebe, skupna pa jim je zahteva po doslednih in razumljivih pravilih.

V organizaciji klasifikacija podpira iskanje, pregled nad zadevami, kontinuiteto poslovanja in izvajanje pravil hrambe. Klasifikacijski znak opredeljuje mesto v shemi, številki zadeve in dokumenta pa omogočata prepoznavanje posameznih enot. Njihova uporabnost temelji na povezavi z opisi, evidencami in postopki dela.

Fizično in digitalno okolje zahtevata različne rešitve hrambe in dostopa, v obeh pa je treba ohraniti kontekst gradiva. Pri papirnih dokumentih je pomembna povezava med evidenco in lokacijo, pri digitalnih pa med dokumenti, metapodatki in sistemi. Klasifikacijski načrt zagotavlja skupno osnovo za obe okolji. Z rednim preverjanjem uporabe, dokumentiranjem sprememb in ohranjanjem sledljivosti oznak ostaja pripomoček za delo in ohranjanje organizacijskega spomina.

SEZNAM LITERATURE

Aristotel. (b. d.). *Categories* (E. M. Edghill, prev.). The Internet Classics Archive. Dostopno na: https://classics.mit.edu/Aristotle/categories.1.1.html (dostop 17. 9. 2026).

Bacon, F. (1605). *The advancement of learning*. Project Gutenberg. Dostopno na: https://www.gutenberg.org/ebooks/5500 (dostop 17. 9. 2026).

Batley, S. (2005). *Classification in theory and practice*. Chandos Publishing.

Duranti, L. (1995). Reliability and authenticity: The concepts and their implications. *Archivaria, 39*, 5–10. Dostopno na: https://archivaria.ca/index.php/archivaria/article/view/12063 (dostop 17. 9. 2026).

International Organization for Standardization. (2016). *ISO 15489-1:2016: Information and documentation - Records management - Part 1: Concepts and principles*. Dostopno na: https://www.iso.org/standard/62542.html (dostop 17. 9. 2026).

King, J. D., Li, Y., Tao, X., & Nayak, R. (2007). Mining world knowledge for analysis of search engine content. *Web Intelligence and Agent Systems: An International Journal, 5*(3), 233–253. Dostopno na: https://doi.org/10.3233/WEB-2007-wia00115 (dostop 17. 9. 2026).

Mata Caravaca, M. (2017). Elements and relationships within a records classification scheme. *JLIS.it, 8*(2), 19–33. Dostopno na: https://doi.org/10.4403/jlis.it-12374 (dostop 17. 9. 2026).

OCLC. (b. d.). *Introduction to the Dewey Decimal Classification*. Dostopno na: https://www.oclc.org/content/dam/oclc/dewey/versions/print/intro.pdf (dostop 17. 9. 2026).

Pravilnik o enotnih tehnoloških zahtevah za zajem in hrambo gradiva v digitalni obliki (PETZ). (2020). *Uradni list RS*, št. 118/20. Dostopno na: https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2020-01-2181 (dostop 17. 9. 2026).

Society of American Archivists. (b. d.). Provenance. *Dictionary of Archives Terminology*. Dostopno na: https://dictionary.archivists.org/entry/provenance.html (dostop 17. 9. 2026).

Tekavec, Ž. (2025). *Razvoj klasifikacijskega načrta za učinkovitejše upravljanje dokumentarnega gradiva: Študija teoretičnega modela klasifikacijskega načrta Cankarjevega doma* [Magistrsko delo, Univerza Alma Mater Europaea, Fakulteta ECM].

UDC Consortium. (b. d.-a). *About UDC*. Dostopno na: https://udcc.org/index.php/site/page?view=about (dostop 17. 9. 2026).

UDC Consortium. (b. d.-b). *UDC history*. Dostopno na: https://udcc.org/index.php/site/page?view=about_history (dostop 17. 9. 2026).

SUMMARY

The article examines classification as a means of organising information and preserving the context of physical and digital records. It connects selected philosophical foundations with library classification and the requirements of organisational recordkeeping. Its purpose is to explain why classification remains useful, what it can contribute to an organisation, and how classification codes differ from the identifiers assigned to individual files and documents. The discussion is based on literature, selected normative sources and illustrative examples rather than measurements of implementation outcomes.

Classification begins with the choice of a criterion. Records can be grouped by subject, creator or function, while chronological order can organise individual documents within a group. These choices answer different questions. The article therefore distinguishes the formation of classes from the arrangement of units within them. It argues that a useful scheme must have an explicit purpose and descriptions that users can understand, rather than relying on numerical codes alone.

The historical discussion starts with Aristotle's treatment of categories and Francis Bacon's organisation of learning. Bacon associated history with memory,

poetry with imagination and philosophy with reason. These philosophical approaches were not records classification plans, but they illustrate the importance of selecting and explaining the principles used to structure knowledge. The article avoids presenting archival classification as the simple final stage of a linear progression from philosophy through librarianship. Different traditions developed in response to different needs.

Library classification demonstrates how a hierarchy and meaningful notation can support access to recorded knowledge. The Dewey Decimal Classification provides a familiar example, while Universal Decimal Classification illustrates the possibility of combining aspects and expressing relationships. Organisational records require additional attention to provenance, business activities and the connections established during their creation. A publication about recruitment and the records of a particular recruitment procedure may concern the same subject, but they serve different purposes and require different contextual information.

The sections on physical and digital records show how these principles apply across media. Physical records require links between registers and storage locations. Digital records require reliable connections between documents, metadata and information systems. Full-text searching supports retrieval but does not automatically explain why a document was created or how it relates to a decision. Scanning a paper record does not change its business function, and transferring files between systems should preserve the information needed to interpret their relationships.

The practical discussion identifies potential benefits including shared filing rules, continuity during staff changes, a clearer overview of files and support for retention management. An explicitly fictional numbering example distinguishes a classification code, a file sequence number, the year in which a file was opened and a document sequence number. It also explains that document numbering is different from version numbering. The example is a possible organisational convention, not a universally prescribed format.

Implementation should involve records professionals, users, information technology specialists and management. A brief example from the author's work illustrates the preparation of a hierarchical plan with descriptions and retention information. Testing representative files can reveal ambiguous classes and inconsistent

interpretations. Subsequent maintenance should document changes and preserve the meaning of earlier codes. The article concludes that classification contributes to organisational memory when its conceptual structure is connected to everyday procedures, registers and clearly assigned responsibilities.

Typology: 1.04 Professional Article

Aleksander Lavrenčič[1]

POMOČ ORODJA GOOGLE GEMINI PRI OBLIKOVANJU POPISOV AVDIOVIZUALNEGA GRADIVA

Izvleček:

Namen: *V prispevku je prikazana uporaba generativnega orodja Google Gemini pri popisovanju avdiovizualnega arhivskega gradiva.*

Metodologija: *Uporabljen je iterativni pristop, ki ga sestavljajo segmentirano pošiljanje prispevkov, natančna navodila in sprotno preverjanje rezultatov. Analiza vključuje dnevnoinformativne oddaje, glasbene programe in seje Državnega zbora.*

Rezultati: *Google Gemini omogoča pospešeno in standardizirano popisovanje, izboljšuje preglednost zapisov in podpira klasifikacijo vsebin, vendar zahteva stalno strokovno spremljanje in korekcije.*

Sklepi: *Kombinacija generativnih modelov in arhivistične prakse omogoča učinkovito digitalizacijo in racionalizacijo popisovanja avdiovizualnega gradiva.*

Ključne besede*: Google Gemini, avdiovizualno gradivo, popisovanje arhivskega gradiva, umetna inteligenca, arhivistika.*

SUPPORT OF GOOGLE GEMINI IN CATALOGUING AUDIOVISUAL ARCHIVAL MATERIALS

Abstract

Purpose: *This article aims to present the use of the generative tool Google Gemini in cataloguing audiovisual archival materials.*

Methodology: *Iterative approach, including segmented submission of contributions, precise instructions, and continuous verification. The study covers daily news programs, music shows, and sessions of the National Assembly.*

[1] Aleksander Lavrenčič, doktorski študent Univerza Alma Mater Europaea, dokumentalist raziskovalec, arhivski svetnik, Radiotelevizija Slovenija, Kolodvorska 2, 1550 Ljubljana, email: aleksander.lavrencic@rtvslo.si.

Results: *Google Gemini enables accelerated and standardized cataloguing, improves record transparency, and supports content classification, while requiring ongoing professional supervision and corrections.*

Conclusion: *The combination of generative AI models and archival expertise allows efficient digitization and streamlining of audiovisual archival cataloguing.*

Key words: *Google Gemini, audivisual materials, cataloguing, artificial intelligence, archival science.*

SUPPORTO DI GOOGLE GEMINI NELLA CATALOGAZIONE DI MATERIALI D'ARCHIVIO AUDIOVISIVI

Obiettivo: *Il presente articolo mira a illustrare l'utilizzo dello strumento generativo Google Gemini nella catalogazione di materiali d'archivio audiovisivi.*

Metodologia: *Approccio iterativo, che prevede l'invio graduale dei contributi, istruzioni precise e una verifica continua. Lo studio riguarda telegiornali quotidiani, programmi musicali e sedute dell'Assemblea Nazionale.*

Risultati: *Google Gemini consente una catalogazione accelerata e standardizzata, migliora la trasparenza dei record e supporta la classificazione dei contenuti, pur richiedendo una supervisione professionale e correzioni costanti.*

Conclusione: *La combinazione di modelli di IA generativa e competenze archivistiche consente una digitalizzazione efficiente e una semplificazione della catalogazione dei materiali d'archivio audiovisivi.*

Parole chiave: *Google Gemini, materiali audiovisivi, catalogazione, intelligenza artificiale, archivistica.*

UVOD

Z možnostjo popisovanja avdiovizualnih posnetkov s pomočjo orodja Google Gemini smo se seznanili na podlagi raziskav uporabe umetne inteligence v arhivih ter izkušenj iz arhivske prakse.[2] Postopek skrajševanja popisa je bil med drugim izpostavljen v anketi o uporabi umetne inteligence v arhivih, izvedeni leta 2024 (Lavrenčič, 2024). Prispevek izhaja iz razmislekov o soobstoju hitrega razvoja informacijske družbe ter arhivske teorije in prakse, pri čemer arhivistiko obravnava kot samostojno, akademsko, interdisciplinarno in multidisciplinarno znanost, kot jo opredeljuje Klasinc (2019, str. 8). Pri oblikovanju in vsebini popisov smo se zgledovali po navodilih za digitalno arhiviranje audiovizualnega gradiva, ki jih je izdal RAI za potrebe izobraževanja članov Mednarodne zveze televizijskih arhivov FIAT/IFTA (Scaramucci in Del Pino, 2006) in navodil za popisovanje televizijskega arhivskega gradiva (Lavrenčič, 2013).

Preden nadaljujemo z opisom postopka moramo opozoriti na pomembno knjigo Informatirx tržaškega umetnika Edvarda Zajca (1979). Knjiga je po izboru gledališkega režiserja Dragana Živadinova najpomembnejša slovenska knjiga, ki je bila izdana v 20. stoletju.[3] Kot je Živadinov sporočil po zaključku proslave kulturnega praznika (Televizija Slovenija, 2026) je knjiga seštevek vsega tistega, kar se nam bo zgodilo v 21. stoletju. Po Živadinovu je Zajec že pred pol stoletja vzpostavil v svoji knjigi obliko in funkcije »umetne inteligence« - računalniške logike v svetovnem merilu. Zajec je videl in spoznal pomen računalnika pri svojem delu, to je v učinku, ki ga je imel pri preusmeritvi njegove pozornosti z umetniških predmetov na miselne postopke, povezane z ustvarjanjem umetnosti (Zajec, 1979).

Osnovne informacije o orodju Google Gemini so dostopne na spletni strani umetnainteligenca.ai (Google Gemini, 2024). Google Gemini predstavlja novo generacijo orodij, ki omogočajo ustvarjanje, urejanje in povzemanje vsebin s pomočjo generativnih modelov umetne inteligence. Med njegove ključne funkcionalnosti sodijo ustvarjanje besedil, prevajanje, povzemanje, odgovarjanje na vprašanja ter generiranje programske kode. Ena izmed možnih aplikacij orodja je tudi podpora

[2] Pobuda za uporabo orodja Google Gemini pri popisovanju avdiovizualnega gradiva izhaja iz razprav z diplomantom univerze Alma Mater Petrom Wolfom, magistrom arhivistike in dokumentologije.

[3] Po Živadinovem izboru je 19. stoletje najbolj zaznamovala knjiga Poezije Franceta Prešerna.

pri popisovanju avdiovizualnega arhivskega gradiva, kjer temelji predvsem na obdelavi in povzetju besedilnih podatkov.

Orodje je zasnovano za preprosto uporabo, kar omogoča racionalizacijo postopkov popisovanja ter časovno učinkovitejše delo. Kakovost rezultatov je mogoče sproti preverjati in po potrebi popravljati. Dostop do orodja je omogočen z registracijo brezplačnega uporabniškega računa na spletni strani https://gemini.google.com/.

Google Gemini deluje na podlagi obsežnih jezikovnih modelov, treniranih na velikih zbirkah besedil. Za učinkovito uporabo pri popisovanju avdiovizualnega gradiva pa so ključna predvsem jasno strukturirana in natančno opredeljena navodila. Orodje se dodatno prilagaja z vnosom konkretnih primerov iz arhivske prakse, pri čemer je sprotno preverjanje in popravljanje rezultatov nujen del procesa učenja. Takšen iterativen pristop omogoča postopno izboljševanje kakovosti popisov.

Temeljni pogoj za kakovostno opravljen popis so ustrezni in vsebinsko bogati podatki, posredovani v scenarijih uredništev. Na njihovi podlagi orodje oblikuje predlog popisa skladno z vnaprej določenimi pravili. Ker se popisi nadalje uporabljajo v sistemu za upravljanje digitalnega arhivskega gradiva MAM, je bilo v začetni fazi uvajanja potrebno večkratno prilagajanje in preverjanje rezultatov. Drugi ključni pogoj predstavlja natančna priprava navodil s konkretnimi zahtevami. V nadaljevanju prispevka je poudarek namenjen postopku oblikovanja navodil za popisovanje avdiovizualnega gradiva.[4]

POSTOPEK PRIPRAVE NAVODIL

Za pripravo navodil pri popisovanju avdiovizualnega arhivskega gradiva smo uporabili iterativen pristop, ki temelji na postopnem uvajanju orodja Google Gemini. Za eksperimentalno testiranje smo najprej izbrali vzorec dnevnoinformativnih oddaj, pri čemer smo opredelili osnovne elemente popisa:

1. **Popis dogodka:** Kraj dogodka in opis vsebine ter navedba avtorjev (Ime Priimek, s. Ime Priimek, m. Ime Priimek). Pri tem je potrebno dosledno uporabljati velike začetnice za priimke avtorjev.

[4] Članek je bil pripravljen ob pogovoru z orodjem Gemini Google in lektoriran z orodjem ChatGPT

2. **Pasice za izjave:** Celotna struktura: izjava Ime PRIIMEK, funkcija, Organizacija. Priimki so zapisani z velikimi tiskanimi črkami, organizacija z veliko začetnico.

Na podlagi navedenega vzorca je Google Gemini generiral prvi predlog popisa, ki je služil kot izhodišče za nadaljnje izboljšave in uskladitve z internimi pravili arhivske prakse. Pri tem se je pokazalo, da za dosego visoke natančnosti popisov priporočamo pošiljanje posameznih prispevkov oziroma segmentov oddaj, saj le-to omogoča:

- **Natančnost:** Osredotočanje na posamezen prispevek zmanjšuje možnost napak pri identifikaciji elementov, kot so pasice, avtorji in kraj dogodka.
- **Uporaba konteksta:** Povzetek posameznega prispevka omogoča prilagoditev orodja specifičnemu besedilu.
- **Preglednost:** Ločeno obravnavanje prispevkov poenostavi preglednost besedila in nadaljnje vnose v sistem za upravljanje digitalnega gradiva (MAM).

Iterativni proces vključuje sprotno preverjanje rezultatov in popravke, kar omogoča učenje orodja in izboljšanje kakovosti popisov. Pri tem so bili definirani osnovni pogoji:

1. **Kakovost podatkov iz uredništva:** Scenariji morajo vsebovati dovolj informacij za razumevanje vsebine prispevka.
2. **Jasna in natančna navodila:** Pri pripravi navodil je ključno, da so konkretna in dosledna.
3. **Sprotno preverjanje in prilagajanje:** Popisi se sproti pregledajo in popravljajo, dokler rezultat ne doseže zahtevanega standarda.

V procesu smo oblikovali tudi **Pravila za formatiranje popisov**, ki vključujejo standardizirane zapise za avtorje, funkcije, pasice in kraj dogodka. Pravila so bila sproti dopolnjevana glede na opažene težave, kot so:

- **Fantomski podatki oziroma halucinacije:** nepravilno dopolnjena imena ali manjkajoče informacije v scenarijih.
- **Različni formati scenarijev:** odvisno od vrste oddaje (npr. dnevnoinformativna, glasbena, kulturna).
- **Zasnova pasic in izjav:** enotna struktura omogoča dosledno identifikacijo vseh vključenih oseb.

Postopek oblikovanja navodil je torej **dinamičen in iterativen**, kar omogoča stalno izboljševanje kakovosti popisov. Iterativni pristop je posebej pomemben za uvajanje novih sodelavcev ali za popis starejšega gradiva, kjer je dostopnost podatkov omejena ali nepopolna.

KONČNI POVZETEK PRAVIL ZA FORMATIRANJE POPISOV

Pravila za formatiranje popisov – osnovni elementi

1. **Popis dogodka**
   - Kraj in kratek opis dogodka, do 25 besed.
   - Primer: *Ljubljana: podelitev nagrad paraolimpijcem*.
2. **Avtorji in vloge**
   - Ime z veliko začetnico, priimek z velikimi tiskanimi črkami.
   - Če vloga ni opredeljena, uporabimo *udeleženka/udeleženec*.
   - Primer: *(Rok Šuligoj, s. tvdok, m. Črt Predin).*
3. **Pasice za izjave**
   - Struktura: *izjava Ime PRIIMEK, funkcija Organizacija (RP/BREZ RP).*
   - Primer: *izjava Franček Gorazd TIRŠEK, dobitnik zlate paraolimpijske kolajne*.
4. **Funkcija / organizacija**
   - Velika začetnica pri lastnih imenih, sicer male črke.
   - Primer: *nemški minister za obrambo.*
5. **RP oznaka**
   - Slovenski govorci: izjave BREZ (RP)
   - Tuji govorci: izjave Z (RP)
   - Primer: *izjava Boris PISTORIUS, nemški minister za obrambo (RP)*

Razširjena pravila za različne vrste oddaj

Vrsta oddaje	Pravilo	Primer
Dnevnoinformativne	Popis posameznih prispevkov korak za korakom	*Državni zbor: referendum o JEK2*
Seje DZ/DS	Glava seje: lokacija, ime organa, številka seje, datum, dnevni red	*Ljubljana: Državni zbor, 106. redna seja, 15.10.2025; dnevni red: 1. Vprašanja in pobude članov...*
Glasbene / zabavne oddaje	Format: Izvajalec: Naslov skladbe (Skladatelj); priimek izvajalca z velikimi črkami	*Tanja VOGRIN: Toccata in Chaconne (Alessander Piccini)*
Ljudska glasba	Če ni skladatelja, uporabimo festival ali žanr	*Ansambel Concerto di Margherita: Pojoči Harfisti (slovenska ljudska pesem na festivalu)*

Dodatna priporočila

1. Popisovanje naj poteka iterativno: pošiljanje posameznih prispevkov in sprotno preverjanje.
2. Pri kompleksnejših oddajah (glasbene, zabavne) se pravila dosledno upoštevajo za vsako skladbo ali segment.
3. Pri popisovanju sej DZ/DS je pomembno, da orodje Gemini zapomni vloge predsednikov in drugih funkcij, dokler ne pride do sprememb.
4. Pri tujih imenih se uporablja slovensko prilagojena oblika priimkov, RP oznaka pa označuje govorce iz tujine.
5. Fantomski podatki ali manjkajoče informacije se sproti popravljajo, da se ohrani standardiziran zapis.
6. Orodje se izkazuje kot učinkovit terminološki usklajevalec pri tujih vsebinah. Zmore avtomatično prepoznati tujo institucijo in jo v popisu zapisati v ustreznem slovenskem prevodu, hkrati pa dosledno aplicirati oznako (RP) za tuje govorce, kar zagotavlja terminološko konsistenco v celotni zbirki gradiva.

NASVETI ZA UČINKOVITO POPISOVANJE Z ORODJEM GEMINI

Poleg zgoraj predstavljenih navodil in dodatnih priporočil dodajamo še posebna priporočila za arhiviste in dokumentaliste:

1. **Segmentacija je ključ do uspeha:** Namesto celotnih oddaj vnašajte posamezne prispevke ali krajše tematske sklope. Model bo tako ohranil fokus in bistveno zmanjšal možnost „halucinacij“ (fantomskih podatkov).

2. **Vzpostavite „Zlati standard“:** Že v prvi interakciji modelu podajte natančen primer končnega rezultata. Ko Gemini enkrat osvoji vaš format (npr. velike tiskane črke za priimke, specifične šifre), bo dosleden skozi celotno sejo.
3. **Uporabljajte semantični kontekst:** Če scenarij vsebuje pomanjkljive podatke, modelu naročite, naj uporabi svoje splošno znanje za prepoznavanje funkcij javnih osebnosti ali prevajanje tujih institucij, vendar rezultate vedno preverite.
4. **Multimodalni opisi:** Izkoristite sposobnost modela za opisovanje vizualnih elementov. Spodbudite ga, da v popis vključi opise okolja (eksterier, interier), kar povečuje vrednost metapodatkov za kasnejšo ponovno uporabo gradiva.
5. **Iterativno popravljanje:** Če model naredi napako, ga ne le popravite, temveč mu povejte, *zakaj* je bila to napaka. S tem „v okviru kontekstnega okna“ (in-context learning) izboljšujete natančnost vseh naslednjih popisov v isti seji.
6. **Previdnost pri klasifikaciji:** Pri kompleksnih novicah (npr. mednarodna politika) vedno ohranite končno strokovno presojo. AI je odličen pri formatiranju, a arhivist je tisti, ki razume globino in pomen dogodka.

ZAKLJUČEK

Uporaba orodja Google Gemini se je izkazala za učinkovit pripomoček pri popisovanju avdiovizualnega gradiva. Iterativni pristop, ki vključuje pošiljanje posameznih prispevkov, sprotno preverjanje rezultatov in natančna navodila, je omogočil vzpostavitev standardiziranih popisov z visoko stopnjo natančnosti.

Med ugotovitvami so ključni naslednji elementi:

1. **Kakovost in popolnost podatkov iz uredništva** – scenariji morajo vsebovati dovolj informacij, da omogočijo pravilno interpretacijo in zapis popisa.
2. **Natančna in dosledna navodila** – za uspešno uporabo orodja je nujna jasna struktura in konkretna navodila.
3. **Iterativno preverjanje in popravki** – sprotno preverjanje in korekcije so bistveni za doseganje konsistentnih in preglednih rezultatov.
4. **Postopno učenje orodja** – ponovitev navodil pred vsako sejo izboljša učinkovitost in natančnost popisovanja.
5. **Segmentacija prispevkov** – pošiljanje posameznih prispevkov omogoča lažje upravljanje konteksta, natančnejšo obdelavo in zmanjšuje možnost napak.

Model Gemini pri tem ne deluje le na ravni iskanja ključnih besed, temveč izkazuje semantično razumevanje vsebine. To mu omogoča, da na podlagi opisa v scenariju pravilno interpretira kontekstualno vlogo oseb (npr. ločevanje med zgolj omenjenimi osebami in aktivnimi udeleženci), kar je ključno za pravilno dodelitev metapodatkov.

Učenje orodja vključuje tudi razvrščanje po klasifikacijskih znakih, kjer se že dobro izkazuje področje kulture in športa, medtem ko so kompleksnejše novičarske vsebine (notranje in mednarodne novice) zahtevnejše in zahtevajo dodatno strokovno presojo. Orodje včasih posreduje tudi informacije o vizualnem delu novice, kar predstavlja dodano vrednost pri opisovanju eksterierjev in interierjev stavb. To je ena močnejših strani multimodalnih modelov, ki arhivistu omogoča hitrejše opisovanje vizualnih komponent, kot so pokrivni kadri (npr. opisi eksterierjev stavb, detajli glasovalnih naprav v Državnem zboru ali specifični simboli v ozadju), kar močno olajša kasnejšo iskanje gradiva za ponovno uporabo.

Zelo uspešna je vključitev orodja Gemini v digitalni prepis popisov dnevnoinformativnih oddaj v obdobju 1969 – 1989, saj omogoča hitro in kakovostno pretvorbo ročno pisane kurzivne pisave in oblikovanje popisov po navodilih. Pri tem je vključena uporaba programskega vmesnika in postopka sprotnega preverjanja zapisanega besedila.

Pomembno je poudariti, da uporaba umetne inteligence pri popisovanju **ni samodejna rešitev**. Za doseganje kakovostnih rezultatov je nujna intenzivna interakcija med uporabnikom in orodjem. Dolgoletne strokovne izkušnje in arhivistična izobrazba so ključni pri oblikovanju natančnih navodil, interpretaciji rezultatov in sprotnem odkrivanju napak.

Končno lahko povzamemo, da uporaba orodja Google Gemini pri popisovanju avdiovizualnega gradiva predstavlja **pomemben korak k digitalizaciji in racionalizaciji arhivske prakse**, pri čemer:

- izboljšuje hitrost in preglednost popisov,
- zagotavlja konsistentnost zapisov,
- omogoča lažje vključevanje novih sodelavcev,
- hkrati pa ohranja potrebo po strokovni presoji in človeški intervenciji.

Uporaba orodja Gemini tako predstavlja **kombinacijo tehnološke inovacije in strokovne arhivistične prakse**, ki omogoča učinkovito in standardizirano popisovanje avdiovizualnega gradiva v skladu z akademskimi in praktičnimi zahtevami arhivistike.

SEZNAM LITERATURE

Google Gemini: Odkrijte moč generativnih modelov. 2024. Pridobljeno na: https://www.umetnaineligenca.ai/blog/google-gemini (dostop 11. november 2025.

Klasinc, P. P. (2019). Archival science in storms. *Atlanti, 29, 2,* 8–17.

Lavrenčič, A. (2013). We are on the road to nowhere: gremo vsak po svoje: popisovanje gradiva v televizijskem arhivu. V J. Volčjak (ur.), *Standardizacija (p)opisov arhivskega gradiva in uskladitev strokovnih praks v slovenskih javnih in cerkvenih arhivih : zbornik referatov,* (str. 105 –115). Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.

Lavrenčič, A. (2024). Boril sem se z umetno inteligenco. *Moderna arhivistika: časopis arhivske teorije in prakse*, *7*(1), 29–52. Pridobljeno na: https://www.pokarh-mb.si/storage/app/media/Moderna_arhivistika_2024_1/03_lavrencic_2024.pdf (dostop 30. oktober 2025).

Scaramucci, B. in Del Pino, G. (2006). *Come si dokumenta la TV.* Torino: RAI.

Televizija Slovenija (2026). Prešerno po Prešernu, 7.2.2026; pogovori po proslavi in podelitvi Prešernovih nagrad (režija Tina Novak).

Zajec, E. (1979). *Informatrix, A Book of Visual Dialogues.* Trst: ZTT Press.

SUMMARY

This study investigates the use of the generative tool Google Gemini in cataloguing audiovisual archival materials. The aim of the article is to demonstrate how artificial intelligence can support archival practice while maintaining the necessity of professional judgment. The analysis follows an iterative approach, including segmented submission of contributions, precise instructions, and continuous verification of results. The experiment involved daily news programs, music shows, and sessions of the National Assembly and its working bodies.

Google Gemini enables rapid generation of catalogue entries, textual data processing, and standardization of records. A key element is the use of clearly structured instructions, covering the formatting of authors, banners for statements, content classification, and marking foreign speakers. The iterative approach allows the tool to learn through continuous correction of errors, resulting in improved accuracy and consistency of catalogue entries.

Results indicate that Gemini significantly accelerates the cataloguing process and enables more transparent and standardized records. Practical challenges include phantom data, missing information in scripts, and complex classification of domestic and international news. The tool's use requires continuous professional supervision, correction, and adaptation of instructions according to the characteristics of individual programs.

For musical and entertainment programs, a specific format for performers, titles, and composers was necessary, emphasizing consistent use of uppercase letters for surnames and standardized notation. Similarly, rules for cataloguing sessions of the National Assembly were established, allowing Gemini to store information on presidents and other roles, facilitating uniform record-keeping.

In conclusion, Google Gemini is not an automatic solution; rather, in combination with professional archival practice, it enables efficient digitization and streamlining of audiovisual cataloguing. Intensive interaction between the user and the tool is essential to achieve high-quality results, with archival experience and education being crucial for drafting precise instructions, interpreting results, and correcting errors. The use of Gemini thus represents a synergy between technological innovation and professional practice, ensuring standardized, transparent, and effective cataloguing of archival materials.

Typology: 1.04 Professional Article

Katarina Horvat[1]

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND USER REQUESTS. VERIFICATION OF INFORMATION PROVIDED BY ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR A SPECIFIC CATEGORY OF INQUIRIES FROM USERS OF THE STATE ARCHIVES IN ZAGREB

Abstract

Purpose: *To gain insight into the types of answers an artificial intelligence service provides to specific questions from archive users, and to verify and evaluate them with regard to existing advantages and disadvantages.*

Method / Approach: *The research is based on an analysis of responses generated by artificial intelligence in response to inquiries regarding specialized research topics.*

Conclusions: *Artificial intelligence can be a valuable aid in research. It offers a wealth of ideas in a single place; however, some of its responses may be inaccurate. It is an excellent tool in the hands of someone who is an expert in a field and can take the information obtained with a degree of caution and eliminate or investigate any errors in it.*

Keywords: *artificial intelligence, research on individual persons, population records, State Archives in Zagreb*

UMETNA INTELIGENCA IN UPORABNIŠKE POIZVEDBE: PREVERJANJE INFORMACIJ, KI JIH UMETNA INTELIGENCA POSREDUJE PRI DOLOČENI KATEGORIJI POIZVEDB UPORABNIKOV DRŽAVNEGA ARHIVA V ZAGREBU

Izvleček

Namen: *Pridobiti vpogled v vrste odgovorov, ki jih storitev umetne inteligence ponuja na konkretna vprašanja uporabnikov arhiva, ter te odgovore preveriti in ovrednotiti z vidika obstoječih prednosti in pomanjkljivosti.*

[1] dr. sc. Katarina Horvat, archival advisor at the State Archives in Zagreb, member of the IIAS (futurum membrum), e-mail: katarina.horvat@daz.hr.

Metoda/pristop: *Raziskava temelji na analizi odgovorov, ki jih je umetna inteligenca generirala na poizvedbe v zvezi s specializiranimi raziskovalnimi temami.*

Sklepi: *Umetna inteligenca je lahko dragocen pripomoček pri raziskovanju. Na enem mestu ponuja veliko število idej in informacij, vendar so lahko nekateri njeni odgovori netočni. Predstavlja odlično orodje v rokah strokovnjaka, ki dobro pozna raziskovano področje, zna pridobljene informacije obravnavati z ustrezno mero previdnosti ter prepoznati, izločiti ali dodatno preveriti morebitne napake.*

Ključne besede: *umetna inteligenca, raziskovanje posameznih oseb, evidence prebivalstva, Hrvaški državni arhiv v Zagrebu*

INTELLIGENZA ARTIFICIALE E RICHIESTE DEGLI UTENTI: VERIFICA DELLE INFORMAZIONI FORNITE DALL'INTELLIGENZA ARTIFICIALE PER UNA SPECIFICA CATEGORIA DI RICHIESTE DEGLI UTENTI DELL'ARCHIVIO DI STATO DI ZAGABRIA

Abstract

Scopo: *Ottenere una panoramica delle tipologie di risposte fornite da un servizio di intelligenza artificiale a specifiche domande degli utenti dell'archivio, nonché verificare e valutarne l'affidabilità alla luce dei relativi vantaggi e limiti.*

Metodo/Approccio: *La ricerca si basa sull'analisi delle risposte generate dall'intelligenza artificiale in relazione a richieste riguardanti specifici temi di ricerca specialistica.*

Conclusioni: *L'intelligenza artificiale può rappresentare un valido strumento di supporto alla ricerca. Consente di raccogliere in un unico luogo numerose idee e informazioni; tuttavia, alcune delle risposte fornite possono risultare inesatte. Si tratta di uno strumento particolarmente efficace nelle mani di uno specialista che conosce approfonditamente il settore di ricerca, sa valutare con la dovuta cautela le informazioni ottenute e individuare, escludere o sottoporre a ulteriori verifiche eventuali errori.*

Parole chiave: *intelligenza artificiale, ricerca su singole persone, registri della popolazione, Archivio di Stato di Zagabria*

INTRODUCTION

While handling user requests at the State Archives in Zagreb (hereinafter SAZG), I noticed a pattern of recurring requests-phrased in identical or similar ways-that seek searches of various records concerning Zagreb's inhabitants which do not exist within the Archives' holdings. These requests typically arise during research into a specific individual-often an ancestor of the person submitting the inquiry.

Not only are these non-existent records frequently requested, but the requests confidently ask-with a polite "please"-for searches across various listed records, as if this were the most ordinary task that Archive staff automatically perform for their users. Some clients would state in their correspondence that they wished to be informed of the resulting costs, while others would not even mention it.

(Access to SAZG archival materials is free of charge. Simple user requests are handled by preparing the materials in the reading room or by digitizing and sending the requested items. Archive staff conduct research on behalf of users only after an agreement is reached to submit a formal research request; a fee of €19.91 is charged for every half-hour-or fraction thereof-of research performed by an archival staff member.)[2]

It was discovered that such requests were written using artificial intelligence, which not only suggests material that can be considered for research at SAZG, but also creates a letter that the client can send to the Archive.

SEEKING ANSWERS FROM ARTIFICIAL INTELLIGENCE

I conducted research into the information provided by artificial intelligence regarding inquiries about individuals who lived in Zagreb in the past. In September 2026, queries were submitted to Google's widely used free service-the AI assistant Gemini, a generative platform based on written language processing. (Questions were entered without logging in, a feature automatically available via the Google search engine.)

A general inquiry addressed to this assistant (service)-"How can I research my family's origins?"-yielded very useful answers.[3] It suggested starting at home by

[2] As an exception, due to the relocation of the SAZG reading room, the first hour of research conducted by Archive staff on behalf of clients was free of charge from April 1, 2026, to November 1, 2026.

[3] This and the following questions were asked to the Gemini service on September 25, 2026.

talking to family members and examining the family archive, followed by a review of digitized sources available online. Only then did it point to state and church archives. It also mentioned the option of genetic (DNA) genealogy.

I asked where one could find records concerning individuals from mid-19th-century Zagreb. The response correctly points to registers of births, marriages and deaths and the 1857 Zagreb census (rightly noting that it is held at SAZG), and lists numerous other records containing information on inhabitants: registers of citizens, tax records, land registers, cadastral records, the archives of Zagreb guilds, historical address books and printed publications. It correctly states that the research should physically begin at the SAZG.

When I inquired about a person from Šestine (at the time a village near Zagreb, now part of Zagreb), the response correctly pointed to the registers of parish St. Mirko in Šestine. It also correctly refers to the records of the Kulmer estate in Šestine. In this response, there is also an incorrect reference to the 1857 census of Šestine, which is stated to be held in the Croatian State Archives (hereinafter HDA)-specifically within the Ban's Government ("Banska vlada") fonds-in the form of census sheets (household census forms). It further correctly directs one to civil registers and records of the state of souls ("status animarum"). Since I knew that the 1857 census sheets for Šestine had not been preserved, I specifically asked whether census records for Šestine existed within the Ban's Government archives. Then I got the answer that they didn't exist. Thus, the service provides contradictory information. The exact answer can be reached following a follow-up question. As an alternative to the non-existence of the census, it refers to the status animarum and the urbarial books and the books of the serfs of the Kulmer estate.

I received the following answers to the question: "Which records should be examined to research a family that lived in Zagreb around 1900?" It lists the most valuable source-parish registers of births, marriages and deaths-first. When enumerating the oldest Zagreb parishes, it lists three of the four existing ones but fails to mention the fourth at all; instead, it mistakenly includes a more recent parish established only in 1915 (citing the Parish of St. Blaise in error instead of the Parish of St. Peter).

The AI service then cites a specific record held at the SAZG, describing it as a gold mine for researchers. It provides a very detailed description of this record. Everything would be fine if this record actually existed.

Residence Registration and the Tenant Registry (A Goldmine for Researchers)

If your ancestors lived in Zagreb as lodgers, workers, or citizens who moved frequently, the city police (Police Directorate) tracked their every move.

- ***Residence registration forms (Meldezettel):*** *Every citizen was required to fill out a registration card upon moving into an apartment in Zagreb. These cards contain: full name, exact date and place of birth (especially important if the person had moved from the interior), occupation, spouse's name, names of children, and all addresses where they had lived in Zagreb.*
- ***Where to look:*** *This incredibly valuable card file is housed at the State Archives in Zagreb (SAZG) within the "Royal Police Directorate in Zagreb" fonds. The materials are partially indexed, and archivists can assist you in locating a surname.*

The service also correctly refers to other sources valuable for such research: historical address books and telephone directories of the city of Zagreb, registers of domiciliary right ("imenike zavičajnika") and the historical press (old Croatian newspapers).

When asked to elaborate on the non-existent card index-*a gold mine for researchers*-the service describes it in minute detail. It contextualizes the index's historical origins, lists all the data it contains, and even describes its physical appearance and location. The client is expected only to know the full name of the person they are looking for and the approximate period during which that person lived in Zagreb. Once the client submits a request in person at the SAZG reading room, an archivist will locate the requested file in the repository and bring it to the reading room table for inspection. Everything is explained in great detail and sounds very convincing. That card will contain various details about the person (or persons) who is being researched: *personal information (first name, surname, exact date of birth, and religious affiliation); origin (place of legal domicile („mjesto zavičajnosti")), the exact location from which the person moved to Zagreb; occupation; marital status; and a chronology of moves (listing every address where the person lived in Zagreb, as well as the dates of relocation between streets).* I truly wish we had a card catalog like this in the Archive! Even the physical appearance of the collection itself is described: *The collection is organized in the form of massive wooden cabinets with millions of index cards, arranged in strict*

alphabetical order by surname and first name. It is also specified how it will be searched for and delivered to the client's table: *You will fill out an order form in the reading room. Since these files are sensitive and arranged in special archive containers, archivists will search for them in the storage room for you and bring you the exact box or board with files of that surname to a table in the reading room, where you are allowed to browse and photograph them.*

Given that the client assumes that this is an existing file (when it is already described in such detail), it is not surprising how easily some clients request a check of their ancestor's records based solely on a full name, an approximate timeframe, and-possibly-an address where the person resided in Zagreb.

I assume this refers to a record described in historical texts as having once existed, or to a mix of information about such records available online. In the web sources listed after the description of these non-existent records, the official website of the State Archives in Zagreb or similar websites with information about the State Archives in Zagreb are mentioned. None of these websites state anything about the records being described.

SAZG holds various records containing some of this information, but there is no single, surname-searchable record covering this entire period that consolidates such a wealth of data on Zagreb's residents in one place. (Similar to this record is the card index of persons with domiciliary right ("pravo zavičajnosti") in Zagreb, kept in the drawers of a wooden filing cabinet; however, those cards contain data only on individuals holding such rights in the city of Zagreb and provide less information than the records listed here. These cards are linked to registers of persons with domiciliary right ("imenici zavičajnika") and possibly related documents, which may contain more information. The card index of consumer registration forms for Zagreb residents from the 1941–1945 period is also similar; each card contains some data on all members of the same household. Both card files are preserved in the Zagreb City Municipality fond. Also similar is the card index of household consumer cards (in the People's Committee of the City of Zagreb fonds) from 1945, in which the cards contain extensive personal data on Zagreb residents, with each card covering a single person.)

Following my request to specify the fonds containing this material (card index), the service (AI) once again provides a detailed list of *several related archival*

fonds held by the State Archives in Zagreb and the Croatian State Archives, *depending on the specific years and the body that maintained the records*: HR-DAZG-6 Royal Police Commission for the Free Royal Capital City of Zagreb („Kraljevsko redarstveno povjerenstvo za Slobodni kraljevski glavni grad Zagreb"), HR-DAZG-12 Zagreb City Police Administration („Uprava policije grada Zagreba"), and HR-HDA-120 Police Directorate in Zagreb („Redarstveno ravnateljstvo u Zagrebu"). In reality, these fonds are interconnected; however, the card index mentioned here is not contained in any of them. It is further claimed that the bulk of the card index itself is held at SAZG: *The largest and most frequently consulted section of the alphabetical tenant card index (registration forms) was physically consolidated and transferred to the State Archives in Zagreb (SAZG) for processing, as it pertains to population monitoring at the city level.*

When asked to cite the source mentioning this, it states: *These data and the structure of the fonds have been officially verified and described in fundamental national and local archival literature.* Then it lists the official guides produced by the State Archives in Zagreb (DAZG) and the Croatian archival profession *(Guide to the Fonds and Collections of the State Archives in Zagreb; Overview of Archival Fonds and Collections of the Republic of Croatia; Digital Guide to DAZG Fonds; and the ARHiNET system-the national information system for the description of archival material).* These guides describe the fonds mentioned here-which do contain information regarding place of residence-yet none of them mentions the card index in question.

When asked again, it stated: *Yes, it is absolutely certain that these historical files and residence registration forms are located in that particular archive. However, the exact name and designation of the fonds depend on the period being searched, as the Zagreb police frequently changed their official names over time. Information regarding which fonds contains these records is documented in official inventories, archival guides, and the ARHiNET information system.*

To the question *What record (source) states this?* responds by referring to the Online guide of the State Archives in Zagreb: *The main official record in which this is accurately listed and structured is:*

- *Digital guide through the holdings and collections of the State Archives in Zagreb - In this official register (in series and subseries within the history of the*

creators of the police bodies) preserved books and alphabetical files of tenants are exhaustively listed.

It is further noted that the registration forms are distributed across the following fonds: HR-DAZG-6 Royal Police Commission for the Free Royal Capital City of Zagreb and HR-DAZG-12 Police Administration of the City of Zagreb. Depending on the period of interest to the researcher-with the specific timeframes covered by each fond also indicated-these fonds contain the aforementioned card index i.e. *the collection of residence registration forms and the tenant index (covering citizens, workers, and subtenants*).

This guide indeed describes both of the SAZG archival fonds listed here. Regarding the HR-DAZG-6 Royal Police Commission for the Free Royal Capital City of Zagreb ("Kraljevsko redarstveno povjerenstvo za Slobodni kraljevski glavni grad Zagreb") fonds, the content description notes that the *material has been preserved only fragmentarily; consequently, the fonds consists primarily of registration aids-specifically, registry logs and indexes-along with a small number of individual case files generated by the work of the Zagreb Police Commission*. This is also evident in the listing of series: *1. Registration aids (registry logs and indexes), 1905–1918, 115 books.; 2. General case files, 1908–1918, 1 box.*

In the description of the content of the material, it is stated that it has been preserved fragmentarily and consists of registry logs, indexes and a small number of general files. However, in the valorisation of the material, data on the registration of the resident's residence and records of the movement of foreigners are mentioned, and this is exactly what creates confusion with the artificial intelligence service: *Since the records contain data on the registration of residents' places of residence and the tracking of the movements of foreigners within the City of Zagreb, the fonds can serve as a supplementary source for genealogical research. Preserved registry aids can serve as a supplementary source for various types of research because, in addition to a brief note on the subject matter of a case, the remarks section may also contain a reference to another administrative or judicial body that handled the same case.*[4]

[4] HR-DAZG-6 Kraljevsko redarstveno povjerenstvo za Slobodni kraljevski glavni grad Zagreb https://daz.hr/vodic/site/article/hr-dazg-6-kraljevsko-redarstveno-povjerenstvo-za-slobodni-kraljevski-glavni-grad-zagreb/1/4 accessed on October 6, 2026.

So, although there are no special records of registration of residence and records of foreigners, (these data are preserved only in registry aids), the AI service reformulated it in a way that says that very special records of registration of residence are preserved in these fonds.

This is also the situation with the HR-DAZG-12 Zagreb City Police Department fonds. The description of the content of the fonds states: *The largest part of the fonds consists of registry aids (*registry logs *and indexes). In addition, three more record books (issuance of traffic permits and statistical data) have been preserved. The general registered files have been preserved very fragmentarily, they do not relate to the operations of the Police Administration, but to the recording of the exchange of work books and records related to the civil service tax.*

The following are listed in the series: *1. Registry aids, 1919 - 1941, 616 books; 2. Books of issued traffic permits, 1930/1932, 2 books; 3. Requests for replacement of work books, 1939-1940, 25 boxes; 4. List of civil service tax booklets, 1928. – 1932, 1 box; 5. Statistical data, 1936 – 1941, 1 book.*

However, the description of the fonds valorisation mentions data on the resident's change of residence: *Since the fonds contains information on the registration of residence of residents and foreigners in the area of Zagreb, fonds can be an auxiliary source for genealogical research. Preserved registry aids can be an additional source for various research because, in addition to a brief notation on the content of the case, the note may also contain a reference to another administrative or judicial body where the said case was also handled.* [5]

In conclusion, although the above-mentioned card index is not held at SAZG, descriptions of the two archival fonds containing data on residence registration (which can actually be found in registry aids) enabled the artificial intelligence service to construct a specific record of residence registrations.

Another similar question was put to Google's Gemini service: "How can I research an ancestor who lived in Zagreb around 1900?"[6] At the beginning, the service lists websites with digital population records such as *Acta Croatica* and *FamilySearch*. It also lists the institutions where archival materials are kept,

[5] HR-DAZG-12 Uprava policije grada Zagreba https://daz.hr/vodic/site/article/hr-dazg-12-uprava-policije-grada-zagreba/1/4 accessed on October 6, 2026.

[6] This question and the following ones were put to the Gemini service on September 26, 2026.

namely the State Archives in Zagreb and the Croatian State Archives. It lists the types of documentation to be searched (church parish registers, old city directories of Zagreb, cemetery records). However, when listing the old Zagreb parishes that kept birth, marriage and death registers, it incorrectly lists the parish of St. Blaise instead of St. Peter. It also offers good advice for successful research.

Regarding the question of whether there are population records, it states that there are censuses from 1900 and 1910 in SAZG (!) and these are the census sheets (lists) that provide numerous data:

- *Full name of the head of the household, spouse, children, as well as any domestic staff or lodgers.*
- *Exact dates and places of birth for each member (crucial if the ancestor had moved to Zagreb from another location).*
- *Religion and mother tongue (e.g., Croatian, German, Hungarian).*
- *Occupation or trade practiced.*

Unfortunately, these census sheets have not been preserved; there are only summary statistical data in the Croatian State Archives and various accompanying and summary materials in other archives.

Furthermore, the AI service also lists residence registration books and card files (!), claiming they are held at the State Archives in Zagreb and providing a very detailed description of them!

Residence registration books and residency card files: The City of Zagreb operated a mandatory residency registration system. The collected historical family and personal registration forms are preserved within the Zagreb City Municipality fonds at the State Archives in Zagreb (SAZG). They function as historical index cards indicating when a person moved to a specific address, where they arrived from, who their family members are, and when they changed their address or moved out of the city. The problem is that they don't exist. As a source, the AI service cites SAZG's website, which does not say this.

As sources for research, it also cites *Zagreb address books and trade directories from around 1900*, saying that many of them have been digitized and can be viewed on the websites of the National and University Library or the digital collections of the Zagreb City Library. *They function like old telephone directo-*

ries (arranged alphabetically and by street) and contain the names of all heads of households, homeowners, tradespeople, civil servants, and merchants, along with their exact addresses.

He instructs to send an inquiry or personally visit the SAZG reading room, which it states is located in Florijana Andrašeca Street (this is an address that at the time of writing was no longer the current address of the SAZG reading room, however, the information had not yet been updated on the official DAZG website).

It further suggests that the address or district in Zagreb where the requested person lived be specified, and that the inquiry be sent to SAZG. After I asked again which records the data would be searched in, I once again received the answer: *the tenant registration file (prijavna kartoteka stanara) and registration books (prijavne knjige).* It also states that this is the most accurate source and mentions the house sheet (*kućni list*) describing all the data it provides! It goes on to specify those (in this way non-existent) records!

It describes what using these records in the SAZG reading room looks like. Through such precise descriptions of non-existent records, it further convince clients that such records do indeed exist. It also claims that census forms (sheets) from the 1900 and 1910 censuses for Zagreb exist, and describes how to approach their research and the data they provide, even though they have not been preserved. It then refers to church registers. In listing the oldest parishes in Zagreb, it incorrectly mentions the parish of St. Blaise, and does not mention the parish of St. Peter.

Regarding the procedure for accessing the records, it is stated that simply submitting a request to DAZG is sufficient and that DAZG staff will inform the applicant about any documents found. This implies that DAZG staff conduct research on behalf of clients as part of standard procedure, which is incorrect. (As previously noted, it is possible to submit a research request, but this incurs a separate fee and is treated as a special category of request.)

CONCLUSION – HOW ARTIFICIAL INTELLIGENCE CAN HELP US BECOME BETTER

Since we can assume that citizen inquiries involving artificial intelligence will be more and more common, we must find a way to use it to improve the work of archivists and archives. Although the focus of this text was more on mistakes,

there is a lot of good advice and benefit to be gained from artificial intelligence services. After analysing the results obtained by querying this service, the pros and cons regarding the requests listed here can be summarized.

ADVANTAGES

Artificial intelligence services in one place provide guidance for starting research by listing a large number of ideas, i.e. various research possibilities, especially those on online sources. Many sources and procedures are accurately and precisely listed, with references to the relevant websites where this information is officially published.

Archives can improve their operations by using responses from artificial intelligence. We can use the answers we receive to correct ourselves – update the website and all online information available regarding the Archives (e.g. the old address on SAZG website, if the service still lists it in its answers) and clarify our publicly available data on archival materials (e.g. a description of the fonds of the Royal Police Commission for the City of Zagreb in which it can be explicitly stated that the material contains certain data, but contained only through entries in indexes and registry logs, and not a special record with only that data). Procedural instructions can be specified and explained more explicitly (e.g., by stating that, as a rule, researchers conduct their own research at the Archives, whereas Archives staff undertake research on behalf of users only upon the submission of specific requests and-as a rule-subject to a fee). In the event of a large number of inquiries regarding records not held by the Archive, it is possible to state on the official website that such records do not exist in the Archive.

DISADVANTAGES

It can be assumed that artificial intelligence will create an increasing number of customers who are not inclined to independently research and read long texts, but rather to get answers quickly, even if they are not completely accurate. Artificial intelligence can create the impression among archive users that all archival records are accessible and easily searchable-or even that archivists exist specifically to search through them on their behalf-and that all a client needs to do is send an email with a list of their requests.

In some cases, the AI service provides incorrect information (citing sources that do not exist) or incomplete information. The more follow-up questions are asked and additional clarifications sought, the more precise and accurate the AI service's responses can become. However, the question remains as to how many clients will actually ask more than a few questions or know which answers need to be verified.

Artificial intelligence, as well as the information it processes, is constantly increasing and renewing itself. We can assume that, in the future, it will have increasingly more (accurate) information. It remains a winning combination: artificial intelligence in the hands of an expert who knows how to utilize accurate information while also investigating and identifying its errors.

REFERENCES

HR-DAZG-6 Kraljevsko redarstveno povjerenstvo za Slobodni kraljevski glavni grad Zagreb

https://daz.hr/vodic/site/article/hr-dazg-6-kraljevsko-redarstveno-povjerenstvo-za-slobodni-kraljevski-glavni-grad-zagreb accessed on October 6, 2026.

(Description of the fonds in the Online Guide of the State Archives in Zagreb.)

HR-DAZG-12 Uprava policije grada Zagreba https://daz.hr/vodic/site/article/hr-dazg-12-uprava-policije-grada-zagreba/1/4 accessed on October 6, 2026.

(Description of the fonds in the Online Guide of the State Archives in Zagreb.)

SUMMARY

The text presents examples of responses provided by an artificial intelligence service to user inquiries regarding research into individuals who lived in Zagreb around 1900. It analyzes the accurate and inaccurate information supplied by the service and draws conclusions regarding how artificial intelligence both assists and hinders users and archives. It also suggests ways in which artificial intelligence in this form can help archives improve their operations.

Typology: 1.02 Review article

Markus Schmalzl[1]

FAIR ACCESS OPTIONS TO ARCHIVAL DATA IN GERMANY?

Abstract

Purpose: *The purpose of the research was to examine the extent to which FAIR access options for data held by public archives currently exist in Germany. To this end, the most important archive portal in Germany, the Archivportal-D was analyzed. In addition, projects were identified that point towards the further FAIRification of archived data.*

Method/Approach: *This article examines the online access options provided to public archives across all sectors via the Archivportal D and evaluates them against the FAIR criteria. Additionally, drawing on current literature in archival science, the article identifies pioneering projects and best practices that are currently advancing the FAIRification of archived data.*

Results: *Overall, the data from public German archives made available via Archivportal D already largely meet the FAIR criteria for research data. The long-term reusability of records and data - extending far beyond the ten-year retention period currently required by research organizations - has long been a core value of public archives. Furthermore, the findability of and access to archival holdings in state archives have improved significantly in recent years, and large-scale nationwide projects by state archive administrations to implement protected digital reading rooms will further advance this progress. Smaller-scale initiatives and lighthouse-projects implemented notably within the framework of the National Research Data Infrastructure (NFDI) or other collaborative efforts also make it possible to assess the effort involved in „FAIRification" and to pilot the necessary processes. In contrast, the criteria regarding the interoperability of archived data and provided metadata are still met only to a limited extent. The degree to which this situation improves significantly in the coming years will depend - even for high-performing archive administrations - on the personnel and financial resources made available to them.*

[1] Markus Schmalzl, Dr. phil., Staatsarchiv München, email: Markus.Schmalzl@stam.bayern.de.

Conclusions/findings: *For many years, public archives in Germany have been striving to improve access to archival holdings. Despite these efforts, however, success has so far been limited. The vast majority of public archives in Germany - specifically those of small and medium-sized municipalities - either unable or barely able to provide (online) access to archived data. This study examined the most important German archive portal, which offers both large, high-capacity archives and many smaller ones the opportunity to publish data online. Limitations regarding the FAIR criteria persist here, primarily concerning data interoperability. The development of protected digital reading rooms - a process driven by the major project „Transformation of Restitution" (Transformation der Wiedergutmachung) - is likely to accelerate this trend among state archives and other larger archives in the coming years. If AI-based transcription and GIS tools are subsequently integrated into these systems on a broader scale, it will be possible to make FAIR data from public archives available in large volumes. Conversely, achieving FAIR access to „born-digital" and analog-origin data on a larger scale will require further adjustments to the access components of digital archives. In the coming years, therefore, it will depend primarily on the personnel and financial resources made available to public archives to facilitate the usability of the archived data.*

Keywords: *Findability, Accessibility, Interoperability, Reusability*

MOŽNOSTI DOSTOPA DO PODATKOV IZ NEMŠKIH ARHIVOV V SKLADU Z NAČELI FAIR?

Izvleček

Namen: *Namen raziskave je bil ugotoviti, v kolikšni meri je v Nemčiji trenutno omogočen dostop do podatkov, ki jih hranijo javni arhivi, v skladu z načeli FAIR. V ta namen je bil analiziran najpomembnejši nemški arhivski portal Archivportal-D. Raziskava je opredelila tudi projekte, ki prispevajo k nadaljnjemu usklajevanju arhivskih podatkov z načeli FAIR.*

Metoda/pristop: *Prispevek obravnava možnosti spletnega dostopa do podatkov javnih arhivov z različnih področij prek portala Archivportal-D in jih vrednoti glede na merila FAIR. Na podlagi novejše arhivske strokovne literature predsta-*

vi tudi pionirske projekte in primere dobre prakse, ki izboljšujejo skladnost arhivskih podatkov s temi merili.

Rezultati: *Podatki nemških javnih arhivov, dostopni prek portala Archivportal-D, v veliki meri že izpolnjujejo merila FAIR za raziskovalne podatke. Dolgoročna ponovna uporaba gradiva in podatkov, ki močno presega desetletno obdobje hrambe, trenutno zahtevano od raziskovalnih organizacij, je že dolgo eno temeljnih načel delovanja javnih arhivov. Možnost iskanja arhivskega gradiva v deželnih arhivih in dostop do njega sta se v zadnjih letih znatno izboljšala. K nadaljnjemu napredku bodo prispevali obsežni projekti vzpostavljanja varovanih digitalnih čitalnic. Manjše pobude in pilotni projekti, zlasti v okviru Nacionalne infrastrukture za raziskovalne podatke (NFDI) in drugih oblik sodelovanja, omogočajo oceno dela, potrebnega za uskladitev podatkov z načeli FAIR, ter preizkušanje ustreznih postopkov. Nasprotno pa arhivirani podatki in njihovi metapodatki merila interoperabilnosti za zdaj izpolnjujejo le v omejenem obsegu. Nadaljnji napredek bo tudi v dobro razvitih arhivskih upravah odvisen od razpoložljivih kadrovskih in finančnih virov.*

Sklepi/ugotovitve: *Nemški javni arhivi si že vrsto let prizadevajo izboljšati dostop do arhivskega gradiva, vendar so rezultati teh prizadevanj za zdaj omejeni. Večina arhivov manjših in srednje velikih občin spletnega dostopa do arhiviranih podatkov ne more zagotavljati ali pa ga zagotavlja le v zelo omejenem obsegu. Archivportal-D omogoča spletno objavo podatkov tako velikim arhivom z večjimi zmogljivostmi kot številnim manjšim arhivom, vendar ostajajo pomanjkljivosti pri izpolnjevanju meril FAIR, predvsem glede interoperabilnosti. Vzpostavljanje varovanih digitalnih čitalnic v okviru obsežnega projekta Transformation der Wiedergutmachung bo v prihodnjih letih verjetno pospešilo razvoj spletnega dostopa v deželnih in drugih večjih arhivih. Širša vključitev orodij za prepisovanje besedil z umetno inteligenco in geografskih informacijskih sistemov bi omogočila dostop do velikih količin arhivskih podatkov v skladu z načeli FAIR. Za širši dostop do izvorno digitalnega gradiva in gradiva, ki je nastalo v analogni obliki, pa bo treba dodatno prilagoditi dostopne funkcionalnosti digitalnih arhivov. Uporabnost arhiviranih podatkov bo zato v prihodnjih letih odvisna predvsem od kadrovskih in finančnih virov javnih arhivov.*

Ključne besede: *iskanje arhivskega gradiva, dostopnost, interoperabilnost, ponovna uporaba.*

OPZIONI DI ACCESSO FAIR AI DATI D'ARCHIVIO IN GERMANIA?

Abstract

Obiettivo: *Lo scopo della ricerca era quello di esaminare in che misura esistano attualmente in Germania opzioni di accesso FAIR ai dati conservati dagli archivi pubblici. A tal fine, è stato analizzato il portale archivistico più importante della Germania, l'Archivportal-D. Inoltre, sono stati individuati progetti che puntano a un'ulteriore "FAIRificazione" dei dati d'archivio.*

Metodo/Approccio: *Il presente articolo esamina le opzioni di accesso online fornite agli archivi pubblici di tutti i settori tramite l'Archivportal D e le valuta alla luce dei criteri FAIR. Inoltre, attingendo alla letteratura attuale nel campo dell'archivistica, l'articolo individua progetti pionieristici e buone pratiche che stanno attualmente promuovendo la FAIRificazione dei dati d'archivio.*

Risultati: *Nel complesso, i dati provenienti dagli archivi pubblici tedeschi resi disponibili tramite Archivportal D soddisfano già in larga misura i criteri FAIR per i dati di ricerca. La riutilizzabilità a lungo termine dei documenti e dei dati – che va ben oltre il periodo di conservazione di dieci anni attualmente richiesto dagli enti di ricerca – è da tempo un valore fondamentale degli archivi pubblici. Inoltre, la reperibilità e l'accessibilità dei fondi archivistici negli archivi statali sono migliorate in modo significativo negli ultimi anni, e i progetti su larga scala a livello nazionale promossi dalle amministrazioni degli archivi statali per l'implementazione di sale di lettura digitali protette favoriranno ulteriormente questi progressi. Anche le iniziative su scala più ridotta e i progetti faro realizzati in particolare nell'ambito dell'Infrastruttura Nazionale per i Dati di Ricerca (NFDI) o di altre collaborazioni consentono di valutare l'impegno richiesto dalla "FAIRificazione" e di sperimentare i processi necessari. Al contrario, i criteri relativi all'interoperabilità dei dati archiviati e dei metadati forniti sono ancora soddisfatti solo in misura limitata. La misura in cui questa situazione migliorerà in modo significativo nei prossimi anni dipenderà – anche per le amministrazioni archivistiche più efficienti – dalle risorse umane e finanziarie messe a loro disposizione.*

Conclusioni/risultati: *Da molti anni gli archivi pubblici tedeschi si impegnano a migliorare l'accesso ai fondi archivistici. Nonostante questi sforzi, tuttavia, i risultati ottenuti finora sono stati limitati. La stragrande maggioranza degli archivi pubblici in Germania – in particolare quelli dei comuni di piccole e medie dimensioni – non è in grado, o lo è solo in misura minima, di fornire l'accesso (online) ai dati archiviati. Il presente studio ha esaminato il più importante portale archivistico tedesco, che offre sia agli archivi di grandi dimensioni e ad alta capacità sia a molti archivi più piccoli l'opportunità di pubblicare i dati online. In questo ambito persistono alcune limitazioni relative ai criteri FAIR, soprattutto per quanto riguarda l'interoperabilità dei dati. Lo sviluppo di sale di lettura digitali protette – un processo guidato dal grande progetto «Trasformazione della Restituzione» (Transformation der Wiedergutmachung) – dovrebbe accelerare questa tendenza tra gli archivi statali e altri archivi di maggiori dimensioni nei prossimi anni. Se la trascrizione basata sull'intelligenza artificiale e gli strumenti GIS venissero successivamente integrati in questi sistemi su scala più ampia, sarebbe possibile rendere disponibili grandi volumi di dati FAIR provenienti dagli archivi pubblici. Al contrario, garantire l'accesso FAIR ai dati "nati digitali" e di origine analogica su scala più ampia richiederà ulteriori adeguamenti alle componenti di accesso degli archivi digitali. Nei prossimi anni, quindi, la facilità d'uso dei dati archiviati dipenderà principalmente dalle risorse umane e finanziarie messe a disposizione degli archivi pubblici per facilitare l'utilizzo dei dati archiviati.*

Parole chiave: *reperibilità, accessibilità, interoperabilità, riutilizzabilità*

FAIR DATA: A TOPIC FOR ARCHIVES?

Improving access to archived information is an ongoing task of great importance for public archives in Germany. The ICA's Universal Declaration on Archives - supported by the Association of German Archivists - calls for the freest possible access to archives, not only because it enriches our collective knowledge of human society, but also because it is a vital element in fostering democracy, protecting civil rights, and improving quality of life (ICA, 2011). For decades, archives in Germany have been working to build the infrastructure needed to meet this goal. Huge quantities of archived paper-based data are not currently retrievable or accessible via digital means and many smaller archives will hardly be in a position to change this in the foreseeable future either. But nevertheless descriptive metadata and digital copies of archival materials are now available online by the millions offered via the websites and digital reading rooms of major archival authorities (Schöggl-Ernst, 2025) as well as through the portals of cooperation partners. Since 2012, Archivportal-D has made it possible to aggregate this information across all archival sectors at the national level and publish it internationally via Archives Portal Europe and Europeana. However, further adjustments are required to further increase the visibility and relevance of archived data: the (meta)data must be further processed to enable integration into the information infrastructures currently being developed at national and European levels. Datasets must be linkable to other online resources in line with Linked Open Data and Semantic Web principles-requirements that necessitate data standardization. For some years now, the so-called FAIR principles have served as a benchmark for data reusability, particularly within the academic and research communities. What do these principles entail?

WHAT DOES FAIR DATA MEAN?

First described in 2016, the 'FAIR Guiding Principles for scientific data management and stewardship' have since become a key standard for research data management within the EU. They aim to ensure that data are prepared, documented, and archived in such a way that they can be reused and analyzed - either by humans or through automated processes - over extended periods. The acronym FAIR stands for Findable, Accessible, Interoperable, and Reusable.

The GoFAIR initiative has further refined each of these requirements-which apply to data, metadata, and infrastructure-by specifying criteria, adding interpretations, and illustrating them with examples (GO FAIR, 2022). Only the main criteria are listed here:

Findable

F1. (Meta)data are assigned a globally unique and persistent identifier.

F2. Data are described with rich metadata (defined by R1 below).

F3. Metadata clearly and explicitly include the identifier of the data they describe.

F4. (Meta)data are registered or indexed in a searchable resource

Accesible

A1. (Meta)data are retrievable by their identifier using a standardised communications protocol.

A1.1 The protocol is open, free, and universally implementable.

A1.2 The protocol allows for an authentication and authorisation procedure, where necessary.

A2. Metadata are accessible, even when the data are no longer available.

Interoperable

I1. (Meta)data use a formal, accessible, shared, and broadly applicable language for knowledge representation.

I2. (Meta)data use vocabularies that follow FAIR principles.

I3. (Meta)data include qualified references to other (meta)data

Reusable

R1. (Meta)data are richly described with a plurality of accurate and relevant attributes.

R1.1. (Meta)data are released with a clear and accessible data usage license.

R1.2. (Meta)data are associated with detailed provenance.

R1.3. (Meta)data meet domain-relevant community standards

HOW FAIR IS THE DATA FROM PUBLIC ARCHIVES IN GERMANY – ARCHIVPORTAL-D?

Taking the data from public German archives provided via Archivportal-D as a benchmark, a high level of findability becomes apparent. The data

are described using meaningful metadata based on (quasi-)standard archival practices; they include, at a minimum, the name of the holding archive, an assignment to a specific fonds, provenance information regarding the data's origin, a summary subject description, and a date range indicating when the data were created. The metadata also include the item's reference number, which serves as the identifier for the described data. Ideally, this reference number functions as a persistent, globally unique identifier composed of the archive name, the fonds designation, and the specific number of the archival record or unit. However, given the frequency with which archives undertake retrospective corrections and the reorganization of holdings, one might well question the extent to which the reference number actually meets these criteria. Consequently, some state archive administrations and major institutions--such as the Bavarian State Archives-supplement the request signature with Universally Unique Identifiers (UUIDs) included in the metadata record and, where applicable, assign URLs to digital copies. In such cases, the requirements for a persistent, unique identifier are unequivocally met. Furthermore, Archivportal-D has implemented ID-based person searches utilizing the controlled vocabulary of the Integrated Authority File (GND), which is managed by the German National Library. This ensures the unambiguous identification of individuals mentioned in the descriptive metadata and facilitates further research via dedicated person pages.

Data accessibility within Archivportal D is also largely ensured. The portal offers extensive search functions and enables the retrieval of (meta)data based on provenance - that is, by tracing the functions or spheres of authority of the historical data creators and the jurisdictions of the holding archives. Some data can also be accessed via thematic portals, where the data are indexed with additional content-related metadata. As a rule, descriptive metadata for archived data is provided, even if the archived data itself is not yet, or is no longer, available online. Furthermore, this descriptive metadata can be retrieved using a standardized protocol that is open, free, and universally implementable (HTTP/HTTPS); this also applies where the archived data is already available in digitized form. Currently, Archivportal D contains almost exclusively descriptive metadata for archived data that is not subject to further access restrictions.

In principle, however, it is also possible to provide descriptive metadata for archived data with restricted access. The descriptive metadata indicates the conditions under which the data can be made accessible by referencing any remaining embargo periods. Conversely, the metadata does not specify the actual conditions under which the archived data may be viewed and analyzed; this is determined on a case-by-case basis at the discretion of the holding archive and in some instances, such as with the Bavarian State Archives, in consultation with the agency that produced the data. Consequently, there is currently no mechanism for automatically verifying compliance with these access conditions or for automatically notifying users of such restrictions, as envisaged by the FAIR principles. While downloading descriptive metadata and digital copies is generally possible-provided the data is appropriately licensed and the partner archives offer this functionality-there is currently a lack of interfaces that would enable large-scale data downloads directly from the portal, or even the harvesting of descriptive metadata for presentation across the channels of emerging research data infrastructures and across disciplinary boundaries.

In terms of interoperability, however, the (meta)data from public archives within Archivportal-D still exhibits certain shortcomings. Consequently, description was frequently based on the historical subject lines of the documents, thereby utilizing terminology that is partly obsolete today. This significantly limits comprehensibility for contemporary users, particularly for non-native speakers. The same applies to the data itself, the archived records, which were naturally written in the language of the era in which they originated. Moreover, much of this material is handwritten; consequently, beyond the linguistic challenges, the handwriting itself makes automated or even manual analysis difficult. Currently, Archivportal-D offers no transcription tools or similar software to overcome this barrier to interoperability. While linking to other (meta)data is technically and organizationally feasible, such links have generally not been included in the descriptions. This applies to only a small fraction of the data, specifically, the records that have been indexed with additional content-related metadata and made accessible via so-called thematic portals. However, a growing (albeit still modest) portion of the descriptive metadata concerning individuals has now been linked to the German National Library's Integrated Authority File (GND) and

Wikidata; this significantly strengthens cross-data connectivity both within the portal and with external resources, in line with Linked Open Data principles.

In terms of reusability, data from public archives made available via Archivportal-D performs relatively well. The data is described using extensive and relevant metadata, such as subject matter, date range, and notes regarding contents or inclusions. While this data largely does not yet comply with international archival standards like ISAD-G or Records in Context partly because it predates these standards and archives often lack the capacity or automated processes to revise descriptive metadata, the metadata nonetheless enables diverse forms of analysis and meets a recognized quasi-standard for archival description.

Terms of use are also generally displayed clearly and accessibly alongside the respective dataset in Archivportal-D, adhering to the specific guidelines of the contributing archive. However, this metadata element is not provided by all contributing archives for every dataset, representing a minor shortcoming.

In contrast, determining the origin and provenance of the data is a core competency of archival description. Consequently, information regarding the data's origin, often established through considerable effort, is ensured for all, or virtually all, datasets.

PROJECTS, BEST PRACTICES, AND OTHER INITIATIVES TO MAKE DATA FROM PUBLIC ARCHIVES EVEN MORE FAIR.

Numerous major archive administrations in Germany are currently running flagship projects that test and implement improvements regarding findability, accessibility, interoperability, and reusability in a variety of ways. Although only a few of these projects can be mentioned here, the associated best practices highlight untapped potential and offer a glimpse of what archive usage might look like in the near future. For instance, users of the cross-border portal Porta Fontium have access to extensive full-text search capabilities for digitized handwritten sources from the cooperating Bavarian and Czech archives; these capabilities rely on image recognition and analysis strategies, as well as OCR and HTR technologies (Augustin and Halla, 2022). This significantly enhances

the interoperability of the originally analog, handwritten archival records. Since 2024, the Lower Saxony State Archives has provided a geo-search-feature that enables users to initiate searches based on location using a geographic information system (GIS). Users can view not only current locations but crucially historical settlements (such as mills, abandoned villages, and manor houses) and administrative boundaries from the 19th and 20th centuries. For in-depth analysis in QGIS, this historical data can be exported or linked via geo-services (Niedersächsisches Landesarchiv, 2024).

Within the major project to establish a National Research Data Infrastructure (NFDI) in Germany, participating archives have successfully developed various best practices in collaboration with a wide range of partners. For instance, as part of the NFDI4Memory consortium, the Bamberg State Archives worked with partners from the university and library sectors to devise strategies and methods for linking archival finding aids to the controlled vocabulary of the Integrated Authority File (GND) in a resource-efficient manner, while also integrating this task into standard archival workflows (Haslauer, 2025). Additionally, within the NFDI4Biodiversity consortia, an interdisciplinary team comprising the Bavarian State Archives, the University of Passau, and the German Centre for Integrative Biodiversity Research (iDiv) applied FAIR principles to analog animal observation data dating back to 1845. The handwritten data were digitized, automatically transcribed, georeferenced, structured according to international data standards, and validated by cross-referencing historical animal species names with modern taxonomy. Subsequently, the dataset was published via GBIF - the world's most widely used platform for biodiversity data - and on the portal Living Atlas of Nature Germany (Rehbein, 2025). In doing so, the project team created a model use case that can serve as a template for the future mobilization of archived biodiversity data. In 2026, the project and the resulting dataset received the „FAIRest Dataset Award" from the Thuringian Competence Network for Research Data Management (Thüringer Kompetenznetzwerk Forschungsdatenmanagement, 2026).

The most significant project currently underway in Germany to further the FAIRification of data from public archives is titled "Transformation of Restitution". Within this project, all compensation and restitution files - as well as

other archived records and explanatory information regarding the redress of Nazi-era injustices held in German state archives - are being cataloged and digitized according to standardized criteria; they are then made accessible via the thematic portal "Restitution of National Socialist Injustice" within Archivportal D. This initiative will lead to a substantial increase in the volume of metadata records and digitized archival materials available through the portal over the coming years, rising from the current figure of approximately 33 million to around 66 million catalog records. Descriptive metadata is compiled using uniform federal standards and aligned with controlled vocabularies. Subsequent steps - such as linking records to explanatory information on historical administrative procedures and connecting them with external resources regarding the history of National Socialism and redress efforts, in line with Linked Open Data principles - are also planned (Dubout/Pilz, 2025). Above all, the project involves the creation of "Protected Digital Reading Rooms" within German state archives, enabling users to access all archival services directly online for the first time. This includes the ability to view - subject to authorization - digitized versions of analog records and archived "born-digital" materials that are still under statutory access restrictions. The first of these Protected Digital Reading Rooms went live at the Bavarian state archives in mid-July 2026 (Puchta, 2026). This represents a significant step toward a proactive, participatory user service that fosters greater outreach and education (Schlenker, 2025).

REFERENCES

Augustin M., Halla K. (2022). Das Tor zu den Quellen als Tor zur freundschaftlichen Zusammenarbeit. Dreizehn Jahre Digitalisierung von westböhmischem und bayerischem Archivgut. *Festschrift für Margit Ksoll-Marcon*, *Archivalische Zeitschrift*, *99*, 35–42.

Dubout, K. & Pilz, N. (2025). Das Themenportal Wiedergutmachung nationalsozialistischen Unrechts im Archivportal-D. Zwischenbilanz und Perspektiven. *Archivar, 78*(4), 319–323. Retrieved from: https://www.archive.nrw.de/sites/default/files/media/files/ARCHIV-theorie-praxis-2025-4-Internet_0.pdf (accessed on 07.09.2026).

Fähle, D. & Seidu N. (2017): *Mit „Match & Merge" zur GND? Erprobung von Anreicherungsverfahren um Archivportal-D-Projekt*. *Archivar*, *73*(2), 196–198. Retrieved from: https://www.archive.nrw.de/sites/default/files/media/files/Archivar_2_2017.pdf (accessed on 07.09.2026).

GoFAIR, FAIR-Principals. Retrieved from: https://www.go-fair.org/fair-principles (accessed on 28.08.2026).

Hänger, A. (2025). Analog, hybrid, digital und virtuell. Perspektiven für die Archivnutzung im Bundesarchiv. *Archiv. Theorie & Praxis, 78*(2), 117–121.

Haslauer, J., Stimpert, M. et al. (2025). Hands-on Normdaten! Use Case zur communityorientierten, ressourceneffizienten und kreativen Implementierung der Gemeinsamen Normdatei (GND) in den Erschließungsworkflow einer staatlichen Archivverwaltung am Beispiel Bayerns. *Archiv. Theorie und Praxis*, *78*(3), 244–247.

International Council of Archives. (2010). *Universal Declaration on Archives*. Oslo. Retrieved from: https://www.ica.org/resource/universal-declaration-on-archives-uda/ (accessed on 28.08.2026).

NFDI4Biodiversity. (2026). *Historischer Biodiversitätsdatensatz erhält FAIRest Dataset Award 2026*. Retrieved from: Historischer Biodiversitätsdatensatz erhält Thüringer FAIRest Dataset Award 2026 - NFDI4Biodiversity (accessed on: 09.09.2026).

Niedersächsisches Landesarchiv. (2024). *Geosuche des Niedersächsischen Landesarchivs ist online*. Retrieved from: https://nla.niedersachsen.de/startseite/aktuelles/neuigkeiten/2024/geosuche-des-niedersachsischen-landesarchivs-ist-online-230679.html (accessed on 07.09.2026).

Puchta, M. (2026). Der Geschützte Virtuelle Lesesaal der Staatlichen Archive Bayerns – GVL. Der virtuelle Zugang zum Archiv – von der Kür zur Pflicht. *Archiv. Theorie und Praxis*, *76*(1), 102–106.

Rehbein, M., Escobari, B., Fischer, S. et al. (2025). Quantitative and qualitative Data on historical Vertebrate Distributions in Bavaria 1845. *Sci Data, 12*(525). Retrieved from: https://doi.org/10.1038/s41597-025-04846-8 (accessed on: 10.09.2026).

Ruisinger, D. (2024). Das Archivportal-D 2014-2024. *Archiv. Theorie und Praxis, 78*(2). 149–151.

Schlenker, D. (2025). Pro-Active and User-Centered Archives Services. *Atlanti*, *35*(2). 21–35.

Schöggl-Ernst, E. (2025). The Digital Reading Room. A Window to the Outside World. *Atlanti, 35*(1). 47–58.

Thüringer Kompetenznetzwerks Forschungsdatenmanagement (2026). *Gewinner des FAIRest Data Set Awards*. Retrieved from: https://forschungsdaten-thueringen.de/nachricht/gewinner-des-fairest-datasets-award-2026.html (accessed on: 10.09.2026).

SUMMARY

Public archives in Germany have substantially expanded online access to their holdings, yet the extent to which archival data meet the FAIR principles-Findable, Accessible, Interoperable and Reusable-remains uneven. This article assesses data and metadata made available through Archivportal-D, Germany's national archive portal, and examines projects that could improve their use in research.

Archivportal-D provides a strong basis for finding archival material. Descriptive metadata identify the holding archive, fonds, provenance, content and date range, while reference codes and, in some cases, persistent identifiers help users locate records. Metadata are generally searchable and accessible even when the records themselves are not available online. Access remains more limited for restricted records, however: conditions for consultation are often assessed by the holding archive, and the portal lacks interfaces for downloading large datasets or harvesting metadata at scale.

Interoperability presents the greatest challenge. Descriptions may use historical or inconsistent terminology, while handwritten records require transcription before they can be searched and analysed effectively. Links to external resources and controlled vocabularies are still uncommon, although connections to the German Integrated Authority File and Wikidata are increasing. Reusability is supported by archival descriptions and provenance information, but terms of use are not consistently supplied for every dataset.

Several initiatives show how these limitations can be addressed. Full-text search for handwritten sources in Porta Fontium, geographic search in the Lower Saxony State Archives, and projects within Germany's National Research Data Infrastru-

cture combine transcription, georeferencing, controlled vocabularies and shared data standards. The *Transformation of Restitution* project is expected to add large quantities of standardised descriptions and digitised records to Archivportal-D. Its protected digital reading rooms will also enable authorised online access to records subject to statutory restrictions, including born-digital material.

These developments could make far more archival data available for research and reuse. Their wider adoption will depend on sustained funding and staff capacity, particularly in smaller municipal archives that currently have limited means to provide online access.

Typology: 1.03 Short Scientific Article

Ildikó Szerényi[1]

András Simon[2]

USER-GENERATED CONTENT IN ARCHIVAL PRACTICE: A CASE STUDY OF PARTICIPATORY APPROACHES AT THE NATIONAL ARCHIVES OF HUNGARY

Abstract

Purpose: *The purpose of this paper is to present a case study of User-Generated Content (UGC) practices at the National Archives of Hungary, focusing on participatory approaches that actively involve citizens in archival processes.*

Methodology: *The study identifies and analyses three main domains of user contribution. First, it examines the role of volunteers in database construction, highlighting how civic participants contribute to the processing, transcription, and structuring of archival data. Second, it explores community-based acquisition practices, including thematic collection days and outreach initiatives through which individuals donate private documents - such as diaries and correspondence - for long-term preservation. Third, the paper investigates user contributions in the form of comments associated with digitized archival materials, through which users provide additional contextual information and assist in the identification of persons, places, and events.*

Results*: The paper demonstrates how these forms of engagement extend traditional archival functions by integrating lay knowledge into institutional workflows. Particular attention is paid to the impact of user contributions on metadata enrichment, accessibility, and the interpretative potential of archival records.*

Conclusions/findings: *The findings suggest that UGC-based practices significantly enhance the scope and depth of archival collections while fostering a more participatory and inclusive archival culture. At the same time, they raise important challenges related to data reliability, quality control, and the incorporation of user-generated inputs into professional archival standards. By outlining these*

[1] Ildikó Szerényi, senior archivist at the National Archives of Hungary, e-mail: szerenyi.ildiko@mnl.gov.hu.

[2] András Simon PhD, IT developer at the National Archives of Hungary, Digital Services Department, e-mail: simon.andras@mnl.gov.hu.

three domains, the paper contributes to broader discussions on participatory archives and the evolving role of users as co-creators of cultural heritage.

Keywords: *Databases, Namespaces, Archival workflow, User Generated Content, Volunteers*

VSEBINE, KI JIH USTVARJAJO UPORABNIKI, V ARHIVSKI PRAKSI: ŠTUDIJA PRIMERA PARTICIPATIVNIH PRISTOPOV V NACIONALNEM ARHIVU MADŽARSKE

Izvleček

Namen: *Prispevek predstavlja študijo primera praks vključevanja vsebin, ki jih ustvarjajo uporabniki, v Nacionalnem arhivu Madžarske. Osredotoča se na participativne pristope, pri katerih državljani dejavno sodelujejo v arhivskih postopkih.*

Metodologija: *Raziskava opredeli in analizira tri glavna področja sodelovanja uporabnikov. Prvo je sodelovanje prostovoljcev pri oblikovanju podatkovnih zbirk, zlasti pri strokovni obdelavi gradiva, prepisovanju besedil in strukturiranju arhivskih podatkov. Drugo je pridobivanje gradiva v sodelovanju s skupnostjo, med drugim s tematskimi dnevi zbiranja gradiva in dejavnostmi za vključevanje javnosti. Posamezniki v okviru teh dejavnosti darujejo zasebno gradivo, na primer dnevnike in korespondenco, za trajno hrambo. Tretje področje so komentarji uporabnikov ob digitaliziranem arhivskem gradivu, s katerimi prispevajo dodatne kontekstualne informacije ter pomagajo prepoznavati osebe, kraje in dogodke.*

Rezultati: *Prispevek pokaže, kako te oblike sodelovanja dopolnjujejo tradicionalne naloge arhivov z vključevanjem znanja uporabnikov v strokovne delovne postopke. Posebno pozornost namenja vplivu njihovih prispevkov na dopolnjevanje metapodatkov, dostopnost in možnosti interpretacije arhivskega gradiva.*

Sklepi/ugotovitve: *Ugotovitve kažejo, da vsebine, ki jih ustvarjajo uporabniki, povečujejo obseg arhivskih zbirk in poglabljajo njihovo vsebinsko obdelavo, hkrati pa spodbujajo bolj participativno in vključujočo arhivsko kulturo. Takšne prakse odpirajo tudi vprašanja zanesljivosti podatkov, nadzora kakovosti in vključevanja prispevkov uporabnikov v arhivske strokovne postopke. Z obravnavo treh*

področij sodelovanja prispevek dopolnjuje razpravo o participativnih arhivih in spreminjajoči se vlogi uporabnikov kot soustvarjalcev kulturne dediščine.

Ključne besede: *podatkovne zbirke, imenski prostori, arhivski strokovni postopki, vsebine, ki jih ustvarjajo uporabniki, prostovoljci.*

I CONTENUTI GENERATI DAGLI UTENTI NELLA PRATICA ARCHIVISTICA: UN CASO DI STUDIO SUGLI APPROCCI PARTECIPATIVI PRESSO L'ARCHIVIO NAZIONALE UNGHERESE

Abstract

Scopo: *Lo scopo di questo articolo è presentare un caso di studio sulle pratiche relative ai contenuti generati dagli utenti (UGC) presso l'Archivio Nazionale d'Ungheria, concentrandosi sugli approcci partecipativi che coinvolgono attivamente i cittadini nei processi archivistici.*

Metodologia: *Lo studio identifica e analizza tre ambiti principali di contributo da parte degli utenti. In primo luogo, esamina il ruolo dei volontari nella costruzione di banche dati, evidenziando come i partecipanti civici contribuiscano all'elaborazione, alla trascrizione e alla strutturazione dei dati archivistici. In secondo luogo, esplora le pratiche di acquisizione basate sulla comunità, tra cui giornate tematiche di raccolta e iniziative di sensibilizzazione attraverso le quali i singoli donano documenti privati – quali diari e corrispondenza – per la conservazione a lungo termine. In terzo luogo, il documento indaga i contributi degli utenti sotto forma di commenti associati ai materiali d'archivio digitalizzati, attraverso i quali gli utenti forniscono ulteriori informazioni contestuali e aiutano nell'identificazione di persone, luoghi ed eventi.*

Risultati: *Il documento dimostra come queste forme di coinvolgimento amplino le funzioni archivistiche tradizionali integrando le conoscenze dei non addetti ai lavori nei flussi di lavoro istituzionali. Particolare attenzione è rivolta all'impatto dei contributi degli utenti sull'arricchimento dei metadati, sull'accessibilità e sul potenziale interpretativo dei documenti d'archivio.*

Conclusioni/risultati: *I risultati suggeriscono che le pratiche basate sui contenuti generati dagli utenti (UGC) ampliano in modo significativo la portata e la*

profondità delle collezioni d'archivio, promuovendo al contempo una cultura archivistica più partecipativa e inclusiva. Allo stesso tempo, sollevano importanti sfide relative all'affidabilità dei dati, al controllo di qualità e all'integrazione dei contributi generati dagli utenti negli standard archivistici professionali. Delineando questi tre ambiti, il presente articolo contribuisce a un dibattito più ampio sugli archivi partecipativi e sul ruolo in evoluzione degli utenti come co-creatori del patrimonio culturale.

Parole chiave: *banche dati, spazi dei nomi, flusso di lavoro archivistico, contenuti generati dagli utenti, volontari*

I. USER-GENERATED CONTENT

UGC concerns any kind of content created by users of a memory institution or visitors of its website, so the word "user" in this context means a person, who is not the professional of the institution where the content is stored. It is a creative personal contribution, creating, correcting, enriching or commenting on a content (full content or metadata record) outside of professional work.

In the digital ecosystem, huge amounts of data are generated every day by users. In recent years, users are accustomed to being involved in the work of digital communities to support and achieve their goals (Saura, 2023). The concept UGC has been used since the early 1990s to describe content produced outside of the institutions. We can speak about its popularity since 2005 coincidently with the success of interactive web, and the ability of professional media to take advantage of the productivity of users (Bolin 2021).

The technical way of collecting information from the public is developing or leveraging existing user interfaces and communications networks to make it possible for large numbers of interested individuals to add information to our database (Terras, 2016, 4). However, effective crowdsourcing can supplement the everyday work of experts and lessen the personal costs of the institutions. Additionally, staff members collaborating with the public have a direct line of connection with engaged customers, having the opportunity to share their knowledge and receive feedback from the members of local communities (Longley 2026). Examining the concept of UGC in a broader perspective now we look at its role in the archival workflow. To clarify this approach, the three components of the term User-Generated Content - User, Generated, and Content - we should redefine them from an archival perspective.

	GETS SALARY	EXPERT	HAS A CONTRACT	TRAINED	IDENTIFIED
EMPLOYEE	×	×	×	×	×
VOLUNTEER/ PENSIONER		×	×	×	×
VOLUNTEER			×	×	×
CUSTOMER					×
SOMEBODY					

Figure 1: What is User?

Although, from a technical perspective, professional staff are also users of archival information systems, the term *user* is used in this paper in a narrower sense. It refers exclusively to individuals who are not employed by the institution but actively engage in its activities. This includes both volunteers and members of the public.

Volunteers contribute their time and expertise without being employed by the institution. They may receive certain non-financial benefits, such as free admission to exhibitions or public recognition, but they participate primarily as members of the community rather than as professional staff. In many cases, volunteers are retired professionals whose specialist knowledge represents a valuable resource for archival projects. Members of the public include archive users, library readers, museum visitors, genealogists, local historians, and other individuals who interact with cultural heritage institutions. In the context of this paper, both volunteers and members of the public are regarded as users because they contribute to archival work from outside the institutional framework. Customers can be educated or trained, though we are not sure about it, so for the institution they are not experts.

The *generated* component refers to the active contribution of users to the creation, enrichment, and improvement of archival information. Such contributions may include correcting and creating metadata, supplementing archival descriptions with additional contextual information, validating and improving OCR and HTR outputs, identifying persons, places, and objects in images, up-

loading transcriptions or other content, and supporting the training and validation of artificial intelligence applications.

The term *content* should be understood in a broad sense. It may refer to individual metadata elements, complete metadata records, translations, textual or audiovisual materials in either born-digital or digitized form, as well as analogue materials that are subsequently digitized. Content may also consist of user-generated additions to existing metadata, such as contextual information provided through crowdsourcing, or the enrichment of archival descriptions with external resources, for example URLs linking to related information. In cultural heritage institutions, content can further include creative contributions inspired by collection of items, as well as users' opinions, comments, and personal impressions.

Typical tasks of content generation are classification, linking and cataloguing objects, modifying or even correcting content; adding contextual details for documents, locating complementary objects to online collections, as it is usually done with physical objects too, helping to record oral history and preparing transcriptions or translations (Hedges, 2018).

Naturally, the growth of collections in all types of cultural heritage institutions has traditionally been supported by voluntary donations and by documents offered by private individuals, and this practice continues to play an important role today. Nevertheless, when analyzing UGC in its modern sense, this traditional form of content contribution should not be excluded from consideration. In the broader archival interpretation adopted in this paper, user donations may also be considered a form of user contribution to UGC practices as they represent contributions created by individuals outside the institution that enrich the collections and expand the available knowledge about cultural heritage resources. UGC practices, such as Collection Days, should not be understood merely as collection events, but rather as one of the most significant forms of UGC practice in archival institutions.

II. VOLUNTEER-BASED ARCHIVAL DATABASE CREATION PROJECTS AT THE NATIONAL ARCHIVES OF HUNGARY

Since 2021, the crowdsourcing-based programs of the National Archives of Hungary have represented an example of community-based archival enrichment. The primary aim of these programs is the creation of searchable archival databases,

in which volunteers actively participate in the processing of archival sources and the structured recording of related information.

This activity is closely connected to the concept of user-generated content (UGC), and more specifically to one of its particular forms, user-generated metadata (UGM). The contribution of volunteers does not merely increase the quantity of available archival data; it also creates new search possibilities, adds contextual information, and develops structures that improve the accessibility and usability of archival sources.

The program is based on the crowdsourcing approach, which is increasingly applied in cultural heritage institutions, where users are no longer regarded solely as recipients of archival services but also as active participants in the creation of value. The databases created through volunteer contributions demonstrate how community knowledge and professional archival expertise can complement each other in making archival sources more accessible and discoverable.

During the volunteer projects, structured data are manually extracted by volunteers from digitized archival documents, resulting in the creation of searchable databases. This process is based on human interpretation rather than automated data extraction: volunteers do not merely transcribe or enter information, but also interpret archival sources, identify the persons and geographical names mentioned in the documents, and link relevant entities to the authority files of the National Archives of Hungary.

Geographical names are linked to the National Archives of Hungary's geographical name authority file, with the aim of achieving comprehensive coverage and ensuring the consistent identification of places mentioned in archival sources. In the case of personal names, however, only a limited proportion of the identified individuals can be linked to the Personal Name Authority File for Notable Persons, as this resource primarily contains records of historically significant individuals rather than the general population. Nevertheless, linking these identifiable persons contributes to the standardization of names and enhances the possibilities for connecting archival data with other resources.

The processing takes place through a dedicated data-entry interface, where the digital image of the archival document and the structured data-entry form are displayed simultaneously. Volunteers record the information contained in the documents in a structured format, from which searchable databases are directly generated. The archival materials selected for processing typically contain lar-

ge amounts of person-related information - such as surnames and given names, dates and places of birth, places of residence, names of parents - making them particularly valuable for supporting genealogical and social historical research.

The work of volunteers creates genuine added value. The value of the generated metadata is enhanced by the fact that it is the result of a human interpretative process. When reading archival sources, volunteers do not simply record characters or fill in predefined data fields; they identify persons, places, and relationships mentioned in the documents, and make decisions concerning the standardisation of variant spellings, abbreviations, and historical forms of names. As a result, interpreted data are created that would be difficult or impossible to produce through automated data extraction methods alone.

At the same time, human interpretation also means that data are not free from potential errors. When working with handwritten sources, misreadings, uncertain identifications, or incorrect interpretations may occur. Therefore, the information recorded in the database should always be considered together with the image of the original digitized document. The coexistence of the source image and the generated metadata ensure transparency and verifiability for researchers: while the database facilitates searching and discovery, the original document remains the primary source of information.

The volunteer programme of the National Archives of Hungary provides a practical example of the participatory archives concept. The community is not merely a user of archival services but also an active contributor to processes that create additional value.

Community-based data enrichment should therefore not be understood as a replacement for professional archival expertise, but rather as a new form of collaboration between the archives and the research community. Volunteers contribute by processing large volumes of archival records and generating structured metadata, while the archives provide the data model, standardisation rules, authority control, and the professional framework necessary to ensure the long-term preservation, authenticity, and interoperability of the data. The resulting metadata do not replace the original historical documents; instead, they create an additional layer of interpretation and retrieval that facilitates access to archival sources and enables new forms of research.

Ensuring the quality of user-generated metadata remains one of the greatest challenges of volunteer-based projects. The volume of archival material selected for processing is so substantial that external volunteer participation is essential, while comprehensive expert review of every individual record is generally not feasible. Quality assurance is based primarily on sample-based review rather than complete post-processing verification. The review process focuses on identifying recurring error patterns, correcting systematic mistakes, and continuously improving the data-entry workflow. Where appropriate, repeated values are supported by controlled automatic completion in order to reduce manual input errors and ensure greater consistency across the database.

III. COLLECTION OF PRIVATE RECORDS AND DIGITAL SURROGATES

According to Sections 34(1) and 117(2)(1) of Act LXVI of 1995 on Public Records, Public Archives and the Protection of Private Archival Material, one of the fundamental responsibilities of the National Archives of Hungary is to collect and preserve private records of enduring historical value. Collection development may take place through donations, purchases (subject to the availability of financial resources), deposits, or the acquisition and long-term preservation of digital surrogates.

A primary consideration during the acquisition process is that the offered records-whether in their original form or as digital copies-should complement the existing archival holdings and enhance their documentary and research value. Accordingly, the National Archives of Hungary primarily collects the records of nationally significant families, associations, and organisations, the personal papers of prominent public figures, scholars, and artists, as well as documents relating to the history of the Hungarian diaspora.

In the case of privately owned records, however, collection development is not initiated exclusively by the archives. Owners and custodians of historical documents themselves play an active role in preserving cultural heritage. By donating personal papers, photographs, and other historical materials, or by making them available for digitisation, private individuals contribute to making sources that were previously accessible only within families or local communities.

In response to the challenges of the twenty-first century, the National Archives of Hungary has also placed increasing emphasis on the acquisition of digital surrogates. The appraisal criteria applied to materials selected for digitization are essentially identical to those used for the acquisition of original records. During the digitization process, high-resolution, distortion-free digital copies are produced, ensuring the long-term preservation of the information contained in the documents while allowing the original records to remain in the possession of their owners. In every case, the National Archives requires the owners to provide written consent specifying whether the digitized materials may be made available for research and published online.

This approach is closely reflected in the Europeana Collection Days initiative organised by the Europeana Foundation. The purpose of these events is to encourage members of the public to bring historical photographs, letters, diaries, documents, and other personal heritage materials for digitisation. During the events, archivists not only create high-quality digital copies of the submitted materials but also record their provenance, historical background, and the stories associated with them. The resulting digital collections enrich Europe's shared cultural heritage and provide valuable resources for research and education, while the original documents remain in the ownership of their contributors.

The National Archives of Hungary has participated in the Europeana Collection Days programme on two occasions. The first event, organised by the Archives on 15 September 2018 as part of the European Heritage Days, was held in cooperation with the Great War Blog, Fortepan, and Europeana. Entitled *Wars, Revolutions, Traumas: The History of the First World War, 1914–1918*, the event focused on privately held documents relating to the First World War.

Visitors were invited to present documents, photographs, letters, diaries, and other family records. In addition to digitising the materials, archivists interviewed the contributors to document the provenance, historical context, and family history associated with each item. This contextual information substantially increased the research value of the digital copies, preserving knowledge that would otherwise have remained inaccessible.

Whenever possible, documents were digitised on site and immediately returned to their owners. Larger collections were temporarily deposited for digitisation

and returned afterwards. In every case, contributors specified whether the digitised materials could be made available for research and published online.

The event clearly demonstrated the value of digital collecting. Many participants were reluctant to donate their original family records but were willing to make them available for digitisation. The submitted materials included wartime diaries, letters from the front, military portraits, family correspondence, photograph albums, genealogical records, and other personal documents. These sources provide insight not only into military history but also into everyday life and individual experiences during the First World War.

A total of twenty-one collections were presented and registered as twenty-six archival units, while six contributors donated their original documents to the Archives. More importantly, the event showed that public participation can reveal historical sources that would otherwise remain hidden in private ownership. Together with the personal stories shared by their owners, these materials significantly enriched the contextual information preserved alongside the archival records (Schmidt, 2018, 257–264).

Building on the experience gained from the 2018 Collection Day, the National Archives of Hungary organised a second thematic Collection Day between 21 and 24 July 2021 in Balatonfüred in connection with the 53rd Blue-Ribbon (Kékszalag) Sailing Race, in cooperation with the Hungarian Yachting Association and the Europeana Sport project. The event invited members of the public to present documents, photographs, diaries, correspondence, and other materials related to the history of the Blue-Ribbon race, Lake Balaton sailing, and Hungarian yachting.

As with the previous Collection Day, the submitted materials were digitised, accompanied by information on their provenance and historical context, and then returned to their owners. In addition to creating valuable digital surrogates, the event also resulted in the donation of several significant archival collections and a set of yacht plans by the Hungarian Yachting Association to the National Archives.

The event demonstrated that the Collection Days methodology can be successfully applied beyond family history and wartime heritage. By combining community participation, personal interviews, and high-quality digitisation, the pro-

gramme enabled the Archives to document and preserve previously inaccessible sources relating to Hungary's sporting heritage while engaging communities that had not previously related to archival institutions.[3]

Figure 2: Colonel Károly Kratochvil (1869–1946) with soldiers on the Russian Front, 1916.

Figure 3: László Vida beside a searchlight on the Russian Front, 1917.

[3] The photographs are part of László Vida's First World War collection. The owner presented the collection at the National Archives of Hungary's Collection Day on 15 September 2018.Reference Code: HU-MNL-OL-X 10815-50.-5.

IV. USER CONTRIBUTIONS THROUGH ONLINE COMMENTS

In addition to volunteer database creation and Collection Days, the National Archives of Hungary also supports user participation through online comments. On selected databases available via the Databases Online portal (*Adatbázisok Online*), registered users are able to submit comments related to individual records. These comments provide an opportunity to correct information, contribute additional knowledge, or share contextual details that are not contained in the original archival description.

One example is the database titled *Hungary's Military Losses During the First World War*. Here, users can supplement the existing records with family knowledge, biographical information, or corrections based on personal research. In this way, the comment function serves not only as a communication channel between users and the Archives but also as a mechanism for generating new knowledge that may enrich archival descriptions and support future research. [4]

Figure 4 and 5 illustrates the user interface of the *Hungary's Military Losses During the First World War* database.

Users can search for or browse the names of soldiers and display the corresponding records in the database. When viewing an individual record in the National Archives, "*Hungary's Military Losses During the First World War"* database, users have the opportunity to submit additional information or suggest corrections. They may also upload photographic documentation or other supporting materials to substantiate their contributions. The arrow indicates the link through which users can contribute supplementary information.

[4] https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-magyar-katona-aldozatvallalasa-a-nagy-haboruban

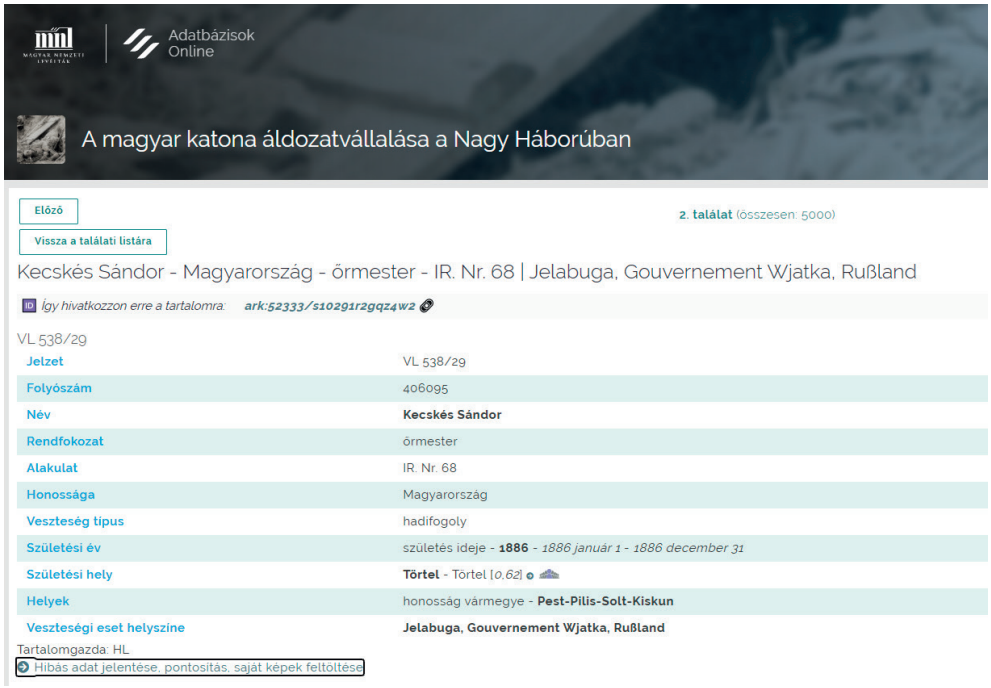

Figure 4: the online submission form that allows users to provide additional information or suggest corrections to individual records

This way the customer has the possibility to add or correct information to the database.

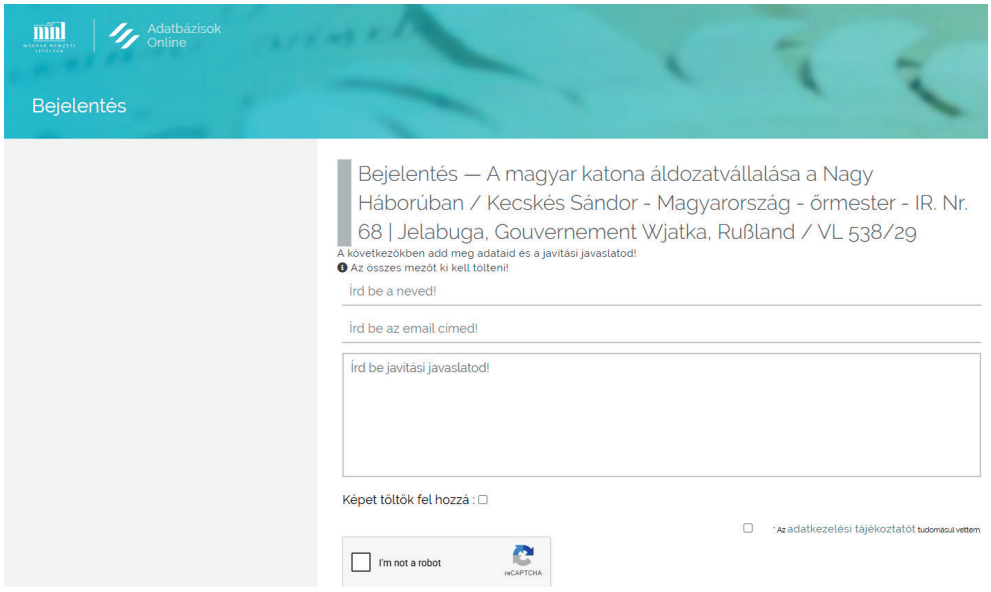

Figure 5: The possibility for the customer to add or correct information to the database.

In every case, the submitted information is reviewed by an archivist, who verifies its accuracy and, where appropriate, incorporates it into the archival database.

V. EVALUATION

The success of UGC projects depends largely on providing participants with meaningful and engaging opportunities that can be completed through accessible and user-friendly platforms. Decisions concerning the transfer of family documents to archival custody are often made by family members or heirs, for whom it is important that materials created within their family become part of the shared cultural heritage. The knowledge that documents originally created for private purposes can be preserved, made accessible for research, and contribute to society's understanding of the past strengthens family identity and pride. In this sense, the contribution of private records represents not only the transfer of historical sources but also the transformation of personal and family memories into publicly accessible cultural values. Equally important is the expression of appreciation in various forms. Long-term participation is also encouraged when involvement provides rewarding experience while allowing participants to gain knowledge and a deeper understanding of the subject matter.

Although the three forms of user-generated content presented in this study differ in their methods and objectives, they are driven by similar motivations. Volunteers participating in database creation contribute to improving the accessibility and discoverability of archival sources through the generation of structured metadata. Users who submit comments and corrections share their personal knowledge in order to refine and enrich existing archival records. Contributors to Collection Days preserve family documents and memories while making them accessible for research and the wider community. In all three cases, users become active partners in the creation, enrichment, and preservation of archival knowledge, demonstrating that participatory archives are based not only on technological solutions but also on the willingness of communities to contribute their knowledge, memories, and expertise for the benefit of society. At the same time, these initiatives strengthen the visibility, public profile, and social recognition of archival institutions by fostering closer relationships with existing users and engaging new communities that might not otherwise interact with the archives. This is

particularly important because archives have traditionally been less visible to the public than museums and libraries. By actively engaging users through participatory initiatives, archives can strengthen their public profile, broaden their audience, and position themselves alongside museums and libraries as accessible and community-oriented cultural heritage institutions.

REFERENCES

Bolin, G. (2021). *User-Generated Content (UGC): Understanding the Activity of Media Use in the Age of Digital Reproduction*. DOI: 10.1515/9783110740202-015 (accessed on 20.9.2026).

Hedges, M., & Dunn, S. (2018). *Academic crowdsourcing in the humanities: Crowds, communities and co-production*. Chandos Publishing.

Longley, P. A., Hearn, L., Smith, I. (2026, January 5). Reviewing Crowdsourcing and Community Engagement in Museums, Publications, MDPI. Doi: 10.3390/publications14010006 (accessed on 20.9.2026).

Saura, J.; Palacios-Marqués, D.; Ribeiro-Soriano, D. (2023). Privacy concerns in social media UGC communities: Understanding user behavior sentiments in complex networks. *Information Systems and e-Business Management, 23*, 125–145. DOI: 10.1007/s10257-023-00631-5 (accessed on 20.9.2026).

Schmidt, A, in Szabó, D. (2018). Gyűjteményes napok (Collection Days). *MNL Országos Levéltárában Levéltári Szemle, 68*(3). 257–264.

Terras, M. (2016). Crowdsourcing in digital humanities. In S. Schreibman, R. Siemens; J. Unsworth (Eds.), *New companion to digital humanities 2nd ed*. (pp. 420–439). Wiley-Blackwell. Retrieved from http://eu.wiley.com/WileyCDA/WileyTitle/productCd-1118680596.html (accessed on 20.9.2026).

SUMMARY

The concept of User-Generated Content (UGC) has been developed primarily within the museum sector and the broader field of digital cultural heritage, where it generally refers to content created, enriched, or shared by users outside the institution's professional staff. Although the concept has been applied less frequently in archival literature, it offers a useful framework for examining the growing role of public participation in archival work. At the same time, its in-

terpretation requires some adaptation to reflect the specific characteristics of archival institutions. In the archival context, user contributions extend beyond the creation of digital content in the traditional sense. They also include activities such as creating and enriching metadata, correcting or supplementing information associated with archival records, identifying people, places, or events, and donating private archival materials: including diaries, photographs, letters, and digitized documents. Consequently, this paper adopts a broader interpretation of UGC, encompassing not only user-generated digital content but all forms of meaningful user contribution that enhance archival description, interpretation, and collection development.

Typology: 1.04 Professional Article

Karen J. Trivette[1]

TO TRUST OR NOT TO TRUST: ARCHIVAL RECORDS AND MEASURING RESEARCHERS' CONFIDENCE IN THEM

Abstract

Purpose: *In his 1996 work, Archive Fever, philosopher Jacques Derrida offered the Greek term arkhe as meaning, in part, the concept of commandment. As such, he posited that those persons who manage archival records are duty-bound or commanded to secure them so completely that the information they hold would remain authentic, credible, and with integrity. The aim was (and is) to instill confidence in those who consult archival records as being carriers of trustworthy information. Thirty years later, the theme of the 2026 'It's About People' Conference was, 'Answering Current Challenges in Society, Health and Technology.' Regarding one challenge in today's archival science enterprise-that being the measure of confidence in the validity of information contained within archival records-I administered a survey of researchers and analyzed its results. My purpose was to quantitatively determine and/or measure if researchers can not only trust but also have confidence in the evidence espoused via archival records that purport to accurately represent past human experience.*

Method / Approach: *In order to fulfill the purpose of this research, I implemented both qualitative and quantitative research approaches. I conducted a scientific literature review and developed and distributed a survey; then, I analyzed the results. I was aided in my efforts regarding the survey's development by Associate Professor Dr. Nadja Plazar, Alma Mater Europaea University (Maribor, SLOVENIA). I appreciate Prof. Dr. Plazar's kind input and immense expertise.*

Results: *The survey responses revealed researchers who are generally experienced archival users. They have moderately high confidence in archival records and overwhelmingly reject the idea that archives tell only one story. They*

[1] Karen J. Trivette, MLS, PhD earned her Doctorate in archival sciences from Alma Mater Europaea University in 2025. She is an active, independent, international archival science practitioner, researcher, and educator, currently serving as the International Council on Archives Section on University and Research Institutions Archives, Chair, 2026-2030 and as a contract Adjunct Instructor at the University of North Carolina-Chapel Hill (USA). Email: karenjtrivette@gmail.com.

strongly believe that the same records can support multiple interpretations and simultaneously believe that researchers have an ethical obligation to represent the past authentically. Trust in archives is substantial, but trust is directed more toward the records themselves and professional archival practices than toward the completeness of the historical record.

Conclusions / Findings: *While the results of my survey should be interpreted as exploratory and descriptive rather than generalizable to all archival users, due to a limited number of respondents, themes emerged worth investigating. The dominant theme from my research is that archival records are generally trustworthy, but interpretation is inherently subjective and influenced by context, bias, missing evidence, and researcher perspective. Survey respondents exhibited substantial confidence in archival authenticity and evidential value while simultaneously recognizing that archival records may support multiple legitimate interpretations. Trust and interpretive plurality are not perceived as contradictory; rather, trustworthy records provide the evidentiary foundation upon which multiple interpretations may be responsibly constructed.*

Keywords: *archival records; archives trustworthiness; archives users; trust; user confidence*

ZAUPATI ALI NE ZAUPATI: ARHIVSKO GRADIVO IN MERJENJE ZAUPANJA RAZISKOVALCEV VANJ

Izvleček

Namen: *Filozof Jacques Derrida je v svojem delu Archive Fever iz leta 1996 grški izraz arkhe med drugim razlagal v pomenu zapovedi. Na tej podlagi je zagovarjal stališče, da so osebe, ki upravljajo arhivsko gradivo, dolžne oziroma »zavezane«, da ga varujejo tako dosledno, da informacije, ki jih vsebuje, ohranijo avtentičnost, verodostojnost in celovitost. Namen tega je bil – in še vedno ostaja – pri uporabnikih arhivskega gradiva vzbuditi zaupanje, da je to nosilec verodostojnih informacij. Trideset let pozneje je bila osrednja tema konference It's About People leta 2026 »Odzivanje na aktualne izzive v družbi, zdravstvu in tehnologiji«. V povezavi z enim izmed izzivov sodobne arhivske znanosti, in sicer merjenjem zaupanja v veljavnost informacij, ki jih vsebuje arhivsko gradivo,*

je bila med raziskovalci izvedena anketa, njeni rezultati pa so bili analizirani. Namen raziskave je bil kvantitativno ugotoviti oziroma izmeriti, ali raziskovalci zaupajo dokazom, ki jih posreduje arhivsko gradivo in ki naj bi verodostojno predstavljali človekove izkušnje iz preteklosti.

Metoda/pristop: *Za dosego namena raziskave sta bila uporabljena kvalitativni in kvantitativni raziskovalni pristop. Izvedeni so bili pregled znanstvene literature, priprava in razdelitev anketnega vprašalnika ter analiza pridobljenih rezultatov. Pri pripravi ankete je s svojim strokovnim znanjem sodelovala izr. prof. dr. Nadja Plazar z Univerze Alma Mater Europaea v Mariboru, za kar se ji avtor iskreno zahvaljuje.*

Rezultati: *Odgovori kažejo, da so sodelujoči raziskovalci večinoma izkušeni uporabniki arhivskega gradiva in da je njihova stopnja zaupanja vanj razmeroma visoka. Velika večina zavrača trditev, da arhivi pripovedujejo le eno zgodbo. Anketiranci so trdno prepričani, da lahko isto arhivsko gradivo omogoča več različnih interpretacij, hkrati pa menijo, da imajo raziskovalci etično dolžnost verodostojno predstavljati preteklost. Zaupanje v arhive je precejšnje, vendar je bolj usmerjeno v samo arhivsko gradivo in strokovne arhivske postopke kakor v popolnost ohranjenega zgodovinskega zapisa.*

Sklepi/ugotovitve: *Osrednja ugotovitev raziskave je, da je arhivsko gradivo na splošno vredno zaupanja, vendar je njegova interpretacija po svoji naravi subjektivna ter odvisna od konteksta, pristranskosti, manjkajočih dokazov in raziskovalčevega pogleda. Anketiranci so izrazili visoko stopnjo zaupanja v avtentičnost in dokazno vrednost arhivskega gradiva, hkrati pa priznavajo, da lahko isto gradivo omogoča več legitimnih interpretacij. Zaupanje in pluralnost interpretacij se ne izključujeta; nasprotno, zaupanja vredno arhivsko gradivo zagotavlja dokazno podlago, na kateri je mogoče odgovorno oblikovati različne interpretacije.*

Ključne besede: *arhivsko gradivo; verodostojnost arhivov; uporabniki arhivov; zaupanje; zaupanje uporabnikov.*

FIDARSI O NON FIDARSI: I DOCUMENTI D'ARCHIVIO E LA VALUTAZIONE DELLA FIDUCIA DEI RICERCATORI NEI LORO CONFRONTI

Abstract

Scopo: *Nella sua opera del 1996, *Archive Fever*, il filosofo Jacques Derrida ha proposto il termine greco *arkhe* per indicare, in parte, il concetto di comandamento. In tal senso, egli ha sostenuto che coloro che gestiscono i documenti d'archivio hanno il dovere, o ricevono il comando, di custodirli in modo così completo da garantire che le informazioni in essi contenute rimangano autentiche, credibili e integre. L'obiettivo era (ed è) quello di infondere fiducia in coloro che consultano i documenti d'archivio, presentandoli come portatori di informazioni affidabili. Trent'anni dopo, il tema della conferenza del 2026 "It's About People" era: "Rispondere alle sfide attuali nella società, nella salute e nella tecnologia". Riguardo a una delle sfide odierne nel campo della scienza archivistica - ovvero la misura della fiducia nella validità delle informazioni contenute nei documenti d'archivio - ho condotto un'indagine tra i ricercatori e ne ho analizzato i risultati. Il mio scopo era determinare e/o misurare quantitativamente se i ricercatori possano non solo fidarsi, ma anche riporre fiducia nelle prove fornite dai documenti d'archivio che pretendono di rappresentare accuratamente l'esperienza umana del passato.*

Metodo / Approccio: *Al fine di raggiungere l'obiettivo della presente ricerca, ho adottato approcci sia qualitativi che quantitativi. Ho condotto una revisione della letteratura scientifica e ho elaborato e distribuito un questionario; successivamente, ho analizzato i risultati. Nell'elaborazione del questionario sono stato coadiuvato dalla Prof.ssa Nadja Plazar, dell'Università Alma Mater Europaea (Maribor, SLOVENIA). Ringrazio la Prof.ssa Plazar per i suoi preziosi contributi e la sua immensa competenza.*

Risultati: *Le risposte al questionario hanno rivelato che i ricercatori sono in genere utenti esperti degli archivi. Essi nutrono una fiducia moderatamente elevata nei documenti d'archivio e respingono in modo schiacciante l'idea che gli archivi raccontino una sola storia. Credono fermamente che gli stessi docu-*

menti possano supportare molteplici interpretazioni e, al contempo, ritengono che i ricercatori abbiano l'obbligo etico di rappresentare il passato in modo autentico. La fiducia negli archivi è sostanziale, ma è rivolta più ai documenti stessi e alle pratiche archivistiche professionali che alla completezza della documentazione storica.

Conclusioni / Risultati: *Il tema dominante emerso dalla mia ricerca è che i documenti d'archivio sono generalmente affidabili, ma la loro interpretazione è intrinsecamente soggettiva e influenzata dal contesto, dai pregiudizi, dalle prove mancanti e dal punto di vista del ricercatore. Gli intervistati hanno dimostrato una notevole fiducia nell'autenticità e nel valore probatorio dei documenti d'archivio, pur riconoscendo al contempo che tali documenti possono supportare molteplici interpretazioni legittime. La fiducia e la pluralità interpretativa non sono percepite come contraddittorie; al contrario, i documenti affidabili forniscono la base probatoria su cui è possibile costruire in modo responsabile interpretazioni multiple.*

Parole chiave: *documenti d'archivio, affidabilità degli archivi, utenti degli archivi, fiducia.*

1 INTRODUCTION

In March 2025, I delivered a presentation entitled, 'Lest We Forget: Archives and Sustainable Memory' to the 'It's About People' conference hosted by Alma Mater Europaea University. The presentation led to a subsequent scientific paper of the same title, which was published in the journal, *Arhivi Ukraïni* in April 2026.

In the course of that presentation's and paper's research, I interviewed Dr. Geoffrey Yeo, Honorary Senior Research Fellow in archives and records management in the Department of Information Studies at University College London; we met online on 16 January 2025. I posed to him various questions on my topic including: how can an archives user's confidence be measured in that what they found was in fact what they were searching for? And can archivists accurately gauge the matching of material to memory?

Of special interest to me was our discussion about 'confidence' as a measure of a memory foothold and its being analogous to a carbon footprint as a measure of sustainability. While confidence-adjacent terms such as 'trustworthy,' 'integrity,' 'authenticity,' and 'credibility' are wildly overused, they nevertheless remain landmarks towards securing confidence in the archival record (Trivette, 2025).

I concluded that perhaps in addition to identifying a memory foothold, I also should attempt to classify a confidence quotient.

As a preface, in his 1996 work, *Archive Fever*, philosopher Jacques Derrida offered the Greek term *arkhe* as meaning, in part, the concept of *commandment*. As such, he posited that those persons who manage archival records are duty-bound or *commanded* to secure them so completely that the information they hold would remain authentic, credible, and with integrity. The aim was and is to instill confidence from those who consult archival records as being carriers of trustworthy information (Derrida, 1996).

My investigation included a survey instrument, which allowed me to solicit answers from archives users to such questions as:

- To what extent do users of archives trust the documents preserved in archival repositories?
- Do they think that it is possible to reconstruct different interpretations of results based on the same archival records? and

- Which factors influence the interpretation of events in relation to the evidence available in archival records?

1.1 SOME MEANINGFUL TERMS

While 'confidence' is far less discussed in the archival science literature, 'trust' is quite common. And although the terms are aligned, they are distinct.

Reflective of Duranti (1995, 6), MacNeil (2000a, 54), and Donaldson & Conway (2015, 2), **confidence** can be construed as an archival technical and empirical concept, which may arise from:

- transparent provenance or what entity is responsible for the record's creation;[2]
- documented chain of custody;
- professional standards or predictable archival science business modalities;[3]
- consistent descriptive practices; and
- successful past experience

Confidence in the field of statistics refers to the degree of assurance associated with an estimate or inferential procedure, typically expressed as a confidence level indicating the long-run proportion of similarly constructed intervals expected to contain the true population parameter (Neyman, 1937, 347-350).

Whereas **trust** extends beyond technical competence and includes beliefs that archivists:

- have acted ethically,
- have not intentionally altered or concealed records,
- steward records faithfully, and
- deserve reliance as custodians of cultural memory (MacNeil, 2009, 104 ; Donaldson, 2019, 57).

Thus, a user might have confidence that an archives repository and its staff accurately preserve records while lacking trust that the institution represents all communities fairly or without bias.

---

2 Duranti stresses that reliability is in direct relation to a record's process of creation. By extension, reliability informs confidence by supplying the evidentiary basis for expecting something to perform consistently or to merit reliance.

3 MacNeil notes that standards are established to better ensure measures of records' authenticity and authenticity informs confidence by providing evidence that a record is what it purports to be.

According to the Society of American Archivists' *Dictionary of Archies Terminology*, **trustworthiness** is 'defined in terms of reliability and authenticity. This definition loses its apparent circularity when the reliability[4] of records is understood in the diplomatic sense, 'created with appropriate authority, according to established processes, and being complete in all its formal elements' (SAA, 2026).

In more distilled terms, confidence is an evidence-based expectation that something will perform reliably whereas trust is the willingness to rely on that expectation while accepting a certain amount of vulnerability. Following Luhmann (1988, 97-98), confidence concerns expectations regarding reliable performance, whereas trust concerns willingness to rely despite uncertainty.

Confidence can often be grounded in demonstrable archival processes (provenance, authenticity, preservation, transparency, standards), whereas trust encompasses the broader ethical and relational judgment that archives and archivists are worthy custodians of society's documentary heritage. This distinction provides a useful conceptual framework for examining why users may regard archival records as technically reliable yet still question the institutions that preserve them (Duranti, 1995, 6; MacNeil, 2000b; and Donaldson & Conway, 2015,2).

Where these two concepts overlap is in the form of **trustworthiness**; this can be of records, archivists, and/or institutions. Trustworthiness supports **confidence** through evidence of reliable performance and confidence can contribute to **trust** vis-à-vis a willingness to rely on or believe despite residual uncertainty. Yet trust is never reducible to confidence, because trust still entails vulnerability, ethical judgment, and the possibility of betrayal (Luhmann, 1988, 97-98; MacNeil, 2000a, 54; and Donaldson, 2019, 57).

This framework has the advantage of integrating classical social theory (especially Luhmann), archival concepts such as authenticity and provenance, and recent critical scholarship on power and accountability (Donaldson, 2019, 57).

[4] Another often used term within this semantic universe of concern is 'reliability.' Merriam-Webster's online dictionary defines reliability as 'the extent to which an experiment, test, or measuring procedure yields the same results on repeated trials' (Merriam-Webster, 2026). For our purposes, think in terms of predictability and probability.

2 METHOD

2.1 LITERATURE REVIEW

While much has been written in the archival science scientific literature on the matters of trustworthiness, security, and records' integrity, very few times has the situation warranted use of the term 'confidence' vis-à-vis archives content and user perception. A cursory search of the *American Archivist, Archivaria,* and *Atlanti/Atlanti+* journals for the term 'confidence' through this lens yielded very few results. Therefore, I felt compelled to explore this phenomenon given the importance of archives users having a sense of measurable certainty regarding the archival records they consulted.

2.1.1 Essential Foundational Sources (Older but Indispensable)

Apart from the archival science scholarship, I was compelled to investigate the on-point work of Niklas Luhmann (1988). Luhmann was a German sociologist, philosopher of social science, and systems theorist and is considered one of 'the most influential sociologists of the twentieth century' (Wikipedia, 2026). One of his most important contributions was proposing that 'societies are not merely composed of individuals or [their] actions but are instead autopoietic systems driven by communication or an entity that continually produces and renews itself [from] within' (EBSCO, 2026). Luhmann emphasized that 'understanding in communication is paramount, arguing that the meaning derived from interactions is more significant than the intended messages' themselves (EBSCO, 2026).

Luhmann argued that society is an autopoietic social system because communication recursively reproduces further communication. Human beings participate in communication, but they are not the elements of the social system itself. Rather, society is reproduced through its own ongoing communicative operations (Luhmann, 1992, 253).

In his chapter entitled, 'Familiarity, Confidence, Trust,' Luhrmann declared that both concepts of confidence and trust refer not only to certain levels of expectation but also the potential lapse into disappointment. 'The distinction between confidence and trust thus depends on perception and attribution' (Luhrmann, 1988, 97).

The distinction between confidence and trust depends on our ability to distinguish between dangers and risks, whether remote or a matter of immediate concern. The distinction does not refer to questions of probability or improbability. The

point is whether or not the possibility of disappointment depends on our own previous behavior (Luhrmann, 1988, 98).

Turning to the archival science literature, Heather MacNeil authored, 'Providing Grounds for Trust: Developing Conceptual Requirements for the Long-Term Preservation of Authentic Electronic Records' (2000a). In the article, she provides a landmark InterPARES-related work establishing requirements for preserving authentic electronic records.[5]

MacNeil (2000b) strikes again that same year with 'Trusting Records in a Postmodern World.' As such, she provided a classic theoretical examination of reliability, authenticity, and evidence and she challenged assumptions that records are inherently trustworthy; she also explores trust as a socially constructed phenomenon.

In 'The Logic of Archival Authenticity: ISO 15489 and the Varieties of Forgeries in Archives' (2015), Julia Kastenhofer examined authenticity, reliability, and trustworthiness through the lens of forgery and records management standards.

In 2019, Devan Ray Donaldson delivered an important empirical archival trust study (2019). In his article, he developed the 'Trust in Archives–Trust in Digital Archival Content' framework and demonstrated a measurable, positive relationship between trust in archival institutions and trust in archival content. This point will prove most relevant within and aligned with one key finding from the survey responses.

2.1.2 Recent Core Sources (2021–2026)

Focusing on archival description, Carrie Hintz and Sarah Quigley's 'A Matter of Trust: Practical Strategies for Writing User-centered, Values-driven Description' (2021) directly links archival practice and user trust in that it explores how archival description influences user perceptions. The authors emphasize transparency, contextualization, and values-driven descriptive practice as mechanisms for enhancing confidence in archival materials.

Salvador Sánchez-Alonso et al. wrote 'A Metadata Model for Authenticity in Digital Archival Descriptions' (2023). Their work develops a framework for representing authenticity within digital archival systems. The article explicitly defines authenticity, reliability, integrity, and trustworthiness and discusses how these concepts can be communicated to users.

---

5 InterPARES is the International Research on Permanent Authentic Records in Electronic Systems series of projects.

In their work, 'Establishing Multicultural Validity: A Culturally Responsive Approach to Trustworthiness in Archival Research' (2025) Jori N. Hall and Maya S. Anderson examine trustworthiness within archival research from a multicultural perspective. They argue that trustworthiness is shaped by cultural context and researcher positionality. Their article is particularly relevant for studies investigating whether users perceive archival records as objective representations of the past or as socially mediated evidence. Their work also entertains questions concerning confidence in archival evidence and interpretation.

Lais Barbudo Carrasco, Tove Sofia Engvall, and Felix Dobslaw wrote 'A Conceptual Crosswalk between Trustworthy Records and Trustworthy AI' (2026) in which they connect archival concepts of trustworthy records with emerging frameworks for trustworthy AI. They revisit archival notions of reliability, authenticity, accountability, and transparency and demonstrate their continued relevance.

In Rebecca Hastings and Andrew Weymouth's 'Transparent practices: OCR and AI in the Archives' (2026), they investigate archival ethics, transparency, accountability, authenticity, and integrity in AI-assisted archival workflows. The article argues that transparency regarding technological interventions is essential to maintaining user trust in archival systems and the records inherent to them.

Perla Olivia Rodríguez-Reséndiz (2026) focuses explicitly on archival credibility and trustworthiness in digital preservation environments in her article, 'The Credibility and Trustworthiness of Archives: Evaluation of Digital Sound and Audiovisual Preservation Systems' (2026). She explores mechanisms by which preservation systems establish confidence in digital objects and archival repositories. Her work is one of the few recent publications directly addressing archival trustworthiness as researched through the audiovisual lens.

2.2 Archives Users' Survey

Given a noticeable and surprising lack of the term 'confidence' in earlier research, I decided to develop and distribute a scholarly survey to probable users of archives. I requested participation from the circa 5,500 members of the American Association of State and Local History and distributed the survey three times over the course of five weeks (AASLH, 2026).

I also distributed the survey to various historical research-centric entities via the social network platform, LinkedIn. My own LinkedIn follower count measures

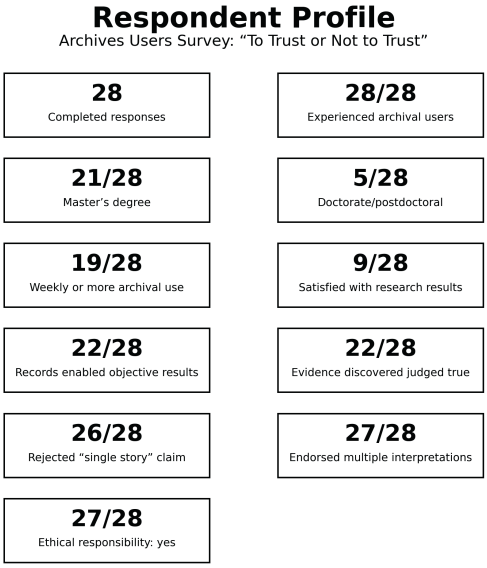
1,434 and I approached directly members of the American Historical Association, the Costume Society (UK), and the European Business History Association collectively with member rosters measuring in the thousands.

However, even with multiple outreach efforts, over the course of three months' time, my efforts resulted in twenty-eight responses. This number of responses is far below a standard threshold to generalize the results, so the results of this study should be interpreted as exploratory rather than representative. Even still, the survey's generous opportunities for respondents to offer narrative answers to many of the questions yielded valuable information.

3 RESULTS

This section reports illustrative and investigative results from my pilot survey of archives users. Again, the analytic sample included twenty-eight completed responses. Because the sample is small and several closed-ended items produced sparse cells or multi-selected responses, the results should be interpreted as exploratory and descriptive rather than generalizable to all archival users. For ordinal analyses, Likert-type responses were scored from 1 to 5. Multi-selected ordinal responses were averaged across the selected categories for correlational analyses, while exact multi-selected responses are preserved in frequency tables.

Figure 1: A breakdown of elements regarding the survey's respondent profile (Trivette, 2026).

As a preliminary, let's review the elements of the respondents' profile (Figure 1) and consider just who responded to the survey. Most of these measures are rather expected; however, I'd like to explore the fact that only 9 out of 28 said that they were satisfied with their experience of archival research.

The question read: Are you satisfied with the results of your research after accessing archival records and consuming the information contained within them?

According to the voluntary comments, researchers appear broadly willing to place confidence in archival records while simultaneously recognizing profound limits in what the archival record can represent. Researcher uncertainty is directed less towards the authenticity of individual records than towards completeness, discoverability, mediation, context, and representativeness.

That distinction is extremely useful in my analysis of **confidence versus trust**. The comments suggest that confidence may operate at several levels such as: confidence that a record is authentic; confidence that its content is credible; confidence that the archival collection is sufficiently complete; confidence that the discovery system accurately represents the holdings; and confidence that the archival institution or archivist can facilitate access.

Perhaps most importantly, **these levels do not necessarily rise and fall together**. A researcher may have very high confidence in the authenticity of a document while having very low confidence that the surviving archive provides a complete account of the historical phenomenon being studied.

Ultimately, respondents reported relatively high confidence in the authenticity, credibility, and integrity of archival records, while also expressing caution about the extent to which archival records permit objective reconstruction of past events. Nearly all respondents rejected the claim that historical sources permit only a single reflection and endorsed the view that historical sources may be interpreted in multiple, even contradictory, ways. Thematic analysis of open-ended responses showed that respondents' trust judgments were conditioned by provenance, context, corroboration, archival practice, the completeness of collections, creator bias, researcher subjectivity, and emerging concerns about digital and AI-mediated evidence. These findings suggest that archival users do not simply trust or distrust archival records; rather, they evaluate trustworthiness as a situated relationship among records, repositories, creators, description, and interpretation.

The ordinal descriptive statistics show consistently high confidence in archival records, especially in terms of authenticity, credibility, and integrity. The mean score for confidence in authenticity was 4.02 on a 5-point scale, with confidence in credibility and integrity both near the 'Much' range. Respondents were less emphatic about the possibility of objective and accurate historical reconstruction from archival records, with a mean of 3.45.

Table 1: Ordinal descriptive statistics (Trivette, 2026a).

Variable	N	M	SD	Median	IQR	Min	Max
Frequency of archival use	28	3.804	1.141	4	2	1	5
Objective/accurate reconstruction possible	28	3.446	0.809	4	1	1	5
Confidence in authenticity	28	4.018	0.673	4	0.125	3	5
Confidence in credibility	28	3.804	0.671	4	1	3	5
Confidence in integrity	28	3.839	0.653	4	1	3	5

Likert-type items were scored from 1 = very little to 5 = very much. The frequency item was scored from 1 = once per year to 5 = two or more times per week.[6]

Tables 2-4 highlight responses to various questions in the survey that attempt to measure a confidence level in researcher experience using archival records.

Table 2: Objective/accurate historical reconstruction possible (Trivette, 2026b).

Response	N	%
Much	14	50.0
Neutral	10	35.7
Little	1	3.6
Very little	1	3.6
Very much	1	3.6
Little; Neutral	1	3.6

Table 3: Records enabled objective results (Trivette, 2026c).

Response	N	%
Yes	20	71.4
No	6	21.4
No; Yes	2	7.1

Table 4: Evidence discovered is true (Trivette, 2026d).

Response	N	%
Yes	22	78.6
No	6	21.4

[6] *N* = sample size; *M* = mean; *SD* = standard deviation; *IQR* = interquartile range. Likert-type items were scored from 1 (*very little*) to 5 (*very much*). The archival-use frequency item was scored from 1 (*once per year*) to 5 (*two or more times per week*).

The presence of survey-design critiques is itself important: respondents objected to questions that treated 'archives' as a single, uniform category, noting that confidence depends on repository type, professional practice, provenance, and record context.

4 DISCUSSION

The seed of this topic's interest is a result my aforementioned earlier investigation in 2025. In my work entitled, 'Lest We Forget: Archives and Sustainable Memory,' I examined how 'society has and can depend on archival records to meet the challenges of the present and to inform and influence the opportunities in the future' (Trivette, 2026e, 1).

My earlier investigation resulted in more questions than answers and more importantly, it led to my discovery of a little-covered topic in the literature, that being if or how one can measure confidence as achieved by researchers when they engage in their discovery via archival records.

Given that archives underpin evidence, memory, and accountability, confidence in evidence, memory, and accountability should be measurable. If that is true, then shouldn't confidence receive far more scholarly attention than it does? My study explores whether confidence in archival records can indeed be measured.

The survey questions were deliberately both qualitative and quantitative in nature. For several questions, I asked respondents to explain their Likert-ranged and short answers with comments amounting to no more than 1000 characters.

Coincidentally enough, as there were twenty-eight respondents, there were twenty-eight questions of which eighteen were required. In all, there were six binary or very short answer questions; five Likert scale questions; and twelve comment opportunities, some associated with other questions and some that stood alone. Key thematic concepts emerged from respondents' qualitative comments; they are discussed below and certain quotes from respondents are provided as well.

CONTEXT MATTERS

Context was the most frequently mentioned thematic concept. Respondents stressed historical context, social context, creator intent, and the various circumstances of creation. In sum, the measurement of confidence is considered fully contextual.

'We definitely look at things within the context of our current lives, even if we know that situations were very different over history. Everyone comes to research with their own bias and their own desires of what they're going to find. A really good researcher is going to keep asking questions and be surprised by what they're learning, but often people also try to validate their thoughts.'

'Context is so important and depending on subject area, expertise can really influence how different people interpret different records.'

'Certain archival sources with little preserved context can be interpreted by researchers in very contradictory directions. This is especially evident in ideologically or politically relevant topics. Another example is court archival materials. The contents of such documents can be fundamentally full of untruths or half-truths, and the judgments in these cases are also not objective. This fact can lead to different interpretations.'

BIAS IS UNAVOIDABLE

Bias was mentioned repeatedly in reference to record creators, archivists, and researchers. Bias was viewed as inevitable rather than exceptional and that it undermines confidence in user experiences.

'Again, everyone is biased. The source of the archive and the researcher. If someone has an agenda, which seems to be everyone today, there are no objective interpretations. Objectivity requires one to simply report and not interpret.'

'Researchers need to be aware of the sources and their biases. It's that simple. That why it's important to compare multiple sources of single events. What contradicts is noise. What doesn't tends to be true.'

ARCHIVES ARE INCOMPLETE

Numerous comments referenced missing records, lost collections, selective preservation, and silences in the archives. It is my opinion that confidence measures increase proportionately to the completeness of an archives unit (fonds, series, file, etc.).

'This survey implied a trust or distrust of archives as a whole. Some are great resources while others are incomplete and unreliable at best. The wide variety of quality of archives as a whole defeats the concept that all archives can be rated in this manner. Even the best have gaps, holes and institutional errors. And the quality of the material may be impacted with new discoveries in human knowledge.'

'I think it's usually possible to reconstruct the past/ events, but sometimes details will be missing. Though these usually appear eventually... And I think archival record keeping has become better and documenting the lives, history, and culture of minority groups, though it has a way to go...'

'Historical records cannot ever be counted on to tell a complete version of events or a single story. There are baked-in biases in how historical records are created, those that get preserved, those that make it into an archival collection, and those that are retained long term.'

'Much of what is contained in archives is what has been donated, or what past archivists/donors have deemed worth saving. There is much that we don't know due to gaps in what remains. It is our job as historians to interpret the information that still exists to construct our understanding of the past.'

AUTHENTICITY DOES NOT EQUAL TRUTH

Respondents repeatedly differentiated authentic records from accurate information. This distinction implies an advanced archival literacy and reflects the writings of Luhmann (1988, 1992, 1995).

'Certain archival sources with little preserved context can be interpreted by researchers in very contradictory directions. This is especially evident in ideologically or politically relevant topics. Another example is court archival materials. The contents of such documents can be fundamentally full of untruths or half-truths, and the judgments in these cases are also not objective. This fact can lead to different interpretations.'

'Historical sources, depending on interpretation, can provide multiple versions. As the saying goes, there's multiple versions of any event- each person's POV and the truth. Hopefully my reviewing multiple POV accounts, we can get a semblance of the truth.'

'There is truth to be found, but more so in the accuracy that the record is authentic to the time and not so much the accuracy of events recorded.'

PROFESSIONAL ARCHIVISTS INCREASE TRUST

Many respondents explicitly cited confidence in archival standards, provenance practices, and professional ethics. Trust appears directed toward archival institutions, and their inherent operations and staffs, as much as toward records themselves.

'I believe that archivists in general follow proper procedures and do their best to preserve archival records while making them available to researchers.'

'I believe that most archivists want to preserve and protect the records in their care, so I have confidence in the integrity of the records.'

'Archival records have integrity when their cataloging information and provenance are properly maintained. Because the archives profession did not emerge in its modern form until the twentieth century (emerging unevenly over time and place across at least the first half of the century), complete provenance may not be available, but professional archivists will include the lack of information as a flag for researchers. Collections held by private individuals and organizations are often entirely lacking in provenance and rarely maintain a catalog, unless their collection concerns items of high monetary value. Monetary value, however, is not a substitute for integrity (or credibility). I tend to assume that professionally managed archives will have integrity according to current professional standards and ethics.'

5 CONCLUSION AND FUTURE DISCOVERY

The dominant conclusion from my research is that archival records are generally trustworthy, but interpretation is inherently subjective and influenced by context, bias, missing evidence, and researcher perspective. Survey respondents exhibited substantial confidence in archival authenticity and evidential value while simultaneously recognizing that archival records might support multiple legitimate interpretations. Trust and interpretive plurality are not perceived as contradictory; rather, trustworthy records provide the evidentiary foundation upon which multiple interpretations may be responsibly constructed.

Ultimately, trustworthiness of records, archivists, and institutions supports confidence through evidence of reliable performance and confidence can contribute to trust or a willingness to rely on the archival record despite any residual uncertainty. Yet trust is never reducible to confidence, because trust still entails some measure of vulnerability, ethical judgment, and the possibility of betrayal (Luhrmann, 1988, 57).

The archival literature has certainly evolved from treating trust as an outcome of professional custodianship to treating trustworthiness as an ethical, technical, and relational achievement that must be continually demonstrated through authentic records, transparent processes, accountable institutions, and inclusive stewardship.

I also think there is an opportunity for further discovery and contribution by examining this evolution systematically. A review tracing the development of *trust*, *confidence*, and *trustworthiness* across archival scholarship-from Jenkinson and Schellenberg through Duranti and MacNeil to Donaldson, Caswell, Gilliland-and the emerging literature on trustworthy AI and archival records could provide a conceptual map that the field does not yet have in a single, comprehensive treatment.

Another central finding is that respondents generally trust archival records as evidence while remaining skeptical of any simple claim that archival records can transparently reproduce the past. This distinction between evidentiary trust and interpretive certainty is visible across both the closed-ended and open-ended responses. Most respondents expressed confidence in the authenticity, credibility, and integrity of archival records, yet they also overwhelmingly rejected the proposition that historical sources allow only one version of events and endorsed the proposition that historical sources can be interpreted in multiple, even contradictory, ways.

The qualitative responses clarify why these positions are not contradictory. Respondents frequently argued that archival records are shaped by provenance, sheer survival, description, institutional practice, creator perspective, and researcher interpretation. Several respondents described archival research as a process of corroboration rather than simple retrieval. Others emphasized missing records, silences, and the limits of collections.

These findings support a carefully delimited claim: even within this small sample, archival users tended to distinguish the trustworthiness of records from the objectivity of historical narratives derived from those records. The results also suggest that users' confidence in archival authenticity, credibility, and integrity may operate as a related cluster of attitudes.

Just as with my earlier research in 2025, I am again left with more questions than answers. Reflecting on this research and the resulting discoveries, my most favored takeaway was the nearly uniform support archivists and archives institutions received from seasoned archives users/survey respondents and how the field, in operational terms, instills a high level of confidence by virtue of the profession and the professionals who practice, teach, and study it.

Our work continues and our professional objective should be to instill the highest levels of confidence in those who benefit from our work.

REFERENCES

American Association for State and Local History. (2026). Membership. Retrieved at https://aaslh.org/membership/.

Barbudo Carrasco, L., Engvall, T. S., & Dobslaw, F. (2026). A conceptual crosswalk between trustworthy records and trustworthy AI. *Philosophy & Technology, 39*(1). Retrieved at https://doi.org/10.1007/s13347-026-01112-6

Caswell, M. (2016). The archive is not an archives: On acknowledging the intellectual contributions of archival studies. *Reconstruction: Studies in Contemporary Culture, 16*(1).

Derrida, J. (1996). *Archive Fever: A Freudian Impression; Trans. by Eric Prenowitz.* Univ. of Chicago Press.

Donaldson, D. R. (2019). Trust in archives-Trust in digital archival content framework. *Archivaria, 88*, 50–83. Retrieved at https://archivaria.ca/index.php/archivaria/article/view/13697

Donaldson, D.R. and Conway, P. (2015). User conceptions of trustworthiness for digital archival documents. *Journal of the Association for Information Science and Technology, 66*, 2427-2444. Retrieved at https://doi.org/10.1002/asi.23330

Duranti, L. (1995). Reliability and authenticity: The concepts and their implications. *Archivaria, 39*, 5–10.

EBSCO Information Services, Inc. (2026). Niklas Luhmann. Retrieved at https://www.ebsco.com/research-starters/history/niklas-luhmann.

Gilliland, A. J. (2014). *Conceptualizing twenty-first-century archives*. Society of American Archivists.

Hall, J. N., & Anderson, M. S. (2025). Establishing multicultural validity: A culturally responsive approach to trustworthiness in archival research. *International Journal of Qualitative Methods, 24*. Retrieved at https://doi.org/10.1177/10778004251387071

Hastings, R., & Weymouth, A. (2026). Transparent practices: OCR and AI in the archives. *Collections: A Journal for Museum & Archives Professionals, 22*(2), 130–152. https://doi.org/10.1177/15501906261439241

Hintz, C., & Quigley, S. (2021). A matter of trust: Practical strategies for writing user-centered, values-driven description. *Journal of Archival Organization, 18*(1–2), 1–21.

Kastenhofer, J. (2015). The logic of archival authenticity: ISO 15489 and the varieties of forgeries in archives. *Archives and Manuscripts, 43*(3), 179–194.

Luhmann, N. (1992). What is communication? *Communication Theory, 2*(3), 251–259.

Luhmann, N. (1988). Familiarity, confidence, trust: Problems and alternatives. In *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations*. 94-107.

MacNeil, H. 2009. Trusting description: Authenticity, accountability, and archival description standards. *Journal of Archival Organization 7*(3): 89–107. Retrieved at https://doi.org/10.1080/15332740903117693.

MacNeil, H. (2000a). Providing grounds for trust: Developing conceptual requirements for the long-term preservation of authentic electronic records. *Archivaria, 50*, 52–78.

MacNeil, H. (2000b). Trusting records in a postmodern world. *Archivaria, 51*, 36–47.

Merriam-Webster. (2026). "Reliability." *Dictionary*. Retrieved at https://www.merriam-webster.com/dictionary/reliability.

Neyman, Jerzy. 1937. Outline of a theory of statistical estimation based on the classical theory of probability. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London. Series A, Mathematical and Physical Sciences 236*(767): 333–380.

Rodríguez-Reséndiz, P. O. (2026). The credibility and trustworthiness of archives: Evaluation of digital sound and audiovisual preservation systems. *Investigación Bibliotecológica*.

Sánchez-Alonso, S., et al. (2023). A metadata model for authenticity in digital archival descriptions. *Archival Science, 23*(4), 587–612.

Society of American Archivists. (2026). Trustworthiness. *Dictionary of Archival Terminology*. Retrieved at https://dictionary.archivists.org/entry/trustworthiness.html.

Trivette, K. (2026). User Survey, Figure 1: A breakdown of elements regarding the survey's respondent profile.

Trivette, K. (2026a). User Survey, Table 1: Ordinal descriptive statistics.

Trivette, K. (2026b). User Survey, Table 2: Objective/accurate historical reconstruction possible.

Trivette, K. (2026c). User Survey, Table 3: Records enabled objective results.

Trivette, K. (2026d). User Survey, Table 4: Evidence discovered is true.

Trivette, K. (2026e). Lest we forget: Archives and sustainable memory. *Arhìvi Ukraïni*, *346*(1), January-March, 2026, 49-65. Retrieved at https://doi.org/10.47315/archives2026.346.

Trivette, K. (2025). Interview with Prof. Dr. Geoffrey Yeo, conducted 16 January 2025 by the author.

Wikipedia. (2026). Niklas Luhmann. Retrieved at https://en.wikipedia.org/wiki/Niklas_Luhmann.

SUMMARY

In his 1996 work *Archive Fever*, philosopher Jacques Derrida interpreted the Greek term *arkhe* as encompassing, among other meanings, the notion of command or authority. From this perspective, those responsible for archival records are entrusted with the obligation to preserve them in such a way that the information they contain remains authentic, reliable, and complete. The underlying purpose of this responsibility is to establish and maintain confidence among users that archival records constitute trustworthy sources of information and evidence.

Three decades later, the 2026 *It's About People* conference focused on "Responses to Current Challenges in Society, Health and Technology." Against this broader context, the present study addresses one of the continuing challenges in archival science: how trust in the validity and evidential value of archival information can be identified and measured. The research therefore sought to determine, in quantitative terms, the extent to which researchers trust archival records and have confidence in their ability to provide reliable evidence of past human experiences.

The study employed a mixed-methods approach combining qualitative and quantitative research methods. A review of relevant scholarly literature was conducted to establish the theoretical background of the research. This was followed by the preparation and distribution of a questionnaire and a subsequent analysis of the

responses. The questionnaire was developed with the professional assistance of Associate Professor Nadja Plazar of Alma Mater Europaea, Maribor, Slovenia.

The survey results indicate that the respondents are generally experienced users of archival institutions and archival records. Overall, they demonstrate a moderately high level of trust in archival records and strongly reject the notion that archives communicate only a single version of the past. Respondents firmly believe that the same archival records may support several different and legitimate interpretations. At the same time, they recognise that researchers have an ethical responsibility to represent the past as authentically and responsibly as possible.

The findings further suggest that trust in archives is directed primarily towards the records themselves and towards professional archival practices rather than towards the assumption that the historical record is complete. Researchers recognise that archival collections may contain gaps, silences, biases, and incomplete evidence.

The central conclusion of the study is therefore that archival records may generally be regarded as reliable sources of evidence, while their interpretation remains inherently influenced by context, perspective, bias, and the availability or absence of evidence. Trust in archival records and interpretative plurality are not perceived as contradictory. On the contrary, reliable and authentic records provide the evidential foundation upon which multiple responsible interpretations of the past can be developed.

Typology: 1.01. original scientific research

APPENDIX A: SURVEY INSTRUMENT QUESTIONS

1. Are you experienced with using archival records for research purposes? If no, then you may stop answering the questions and thank you for your interest. If yes, then please continue and state how often you use archival records to satisfy research needs.
2. What is your highest academic degree?
3. Are you satisfied with the results of your research after accessing archival records and consuming the information contained within them?Please explain your response to the previous question in no more than 1000 characters (with spaces).
4. How objectively and accurately can one reconstruct past experience or events on the basis of archival records? Please explain your response to the previous question in no more than 1000 characters (with spaces).
5. After completing your research, did the archival records enable you to reach objective results? Please explain your response to the previous question in no more than 1000 characters (with spaces).
6. Is it possible to reconstruct different interpretations of results based on the same archival records? Please explain your response to the previous question in no more than 1000 characters (with spaces).
7. Are you confident that the evidence you discovered within the archival records you accessed for your research is true? If not, then why not? Please explain your response to the previous question in no more than 1000 characters (with spaces).
8. Is the following statement false or true?
   Historical sources allow us to discern only one version of events, a single story.
   Please explain your position in no more than 1000 characters (with spaces).
9. Is the following statement false or true?
   It is possible to interpret historical sources in multiple, even contradictory, ways.
   Please explain your position in no more than 1000 characters (with spaces).
10. What do you think influences interpretations of facts in light of the evidence available via archival records? Please explain in no more than 1000 characters (with spaces).

11. Is it an ethical responsibility of those who interpret the past to do so authentically and as reflected in the archival record? If no, then please explain your position in no more than 1000 characters (with spaces).
12. How confident are you in the authenticity of archival records? Please explain your response to the previous question in no more than 1000 characters (with spaces).
13. How confident are you in the credibility of archival records? Please explain your response to the previous question in no more than 1000 characters (with spaces).
14. How confident are you in the integrity of archival records? Please explain your response to the previous question in no more than 1000 characters (with spaces).
15. In what zip or postal code do you work or perform research most often? Please feel free to comment further in no more than 1000 characters (with spaces).
16. Please feel free to comment further in no more than 1000 characters (with spaces).

APPENDIX B: SUGGESTED FURTHER READING

Carbajal, I. A., & Caswell, M. (2021). Critical digital archives: A review from archival studies. *American Historical Review, 126*(3), 1102–1120.

Cook, T. (2013). Evidence, memory, identity, and community: Four shifting archival paradigms. *Archival Science, 13*(2–3), 95–120. Retrieved at https://doi.org/10.1007/s10502-012-9180-7

Duranti, L. & Rogers, C. (2012). Trust in digital records: An increasingly cloudy legal area. *Computer Law & Security Review*, *28*(5), 522–53.

Duranti, L. & Rogers, C. (2011). Educating for trust. *Archival Science*, *11*(3–4).

Duranti, L. (2007, March 22). *It is all about trust: The reliability, accuracy, and authenticity of digital records* [Presentation slides]. InterPARES Project, University of British Columbia.

Gorzalski, M. (2016). Archivists and thespians: A case study and reflections on context and authenticity in a digitization project. *The American Archivist, 79*(1), 161–180. Retrieved at https://american-archivist.kglmeridian.com/view/journals/aarc/79/1/article-p161.xml

Harris, V. (2002). The archival sliver: Power, memory, and archives in South Africa. *Archival Science, 2*(1–2), 63–86. Retrieved at https://doi.org/10.1007/BF02435631

Roeschley, A., et al. (2026). An archival responsibility: A scoping review of literature regarding the documentary burdens of refugees. *Journal of Contemporary Archival Studies, 13*, Article 5. Retrieved at https://elischolar.library.yale.edu/jcas/vol13/iss1/5/

Romanova, E. (2016). Regulation of access to personal data in the archives: Issues, trends and challenges. *Atlanti, 26*, 67–76. Retrieved at ttps://journal.almamater.si/index.php/Atlanti/article/view/68

Schwartz, J. M., & Cook, T. (2002). Archives, records, and power: The making of modern memory. *Archival Science, 2*(1–2), 1–19. Retrieved at https://doi.org/10.1007/BF02435628.

VARIE /MISCELLANEOUS/ RAZNO

Arian Rajh[1]

REMEMBERING DR. ŽIVANA HEĐBELI

We will remember our colleague Živana Heđbeli, an archivist and scholar in archival and information sciences, who passed away in September. Dr. Heđbeli was a familiar and respected member of the Croatian and broader archival communities, and she will be remembered by all who had worked with her or read her scholarly work.

Živana Heđbeli was born in Bitola, North Macedonia, in winter 1961. She graduated in history and archaeology in 1989 in Zagreb, and obtained a master's degree in archival science in 2005. She earned a doctorate in information science in 2007 with a professionally significant thesis on government institutions in the manner of Beuc's capital work, which is regularly read among Croatian archivists along with the broader professional community. Given the archival focus of her doctoral thesis, she may be regarded as the first woman to earn a doctorate in archival science in Croatia. She obtained the professional title of archivist in 1997, became a senior archivist in 2006, and later earned the title of archival advisor.

She worked as an archivist at the Croatian State Archives, where she led a department for a time, and at the General Affairs Office of the Croatian Parliament and Government from 2002 to 2014. She served as Director of the State Archives in Zagreb from 2015 to 2018, the first woman to hold that position at the Zagreb archive, and concluded her professional career back where she started, as an archivist, at the Croatian State Archives. Under Dr. Heđbeli's leadership, the State Archives in Zagreb expanded its cultural plus educational activities, strengthened collaborations with other archives, public, educational, and informational institutions, and NGOs, and raised public access.

She was active in archival scholarship in Croatia, serving as an adjunct assistant professor in Zadar, Croatia, and authoring several books, about seventy scientific,

[1] Arian Rajh, PhD, Assoc. Prof., University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences, Ivana Lučića 3, Zagreb, Croatia, arajh@ffzg.hr

conference, and professional papers, and dozens of finding aids and other professional texts. Her major books are "Institutions of the government administration of the Republic of Croatia from independence to EU membership," Parts I and II; "State Archives in Zagreb 1907 – 2017"; and "What to do and how to do it with NGOs' records: to protect, preserve, use." She served on editorial teams of Atlanti+ (Slovenia and Italy), Arhivska praksa (Bosnia and Herzegovina), Zapisi - Yearbook of the Historical Archives of Požarevac (Serbia), and HID – Drobilica (Croatia). Dr. Heđbeli was also active in the International Institute for Archival Science of Trieste and Maribor, the Croatian Archival Society, serving as its secretary and member of the Presidency between 1998 and 2005, in the Croatian Information and Documentation Society, and Documenta – Center for Dealing with the Past.

In her paper, published in Atlanti vol. 29 no. 1 (2019) and resonating strongly with me, Dr. Heđbeli described us, archivists, as creative, self-actualizing, community-oriented members of society and as power-oriented, flesh-and-blood human beings, nolens volens. She examined why we choose an archival calling, become, are, and stay archivists. She described us as individuals with a unique opportunity to satisfy our need for "transgenerational existence" through our interpretive work with the past and the future. She analyzed our reason for being and described us in a manner comparable to John Fleckner's description of us when addressing Mary Jane (1990), Steven Hensen's when addressing Cat (2002), and Ricardo Punzalan's when addressing archival students collectively (2016). She perceived us as Scott Cline did two years later (2021), writing about "archival transcendence" and calling us "time-travelers." This kind of archival philosophy holds that our position refers to, in the same instance, an undertaking of perpetual organizing and ordering, a critical and self-unsparing endeavor, and a further social calling.

Miroslav Novak[1]

PROF. DR PETER PAVEL KLASINC AT EIGHTY: A LIFE DEDICATED TO ARCHIVAL SCIENCE

Professor Dr Peter Pavel Klasinc celebrated his eightieth birthday on 18 June 2026. His professional career, spanning several decades, has been closely intertwined with the development of Slovenian archival science, while his work has long extended beyond national boundaries. As an archivist, archival and research councillor, professor, researcher, organiser of professional events, editor and initiator of numerous professional projects, he has made a significant contribution to the development of contemporary archival theory and practice.

His work is characterised by an interdisciplinary understanding of archival science. He has linked professional archival practice with issues of preservation, information technologies, documentology, historiography, education and international professional cooperation. Particularly noteworthy is his ability to recognise at an early stage the changes brought about by technological development in the archival environment and to incorporate them into professional practice.

Klasinc's professional career can therefore also be understood as part of the broader development of Slovenian archival science, from the predominantly traditional archival environment of the second half of the twentieth century to today's digital and distinctly interdisciplinary environment.

THE BEGINNINGS OF HIS ARCHIVAL CAREER

Peter Pavel Klasinc began his professional career at the Historical Archives in Ptuj, where he was initially employed as an archivist and, between 1972 and 1976, also served as acting director. During this period, he was already involved in various areas of archival work, including work with records creators within the

[1] Associate Professor Dr Miroslav Novak, Archival Councillor, Alma Mater Europaea University, Department of Archival Sciences; Regional Archives Maribor.

external archival service, archival processing, preservation and other technical issues, as well as publishing and exhibition activities.

In 1976, he continued his professional career at the Regional Archives Maribor, where he first worked as an archivist and head of the department responsible for records of economic organisations created after 1850. Between 1982 and 1995, he served as the institution's director. After holding the position of Deputy Mayor for Social Affairs of the Municipality of Maribor between 1995 and 1997, he returned to the Regional Archives Maribor as a research and archival councillor, remaining there until his retirement in 2007.

His period at the Regional Archives Maribor had a particularly strong influence on his subsequent professional orientation. He devoted considerable attention to the physical preservation of archival records, conditions for their storage and the development of the technical infrastructure of archival institutions. His research was not limited to professional archival repositories; he also paid considerable attention to the preservation of records and archival records in the custody of records creators.

FROM PRESERVATION TO INFORMATION TECHNOLOGIES

Klasinc's professional and research activities initially focused particularly strongly on the preservation of archival records. At the University of Zagreb, he completed his master's degree in 1987 with the thesis *Vzdrževanje in materialno varovanje arhivskega in dokumentarnega gradiva* [Maintenance and Physical Preservation of Archival and Documentary Records]. In 1992, he obtained his doctorate at the same university with the dissertation *Materialno varovanje klasičnih in novih nosilcev informacij v arhivih* [Physical Preservation of Traditional and New Information Carriers in Archives].

He further developed his expertise through professional training at numerous archives and related institutions across Europe and beyond. These experiences provided him with a comparative perspective on technical and professional issues in archival work and contributed to the gradual expansion of his research interests.

With the development of computer technologies, Klasinc recognised very early the possibilities of their application in archival institutions. In the second half of the 1980s, together with his colleagues, he participated in the development of

projects aimed at providing computer support for professional archival work. In 1987, two projects were presented to the archival professional community: one providing computer support for the documentation of the then Archival Centre for Professional and Technical Issues in Archives, and another focusing on the computer-assisted description of archival fonds and collections.

These efforts went beyond the introduction of a new technical tool. They reflected a broader vision of an information infrastructure capable of supporting the needs of Slovenian public archives. These initiatives can be regarded as early theoretical foundations for the subsequent development of a shared archival information system.

At the Regional Archives Maribor, Klasinc also encouraged the preparation of the *Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Maribor* [Guide to the Fonds and Collections of the Regional Archives Maribor], published in 1990. Another important project of that period was the preparation of the Slovenian volume of the publication *Arhivski fondi in zbirke v arhivih in arhivskih oddelkih v SFRJ: SR Slovenija* [Archival Fonds and Collections in Archives and Archival Departments in the SFRY: Socialist Republic of Slovenia], for which he served as editor. Some of the methodological solutions developed within these projects retained their relevance and applicability in the subsequent electronic archival environment.

INTERNATIONAL COOPERATION AND PROFESSIONAL NETWORKING IN ARCHIVAL SCIENCE

International professional cooperation has constituted an important part of Klasinc's work. From an early stage in his career, he established links with archives and archival professionals from neighbouring and other European countries.

He participated in surveying and identifying archival records held abroad, particularly in Italy, Austria, Croatia and Serbia. Through both professional and personal contacts, he also helped improve opportunities for Slovenian researchers to access archival records relating to Slovenia and the Slovenian territory.

Among the results of these activities was the *Vodnik po informativnih pomagalih Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu* [Guide to the Finding Aids of the Styrian Provincial Archives in Graz], published in 1991. He was also the initiator and conceptual leader of the multilingual *Glosar zgodovinskega domoznanstva* [Glossary of Historical Local Studies], prepared in cooperation with Slovenian, Austrian and Italian experts.

His understanding of archival science as an inherently international discipline was also reflected in his initiatives for various professional meetings. These included meetings of archives from border regions, which brought together archival professionals from several countries and facilitated the direct exchange of professional knowledge and experience.

An important aspect of his international activities has also been his cooperation with the International Council on Archives (ICA). He participated in various professional bodies and committees concerned with archival infrastructure, archival buildings, equipment and professional development. As a visiting lecturer and archival expert, he also cooperated with a number of universities, archives and professional organisations.

SODOBNI ARHIVI AND THE DEVELOPMENT OF THE INTERNATIONAL INSTITUTE FOR ARCHIVAL SCIENCE

A distinctive chapter in Klasinc's professional career is represented by the *Sodobni arhivi* (*Contemporary Archives*) conferences. He was their initiator, long-standing organiser and intellectual driving force, and for a quarter of a century chaired the organising committee responsible for preparing and conducting these professional meetings.

The conferences developed into an important forum for the exchange of knowledge on professional and technical issues in archival theory and practice. Between 1978 and 2003, Klasinc also served as editor-in-chief of the publication *Sodobni arhivi*, which published a large number of professional and scholarly contributions by authors from Slovenia and abroad.

The International Institute for Archival Science (IIAS) also developed from this professional environment. Its predecessor was the Centre for Professional and Technical Issues in Archives, established in 1986 on Klasinc's initiative. Initially, the Centre primarily connected archives from the former Yugoslavia, but its international network gradually expanded to include archival professionals and institutions from Austria, Hungary, Italy and numerous other European and non-European countries.

In 1992, the Centre was reorganised as the International Institute for Archival Science. Under Klasinc's leadership, the Institute organised numerous international professional and educational events. These included the International Ar-

chival School for Archival Buildings and Equipment, activities within the Blue Shield initiative, annual international archival meetings and various forms of professional education and training for archivists.

The international journals *Atlanti* and *Atlanti*+ also represent an important outcome of this international cooperation. Klasinc has served as their editor-in-chief for many years. The two publications have become an important forum for professional and scholarly discussion in archival science and for connecting authors from diverse archival traditions and professional environments.

EDUCATION AND THE DEVELOPMENT OF ARCHIVAL SCIENCE AS AN ACADEMIC DISCIPLINE

One of the most important areas of Klasinc's work has been the education of archivists. Through the organisation of professional conferences and seminars, he has long devoted considerable attention to knowledge transfer, both to archival professionals and to staff responsible for records and archives within records-creating organisations.

Over the past fifteen years, his activities have been particularly closely associated with the development of systematic higher education in archival science and documentology at Alma Mater Europaea University.

Together with his colleagues, he participated in establishing study programmes at all three levels of higher education. The master's programme in Archival Science and Documentology was accredited in 2012 and first delivered in the 2014/2015 academic year. The first-cycle study programme was accredited in 2016, while the doctoral programme in Archival Sciences was accredited in 2019.

As head of the field of archival science and documentology, Klasinc made an important contribution to the creation of an academic environment in which archival science could.

PROF. DR. PETER PAVEL KLASINC OB OSEMDESETLETNICI: ŽIVLJENJE POSVEČENO ARHIVSKI ZNANOSTI

Prof. dr. Peter Pavel Klasinc je 18. junija 2026 praznoval osemdeseti življenjski jubilej. Njegova večdesetletna poklicna pot je tesno povezana z razvojem slovenske arhivistike, hkrati pa njegovo delo že dolgo presega nacionalne okvire. Kot arhivist, arhivski in znanstveni svetnik, profesor, raziskovalec, organizator strokovnih dogodkov, urednik in pobudnik številnih strokovnih projektov je pomembno vplival na razvoj sodobne arhivske teorije in prakse.

Za njegovo delo je značilno interdisciplinarno razumevanje arhivistike. Arhivsko strokovno delo je povezoval z vprašanji materialnega varstva, informacijskih tehnologij, dokumentologije, zgodovinopisja, izobraževanja in mednarodnega strokovnega sodelovanja. Posebej pomembna je njegova sposobnost zgodnjega prepoznavanja sprememb, ki jih v arhivsko okolje prinaša tehnološki razvoj, ter njihovega vključevanja v strokovno prakso.

Klasinčevo strokovno pot je zato mogoče razumeti tudi kot del širšega razvoja slovenske arhivistike od pretežno klasičnega arhivskega okolja druge polovice 20. stoletja do današnjega digitalnega in izrazito interdisciplinarnega okolja.

ZAČETKI ARHIVSKE POKLICNE POTI

Svojo poklicno pot je Peter Pavel Klasinc začel v Zgodovinskem arhivu na Ptuju, kjer je bil sprva zaposlen kot arhivist, med letoma 1972 in 1976 pa je opravljal tudi naloge vršilca dolžnosti ravnatelja. Že v tem obdobju se je srečeval z različnimi področji arhivskega dela: z arhivsko zunanjo službo, strokovno obdelavo gradiva, materialno-tehničnimi vprašanji ter izdajateljsko in razstavno dejavnostjo.

Leta 1976 je poklicno pot nadaljeval v Pokrajinskem arhivu Maribor, kjer je najprej deloval kot arhivist in vodja oddelka za gradivo gospodarstva po letu 1850, med letoma 1982 in 1995 pa je bil ravnatelj oziroma direktor arhiva. Po opravljanju funkcije podžupana za družbene dejavnosti Mestne občine Maribor med letoma 1995 in 1997 se je v arhiv vrnil kot znanstveni in arhivski svetnik ter tam ostal do upokojitve leta 2007.

Prav obdobje njegovega delovanja v Pokrajinskem arhivu Maribor je pomembno zaznamovalo njegovo nadaljnjo strokovno usmeritev. Posebej intenzivno se je

ukvarjal z vprašanji materialnega varovanja arhivskega gradiva, pogoji njegove hrambe in z razvojem tehnične infrastrukture arhivskih ustanov. Pri tem svojih raziskav ni omejeval zgolj na profesionalne arhive, temveč je veliko pozornosti namenjal tudi varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva pri njegovih ustvarjalcih.

OD MATERIALNEGA VARSTVA DO INFORMACIJSKIH TEHNOLOGIJ

Klasinčevo strokovno in raziskovalno delo se je sprva posebej intenzivno razvijalo na področju materialnega varstva. Na Univerzi v Zagrebu je leta 1987 magistriral z delom *Vzdrževanje in materialno varovanje arhivskega in dokumentarnega gradiva*, leta 1992 pa doktoriral na temo *Materialno varovanje klasičnih in novih nosilcev informacij v arhivih*.

Znanje je dopolnjeval tudi v številnih arhivih in sorodnih ustanovah po Evropi in zunaj nje. Te izkušnje so mu omogočile primerjalni pogled na tehnična in strokovna vprašanja arhivskega dela ter vplivale na postopno širitev njegovega raziskovalnega zanimanja.

Z razvojem računalniških tehnologij je zelo zgodaj prepoznal možnosti njihove uporabe v arhivih. V drugi polovici osemdesetih let je skupaj s sodelavci sodeloval pri razvoju projektov, namenjenih računalniški podpori arhivskemu strokovnemu delu. Leta 1987 sta bila strokovni javnosti predstavljena projekta računalniške podpore dokumentaciji takratnega Arhivskega centra za strokovna in tehnična vprašanja v arhivih ter računalniškega popisa arhivskih fondov in zbirk.

Pri tem ni šlo zgolj za uporabo novega tehničnega orodja, temveč za širše razmišljanje o oblikovanju informacijske infrastrukture, ki bi lahko podpirala potrebe slovenskih javnih arhivov. V teh prizadevanjih lahko prepoznamo zgodnja teoretična izhodišča poznejšega razvoja vzajemnega arhivskega informacijskega sistema.

V Pokrajinskem arhivu Maribor je spodbujal tudi pripravo *Vodnika po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Maribor*, ki je izšel leta 1990. Med pomembnimi projekti tistega obdobja je bila tudi izdelava slovenskega zvezka edicije *Arhivski fondi in zbirke v arhivih in arhivskih oddelkih v SFRJ: SR Slovenija*, pri katerem je sodeloval kot urednik. Nekatere metodološke rešitve, razvite v okviru teh projektov, so svojo uporabnost ohranile tudi v poznejšem elektronskem arhivskem okolju.

MEDNARODNO SODELOVANJE IN POVEZOVANJE ARHIVSKE STROKE

Pomemben del Klasinčevega dela predstavlja mednarodno strokovno sodelovanje. Že zgodaj je vzpostavljal povezave z arhivi in strokovnjaki iz sosednjih ter drugih evropskih držav. Sodeloval je pri evidentiranju arhivskega gradiva v tujini, predvsem v Italiji, Avstriji, na Hrvaškem in v Srbiji, pri čemer je s strokovnimi in osebnimi povezavami prispeval tudi k izboljšanju možnosti slovenskih raziskovalcev za dostop do gradiva, ki se nanaša na slovenski prostor.

Med rezultati teh aktivnosti velja omeniti *Vodnik po informativnih pomagalih Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu* iz leta 1991. Pobudnik in idejni vodja je bil tudi pri pripravi večjezičnega *Glosarja zgodovinskega domoznanstva*, pripravljenega v sodelovanju slovenskih, avstrijskih in italijanskih strokovnjakov.

Njegovo razumevanje arhivistike kot izrazito mednarodne stroke se je odražalo tudi v pobudah za različna strokovna srečanja. Med njimi so bila srečanja obmejnih arhivov, ki so povezovala arhivske strokovnjake iz več držav ter omogočala neposredno izmenjavo strokovnih izkušenj.

Pomemben del njegovega mednarodnega delovanja predstavlja tudi sodelovanje z Mednarodnim arhivskim svetom. Deloval je v različnih strokovnih telesih in komisijah, povezanih z arhivsko infrastrukturo, zgradbami, opremo in strokovnim razvojem. Kot gostujoči predavatelj in strokovnjak je sodeloval tudi z več univerzami, arhivi in strokovnimi organizacijami.

SODOBNI ARHIVI IN RAZVOJ MEDNARODNEGA INŠTITUTA ARHIVSKIH ZNANOSTI

Posebno poglavje Klasinčevega strokovnega delovanja predstavljajo posvetovanja *Sodobni arhivi*. Bil je njihov pobudnik, dolgoletni organizator in vsebinski usmerjevalec, četrt stoletja pa je vodil organizacijski odbor za pripravo in izvedbo teh strokovnih srečanj.

Posvetovanja so postala pomemben prostor izmenjave znanja o strokovnih in tehničnih vprašanjih v arhivski teoriji in praksi. Med letoma 1978 in 2003 je bil Klasinc tudi glavni in odgovorni urednik publikacije *Sodobni arhivi*, v kateri je bilo objavljeno veliko število strokovnih in znanstvenih prispevkov domačih in tujih avtorjev.

Iz okolja teh strokovnih prizadevanj se je razvil tudi Mednarodni inštitut arhivskih znanosti – MIAZ oziroma IIAS. Njegove začetke predstavlja Center za

strokovna in tehnična vprašanja v arhivih, ustanovljen leta 1986 na Klasinčevo pobudo. Sprva je povezoval predvsem arhive nekdanje Jugoslavije, postopoma pa se je njegova mednarodna mreža širila na Avstrijo, Madžarsko, Italijo in številne druge evropske ter zunajevropske države.

Leta 1992 se je Center reorganiziral v Mednarodni inštitut arhivskih znanosti. Pod Klasinčevim vodstvom je inštitut organiziral številne mednarodne strokovne in izobraževalne dogodke. Med njimi so bili Mednarodna arhivska šola za arhivske zgradbe in opremo, aktivnosti v okviru pobude Blue Shield, vsakoletna mednarodna arhivska srečanja ter različne oblike izobraževanja arhivskih strokovnjakov.

Pomemben rezultat tega mednarodnega sodelovanja predstavljata tudi publikaciji *Atlanti* in *Atlanti*+, pri katerih Klasinc že vrsto let opravlja funkcijo odgovornega urednika. Publikaciji sta postali pomemben prostor objavljanja strokovnih in znanstvenih razprav s področja arhivistike ter povezovanja avtorjev iz različnih arhivskih okolij.

IZOBRAŽEVANJE IN RAZVOJ ARHIVISTIKE KOT ŠTUDIJSKEGA PODROČJA

Eden najpomembnejših segmentov Klasinčevega delovanja je izobraževanje arhivistov. Že skozi organizacijo strokovnih posvetovanj je veliko pozornosti namenjal prenosu znanja na arhivske strokovne delavce ter na zaposlene pri ustvarjalcih dokumentarnega in arhivskega gradiva.

V zadnjih petnajstih letih je njegova dejavnost še posebej tesno povezana z razvojem sistematičnega visokošolskega študija arhivistike in dokumentologije na Univerzi Alma Mater Europaea.

Skupaj s sodelavci je sodeloval pri vzpostavljanju študijskih programov na vseh treh stopnjah. Leta 2012 je bil akreditiran magistrski študij arhivistike in dokumentologije, ki se je začel izvajati v študijskem letu 2014/2015. Študijski program na prvi stopnji je bil akreditiran leta 2016, doktorski študij arhivskih znanosti pa leta 2019.

Kot predstojnik področja arhivistike in dokumentologije je pomembno prispeval k oblikovanju okolja, v katerem je mogoče arhivistiko obravnavati ne samo kot praktično strokovno dejavnost, temveč tudi kot samostojno raziskovalno in akademsko področje.

Njegovo pedagoško delo je pomembno tudi zaradi neposrednega prenosa večdesetletnih praktičnih izkušenj na mlajše generacije arhivistov. Pri tem študente spodbuja k povezovanju arhivske teorije in prakse ter k razumevanju arhivistike v širšem informacijskem, tehnološkem, zgodovinskem in družbenem kontekstu.

STROKOVNO IN RAZISKOVALNO DELO

Klasinčevo raziskovalno in publicistično delo je vsebinsko zelo raznoliko. Poleg arhivistike in materialnega varstva obsega področja dokumentologije, informacijskih tehnologij in zgodovinopisja. V zgodnejšem obdobju se je intenzivneje ukvarjal tudi z lokalno zgodovino, pozneje pa z objavljanjem in predstavljanjem arhivskih virov.

Njegov strokovni in znanstveni opus obsega več kot 530 objavljenih in izvedenih del. Prispevki so bili objavljeni v slovenskem in drugih jezikih, njegova predavanja in strokovni nastopi pa so segali v številna evropska in druga mednarodna okolja.

Za njegovo delo je značilno, da raziskovalnih vprašanj praviloma ni obravnaval izolirano. Materialno varstvo je povezoval z organizacijo arhivov in tehnološkim razvojem, informatizacijo z vprašanji strokovne obdelave in dostopa, izobraževanje pa z razvojem arhivistike kot znanstvene discipline.

Takšen pristop je pomembno prispeval k interdisciplinarnemu in multidisciplinarnemu razumevanju sodobne arhivistike.

PRISPEVEK K RAZVOJU SLOVENSKE IN MEDNARODNE ARHIVISTIKE

Če Klasinčevo strokovno pot opazujemo v celoti, je mogoče prepoznati več stalnic: zanimanje za strokovne inovacije, odprtost do tehnološkega razvoja, intenzivno mednarodno sodelovanje, skrb za strokovno izobraževanje ter prizadevanje za izboljševanje organizacijskih in strokovnih pogojev arhivskega dela.

Pomemben je tudi njegov prispevek k strokovnemu povezovanju arhivistov. Že v zgodnjem obdobju kariere je bil dejaven v Arhivskem društvu Slovenije in v nekdanjih jugoslovanskih strokovnih združenjih. Leta 1979 je opravljal funkcijo predsednika Arhivskega društva Slovenije, leta 1981 pa je bil predsednik predsedstva Zveze arhivskih delavcev Jugoslavije.

Njegovo večdesetletno delo je prepoznala tudi slovenska arhivska stroka. Leta 2016 je prejel Aškerčevo nagrado za življenjsko delo in izjemen prispevek k razvoju slovenske arhivistike.

SKLEP

Arhivsko strokovno, organizacijsko, pedagoško in znanstvenoraziskovalno delo prof. dr. Petra Pavla Klasinca je izjemno raznoliko, vendar hkrati presenetljivo konsistentno. V vseh obdobjih njegove kariere lahko prepoznamo prizadevanje za razvoj arhivske stroke, iskanje novih strokovnih rešitev in povezovanje teorije s prakso.

Bil je med tistimi arhivskimi strokovnjaki, ki so dovolj zgodaj prepoznali pomen novih informacijskih tehnologij za prihodnost arhivov. Prav tako je pomembno prispeval k razvoju mednarodnega strokovnega sodelovanja in k institucionalizaciji arhivskega izobraževanja na univerzitetni ravni.

Ob njegovem osemdesetem jubileju zato ne obeležujemo zgolj osebnega življenjskega mejnika, temveč tudi poklicno pot, ki je v številnih pogledih povezana z razvojem sodobne slovenske arhivistike.

Peter Pavel Klasinc ostaja tudi danes aktiven pri prenosu arhivskega znanja in izkušenj na mlajše generacije ter pri povezovanju arhivskih strokovnjakov v mednarodnem okolju. Njegova vztrajnost, strokovna radovednost in sposobnost odpiranja novih področij arhivskega dela so pomemben del njegove strokovne zapuščine.

Ob osemdesetletnici mu zato velja zahvala za več desetletij strokovnega, organizacijskega, znanstvenega in pedagoškega dela ter za znanje in izkušnje, ki jih je posredoval številnim generacijam arhivistov.

Ob jubileju mu želimo vse najboljše in še veliko ustvarjalnega sodelovanja z arhivsko stroko.

Peter Pavel Klasinc[1]

DR MIROSLAV NOVAK – RECIPIENT OF THE AŠKERC AWARD FOR LIFETIME ACHIEVEMENT: BRIDGING ARCHIVAL TRADITION AND INFORMATION TECHNOLOGIES

I have known Dr Miroslav Novak for many years as an archivist, researcher, professor and colleague, but above all as a professional who is able to bring together archival practice, information science, research and education. His professional career, spanning almost four decades, has significantly contributed to the development of Slovenian archival science, particularly in the fields of the computerisation of archival services, the development of modern methods of professional archival work, the standardisation of archival description, and higher education in archival science.

One of the most important professional decisions he made came soon after joining the Regional Archives Maribor. He decided to systematically complement his archival expertise with knowledge of information science and to develop professionally at the intersection of archival science and information technology. Today, when information systems are an integral part of archival work, such a decision may seem self-evident. At the beginning of his career, however, computer support was far from commonplace in archival institutions.

From an early stage, he recognised the potential of information technologies for the arrangement and description of archival records, the preparation of archival finding aids, and the management of archival data. He was already writing about the relationship between information technology and archival legislation in the early 1990s, and in 1993 his work *Računalnik v arhivu* (*The Computer in the Archives*) was published, one of the earlier Slovenian publications to deal systematically with the use of computer technology in an archival environment.

[1] Assoc. Prof. Dr Peter Pavel Klasinc, Archival Councillor, Head of the Archival Science Study Programmes at Alma Mater Europaea University, Director of the International Institute for Archival Science Trieste–Maribor, email: peter.klasinc@guest.arnes.si.

In his work, I have always particularly valued his ability to translate theoretical knowledge into professional practice. He participated in the production of some of the first computer-assisted professional outputs of the Regional Archives Maribor, including archival descriptions and inventories. In this way, he contributed at an early stage to the transition from predominantly manual procedures to systematic computer-assisted arrangement, description and presentation of archival records. He subsequently deepened and further developed this orientation through his research and publications.

His participation in a project exploring the use of optical character recognition for reading Gothic script was also highly innovative for its time. The project already demonstrated his willingness to investigate the possibilities offered by new technologies for improving the understanding, processing and use of archival records. Questions concerning automated handwriting and character recognition and improved access to older archival content are even more relevant today in the context of machine learning and artificial intelligence. What I consider particularly important is that Novak has never regarded technology as an end in itself, but rather as a tool for improving the quality of professional archival work and facilitating access to archival heritage.

His contribution to the computerisation of the Slovenian public archival service continued to develop over the years. He participated in the design of shared professional and information solutions and was one of the authors of the *Strategy and Implementation Plan for the Development of the Slovenian Electronic Archives e-ARH.si for the Period 2016–2020*. Within the project, he headed the Competence Centre for the Standardisation of Professional Archival Work and addressed issues including the harmonisation of archival descriptions, the classification of fonds and collections, archival terminology, shared databases, and the development of a unified Slovenian database of archival records.

A special place in our professional cooperation is occupied by the development of archival studies at Alma Mater Europaea University. We worked directly together on this process, and I therefore know his contribution well. Around 2010, he became involved in preparing analyses, accreditation documentation, curricula and course content for the study of archival science and documentology. His extensive knowledge of archival practice, information systems and information science was

important in designing programmes that needed to respond not only to the immediate needs of the archival profession but also to the question of what knowledge and competencies archivists would require in the future.

The Master's programme in Archival Science and Documentology was accredited in December 2012. Novak took responsibility for the course *Fundamentals of Documentology* from the first year of the programme, thus becoming directly involved in the beginnings of postgraduate education in archival science at Alma Mater Europaea. The Master's programme was later complemented by a Bachelor's programme in Archival Science and a doctoral programme in Archival Sciences. Today, Novak teaches at all three levels of higher education. For many years, he has therefore contributed to the development of a comprehensive educational pathway from the first cycle through to doctoral study and has played an important role in establishing archival science as an independent academic and research discipline.

At doctoral level, he is responsible for the core course *Relations of Archival Sciences*. The course clearly reflects his understanding of contemporary archival science as an interdisciplinary field that must connect archival theory and practice with information systems, data models and research methods. He encourages students to undertake independent research, design research projects, develop models and critically evaluate professional solutions.

His teaching, however, is not defined solely by courses and study programmes. Of equal importance is his relationship with students. I know Miroslav as an approachable, dedicated and highly regarded professor who is willing to devote time to individual students, engage with them in professional discussion, provide advice, and encourage independent thinking. His supervision also extends to contemporary research areas that connect archival science with information technologies, data structures, machine learning and artificial intelligence.

I would also like to add a personal dimension to our cooperation. Although I myself was among the initiators of the development of archival studies at Alma Mater Europaea University, Miroslav was often also a thoughtful and measured adviser to me throughout this process. Through his knowledge of information science, archival information systems and contemporary methods of professional archival work, he enriched my own understanding of archival science and intro-

duced me to new perspectives on its development. Our cooperation has therefore never been one-directional. It has been, and continues to be, a process of mutual professional learning. I particularly value his ability to share knowledge and, through that knowledge, to encourage the professional development of those around him.

International cooperation also represents an important part of his professional career. Among other institutions, he has cooperated with the Styrian Provincial Archives in Graz, the Carinthian Provincial Archives in Klagenfurt and the State Archives in Trieste. One result of this cooperation was a trilingual archival glossary intended for archivists, researchers, students and users of archival records throughout the wider Inner Austrian area. Such projects are significant not only because of the concrete resources they produce, but also because they contribute to a shared understanding of professional terminology, the exchange of knowledge, and improved access to and use of a common archival heritage.

As Director of the International Institute for Archival Science Trieste–Maribor, I have also been able to follow his long-standing participation in international archival conferences and Autumn Archival Schools. He has lectured on archival information systems, statistical methods in archival science, standardisation, the digitalisation of professional archival processes, and other contemporary issues. He has also participated in professional training programmes for archivists from the Sultanate of Oman. Through these activities, he has made an important contribution to international professional networking and to the presentation of Slovenian archival expertise beyond our national borders.

His professional engagement also continues through membership of editorial boards of professional and scholarly journals, conference presentations, and participation in various professional networks in Slovenia and abroad. His bibliography is extensive: the data available when the original text was prepared indicated more than five hundred bibliographic items in the fields of archival science, information science and historiography. His work addresses archival information systems, standardisation, metadata, classification, archival description, digitisation, web archiving, the protection of sensitive data, interoperability of archival descriptions, and the application of statistical methods.

Looking at his professional career as a whole, a clear line of development can

be identified: from his early reflections on the use of computers in archives to contemporary questions concerning the digital transformation of professional archival processes, archival data management, interoperability and artificial intelligence. Throughout this technological development, however, one fundamental professional concern has remained constant: how to arrange, describe, understand, preserve and make archival records accessible to users more effectively.

The significance of his long-standing work has also been recognised by the **Archival Association of Slovenia**, which awarded him the **Aškerč Award for Lifetime Achievement** for his lasting and significant contribution to the development of Slovenian archival science. This award recognises not only the scope of his professional, research and teaching activities, but also his important role in linking traditional archival knowledge with information technologies and in advancing archival science as a modern and interdisciplinary field.

I therefore see in Miroslav Novak not merely an archivist or an information specialist. I see a professional who recognised the importance of connecting these two fields at a time when such a connection was far from self-evident, and who has continued to develop it for decades through research, professional practice and teaching. I see a professor and mentor who transfers knowledge to future generations, and a colleague with whom professional discussion frequently opens up new questions and new directions.

His nearly four decades of professional work form an important part of the development of contemporary Slovenian archival science. Above all, his career demonstrates that, if a profession is to remain vibrant, it must develop in step with its time without losing its fundamental values and its responsibility towards archival records.

DR. MIROSLAV NOVAK – PREJEMNIK AŠKERČEVE NAGRADE ZA ŽIVLJENJSKO DELO: ARHIVIST MED TRADICIJO IN INFORMACIJSKIMI TEHNOLOGIJAMI

Dr. Miroslava Novaka poznam že vrsto let kot arhivista, raziskovalca, profesorja in sodelavca, predvsem pa kot strokovnjaka, ki zna povezovati arhivsko prakso, informacijsko znanost, raziskovanje in izobraževanje. Njegovo skoraj štiri desetletja trajajoče strokovno delo je pomembno zaznamovalo razvoj slovenske arhivistike, posebej na področjih informatizacije arhivske dejavnosti, razvoja sodobnih metod strokovnega dela, standardizacije arhivskega popisovanja ter visokošolskega izobraževanja arhivistov.

Ena njegovih pomembnejših strokovnih odločitev je bila sprejeta že kmalu po zaposlitvi v Pokrajinskem arhivu Maribor. Odločil se je, da bo svoje arhivsko znanje sistematično dopolnjeval z informatiko in se razvijal kot arhivist-informatik. Danes, ko so informacijski sistemi neločljiv del arhivskega dela, se to morda zdi samoumevno. V času, ko je začenjal svojo poklicno pot, pa računalniška podpora v arhivih še zdaleč ni bila nekaj običajnega.

Že zgodaj je prepoznaval možnosti uporabe informacijskih tehnologij pri urejanju in popisovanju arhivskega gradiva, izdelavi arhivskih informativnih pomagal ter upravljanju arhivskih podatkov. O povezovanju informacijske tehnologije in arhivske zakonodaje je pisal že v začetku devetdesetih let, leta 1993 pa je izšlo njegovo delo *Računalnik v arhivu*, eno zgodnejših slovenskih del, ki so se sistematično ukvarjala z uporabo računalniške tehnologije v arhivskem okolju.

Pri njegovem delu sem vedno posebej cenil sposobnost, da teoretična spoznanja prenese v prakso. Sodeloval je pri nastajanju prvih računalniško podprtih strokovnih izdelkov Pokrajinskega arhiva Maribor, med drugim arhivskih popisov in inventarjev. Tako je že zgodaj sodeloval pri prehodu od pretežno ročnih postopkov k sistematičnemu računalniško podprtemu urejanju, popisovanju in predstavljanju arhivskega gradiva. To smer je pozneje raziskovalno poglabljal in razvijal tudi v svojem publicističnem delu.

Za svoj čas je bilo napredno tudi njegovo sodelovanje pri projektu uporabe optičnega prepoznavanja znakov za branje gotice. V njem se je že takrat pokazala

njegova pripravljenost raziskovati možnosti, ki jih lahko nove tehnologije ponudijo za boljše razumevanje, obdelavo in uporabo arhivskega gradiva. Vprašanja avtomatiziranega prepoznavanja pisave in izboljševanja dostopnosti starejših arhivskih vsebin so danes, v času strojnega učenja in umetne inteligence, še bolj aktualna kot nekoč. Pri tem se mi zdi posebej pomembno, da Novak tehnologije nikoli ni razumel kot cilj sam po sebi, temveč kot orodje za kakovostnejše arhivsko strokovno delo in boljše posredovanje arhivske dediščine uporabnikom.

Njegov prispevek k informatizaciji slovenske javne arhivske službe se je skozi leta nadaljeval in nadgrajeval. Sodeloval je pri oblikovanju skupnih strokovnih in informacijskih rešitev ter bil eden od avtorjev Strategije in izvedbenega načrta razvoja slovenskega elektronskega arhiva e-ARH.si za obdobje 2016–2020. V projektu je vodil kompetenčni center za standardizacijo arhivskega strokovnega dela ter se ukvarjal z vprašanji poenotenja arhivskih opisov, klasifikacije fondov in zbirk, arhivske terminologije, vzajemnih podatkovnih zbirk in razvoja enotne slovenske baze podatkov o arhivskem gradivu.

Posebno mesto v najinem sodelovanju ima razvoj študija arhivistike na Univerzi Alma Mater Europaea. Pri tem delu sva neposredno sodelovala, zato dobro poznam njegov prispevek. Okoli leta 2010 se je vključil v pripravo analiz, elaboratov, predmetnikov in vsebin posameznih predmetov za študij arhivistike in dokumentologije. Njegovo dobro poznavanje arhivske prakse, informacijskih sistemov in informacijskih znanosti je bilo pomembno pri oblikovanju študijskih vsebin, ki niso smele odgovarjati samo na trenutne potrebe stroke, ampak tudi na vprašanje, kakšna znanja bodo arhivisti potrebovali v prihodnosti.

Magistrski študijski program Arhivistika in dokumentologija je bil akreditiran decembra 2012. Novak je že v prvem letu izvajanja prevzel predmet Osnove dokumentologije in tako neposredno sodeloval pri začetkih magistrskega izobraževanja arhivistov na Alma Mater Europaea. Magistrskemu programu sta se pozneje pridružila še dodiplomski program Arhivistika in doktorski program Arhivske znanosti, Novak pa danes kot visokošolski učitelj sodeluje na vseh treh stopnjah. S tem že vrsto let sodeluje pri oblikovanju celovite izobraževalne poti od prve stopnje do doktorata in pomembno prispeva k razvoju arhivistike kot samostojnega študijskega in znanstvenega področja.

Na doktorskem študiju je nosilec temeljnega predmeta Relacije arhivskih znanosti. Tudi skozi ta predmet se jasno kaže njegovo razumevanje sodobne arhivistike kot interdisciplinarne znanosti, ki mora povezovati arhivsko teorijo in prakso z informacijskimi sistemi, podatkovnimi modeli in raziskovalnimi metodami. Študente spodbuja k samostojnemu raziskovanju, načrtovanju raziskav, modeliranju in kritičnemu presojanju strokovnih rešitev.

Pri njegovem pedagoškem delu pa niso pomembni samo predmeti in študijski programi. Pomemben je predvsem odnos do študentov. Miroslava poznam kot dostopnega, zavzetega in priljubljenega profesorja, ki je pripravljen študentu nameniti čas, z njim razpravljati, mu svetovati ter ga spodbujati k samostojnemu razmišljanju. Njegovo mentorsko delo je usmerjeno tudi v sodobna raziskovalna področja, ki povezujejo arhivistiko z informacijskimi tehnologijami, podatkovnimi strukturami, strojnim učenjem in umetno inteligenco.

Najinemu sodelovanju želim dodati tudi osebno razsežnost. Čeprav sem bil sam med pobudniki razvoja študija arhivistike na Univerzi Alma Mater Europaea, je bil Miroslav pri tem večkrat tudi moj razumen in umirjen svetovalec. S svojim poznavanjem informatike, arhivskih informacijskih sistemov in sodobnih metod strokovnega dela je dopolnjeval moje razumevanje arhivistike ter mi odpiral nove poglede na njen razvoj. Najino sodelovanje zato nikoli ni bilo enosmerno. Bilo je in ostaja prostor medsebojnega strokovnega učenja. Prav njegovo sposobnost, da znanje deli in z njim spodbuja razvoj ljudi okoli sebe, posebej cenim.

Pomemben del njegove strokovne poti predstavlja tudi mednarodno sodelovanje. Med drugim je sodeloval s Štajerskim deželnim arhivom v Gradcu, Koroškim deželnim arhivom v Celovcu in Državnim arhivom v Trstu. Eden od rezultatov tega povezovanja je bil trijezični arhivski glosar, namenjen arhivistom, raziskovalcem, študentom in uporabnikom arhivskega gradiva širšega notranjeavstrijskega prostora. Takšni projekti niso pomembni samo zaradi konkretnega izdelka, ampak tudi zato, ker prispevajo k medsebojnemu razumevanju strokovne terminologije, izmenjavi znanja in lažji uporabi skupne arhivske dediščine.

Kot direktor Mednarodnega inštituta arhivskih znanosti Trst–Maribor sem lahko skozi leta spremljal tudi njegovo sodelovanje na mednarodnih arhivskih konferencah in jesenskih arhivskih šolah. Predaval je o arhivskih informacijskih sistemih, statističnih metodah v arhivistiki, standardizaciji, digitalizaciji strokovnih postop-

kov in drugih sodobnih vprašanjih. Sodeloval je tudi pri strokovnem izobraževanju arhivistov iz Sultanata Oman. S tem je pomembno prispeval k mednarodnemu povezovanju in predstavljanju slovenskega arhivskega znanja zunaj naših meja.

Njegovo strokovno delo se nadaljuje tudi skozi članstvo v uredništvih strokovnih in znanstvenih publikacij, konferenčne nastope ter sodelovanje v različnih strokovnih povezavah doma in v tujini. Njegova bibliografija je obsežna: podatki, navedeni ob pripravi prvotnega zapisa, so izkazovali več kot petsto bibliografskih enot s področij arhivistike, informatike in zgodovinopisja. V njih obravnava arhivske informacijske sisteme, standardizacijo, metapodatke, klasifikacijo, arhivsko popisovanje, digitalizacijo, spletno arhiviranje, varstvo občutljivih podatkov, interoperabilnost arhivskih opisov in uporabo statističnih metod.

Če njegovo strokovno pot pogledamo v celoti, je mogoče prepoznati jasno razvojno linijo: od zgodnjih razmišljanj o uporabi računalnika v arhivu do današnjih vprašanj digitalizacije strokovnih postopkov, upravljanja arhivskih podatkov, interoperabilnosti in umetne inteligence. Ob tehnologiji pa ves čas ostaja prisotna osnovna strokovna misel – kako arhivsko gradivo bolje urediti, popisati, razumeti, ohraniti in posredovati uporabniku.

Pomen njegovega dolgoletnega dela je prepoznalo tudi Arhivsko društvo Slovenije, ki mu je za njegov trajen in pomemben prispevek k razvoju slovenske arhivistike podelilo Aškerčevo nagrado za življenjsko delo. To priznanje ni le potrditev obsega njegovega strokovnega, raziskovalnega in pedagoškega dela, temveč tudi njegove vloge pri povezovanju tradicionalnih arhivskih znanj z informacijskimi tehnologijami ter pri razvoju arhivistike kot sodobne in interdisciplinarne stroke.

V Miroslavu Novaku zato ne vidim samo arhivista ali informatika. Vidim strokovnjaka, ki je znal povezati obe področji takrat, ko ta povezava še ni bila samoumevna, ter jo skozi desetletja razvijati v raziskovalnem, praktičnem in pedagoškem delu. Vidim profesorja in mentorja, ki znanje prenaša na naslednje generacije, ter sodelavca, s katerim strokovna razprava pogosto odpira nova vprašanja in nove poti.

Njegovo skoraj štiri desetletja dolgo delo je pomemben del razvoja sodobne slovenske arhivistike. Predvsem pa dokazuje, da se mora stroka, če želi ostati živa, razvijati skupaj s časom – ne da bi pri tem izgubila svoje temeljne vrednote in odgovornost do arhivskega gradiva.

Matjaž Aškerc[1]

ANTON AŠKERC: PRVI MESTNI ARHIVAR/ARHIVIST[2]

Izvleček

Namen: *Prispevek obravnava življenje in delo Antona Aškerca, teologa, pesnika in arhivista, s poudarkom na njegovem arhivističnem delovanju v zadnjem življenjskem obdobju. Namen raziskave je osvetliti njegov prispevek k slovenski arhivistiki, zlasti k uveljavitvi proveniènènega načela in načela fonda v Mestnem arhivu Ljubljana, ter dopolniti poznavanje njegove manj znane arhivistične zapuščine.*

Metodologija: *Raziskava temelji na pregledu in analizi gradiva v arhivskih in knjižničnih ustanovah ter na pridobivanju podatkov pri Aškerčevih sorodnikih, ki živijo na njegovi domačiji. Osrednji del raziskave vključuje analizo njegovega »Načrta dela v arhivu« ter pregled, obdelavo in primerjavo popisa arhivskega fonda in kartotečnih indeksov, shranjenih v devetih arhivskih škatlah v Zgodovinskem arhivu Ljubljana.*

Rezultati: *Analiza gradiva dodatno osvetljuje Aškerčev prispevek k razvoju slovenske arhivistike ter potrjuje ustreznost njegovih odločitev in stališč pri urejanju dokumentarnega gradiva v Mestnem arhivu Ljubljana. Izpostavlja njegovo vlogo pri vpeljavi proveniènènega načela in načela fonda v arhivsko prakso. Podatki, pridobljeni pri sorodnikih, dopolnjujejo poznavanje njegovega življenja in raznovrstne ustvarjalnosti ter prispevajo k razumevanju njegovega pristopa in odnosa do arhivistike.*

Razprava in sklepi: *Ugotovitve dopolnjujejo prevladujočo podobo Aškerca kot pesnika in poudarjajo pomen njegove arhivistične zapuščine za slovensko arhivsko stroko. Njegovo delo predstavlja pomembno izhodišče za razumevanje razvoja Mestnega arhiva Ljubljana, katerega dejavnost nadaljuje in nadgrajuje Zgodovinski arhiv Ljubljana. Obravnavana je tudi hipoteza o morebitni povezavi*

[1] Matjaž Aškerc, magister arhivistike in dokumentologije, email: matjaz.askerc1@almamater.si.

[2] Uredniška opomba: Prispevek temelji na magistrskem delu, ki ga je avtor zagovarjal na Univerzi Alma Mater leta 2019 in je dostopno na povezavi https://d.cobiss.net/repository/si/files/2048965130/101969/A%C5%A1kerc_Matja%C5%BE_md_2019.pdf/terms. Za potrebe objave v reviji *Atlanti 36/1* je bilo besedilo uredniško prilagojeno z dodatnim strukturiranim izvlečkom po načelu IMRAD ter izločitvijo zahval in prilog. Vsebina magistrskega dela je ostala nespremenjena.

med vsebino dokumentarnega gradiva, ki ga je Aškerc urejal, ter vsebino in nastankom njegovih pesmi.

Ključne besede: *Anton Aškerc, arhivist, načelo provenience, načelo fonda, Načrt dela v arhivu.*

ANTON AŠKERC: THE FIRST CITY ARCHIVIST[3]

Abstract

Purpose: *This article examines the life and work of Anton Aškerc, a theologian, poet, and archivist, focusing on his archival work during the final period of his life. The research aims to shed light on his contribution to Slovenian archival science, particularly the implementation of the principle of provenance and the principle of respect des fonds at the City Archives of Ljubljana, and to expand knowledge of his lesser-known archival legacy.*

Methodology: *The research draws on the examination and analysis of materials held in archival and library institutions, supplemented by information obtained from Aškerc's relatives who live at his family homestead. Its central focus is an analysis of his "Archival Work Plan," together with the examination, processing, and comparison of the inventory of the archival fonds and the card indexes preserved in nine archival boxes at the Historical Archives of Ljubljana.*

Results: *The analysis provides further insight into Aškerc's contribution to the development of Slovenian archival science and confirms the soundness of his decisions and views concerning the arrangement of records at the City Archives of Ljubljana. It highlights his role in introducing the principle of provenance and the principle of respect des fonds into archival practice. Information obtained from his relatives expands knowledge of his life and diverse creative activities, contributing to an understanding of his approach and attitude towards archival science.*

Discussion and conclusions: *The findings broaden the prevailing image of Aškerc as a poet and emphasise the significance of his archival legacy for the Slove-*

[3] Editorial Note: This contribution is based on the author's master's thesis, defended at Alma Mater University in 2019 and available at https://d.cobiss.net/repository/si/files/2048965130/101969/A%C5%A1kerc_Matja%C5%BE_md_2019.pdf/terms. For publication in Atlanti 36/1, the text has been editorially adapted by adding a structured abstract following the IMRAD format and omitting the acknowledgements and appendices. The content of the master's thesis remains unchanged.

nian archival profession. His work provides an important basis for understanding the development of the City Archives of Ljubljana, whose activities are continued and further developed by the Historical Archives of Ljubljana. The article also considers the hypothesis of a possible connection between the content of the records Aškerc arranged and the content and composition of his poems.

Keywords: *Anton Aškerc, archivist, principle of provenance, respect des fonds, Archival Work Plan.*

ANTON AŠKERC: IL PRIMO ARCHIVISTA COMUNALE[4]

Abstract

Scopo: *Il presente articolo esamina la vita e l'opera di Anton Aškerc, teologo, poeta e archivista, concentrandosi in particolare sulla sua attività archivistica nell'ultimo periodo della sua vita. La ricerca mira a mettere in luce il suo contributo alla scienza archivistica slovena, in particolare l'attuazione del principio di provenienza e del principio del rispetto dei fondi presso l'Archivio comunale di Lubiana, nonché ad ampliare la conoscenza del suo retaggio archivistico, poco conosciuto.*

Metodologia: *La ricerca si basa sull'esame e sull'analisi di materiali conservati presso istituzioni archivistiche e bibliotecarie, integrati da informazioni ottenute dai parenti di Aškerc che vivono nella sua casa di famiglia. Il fulcro della ricerca è costituito dall'analisi del suo «Piano di lavoro archivistico», unitamente all'esame, all'elaborazione e al confronto dell'inventario dei fondi archivistici e degli indici cartacei conservati in nove scatole d'archivio presso l'Archivio storico di Lubiana.*

Risultati: *L'analisi fornisce ulteriori approfondimenti sul contributo di Aškerc allo sviluppo della scienza archivistica slovena e conferma la fondatezza delle sue decisioni e delle sue opinioni riguardo alla sistemazione dei documenti*

[4] Nota redazionale: Il contributo si basa sulla tesi di laurea magistrale discussa dall'autore presso l'Università Alma Mater nel 2019 e disponibile al seguente indirizzo: https://d.cobiss.net/repository/si/files/2048965130/101969/A%C5%A1kerc_Matja%C5%BE_md_2019.pdf/terms. Ai fini della pubblicazione nella rivista Atlanti 36/1, il testo è stato adattato dal punto di vista redazionale mediante l'aggiunta di un abstract strutturato secondo il modello IMRAD e l'omissione dei ringraziamenti e delle appendici. Il contenuto della tesi di laurea magistrale è rimasto invariato.

presso l'Archivio Comunale di Lubiana. Mette in luce il suo ruolo nell'introduzione del principio di provenienza e del principio del "respect des fonds" nella pratica archivistica. Le informazioni ottenute dai suoi parenti ampliano la conoscenza della sua vita e delle sue diverse attività creative, contribuendo alla comprensione del suo approccio e del suo atteggiamento nei confronti della scienza archivistica.

Discussione e conclusioni: *I risultati ampliata l'immagine prevalente di Aškerc come poeta e sottolineano l'importanza della sua eredità archivistica per la professione archivistica slovena. Il suo lavoro costituisce una base importante per comprendere lo sviluppo dell'Archivio Comunale di Lubiana, le cui attività sono portate avanti e ulteriormente sviluppate dall'Archivio Storico di Lubiana. L'articolo prende inoltre in esame l'ipotesi di un possibile collegamento tra il contenuto dei documenti ordinati da Aškerc e il contenuto e la composizione delle sue poesie.*

Parole chiave: *Anton Aškerc, archivista, principio di provenienza, respect des fonds, Piano di lavoro archivistico.*

1 UVOD

Eden od vzrokov, zakaj smo se odločili, da si za področje našega magistrskega dela izberemo življenje in delo Antona Aškerca, tiči tudi v skupnem priimku oziroma družinskih vezeh. Večina ljudi pozna Antona Aškerca predvsem kot pesnika, malo manj kot teologa in najmanj kot arhivista, torej poklica, ki ga je opravljal do svoje prezgodnje smrti. In prav temu obdobju njegove zelo pestre in raznovrstne kariere smo posvetili največ pozornosti. Kot vemo velja Anton Aškerc za utemeljitelja načela provenience in fonda pri nas ter - kot zapiše izr. prof. dr. Klasinc v prispevku »*Nekatere projekcije dostopnosti in uporabe arhivskega gradiva*« - se arhivi bolj kot kdaj koli prej (19. in 20. stoletje) odpirajo javnosti, tako da je omogočen ugoden dostop do ohranjenega arhivskega gradiva, saj se pri urejanju tega pojavita načeli provenience in pertinence. Na koncu uvoda prispevka tudi zapiše, da je načelo provenience v Mestni arhiv Ljubljana vpeljal prav Anton Aškerc, ki velja za prvega slovenskega arhivarja oziroma arhivista. Posledično se je v naslednjih desetletjih (po koncu 19. stoletja) načelo provenience uveljavilo v vseh modernih arhivskih teorijah in praksah (Klasinc 2016, 82).

Kot smo že uvodoma zapisali, je Anton Aškerc bolj poznan po svojem literarnem udejstvovanju, njegovo delo na področju arhivistike pa je le malo poznano širši slovenski javnosti. Ravno to dejstvo nas je - poleg sorodstvenih vezi - spodbudilo, da smo poiskali in predstavili malce drugačen pogled na njegovo arhivistično zapuščino. Prav tako smo z raziskovalnim delom v arhivskih in knjižničnih ustanovah poiskali gradivo, ki je po našem mnenju dodatno osvetlilo Aškerčev prispevek k slovenski arhivistiki ter potrdilo pravilnost njegovih odločitev in trditev pri urejanju dokumentarnega in arhivskega gradiva v Mestnem arhivu Ljubljana, predhodniku Zgodovinskega Arhiva Ljubljana.[5]

S poizvedovanjem in pogovori z njegovimi sorodniki, ki živijo na Aškerčevi domačiji in ohranjajo njegovo dediščino, smo predstavili tudi tisto stran njegovega življenja, ki razkriva širino njegovega talenta in nekako tudi pojasnjuje njegov pristop in odnos do arhivistike. Prav tako je bilo zanimivo dokazovanje oziroma

[5] Začetki Zgodovinskega arhiva Ljubljana segajo v leto 1898, ko je pesnik in teolog Anton Aškerc na ljubljanskem magistratu nastopil službo mestnega arhivarja. Največ zaslug za njegovo zaposlitev je imel tedanji ljubljanski župan Ivan Hribar, ki se je zavedal pomembnosti urejenega arhiva in tudi pomena arhivskega gradiva za narodovo identiteto. Aškerc je začel delati kot mestni arhivar 15. julija in zato Zgodovinski arhiv Ljubljana ta dan praznuje kot svoj rojstni dan. V vhodni avli arhiva lahko na spominski plošči preberemo pesnikove misli o pomenu mestnega arhiva: »*vsa lokalna zgodovina ..., se pomiče mimo naših očij, če pregledujemo naš mestni arhiv*«. (ZAL 2018).

zanikanje hipoteze o povezavi vsebine dokumentarnega in arhivskega gradiva, s katerim se je srečeval pri urejanju, z vsebino in nastankom njegovih pesmi.

Glavnina magistrskega dela je bila osredotočena na njegovo delovanje v arhivu takratnega magistrata, na njegovo korespondenco, na njegov »Načrt dela v arhivu«, na pregled in obdelavo popisa arhivskega fonda ter kartotečnih indeksov, ki se nahajajo v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, torej ustanovi, ki nadaljuje in nadgrajuje Aškerčevo delo.

Poudarili smo, da je bilo o Antonu Aškercu kot o pesniku veliko povedanega in napisanega, veliko manj pričevanj in gradiva pa obstaja o Aškercu arhivarju, čeprav je na tem področju pustil močan pečat vse do današnjih dni. Z iskanjem po ključni besedi »Anton Aškerc« v slovenskem medmrežnem knjižničnem katalogu »cobiss.si« odkrijemo ogromno knjig, zbirk pesmi, izbranih in zbranih del, znanstvenih prispevkov, objav, monografij, potopisov, bibliografij in ostalih člankov. Ko preverimo iskanje s kombinacijo ključnih besed »Anton Aškerc arhivar«, odkrijemo le 11 zadetkov, ki se nanašajo na Aškerčevo delo in prispevek k razvoju moderne arhivistike.

Večina literature o Aškercu je napisala literarna zgodovinarka Marja Boršnikova[6], vendar se prav tako nanaša predvsem na njegovo literarno delo. V biografiji pa se vendarle dotakne tudi njegovega arhivističnega udejstvovanja in opiše njegovo delovanje v Mestnem arhivu Ljubljana.

Ostala literatura je razpršena v obliki raznih strokovnih člankov in prispevkov; večina je zbrana v Aškerčevem zborniku, ki je bil izdan ob stoletnici njegovega rojstva. V njem so poleg že navedene Marje Boršnikove, ki je v zborniku poleg prispevka objavila tudi Aškerčevo bibliografijo, svoje članke prispevali: Anton Slodnjak, Janko Orožen, Anton Aškerc (nečak), Josip Wester, Janko Glazer, Janko Traven in Manica Koman. Poleg prispevkov, objavljenih v omenjenem zborniku, obstajajo tudi članki in prispevki, objavljeni v drugih strokovnih časopisih in revijah; pisali so jih: Sergij Vilfan, Josip Wester, Vladislav Fabjančič, Helena Seražin, Andrej Mrak, Tatjana Šenk, Ivan Sivec, Fran Govekar, France Dobrovoljc. Prav

[6] Marja Boršnik (1906–1982), zgodovinarka slovenske literature (»prva dama slovenske literarne zgodovine«), je izšla iz Prijateljeve šole, kar pomeni dokumentacijsko zanesljivost, oplemeniteno z esejistično širokimi pogledi na besedno umetnost in njene avtorje. Obenem je svoje delo zaznamovala z modernim feminizmom in svobodnjaštvom na eni ter pedagoško pragmatičnostjo na drugi strani, zato se njena bibliografija razteza od monografskih prikazov slovenskih pesnic in pisateljic do šolskih priročnikov, njeno jedro pa ob tem predstavljajo temeljne razprave o Antonu Aškercu (*Anton Aškerc, življenje in delo,* 1939),…. (Kmecl 2018).

tako smo na spletu naleteli na kar nekaj zaključnih (maturitetnih, diplomskih, magistrskih) del študentov, ki se znova navezujejo na njegovo predvsem pesniško in bibliotekarsko udejstvovanje. Vseeno pa smo poskušali tudi s pomočjo te literature potegniti kakšno vzporednico z njegovim arhivističnim udejstvovanjem.

Namen našega magistrskega dela je bila raziskava življenja in dela Antona Aškerca tudi kot arhivarja v Mestnem arhivu Ljubljana; pri tem smo se želeli navezati tudi na vse teoretično, med študijem pridobljeno znanje.

Če nekako izluščimo poglavitne cilje, ki smo si jih zastavili v našem delu, lahko kot primarnega izpostavimo potrditev hipoteze, da je bil Anton Aškerc utemeljitelj načela izvora in celovitosti oziroma provenience in fonda v slovenski arhivistiki. Naša naloga je torej bila, da z raziskovalnim delom v arhivskih in knjižničnih ustanovah poiščemo dodatno gradivo, ki bi osvetlilo Aškerčev prispevek k slovenski arhivistiki. Naslednji cilj našega dela je bila predstavitev dokumentov iz zasebnih zbirk njegovih sorodnikov, predvsem tistih, ki še niso bili predstavljeni širši slovenski javnosti.

Naslednji zastavljeni cilj je bil, da pogled na Aškerčevo arhivsko delovanje, kot ga je v biografiji opisala Marja Boršnik Škerlakova, predstavimo v drugi luči oziroma negiramo njen zapis, kjer pravi: »Prestop v arhiv je druga tragična ovira njegove svobodne rasti, še bolj tragična od prve. Pesnik je postal notranje vezan, njegova pot se je nadaljevala v eni sami smeri brez vsakršne razgibanosti. Ne samo podzavestna idejna zavisnost, tudi suhoparno arhivarsko delo samo je bilo temu vzrok.« (Boršnik 1939, 411). V magistrskem delu smo poizkušali in upam, da tudi uspeli, to trditev ovreči. Sam Aškerc v pismu županu Hribarju leta 1908 zapiše: »… danes deset let odkar bivam v mestni službi v Ljubljani. Ko ne bi bilo tebe, bi jaz hiral duševno kje v štajerskih hribih in vzdihoval pod jarmom rimskega despotizma. Tvoja zasluga je, da sem svoboden že deset let, Tvoja zasluga je, da smem pisati po svoji glavi ter se kretati svobodno po svetu kot *popolen človek. Ne spavam na magistratu kakor se mojim in Tvojim sovražnikom po glavi blodi. Arhiv je sedaj dostopen raziskovalcem. Izpolnjujem svojo dolžnost....«* (Šenk 2006, 230).

Zadnji bolj izpostavljen cilj je bilo vrednotenje ali bolje rečeno presoja hipoteze, da je delo Antona Aškerca z arhivskim gradivom imelo vpliv tudi na njegovo poezijo in da je črpal ideje za svojo poezijo tudi iz dokumentarnega in arhivskega gradiva, ki ga je urejal. Pri presoji te hipoteze smo naleteli na verjetno največjo oviro, ko smo se soočili z osebnimi pogledi različnih avtorjev iz različnih strok -

torej tudi z povsem diametralnimi trditvami. Naša razlaga oziroma zanikanje te hipoteze se naslanja predvsem na strokovni pogled in upoštevanje arhivske etike.

Najpomembnejše aktivnosti, ki smo se jih lotili pri izdelavi magistrskega dela, so bile poleg nabora in izbora literature obravnavanega področja, predvsem raziskave, opravljene v različnih arhivih. Največjo težo in pozornost smo namenili arhivskemu gradivu v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, kjer je Aškerc pustil svoj neizbrisen pečat. V arhivu namreč hranijo tudi devet arhivskih škatel Aškerčevega kartotečnega indeksa, katerih vsebina je predstavljena v magistrskem delu. Vzporedno smo poiskali tudi dodatno dokumentarno in arhivsko gradivo v ostalih arhivih: Arhiv RS, Pokrajinski arhiv Maribor, Nadškofijski arhiv v Mariboru ter knjižnicah: Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani in Slovanska knjižnica v Mestni knjižnici Ljubljana. Tretji sklop aktivnosti je potekal v smeri raziskav in pogovorov s sorodniki, ki živijo ob pesnikovi domačiji in skrbijo za njegovo zapuščino.

V našem delu smo torej zbrali podatke o Antonu Aškercu v obstoječi literaturi in znane podatke iz arhivov. Pregled in analiza teh sta nam bila v pomoč pri iskanju še neznanih podatkov, ki so se skrivali v arhivih. Poleg te analize smo pri našem delu uporabili tudi rezultate ankete, s katero smo preverili splošno poznavanje Aškerčevega dela, predvsem poznavanje Aškerčevega strokovnega arhivskega dela, med ljudmi in predvsem med uslužbenci, ki delajo z dokumentarnim in arhivskim gradivom .

Predpostavili smo, da je bil Anton Aškerc res prvi uveljavil načeli izvora in prvotne ureditve ter s tem postavil temelje sodobni slovenski arhivistiki. Tako lahko posledično upravičeno ugotovimo, da je naslov našega dela torej naša trditev: Anton Aškerc prvi ljubljanski mestni arhivar/arhivist, pravilna.

Druga predvidena predpostavka v naši nalogi pa je, da je arhivarsko delo Aškerca v bistvu osvobodilo takratnih klerikalnih spon, ali kot pravi sam »rimskega despotizma«. Prav to delo v arhivu mu je odprlo povsem drugačen pogled na takratni svet, ga nekako osvobodilo ter mu omogočilo, da svobodno zadiha.

Omejitve pri obravnavanju problema vidimo predvsem pri literaturi oziroma količini in njeni aktualnosti. Če je o Aškercu kot pesniku in teologu napisano relativno dovolj literature, pa o njegovem arhivarskem delu zasledimo bolj malo zapisov in podatkov, pa še ti segajo v prvo polovico in sredino prejšnjega stoletja.

Upamo, da bodo vsebina in rezultati te naloge prikazali Aškerca v realni in objektivni luči, tako kot teologa, pesnika, pisatelja in predvsem arhivista. Čeprav na

zunaj robat in nedostopen ali kot pravi Boršnikova: »*Ni dovolj prožen in okreten, da bi se znašel v vsakem položaju in se prilagodil razmeram: neuvideven je in trmast... do ljudi je nezaupen, trd, zaprt, včasih celo krut... v srcu pa je pošten in otroško preprost. Pri opazovanju je pazljiv, v mišljenju često oster, v govoru neokreten, sunkovit, v besedi kratek.*« (Boršnik 1939, 7), je bil Aškerc ravno s takšnimi opredelitvami pravi človek za položaj mestnega arhivarja. Ta trma, nezaupanje, pazljivost pri opazovanju, ostrost uma … so vrline, ki bi si jih želeli ali bolje rečeno - jih pogrešamo, pri današnjih arhivarjih/arhivistih.

Menimo, da bodo rezultati te naloge vsaj v nekem segmentu pokazali, kaj lahko posameznik z voljo in vizijo pripomore k stroki.

Z vidika naše naloge vidimo doprinos k stroki predvsem v tistem delu, kjer bomo poskušali prikazati tudi tisto osebno plat Aškerca arhivista, ki je bila doslej bolj poznana njegovim (našim) sorodnikom, kot pa ožji strokovni in širši javnosti.

2 ANTON AŠKERC – ŽIVLJENJE IN DELO

Več kot polovico svojega življenje je Anton Aškerc preživel v kmečkem okolju, kar ga je zaznamovalo ter mu dalo usmeritev in pečat na vseh področjih njegovega udejstvovanja. Prav občudovanja vreden je ves ta njegov napor pri izobraževanju - za tiste čase pomembnega poklica duhovnika ter vzporednega delovanja na področju poezije in narodnega buditeljstva. Njegov pogum, da je s pomočjo lastnega napora prehodil pot od tradicionalne kmečke miselnosti do za takratne čase prevratniškega, socialdemokratskega pogleda na svet. Prav idealistična je bila videti njegova borba z novo nastajajočo kapitalistično gospodarsko elito, ki je s pomočjo klerikalizma začela prevzemati vse niti takratnega časa - tako v duhovnem kot tudi gmotnem smislu - v svoje roke.

S svojo drznostjo preprostega podeželskega kaplana je prvikrat nakazal, tako s svojim teološkim poslanstvom kot tudi svojo poezijo, pogumen zasuk od naše tradicionalne hlapčevske drže. V osemdesetih letih devetnajstega stoletja je bil torej Aškerc udaren glasnik takratne dobe, kar pa seveda ni bilo po godu klerikalni eliti tistega časa. Aškerčev realizem, ki ga je predstavljal v svojih pesmih, razmišljanjih, pismih sodobnikom in ne nazadnje tudi arhivistiki, prikazuje njegovo vizionarstvo, ki še dandanes izpričuje njegovo aktualnost. Njegova načelnost in doslednost sta bili skoraj na vseh področjih brezkompromisni. Zavedal

se je dejstva, da kadar gre za interese celotnega slovenskega naroda, ne sme biti pogled uperjen v politikantstvo ali vero, temveč v interese naroda kot celote. Tudi dejstvo, da si bomo samo združeni lahko priborili narodno in kulturno neodvisnost, mu je bilo vodilo, od katerega ni odstopal. Tu se je zaradi zavedanja o naši majhnosti naslonil na idejo slovanstva. Ker je tej ideji ostal zvest vse življenje, je bilo njegovo trpljenje zaradi slovenske in slovanske nesloge razumljivo.

Od rane mladosti je Aškerc kazal dva obraza: soljudem, predvsem ženskam tistega samotarskega, težko dostopnega, ki se vztrajno trudi najti namen in smoter življenja ter drugega, uporniškega - obraz borca, ki bi rad spremenil svet. Njegovo zavzemanje za šibkejše in borba proti krivicam je bilo strnjeno v načelu, po katerem je živel celo življenje: »*In kdor udari tebe enkrat po licu levem, njega ti po licu desnem mahni dvakrat in še pripravljen stoj s pestmi*!« (Aškerc 1906, 142). Vsa ta dvojnost se je odražala pri njegovem duhovniškem poslanstvu, njegovi poeziji in ne nazadnje tudi v njegovem zadnjem poklicu, poklicu arhivista.

Prav ta njegova druga plat in njegovo vizionarstvo, socialna pravičnost in narodno napredna usmerjenost, ki pa je najverjetneje tudi posledica njegovega kaplanskega službovanja po raznih štajerskih krajih in trgih, je verjetno tudi pripomogla k njegovi zadnji poklicni postaji. Naklonjenost takratnega ljubljanskega župana in prej opisano prepričanje ter njegov pogled na svet, je bila kombinacija, ki je ustvarila prvega pravega, lahko rečemo tudi kar slovenskega arhivista (Boršnik 1957, 7–12).

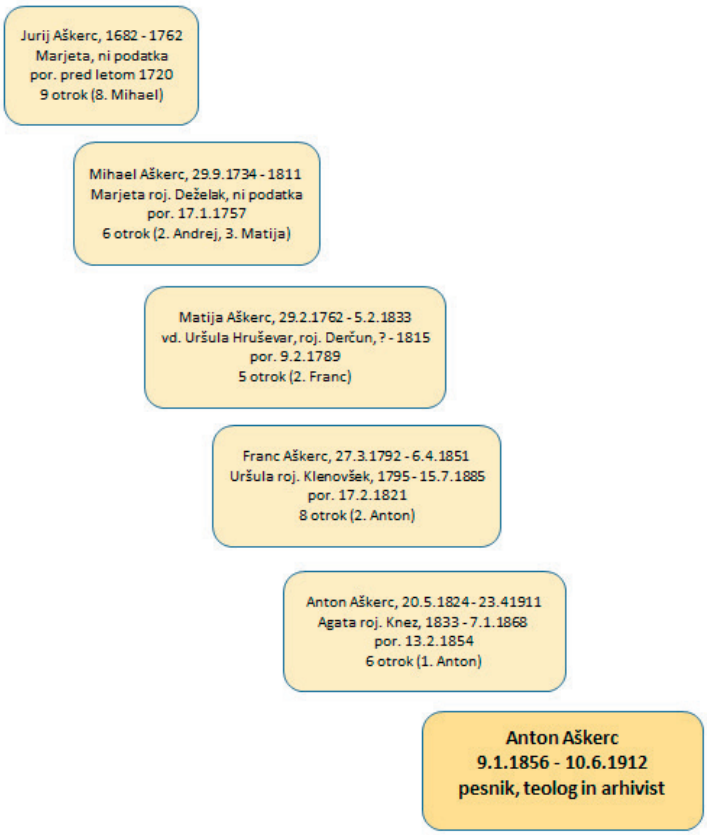
2.1 AŠKERČEV ROD

Prva znana letnica, ki jo povezujemo s priimkom Aškerc, seže v leto 1682, ko se je rodil Antonov prednik Jurij Aškerc. Živel je v Tevčah, ki so spadale v laško pražupnijo, vendar ni natančnih podatkov, ali je bil res tam rojen, tudi ne, ali se je tam oženil. V tamkajšnji rojstni in poročni knjigi ni zaslediti zapisov o tem. V mrliški knjigi za leto 1762 je moč zaslediti pripis, da je umrl star 80 let. Glede na predpise tistega časa, ki so omejevali prehode iz gospoščine v gospoščino, je najverjetneje njegov rojstni kraj nekje v jurkloštrskem gospostvu. A dejstvo je, da je v tistem času že kmetoval na kasnejši Aškerčevi domačiji, po domače Pri Hrušovarju. Poročil naj bi se pred letom 1719 z Marjeto, saj se tega leta rodi njun prvi otrok Katarina, kar zasledimo tudi v laški rojstni knjigi, kjer je tudi zapisano, da naj bi imela skupaj devet otrok, od katerih naj bi dva umrla. Med njimi je bil tudi leta 1734 rojen sin Mihael, ki se je leta 1757 poročil z Marjeto Deželak, s katero

sta imela šest otrok. Tretji po vrsti je bil leta 1762 rojeni Matija Aškerc; po poroki 2. februarja 1789 z ovdovelo Hruševarko Uršulo, s katero sta imela petero otrok, ponovno pripeljal Aškerčev rod nazaj v majhen zaselek sredi severnega pobočja Stražnika, nazaj na Senožeti.

Po njeni smrti je posestvo prevzel drugorojenec Franc ter se leta 1821 poročil z hčerko Valentina Klenovška, ki je nosila enako ime kot njegova mama, Uršula. Franc in Uršula Aškerc, stara starša Antona Aškerca sta imela v tridesetletnem zakonu osem otrok. Maja leta 1824 se jima je, drugi po vrsti rodil sin Anton. V svojem 59. letu je 6. aprila 1851 oče Franc umrl, pred tem pa je leta 1850 za 800 goldinarjev izročil kmetijo svojemu najstarejšemu sinu Antonu, očetu teologa, pesnika Antona Aškerca. Februarja leta 1854 se je oče Anton poročil z Agato Knez z Globokega, edinko gospodarja Jurija Kneza ter se tja tudi preselil; kmetijo na Senožetih pa oddal v najem.

Slika 1: Rodoslovno deblo družine Antona Aškerca

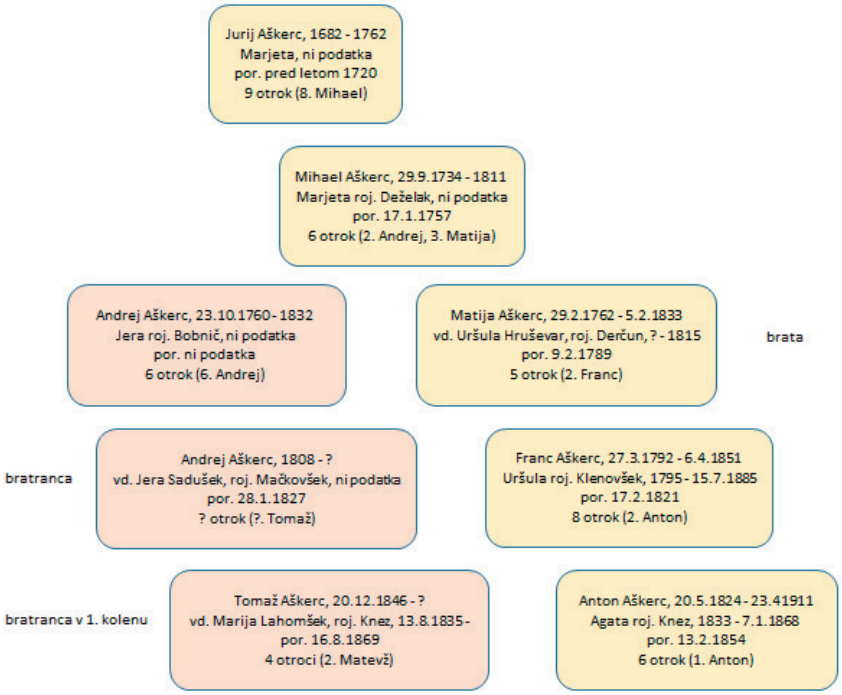
Vir: Avtor.

Tam se je 9. januarja 1856 Antonu in Agati Aškerc rodil prvorojenec, ki ga v skladu z takratnim ljudskim izročilom poimenujeta za Antona, Hrušovarjevega Tončka. Sledilo mu je še pet bratov in sestra, od katerih so ostali živi trije. Še ne dva meseca po rojstvu zadnjega otroka, hčere Elizabete, ki so jo vsi ljubkovalno klicali za Lizo, pesnikova mati Agata umre (Orožen 1957, 20–37). Velika tragedija za vso družino, posebno za moža in sina Antona. In kot zapiše Ivan Sivec: »*Mnogi dozorijo pozno, mnogi nikoli, marsikdo pa veliko prezgodaj, že v najnežnejših otroških letih. Tako je bilo tudi z Hrušovarjevim Tončkom, prvorojencem matere Agate Knez in očeta Antona Aškerca. Niti dvanajst let mu še ni bilo, ko je že spoznal vso grozo življenja. Tik pred dvanajstim rojstnim dnem, mu je umrla mati.*« (Sivec 2006, 9).

2.1.1 Povezava z avtorjem

Dve leti pred rojstvom pesnikovega pradeda Matije Aškerca, leta 1760, se je Mihaelu in Marjeti rodil sin Andrej, ki se je poročil z Jero Bobnič, s katero sta imela šest otrok. Kot zadnjega, leta 1808 rojenega Andreja, ki se je 28. januarja leta 1827 poročil z vdovo Jero Sadušek, rojeno Mačkovšek. S poroko je Andrej priženil tudi kmetijo Spodnjega Saduška; s te se je kasneje Aškerčev rod preselil h Korenu v Spodnjo Rečico, kasneje pa v Trbovlje (Orožen 1957, 26). Podatkov o tem, koliko otrok sta Andrej in Jera imela, nismo zasledili, a edini za katerega zanesljivo vemo, je bil leta 1846 rojen sin Tomaž. Šestnajstega avgusta leta 1869 se je Tomaž Aškerc poročil z Marijo, rojeno Knez, vdovo Lamovšek. Tomaž in Marija sta imela štiri otroke, drugega po vrsti, leta 1877 rojenega sina Matevža, pesnikovega bratranca v drugem kolenu ter avtorjevega pradeda.

Slika 2: Povezava rodoslovnih debel družine Antona Aškerca z avtorjevo

Vir: Avtor.

Matevž (Mathevs) Aškerc, zakonski kmečki sin iz Spodnje Rečice št. 27 iz Laške nadžupnije, se je 3. februarja leta 1902 poročil z Jero (Gertrud) Flis, zakonsko hči rudarja iz „*Hudejame*“ št. 55 (župnija Sv. Jedrt). Obred je v cerkvi Sv. Jedrt nad Laškim opravil ali kot piše v poročnem listu - *duhoven, ki je poročal* župnik Robert Vaclavik. Ženinova priča je bil Valentin Jančič, posestnik iz Spodnje Rečice, nevestina pa Andrej Starc, *nadležen (stanujoč)* v Rečici št. 132 (priloga A). Po poroki se je Matevž preselil v Hudo jamo na dom ženinih staršev, kjer sta se jima rodila prva dva otroka Franc in Edvard (1902, 1904). Kot rudar je bil Matevž takrat zaposlen pri Trboveljski premogokopni družbi in od 1. maja 1897 do 2. maja 1905 delal v rovu Brezno - Huda jama.

Slika 3: Aškerčevi v Trbovljah okoli leta 1933

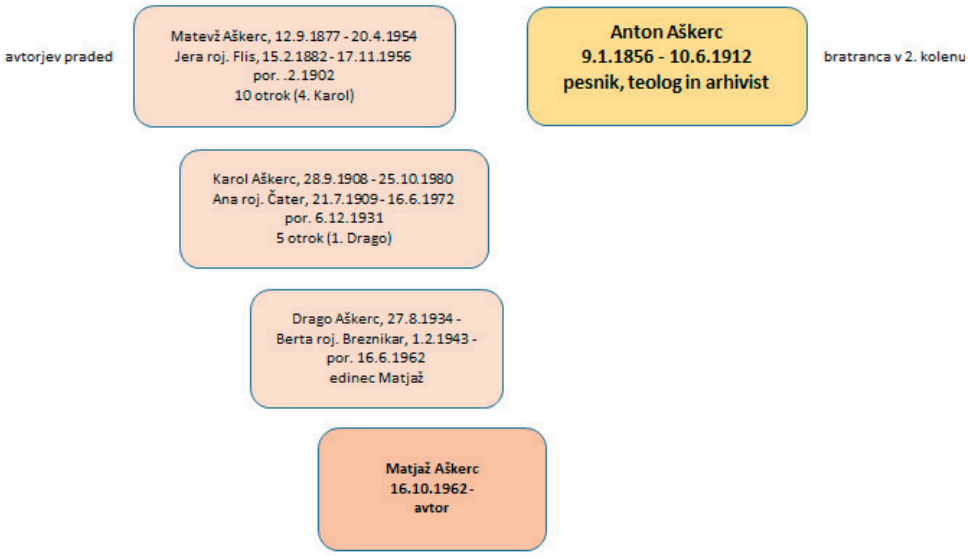

Vir: Arhiv avtorja.

(Na sredini sedita avtorjeva prastarša Jera in Matevž, nad njima avtorjeva stara starša Ana in Karol ter bratje: Franc, Maks, Leopold, Avgust, Jožef in sestra Štefanija.)

V njegovi *Delavski bukvici* je zapisano, da je bil nato zaposlen kot *kopač v zapadnem in polagalec tira pri zunanjem obratu* od 2. maja 1905 do 1. decembra 1932, s tem datumom pa tudi upokojen v Rudniku Trbovlje (priloga B). Po družinskem izročilu ter pričevanju še živih potomcev naj bi se Matevž in Jera nekje med letoma 1907 in 1908 preselila v Trbovlje, kjer se jima je rodilo še preostalih šest otrok, kar je razvidno iz *Zglasilnice za najemnike in podnajemnike in druge sostanovalce* iz leta 1921 (priloga C) ter *Družinskega izkaza* iz leta 1932 (priloga D).

Slika 4: Neposredna družinska povezava Antona Aškerca z avtorjem

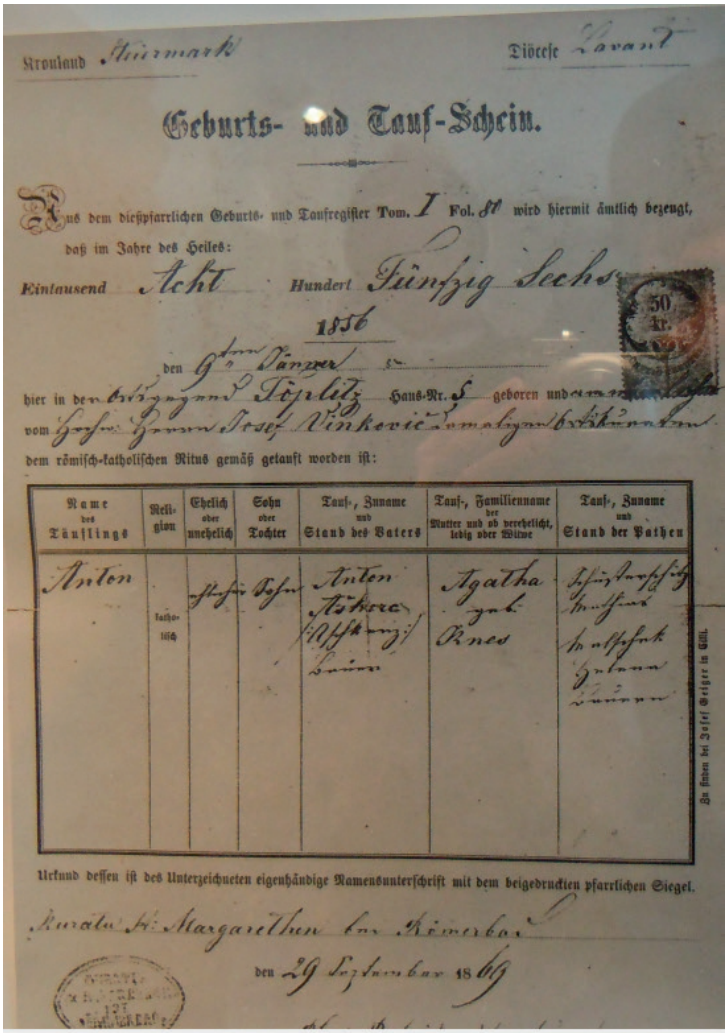
Vir: Avtor.

Na sliki št. 3, narejeni nekje okoli leta 1933, so vsi člani družine Aškerc, med njimi tudi avtorjev ded Karol. Karol se je decembra leta 1931 poročil z Ano, rojeno Čater; njima se je avgusta leta 1934 prvi med petimi otroci rodil sin Drago, avtorjev oče. Tako se je tevška veja Aškerčevega rodu naselila in ustalila v Trbovljah. Iz rodoslovnega prikaza (sliki št. 2 in št. 4) je razvidno, da sta bila avtorjev praded Matevž in pesnik Anton, bratranca v drugem kolenu, njuna očeta Tomaž in Anton pa bratranca oziroma njuna deda Andrej in Franc brata. Prav tako je zanimiv pogled na sliki tevške veje Aškerčevih (slika št. 3), torej avtorjevih prednikov ter Aškerčevih iz Senožet (slika št. 6). Če ju primerjamo in ocenjujemo, lahko verjamemo zapisu Marje Boršnikove, ki v Aškerčevi biografiji pravi, da je: »Aškerčev rod grčav, zakrknjen, odporen. Nežen ni niti najmanj. Izraža se osorno in robato, svoja čustva skriva, kolikor more, pod skorjo zadirčnosti, odljudnosti. Do ljudi je nezaupen, trd, zaprt, včasih celo krut in neusmiljen, v srcu pa je pošten in otroško preprost.« (Boršnik 1939, 7).

2.2 OTROŠKA, MLADOSTNA IN ŠOLSKA LETA

O samem kraju rojstva Antona Aškerca je bilo prelitega kar nekaj črnila, a najverjetneje drži družinsko izročilo, da je bil Anton rojen na Globokem, čeprav so v njegovem rojstnem listu kot kraj rojstva zapisane Senožeti (slika 5).

Slika 5: Rojstni list Antona Aškerca v domačiji na Senožetih

Kronland Steiermark Diöcese Lavant

Geburts- und Tauf-Schein.

Aus dem dießpfarrlichen Geburts- und Taufregister Tom. I Fol. 81 wird hiermit ämtlich bezeugt, daß im Jahre des Heiles:

Eintausend Acht Hundert Fünfzig Sechs

1856

den 9ten Jänner

hier in der Stadt Pöltlitz Haus-Nr. 5 geboren und

vom Herrn Josef Vinkovic

dem römisch-katholischen Ritus gemäß getauft worden ist:

Name des Täuflings	Religion	Ehelich oder unehelich	Sohn oder Tochter	Tauf-, Zuname und Stand des Vaters	Tauf-, Familienname der Mutter und ob verehelicht, ledig oder Witwe	Tauf-, Zuname und Stand der Pathen
Anton	katho-lisch	ehelich	Sohn	Anton Aškerc Ansässig	Agatha geb. Knez	Herr Josef Messner Hausbesitzer Johanna

Urkund dessen ist des Unterzeichneten eigenhändige Namensunterschrift mit dem beigedruckten pfarrlichen Siegel.

Kurata St. Margarethen bei Römerbad

den 29 September 1869

Vir: Domačija na Senožetah, foto: avtor.

Napako naj bi storil priletni župnik Vinkovič, ki naj bi vpisu kraja napačno navedel Senožeti. Pri drugorojenem sinu Janezu, ki je umrl še v letu rojstva 1857, je kot rojstni kraj navedeno Globoko. Pri obeh sinovih je bila babica Marija Knez, Agatina mati, medtem ko je pri naslednjih otrocih bila babica stara teta Terezija Aškerc iz Ogeč (Orožen 1957, 37). Tudi po pripovedovanju pesnikovega pranečaka Avgusta Aškerca, ki skrbi za kmetijo, naj bi bilo res tako, saj naj bi to razlago potrdili tudi predniki, ki so živeli na Hrušovarjevem.

Z enako trditvijo se strinja tudi Josip Wester, ki v svojem prispevku z naslovom V Aškerčevem rodnem kraju, povzame pogovor z deklo Cilo (pesnikova sestrična); ta mu je povedala, da je bil samo Anton rojen v očetovi hiši na Globokem in so se

šele pri njegovih treh letih preselili na Senožeti (Wester 1912, 429–430). Po smrti drugega sina Janeza ter selitvi na Senožeti, se je očetu Antonu in materi Agati rodilo še pet otrok, od katerih so ostali živi trije: sestra Liza, brat Miha in Janez in oče Anton (na sliki št. 6, z leve).

Slika 6: Aškerčevi na Hrušovarjevem okoli l. 1900

Vir: Aškerčev zbornik 1957, str. 43.

Aškerčeva domačija leži na samem, kakšnih dvajset minut hoda od Rimskih Toplic, sredi strmega pobočja v bližini zdravilišča Rimske Toplice. V najboljših časih je Hrušovarjevo posestvo mejilo na zdraviliški park, danes pa na domačiji pesnikov pranečak redi ovce. Ves ta mirni odmaknjeni svet pod Stražnikom in Borovkami ter planjavami Širja nekako sili človeka v samotarstvo in verjetno je bil prav to vzrok Aškerčeve življenjske poti.

Šolanje je Anton Aškerc začel leta 1865 v bližnji Šmarjeti, v ravno takrat odprti slovenski enorazrednici. Tretji razred je zaključil leta 1868, ko mu je januarja, tik

pred njegovim rojstnim dnevom, umrla mati Agata, na katero je bil zelo navezan. Po materini smrti je gospodinjstvo na kmetiji prevzela očetova sestra Mica, ki se je po moževi smrti s svojimi petimi otroki zatekla k Hrušovarjevim. Po končani šoli v domačem kraju je na predlog učitelja Jožeta Kokolja ter s soglasjem očeta, ki je bil član krajevnega šolskega sveta, nadaljeval šolanje v Celju, v četrtem razredu nemške osnovne šole in ga kot srednje dober učenec tudi dokončal. Tako se je po uspešno opravljenem osnovnošolskem izobraževanju, kljub vse težjim razmeram doma, leta 1869 vpisal v celjsko gimnazijo. Tam je kmalu spoznal, da se s svojo robato kmečko naravo razlikuje od meščanskih »srajc« in da bo pot do mature še težka. Tudi doma so se razmere še poslabšale in tako se je moral Anton zadnje tri letnike šole s pomočjo inštrukcij vzdrževati sam. Z domačimi se je, kljub notranji razdvojenosti dobro razumel, saj se je zavedal, da mu pri študiju lahko pomaga samo še njegova teta Agata, ki so jo vsi klicali za Ajtko. Teta Ajtka je bila skoraj deset let mlajša sestra, je pa z delom v kopališču v Rimskih Toplicah postala premožna. Zaradi dveh nezakonskih hčera in mislijo, da jo bo nečakova pridobitev duhovniške izobrazbe oprala sramote, se je odločila za denarno podporo, ki pa je bila za mladega Aškerca odločilna. Kot dijak v osmih letih na gimnaziji Aškerc ni izstopal; najslabše mu je šla matematika, a je z leti napredoval. Do petega letnika je dosegel celo drugo mesto med dijaki. Kasneje je sicer malo nazadoval, a vseeno ostal med boljšimi. Njegova srednješolska leta so bila na videz zelo enolična, suhoparna. Nihče ni slutil, kaj vse se skriva za zaveso brezbrižnosti. Sošolci so v njem videli povprečnega dijaka, ki se je ravno toliko potrudil, da je zadovoljil profesorje ter primerno opravil izpite. Vedeli pa so, da se zanima za stvari, ki s klasično izobrazbo nimajo velike povezave (Borštnik 1939, 9–14).

Šolanje na takratnih gimnazijah se je glede na starost razlikovalo od današnjega. Če pogledamo Aškerca, je vpisal peti razred gimnazije - kar je enakovredno današnjemu prvemu - star skoraj osemnajst let, maturiral pa je pri enaindvajsetih in pol. Glede na to je bilo razumljivo, da je bilo njegovo razmišljanje, tako kot razmišljanje njegovih vrstnikov, zrelejše in naprednejše. Na višjo celjsko gimnazijo je bilo vpisanih le malo slovenskih dijakov, zato je bila njihova povezanost nujna, predvsem zaradi takrat vse bolj izpostavljenega narodnostnega boja. Kljub razlikam v mišljenju, se je za večino dijakov in tudi ostalih svobodno mislečih ljudi takratnega časa, ves narodnosti boj skrčil na preprosto vprašanje:

Govoriš slovensko ali nemško? Kljub dejstvu, da je v tedanjem Celju bilo bolj malo možnosti dostopa do napredne literature, si je Aškerc priskrbel dostop do vsaj nekaj pomembnejših pisanj tistega časa (Darwin, Haeckel,..). Vendar se je njegova naprednost zreducirala le na vero in nacionalizem. Kot enaindvajsetletnik leta 1877 maturira in se na veliko nagovarjanje domačih, predvsem tete Ajtke, odloči nadaljevati s študijem teologije na semenišču v Mariboru. Odločitev je bila pričakovana, a ne lahka, saj so se njegovi dvomi o veri z leti samo večali. Po drugi strani pa je pravilno predvideval, da bo v semenišču našel svoj mir ter dovolj časa za razmislek o vseh življenjskih dvomih, ki so se mu porajali; obenem bo skušal poiskati pot do samega sebe. Hotel je spoznati življenje z vseh strani, kar je veljalo tudi za študij teologije, saj je rad realistično primerjal krščanstvo z ostalimi verstvi, a je svoje misli in zaključke držal zase. To obštudijsko pridobivanje splošne razgledanosti ga je sililo v nenehno razmišljanje o pravilnosti izbire študija in o tem, kako bi se rešil semenišča in kasnejšega duhovniškega poklica. Vendar se je popolnoma zavedal, da bi s tem prizadel domače, predvsem očeta in teto Ajtko, katere denarna podpora je bila takrat njegov edini finančni vir.

In zanimiva podrobnost iz takratnega obdobja: dodatni zaslužek je Aškercu priskrbel škof Stepišnik, ko se je odzval povabilu grofa Giovannija Zabea[7]; tako v naslednjih dveh letih preživi en mesec na njihovem posestvu kot inštruktor njegovih sinov ter hčere Pije. Vanjo se je Aškerc brezupno zaljubil in tudi dokončno dojel, da se bo moral zaradi svojega poklica odpovedati osebni sreči. Zvedel se je, da bo moral zaradi svojega duhovniškega poklica žrtvovati samega sebe ter se odpovedati svoji osebni sreči v korist drugih. Verjetno je prav ta razdvojenost pripomogla k temu, da je vso to svojo bol prelil v poezijo (Borštnik 1939, 15–21).

2.3 ANTON AŠKERC, TEOLOG

V tretjem letniku študija teologije je bil Anton Aškerc posvečen v duhovnika. Po razpoložljivih podatkih naj bi bil prvi novomašnik v šmarješki fari. Na

[7] Grof Alfons Zabeo se je rodil 1. junija 1864 na Dunaju. Družinske korenine družine Zabeo so segale vse do leta 1600. Alfons Zabeo je bil tretji otrok zapovrstjo v zakonski zvezi grofa Giovannija Prosdocima Zabea in njegove žene Karoline Zabeo, rojene Rädler. Pred njim sta se rodili še dve sestri, Pia leta 1860 in Maria Immaculata leta 1861, ta je leto kasneje umrla. Alfosno je imel še dva brata, Camilla in Giovannija, rojena leta 1865 in 1869. Alfonsov oče Giovanni Zabeo je kupil gospoščino Fala leta 1875. Gospoščina je bila po obsegu v celotni Dravski dolini največja in zaokrožena posest. Skozi zgodovino se je njena velikost le malo spreminjala. Falska gospoščina je bila ves čas svojega obstoja zelo pomembna za razvoj gospodarstva v Dravski dolini, saj je vplivala na razvoj fužinarstva, steklarstva, kovinske in lesnopredelovalne industrije. Grof Giovanni in za njim Alfons sta s svojimi gozdarskimi delavci vodila smotrno gozdno gospodarstvo. Grof Alfonso Zabeo je kot zadnji grof upravljal falsko gospoščino. Več o njegovem življenju izvemo iz njegovih dnevnikov, ki jih je začel pisati leta 1893 in jih hrani PAM (Kerec, Stavbar 2015, 355).

novo mašo so bili povabljeni vsi farani, najprej v cerkev Sv. Marjete in kasneje, po končani novi maši, na slavje pod Slančev kozolec (Sivec 2006, 32). Po vrnitvi v mariborsko bogoslovje se je začel z veliko vnemo pripravljati na svoje duhovno poslanstvo. Takrat je bil mariborsko škofijo vodil škof Jakob Maksimiljan Stepišnik[8], ki si je kljub svojemu nemškemu mišljenju prizadeval za nepristranskost in se ograjeval od narodnostnih bojev. Čeprav je bila škofu Stepišniku znana Aškerčeva ognjevitost, ga je podpiral vse do svoje smrti. Prav tako ni oviral ostalih slovenskih duhovnikov pri njihovem kulturnem in političnem udejstvovanju.[9]

Svojo prvo kaplansko službo je Aškerc slabo leto dni po novi maši nastopil 25. julija 1881 v precej odmaknjeni fari v Podsredi, v katero je sodila tudi podružnica Pečica. Službovanje je sprejel z dvomi in negotovostjo ter s strahom, da ga tam ne čaka nič dobrega. Edino svetlo točko je videl v gradu Podsreda, ki so ga povezovali s pomembnimi zgodovinskimi dogodki, predvsem kmečkimi upori (Sivec 2006, 44). Že sam nastop prve službe je bil povezan s smešnim dogodkom okoli gospodinjskih opravil. Teta Ajtka mu je namreč ponujala njegovo mlado in prikupno sestrično Lojzko, a ji Aškerc v pismu odgovori, da „štumadl“[10] že ima, saj jo je potreboval že prvega dne; in sicer tisto, ki je že skrbela za prejšnjega kaplana. Šteje osemdeset let, stanuje v trgu, po opravilih pa prihaja, ko ga ni doma. Ta prigoda oriše Aškerca kot strogega s samim seboj, neoporečnega, asketskega, skoraj čudaškega mladega kaplana, kar verjetno ni bilo daleč od resnice. Dogodek z Ano Pečovnik, njegovo prvo pesniško muzo, še podkrepi ta razmišljanja.

---

8 Teologijo je študiral v celovškem bogoslovju in v dunajskem Avguštineju. Duhovniško posvečenje je prejel 2. avgusta 1838. Med letoma 1839 in 1840 je bil kaplan v Novi Cerkvi, škofov tajnik v Šentandražu (1840-1847), konzistorialni svetnik in stolni kanonik v Šentandražu in po letu 1859 v Mariboru, profesor zgodovine cerkve in cerkvenega prava (1859-1862) na Visoki bogoslovni šoli v Mariboru. Od leta 1862 je bil stolni dekan v Mariboru. 21. decembra1862 ga je salzburški nadškof Tarnocky imenoval za škofa Lavantinske škofije. V škofijo je poklical šolske sestre, usmiljenke, magdalenke, frančiškane in trapiste ter poskrbel za gradnjo dijaškega semenišča v Mariboru. Sodeloval je na prvem vatikanskem koncilu (1869-1870) in leta 1883 sklical škofijsko sinodo. Do narodnostnega vprašanja je bil nevtralen. Pisal je dela s področju cerkvene zgodovine in apologetike. Umrl je leta 1889 v Mariboru (Wikipedia 2019).

9 Stepinškovo imenovanje za škofa po salzburškem nadškofu J. Tarnoczyju je gotovo izposlovala avstrijska vlada z željo, da bi bil Slomškov naslednik nemškega mišljenja; to je Stepinšek bil, a si prizadeval za nepristranost in ostajal izven narodnostnih bojev, ker je bila večina njegovih vernikov slovenska, duhovščina pa z malo izjemami slovensko usmerjena. Odredil je slovesno proslavo tisočletnice (1863) sv. Cirila in Metoda; poklical v Maribor šolske sestre, ki so tu osnovale prvo slovensko osnovno šolo in žensko učiteljišče; podelil je t. i. slovensko župnijo v Mariboru frančiškanom; pozidal 1877 v Mariboru dijaško semenišče, kjer se je ob zmogljivih stroških šolal na gimnaziji velik del slovenske inteligence; kljub ostremu nasprotovanju mestne oblasti 1878 je dovolil štajerskim narodnjakom postaviti v stolnici Slomškov spomenik s slovenskim napisom (do 1918 poleg Cirilove tiskarne in Tomšičevega nagrobnika skoraj edini slov. javni napis v Mariboru); zagovarjal svoje narodno zavedne duhovnike pri oblasteh (npr. A. Aškerca, ki mu je še kot bogoslovcu preskrbel poletno inštrukcijo pri graščaku grofu Giovanniju Zabeu na Fali) (Richter 2013).

10 …..sobarica, rekli so ji »štumadl«. Glede plače in drugega ni imela nič zgovorjenega, vendar je dobivala nekaj malega v denarju, sicer pa v hrani in stanovanje (Videčnik 1986, 39).

Po drugi strani pa se tudi prvič zave okov svojega poklica in rešitev začne iskati v svojem drugem poslanstvu, poslanstvu pesnika (Borštnik 1939, 24–25). V tem obdobju so gospodarske težave Hrušovarjeve privedle (natančneje 14. in 18. aprila 1883) do dražbe obeh kmetij, tako tiste na Senožetih kot tudi tiste Pri Knezovih. Posesti je na koncu izdražila pesnikova teta Ajtka, kar se je kasneje izkazalo kot prelomni trenutek za nekaj nadaljnjih Aškerčevih rodov na Hrušovarjevem. Tudi medsebojni odnos s teto Ajtko se je, kljub spoštovanju in hvaležnosti, skrhal (Orožen 1957, 38–39). Kmalu nato se je oktobra 1883 preselil na svojo novo, boljše delovno mesto - prvič in zadnjič na njegovi kaplanski karieri.

Od 18. oktobra leta 1883 do 12. avgusta 1889 je Anton Aškerc služboval v prijaznem, narodno naprednem trgu Šmarju pri Jelšah, kjer je pustil globok pečat vse do današnjih dni. Že na začetku je navezal stike s šmarskimi somišljeniki in naprednimi Slovenci tistega časa: veleposestnikom Skazo, njegovim zetom, učiteljem in kasnejšim županom Ferlincem ter nadučiteljem Jurkovičem; družila jih je skupna ideja nacionalnega prepričanja in borbe za slovensko kulturno in politično osvoboditev. Vso šmarsko obdobje je bila to - poleg dušnega pastirstva - nekakšna rdeča nit njegovega udejstvovanja v tem kraju. Iz tistega časa je zanimiva pripoved o njegovem nasprotovanju prošnji za krst v nemškem jeziku, pa čeprav so bili starši, stari starši in botra Nemci. Tega je kasneje opravil kaplan Polc. Posledično se je moral Aškerc prvič zagovarjati pred škofom Stepinškom, ki pa ga zaradi njegove naklonjenosti slovenski duhovščini, ni premestil ali ga kakorkoli kaznoval. Prav ta narodnostna aktivnost ter pesniško udejstvovanje je privedlo do spora s kasnejšim škofom Antonom Mahničem[11], znanem po svojem delovanju v slogu „bolj papeški od papeža“, ki je tudi botroval njegovi premestitvi na novo službovanje k Svetem Lovrencu pri Juršincih blizu Ptuja (Borštnik 1939, 44–46). Ta premestitev naj bi mu bila v velik opomin in opozorilo, da mora prekiniti oziroma omejiti svoje narodnostno in pesniško udejstvovanje.

V Svetem Lovrencu pri Juršincih je služboval od 13. avgusta 1889 do 31. marca 1891. Ta selitev v ta majhen in miren kraj je Aškerca nekako strezni-

[11] Mahnič Anton, pisatelj, katoliški kulturni filozof, škof, rojen 14. julija 1850 v Kobdilju (župnija Štanjel) na goriškem Krasu, umrl 14. dec. 1920 v Zagrebu. Gimnazijo in bogoslovje je dovršil v Gorici (1863–75), ord. 1874. Od oktobra 1875 do septembra 1891 je bil prefekt, potem do 1895 ravnatelj v deškem semenišču v Gorici; 11. maja 1881 na Dunaju promoviran za dr. theologije; 1896 je bil imenovan za škofa na Krku, 27. marca 1897 na Krku vstoličen; 4. aprila 1919 deportiran v Italijo, 10. marca 1920 se vrnil težko bolan na Krk, se šel zdravit na Hrvatsko, kjer je umrl (Ušeničnik 2013).

la, po drugi strani pa je zopet vnela njegovo uporništvo, ki pa ga je usmeril v poezijo. Zaščito je našel pri tamkajšnjem župniku Jakobu Mešku[12], ki je kot duhovnik starega kova znal najti ravnotežje med dogmo in vihravostjo svojega mladega kolega (Borštnik 1939, 80). V tem času tudi izbruhne spor s škofom Mahničem, zato je bila nova premestitev neizbežna. Zavedal se je, da je k temu največ pripomogel sam, kar je najbolj razvidno iz izpovedi kolegu Mežku; prizna, da pri litanijah svetnika Pavla imenuje samo Pavel, pa ga je verjetno zato kaka tercijalka naznanila. Pa ne samo litanije, tudi govorjenje proti čudežem mu verjetno ni šlo v prid. Tako župniku Mešku na malce hudomušen način, prizna: »*Tudi to je res. Zadnjič so prišle k meni ženske iz Juršincev in mi pripovedovale, kako je Marija iz sosednje vasi na nekem kraju ob robu gozda videla Mater božjo. Takoj so začele tja drveti množice vernikov od blizu in daleč. Od takih govoric imajo koristi samo gostilničarji in branjevci. Vernike sem s prižnice opozoril, da je to samo pobožna legenda in da, Marija, Mati božja, pač ni veverica, ki bi skakala z veje na vejo in se prikazovala za vsakim grmom.*« (Sivec 2006, 80). Tako se je ob koncu marca v strupenem mrazu podal na novo službovanje v Vitanje.

Ob slovesu je faranom verjetno daroval najkrajšo mašo v svoji teološki karieri pa tudi nasploh v bogoslužju: »*Danes je mraz, hudo mraz. Ne bi rad videl, da bi zmrznili še vi. Mnogi so že. Zato vas blagoslavljam v imenu Očeta in Sina in Svetega duha.*« Tu je končal in zavil v župnišče. Maša ni bila daljša od dveh minut (Sivec 2006, 81).

1. aprila 1891 je bil premeščen v nemškutarsko okolje Vitanj, pod pohorske hribe, odrezane od kulturnega sveta, z oddaljenimi in razpršenimi podružnicami. To je pomenilo velik šok za tudi telesno šibkega Aškerca. Še bolj se

[12] Meško Jakob, narodni buditelj, rojen 9. julija 1824 v Savcih h. št. 1 pri Sv. Tomažu nad Veliko nedeljo, umrl 13. julija 1900 pri Svetem Lovrencu v Slovenskih goricah. Oče, velikonedeljski graščinski župan (Amtmann), ga je poslal v varaždinsko gimnazijo, modroslovje in bogoslovje je doštudiral v Gradcu, ord. 25. julija 1847. V Gradcu je obiskoval tudi pedagoški tečaj in zavod za vzgojo gluhonemih. Kaplanoval je od 6. septembra 1848 v Arvežu, od 3. aprila 1851 sedem tednov v Wiesu, nato zopet v Arvežu, od 1. sept. 1853 pri Sv. Juriju ob Ščavnici, od 12. aprila 1856 v Središču, od 3. decembra 1856 v Ptuju, kjer je opravljal tudi delo ravnatelja glavne šole in bil med ustanovitelji čitalnice (1861). Od 6. septembra 1864 je bil župnik, dekan in šolski nadzornik v Marenbergu, od 12. aprila 1867 do smrti pa župnik pri Sv. Lovrencu v Slovenskih goricah, leta 1893 je bil imenovan za lavantinskega častnega kanonika. Pri Sv. Lovrencu je dal popraviti in preslikati cerkev, sezidati zakristijo, postaviti novo pripovednico in nove stole. Kot dušni pastir je bil blag in usmiljen; ljudstvo je videlo v njem pravičnega duhovnega očeta. Njegovo zlato mašo 8. avgusta 1897 so praznovali kot narodni tabor, na katerem se je zbralo ljudstvo Slovenskih goric in Ptujskega polja. Meško je bil tudi tri leta Aškerčev župnik in je z zanimanjem sledil pesnikovemu razvoju, kar pričajo Aškerčeva pisma in izvod Balad in romanc, ki mu ga je pesnik poslal v spomin (Slodnjak 2013).

je zaprl vase in vso jezo preusmeril v poezijo. Pa je tudi tu naletel na visoke ovire, ki so ga potisnile v še hujše spore z nadrejenimi. Življenje tam mu postaja čedalje bolj neznosno. Poimenuje se celo Anton „Puščavnik“[13] in ko začne v hudi zimi opravljati bogoslužje tudi po oddaljenih podružnicah, zboli in februarja 1892 zaprosi za bolezenski dopust. Med odobreno odsotnostjo, od 17. marca do 17. maja istega leta, vloži 9. aprila na mariborski knezoškofijski ordinat prošnjo za premestitev; obrazloži, da se je sicer pozdravil, a je službovanje v Vitanju zanj pretežavno. Prošnji je bilo ugodeno, zataknilo pa se je pri iskanju kraja. Sprva naj bi to bila Slovenska Bistrica, po preklicu Zavrč ter končno njegova rojstna fara, Sveta Marjeta pri Rimskih Toplicah (Borštnik 1939, 104–114).

Natanko po letu in mesecu dni, 1. maja 1892 kaplan Aškerc tam nastopil službo provizorija.[14] Stara ljudska modrost pove, da v domačih krajih še Kristus ne more delati čudežev in prav ta rek se je v Aškerčevem primeru potrdil. V začetku je Aškercu kar prijalo, da ga je škof poslal v domače kraje, a kmalu mu je bilo jasno, da bo doma še na hujši preizkušnji. Če človek pride v tuj kraj, je za tamkajšnje ljudi neznanec, če pa se vrne domov, prinese s sabo vso zgodovino - svojo in svoje družine (Nihče ni prerok v svoji hiši in v domačem kraju! Mr 6,4). A takrat je bilo Aškercu že vseeno, kaj govorijo o njem; povlekel se je vase, živel skromno, pri cerkvenih obredih pa vidno popuščal (Sivec 2006, 88). Dolžnosti je izvrševal v naglici in brez vneme, ni več prikrival, da ne verjame več v cerkvene dogme, predvsem v tisto o Marijinem brezmadežnem spočetju, saj je bila proglašena dobro leto pred njegovim rojstvom. Ko so ga prosili, da bi vodil procesijo k podružnici lurškega Matere Božje, je s prižnice zahrumel, da tega pač ni v Svetem pismu in naj se župljani raje okopajo v bistri Savinji, kot pa da pijejo vodo, ki kaplja s skale poleg podružnične cerkve; to je le navadna mlaka, polna žabje zalege. Seveda se

[13] Sveti Anton Puščavnik je oče menihov in puščavnikov. Doma je bil v srednjem Egiptu. Pri dvajsetih letih je bil že sirota. Starši so mu zapustili lepo premoženje in zgled bogoljubnega življenja. Po smrti staršev je začutil v sebi božji klic po evangeljski popolnosti. Brez pridržka je veroval božji besedi. Ko je v cerkvi slišal Kristusove besede iz Matejevega evangelija: »Če hočeš biti popoln, pojdi, prodaj, kar imaš, in daj revežem, pa boš imel zaklad v nebesih«, jih je vzel čisto dobesedno. Zemljišča je prepustil sosedom, drugo imetje je razprodal, veliko vsoto razdelil ubogim, le mlajšo sestro je zavaroval pred pomanjkanjem. Potem se je umaknil v samoto. Najprej blizu domače vasi. Čas je uporabljal za gorečo molitev in obiskovanje pobožnih puščavnikov. Pri vsakem se je naučil kakšne kreposti in se je v njej vadil. Tako se je ne da bi vedel ali hotel pripravljal, da postane vodnik številnih bogoljubnih duš (Ognjišče, Anton Puščavnik 2019).

[14] provizor provízor -ja m (ȋ) 1. rel. *župnijski upravitelj:* postal je provizor v majhni župniji 2. v nekaterih deželah *začasni upravnik lekarne* (SSKJ 2019).

je ta pridiga hitro razširila po Štajerski in prišla na uho tudi škofu Napotniku[15]. Zahteval je, da pride Aškerc k njemu na zagovor, ta pa mu je odgovoril, da pač nima dveh konj in da lažje pride škof k njemu, kot on do njega. To se je nekega dne tudi zgodilo. Po dobrih štirih mesecih in pol je sledila premestitev v Mozirje, ki sicer ni bila videti kot kazenska fara, vendar kljub enajstletnemu službovanju v župnika ni napredoval (Boršnik 1936, 117–118).

Mozirje, starodavni slovenski trg ob Savinji, je bil v tistem času poznan po svojem narodnostnem prebujanju, saj je tamkajšnji župan Janez Lipold[16] na magistratu že leta 1845 uvedel slovenščino kot uradni jezik. Kraj je za nadaljnji dve leti postal Aškerčev dom. Tudi v Mozirju je Aškerc nadaljeval po starem; družil se je z naprednjaki, liberalci in rodoljubi, službo pa vzel kot nujno zlo. V tem obdobju se odpravi tudi na svojo prvo večje popotovanje, v Carigrad. S tem je uresničil že dolgo načrtovano idejo in tako začel niz svojih popotovanj, ki so v veliki meri vplivale na njegovo osebnost. Vendar tudi pri tem popotovanju ni vse potekalo po ustaljenih pravilih in običajih. Namesto da bi Aškerc predstojništvu najavil svoj odhod ter zanj dobil tudi dovoljenje, je najavo poslal isti dan, kot je odpotoval. Seveda je temu sledil telegramski odgovor, v katerem je bilo zapisano, da pač ne sme na pot, dokler ne dobi dovoljenja. A bilo je prepozno in njegov predstojnik je bil prisiljen brzojavno odgovoriti: »*Aškerc odšel!*« (Boršnik 1936, 121). To svojo pot kasneje tudi opiše v potopisu Izlet v Carigrad. V mozirsko obdobje lahko

[15] Napotnik Mihael, lavantinski škof, govornik in pisatelj, rojen 20. septembra 1850 v Tepanju pri Konjicah iz ugledne in samozavestne kmetske rodbine Lipakov, umrl 28. marca 1922 v Mariboru, kjer je pokopan v frančiškanski cerkvi. Iz 3. razreda konjiške šole je šel 1862 v 4. razred v Celje, 1863 prestopil na gimnazijo, ki jo je 1871 dovršil z odličnim uspehom. Jeseni je nastopil 3-letno vojaško službo, ki se mu je v februarju 1872 spremenila v službo enoletnega prostovoljca. Nato je jeseni vstopil v mariborsko bogoslovje, bil 1875 ord., šel 1. avgusta 1876 za kaplana v Vojnik, po 2 mesecih pa v Avguštinej na Dunaj. Sredi julija 1878 je študije prekinil in kot vojaški kurat spremljal okupacijske čete v Bosno; po vrnitvi je študije nadaljeval in bil 19. nov. 1880 na Dunaju promoviran za doktorja theologije. Od 27. novembra 1880 do 31. januarja 1881 je bil kaplan v Sevnici, nato korni vikar in katehet v Mariboru; 1. oktobra 1881 je postal profesor cerkvene zgodovine in cerkvenega prava na bogoslovnem učilišču; od jeseni 1883 je predaval tudi po 2 uri na teden tomistično filozofijo, za kar je imel hrano pri škofu do imenovanja za podvodjo duhovniškega semenišča 10. jan. 1885. Od 1882 je vodil tudi katoliško društvo rokodelskih pomočnikov. Od 16. aprila 1885 do 8. novembra 1889 je bil dvorni kaplan in študentski ravnatelj v Avguštineju na Dunaju, obenem knjižničar in ekonom. Dne 27. septembra 1889 ga je solnograški nadškof Eder imenoval za lavantinskega škofa, ga 26. oktobra v Solnogradu potrdil in 27. oktobra posvetil; 17. novembra 1889 se je izvršilo ustoličenje v Mariboru. Leta 1892 so vplivne osebnosti pri zasedbi zagrebške nadškofije mislile na Napotnika, toda on je odklonil. Umrl je po dolgem trpljenju za črevesnim rakom (Lukman 2013).

[16] Lipold Janez, politik, v Mozirju rojen 29. novembra 1811, umrl 18. aprila 1878. Bil je nečak pesnika Jožefa in brat geologa Marka Lipolda, v domačem kraju nad 20 let župan, v vsej Savinjski dolini znan in vpliven narodnjak. 21. januarja 1867 je bil izvoljen v štajerski deželni zbor, ki ga je (proti volji slovenske manjšine, katera je kandidirala Hermana in dr. Razlaga) skupno z Alojzijem Lenčkom poslal tudi v državni zbor na Dunaju. Po nasvetu in pod vplivom Luke Svetca se je zasedanj državnega zbora udeležil, radi česar je izzval nezadovoljstvo SGp-ja. V deželnem zboru se je 1868 na njegov predlog sklenilo, da mora osebje mariborske vinarske šole znati slovenski. 26. oktobra 1869 je skupno z drugimi slovenskimi poslanci izstopil iz deželnega zbora v Gradcu, 31. marca 1870 tudi iz državnega zbora na Dunaju. Pri poznejših volitvah ni več kandidiral (Glaser 2013).

uvrstimo za Aškerčevo arhivarsko kariero še pomembnejši dogodek; spomladi leta 1893 ga namreč obišče kasnejši ljubljanski župan Ivan Hribar[17]; ta je zagotovo pripomogel k Aškerčevi zadnji poklicni postaji (Boršnik 1936, 119). Aškerčevo politično izpostavljanje ter nestrinjanje z cerkvenimi dogmami, ki ju je strnil v podlistku Spominska knjiga v Solčavi, objavljenem 25. avgusta 1894 v Slovenskem narodu ter podpisanem, z lahko razberljivim psevdonimom Hribolazec, privedeta do ponovne kazenske premestitve v Škale pri Velenju. Za slovo so mu Mozirjani priredili veličastno proslavo, na kateri so se ga spomnili kot rodoljuba in narodnega mučenika, ki je bil zaradi svoje svobodomiselnosti ves čas preganjan (Boršnik 1936, 132).

Tistih Škal pri Velenju in pa cerkve, župnišča, šole, gostilne, trgovine, … kjer je na svoji zadnji bogoslužni postaji služboval Aškerc, ni več. Sredi šestdesetih let prejšnjega stoletja se je ta vas v Šaleški dolini zaradi posledic intenzivnega rudarjenja začela pogrezati, sredi sedemdesetih pa jo je zalila voda tako, da so se danes takratni Aškerčevi kraji znašli na dnu Velenjskega jezera (Bandur 2012). Službovanje v Škalah je Aškerc nastopil 11. oktobra 1894. Skoraj vzporedno sta zabeležena tudi dva pomembna dogodka, katerih posledice bodo močno vplivale tudi na Aškerca, predvsem v povezavi z njegovim zadnjim poklicem, poklicem arhivarja. Prvi je bil shod naprednjakov, ki postavijo program za svojo stranko

[17] Rodil se je v Trzinu, v družini s šestimi otroki. Oče Hribar je bil prekupčevalec s posestvi, zato se je morala družina večkrat seliti. V otroštvu je bil Ivan bolehen otrok, oboleval je za padavico. Njegova mati je bila zelo verna žena, zato je z otrokom romala k Svetemu Valentinu po pomoč in to naj bi naredilo konec njegovi božjasti. V šoli se je hitro učil in napredoval. Pri vpisu v nižjo gimnazijo je lahko preskočil prvi razred nižje gimnazije v Ljubljani. Med študijem se je težko prebijal, zato je inštruiral druge študente in prevajal razne tekste, tako si je zaslužil nekaj dodatnih goldinarjev. Poklicno je Ivan Hribar deloval kot zastopnik pomembne češke banke Slavija v Ljubljani (1876-1919). Skupaj s političnim sopotnikom Ivanom Tavčarjem pa je bil pred prvo svetovno vojno ena vodilnih osebnosti kranjske slovenske liberalne Narodne napredne stranke. Od leta 1882 je bil član ljubljanskega mestnega sveta, med drugim je vodil izgradnjo vodovoda, bil med letoma 1896 in 1910 ljubljanski župan in je zaslužen za popotresno obnovo Ljubljane. Njegove zadnje izvolitve cesar Franc Jožef I. ni potrdil, ker je bil Hribar v nemilosti zaradi delovanja v času protinemških demonstracij leta 1908 (septembrski dogodki, 1908). V letih 1889-1908 je bil kranjski deželni poslanec, v letih 1907-1911 pa tudi poslanec avstrijskega državnega zbora. Pred prvo svetovno vojno je bil med vodilnimi predstavniki neoslavizma. V Jugoslaviji je bil najprej 1919-1921 veleposlanik v Pragi, nato 1921-1923 pokrajinski namestnik za Slovenijo in nazadnje 1932-1938 jugoslovanski senator. Znan je bil kot velik domoljub in marljiv, strasten politični delavec. Po napadu na Jugoslavijo leta 1941 je Ivan Hribar storil samomor v znak protesta proti italijanski okupaciji. Devetdesetletni Hribar se je vračal s sestanka z italijansko upravo, ki mu je ravno ponudila županski položaj Ljubljane in ga vabila v konsulto. Hribar tega ni hotel sprejeti, ker bi s tem dal delno legitimacijo italijanski okupaciji, in je raje izbral smrt. Zavit v jugoslovansko zastavo je skočil v Ljubljanico oz. Grubarjev kanal na Kodeljevem. Zapustil je poslovilno pismo z verzi iz Krsta pri Savici pesnika Franceta Prešerna: »*Manj strašna noč je v črne zemlje krili, kot so pod svetlim soncem sužni dnovi*«. Hribar ima v Ljubljani velik spomenik na Bregu, ki so ga postavili 30. avgusta 2010, in več manjših spomenikov. Pred Univerzo stoji njegovo poprsje, portretni glavi pa sta v Narodni galeriji in v veži Magistrata. Spominsko zbirko so uredili v njegovem stanovanju v Cerkljah na Gorenjskem. Eno od nabrežij Ljubljanice je Hribarjevo nabrežje (Sloveniana 2019).

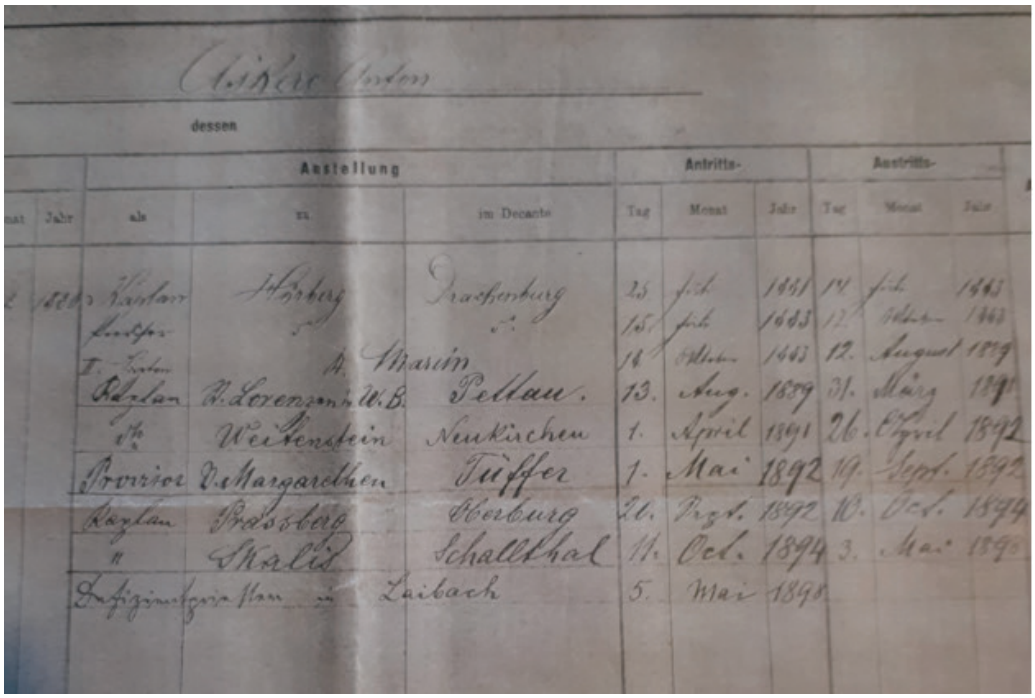
in drugi - odstop urednika Ljubljanskega zvona Antona Funtka[18] (Boršnik 1936, 132). Prihod kaplana Aškerca v Škale sega v čas, ko je bil pri vseh faranih še živ spomin na dve hudi rudarski nesreči v Lappovem[19] rudniku dobro leto prej in v kateri je umrlo več kot trideset rudarjev. Zaradi te nesreče so uvedli prižiganja eksploziva z vžigalno vrvico (Ficko 1971, 166). Če je Aškerc doslej služboval med kmečkim prebivalstvom, se je tokrat prvič znašel med delavstvom; med delavci pa je tlelo nezadovoljstvo zaradi vseh krivic in socialnih razlik. Rudarji sicer niso bili pravi proletariat, ampak bivši kmetje, ki so se po sili razmer podali v ta poklic. Da bi se še zbližal z realnostjo, si je na lastne oči ogledal rudarske rove in trpljenje rudarjev prenesel v poezijo. Upor proti družbi, boj za osebno svobodo in svobodo umetnosti, nenehni spori s predstojniki in nadrejenimi ga pripeljejo do točke, ko se zave, da je edina rešitev prelom z duhovniškim poklicem. Škale so mu izčrpale še tiste zadnje moči in tako začne iskati rešitve v vseh smereh. Pripravljen bi bil sprejeti še tako skromno službo, samo da bi se rešil spon bogoslužja. Poleg tega mu je tudi predstojništvo namignilo, naj po vseh opominih in posredovanjih zaprosi za upokojitev. S tem predlogom se strinja, sprejme namig ter napiše prošnjo. Uvidel je, da je zanj edina rešitev opustitev duhovniškega poklica in da se posveti čemurkoli, da se le reši iz razmer. Aprila 1898 Aškerc prejme vest, da bo s 5. majem 1898 upokojen; pred tem še vloži na Ljubljanski magistrat prošnjo za mesto mestnega arhivarja, za kar pri ljubljanskem županu Hribarju

[18] Anton Funtek se je rodil 30. oktobra 1862 v Ljubljani. Po končanih petih razredih realke (1877) in učiteljišču (1881) je kot učitelj nekaj časa služboval v Litiji, nato v Šentvidu pri Stični. Po študiju na dunajskem Tehnološkem muzeju za obrtno šolstvo in izpitu za meščanske šole (1888) je postal strokovni učitelj na obrtni šoli v Ljubljani (1889-1894), nato pa je bil do upokojitve leta 1925, profesor na ljubljanskem državnem moškem učiteljišču. Funtek je umrl 21. oktobra 1932 v Ljubljani. Bil je urednik *Ljubljanskega zvona* (1891-1894), potem *Laibacher Zeitung* (1895-1918) in po letu 1918 *Uradnega lista Narodne in Deželne vlade SHS v Ljubljani*. S pesmimi, prozo, razpravami in gledališkimi ocenami je sodeloval v raznih časopisih *(Kres, Ljubljanski zvon, Slovan)* (Wikipedia 2019).

[19] Daniel Lapp, ki se je rodil 11. maja 1836 v nemškem mestecu Ixheimu ob francoski meji, je bil eden od devetih otrok v delavski družini Lappov. Po končanem osnovnem šolanju je najprej želel postati kipar, okrog leta 1860 pa se je začel zanimati za gradbeništvo in še posebej za gradnjo železniških prog, ki so jih v tem času povsod pospešeno gradili. Skupaj z bratoma Jakobom in Louisom se je povsem posvetil tej dejavnosti, še posebne uspehe pa so imeli pri gradnji predorov. V 15 letih dela si je pridobil že precejšnje premoženje in leta 1875 je v bližini Gradca kupil grad Hornegg, v mestu pa ustanovil tovarno ključavničarskih izdelkov. Leto 1880 je bilo za Daniela prelomno, ko so bratom Lapp zaupali gradnjo zahodne polovice dolgega predora na pomembni arlberški progi. Kljub velikim težavam s katerimi so se srečevali pri gradnji predora so dela končali leto dni pred rokom, za kar jih je cesar Franc Jožef odlikoval in bogato finančno nagradil ter ob tem Daniela Lappa povzdignil med dedno plemstvo. Na Spodnjem Štajerskem je odkupil več manjših premogovnikov in aprila 1885. leta tudi premogovno posest v Šaleški dolini, ki jo je kupil od Franca Magesa, najditelja glavnega šaleškega lignitnega sloja. Od slednje si je Lapp tudi največ obetal. Še istega leta je obnovil raziskovalno vrtanje, ki ga je Mages prekinil zaradi pomanjkanja finančnih sredstev in slabega zdravja, le dve leti kasneje pa je velenjski premogovnik že začel z redno proizvodnjo. Velike težave s katerimi se je soočal premogovnik v prvih letih delovanja so Lappa prisilile, da se je leta 1894 priselil v Šaleško dolino, kjer se je nato v celoti posvetil vodenju premogovnika (Muzej premogovništva Slovenije 2019).

posreduje tudi graški univerzitetni profesor dr. Krek.[20] Vsa mesta službovanja so razvidna iz izpiska v cerkveni knjigi službovanj (slika 6). Po začasni selitvi v Celje prejme obvestilo, da je bil na tajni seji občinskega sveta imenovan za začasnega mestnega arhivarja (Boršnik 1936, 151–182).

Slika 7: Izpisek službovanj iz Aškerčeve osebne mape

Vir: Nadškofijski arhiv v Mariboru.

2.4 ANTON AŠKERC, PESNIK IN LITERAT

Kot smo že uvodoma zapisali, je naš namen predstaviti Antona Aškerca kot arhivista, vendar mimo njegovega prispevka k slovenski poeziji in literaturi nasploh, ne moremo. S pesništvom se je začel spogledovati proti koncu gimnazijskega

[20] Dr. Gregor (Gojmir) Krek, profesor rimskega in civilnega prava, pravni praktik in ugledni glasbenik se je rodil 27. junija 1875 v Gradcu, umrl pa 1. septembra 1942 v Ljubljani. Šolal se je v Gradcu, kjer je bil 1898 promoviran za doktorja prava. Sodno prakso je opravil pri deželnem sodišču v Gradcu. Po odlično opravljenem sodniškem izpitu 1900 je bil imenovan za sodnika v Ljubljani. V študijskem letu 1902/03 se je izpopolnjeval na Univerzi v Leipzigu. Decembra 1904 je bil dodeljen tajništvu Vrhovnega sodišča na Dunaju, 1907 je postal svetniški, 1911 pa dvorni tajnik. Po vrnitvi v Ljubljano je bil v novembru 1918 dodeljen Višjemu deželnemu sodišču. Tu je postavil na noge pravosodno knjižnico. Januarja 1920 je bil imenovan za rednega profesorja rimskega in civilnega prava na Pravni fakulteti v Ljubljani. V študijskih letih 1920/21, 1926/27 in 1934/35 je bil dekan, v študijskem letu 1921/22 pa rektor. Tudi na Pravni fakulteti je iz nič vzpostavil odlično knjižnico, ki jo je vodil vse do smrti. Leta 1929 je bi izbran za člana Slovanskega instituta v Pragi. Leta 1938 je bil med prvimi člani pravnega razreda novoustanovljene Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, 1939 pa je bil izvoljen za njenega generalnega tajnika. Poskrbel je za pravne podlage in prostore Akademije, uredil njeno poslovanje in brez sleherne pomoči do svoje smrti vodil delo Akademije. Leta 1940 je postal dopisni član modroslovno-pravnega razreda JAZU (Kranjc 2019).

šolanja. Njegova prva objavljena pesem v Zgodnji Danici[21] leta 1877 z naslovom Sv. Ciril in Metod je bila še bolj nezrel poizkus; tako jo je v svojih avtobiografskih zapisih vedno zamolčal, kot tudi naslednje tri, objavljene v istem časopisu. Za svojo prvo pesem je sam vedno navajal leto 1880, ko je v Stritarjevem dunajskem Zvonu[22] objavil pesem Trije popotniki, ki jo je podpisal z enim izmed svojih psevdonimom - Gorazd. Kasneje je uporabljal še psevdonime Nenad, N.C., nc, Duhovnik. Nastop službe v Podsredi je pomenilo prelomnico v Aškerčevem pesniškem udejstvovanju. Začel se je resneje spogledovati s poezijo in spodbujen s platonsko ljubezensko izkušnjo z Ano Pečovnik, spisal uspešno socialno pesem Anka, kasneje še Javor in lipa ter Oblak. Vse so bile objavljene v Ljubljanskemu zvonu[23]; urednik Fran Levec[24] je postal tudi njegov mentor in mu pomagal pri pripravljanju njegove prve zbirke. Svobodoljubje, ki ga je izražal v svojih pesmih, je pripeljalo do spora s škofom Mahničem; ta ga je opozoril, da naj si ne drzne zbrati v Zvonu objavljenih pesmi in jih izdati v obliki zbirke. Prav Mahničevo pisanje je Aškerca spodbudilo, da je leta 1890 naredil prav to - samostojno je objavil svojo prvo zbirko Balade in romance in se podpisal s svojim pravim imenom in priimkom. Motive za pesmi v zbirki je našel v zgodovini domačih krajev (Atila in slovenska kraljica, Ilirska tragedija, Stara pravda), v slovanski zgodovini (Svetopolkova oporoka), v svetopisemskih zgodbah (Judit), v bogatem narodnem izročilu (Botra), v takratnem sodobnem življenju (Boj pri Pirotu), itd. Med pomembnejše pesnitve v zbirki še štejemo: Čašo nesmrtnosti, Dvorski norec ter balade: Mejnik, Brodnik, Godčeva balada, Svatba v logeh in druge. Z objavljeno zbirko je Aškerc dokazal, da se je razvil v vodilnega pripovednega pesnika takratnega časa, kar so mu priznali vsi kritiki, razen verskih gorečnežev Mahničevega

[21] Zgodnja Danica je bil katoliški cerkveni časopis, ki je med leti 1848 oziroma 1849 in 1902 izhajal v Ljubljani. Časopis je začel izhajati že leta 1848, a se je sprva imenoval Slovenski cerkveni časopis. Z letom 1849 dobi ime Zgodnja Danica. Kasneje je nosil tudi ime Danica (Wikipedia 2019).

[22] Revijo Zvon je leta 1870 na Dunaju začel izdajati Josip Stritar kot prvo slovensko literarno revijo. Z njo je ustvaril prvo napredno svobodomiselno glasilo, ki je smiselno odgovorilo na takratne kulturne potrebe Slovencev. Leta 1881 so tradicijo Zvona nadaljevali Jurčič, Kersnik, Levec in Tavčar v Ljubljanskem zvonu, ki je vse do začetka druge svetovne vojne ostal osrednji slovenski literarni mesečnik. Njegovo tradicijo so leta 1983 obudili v Celovcu, kjer je do 1998 izhajal kot Celovški zvon, vse do danes pa spet kot Zvon, sedaj v založništvu Celjske Mohorjeve družbe (Celjska Mohorjeva družba 2019).

[23] Ljubljanski zvon je bil od 1881 do 1941 osrednji slovenski literarni mesečnik. Ustanovili so ga Josip Jurčič, Janko Kersnik, Fran Levec in Ivan Tavčar, kot nadaljevanje Stritarjevega dunajskega Zvona (Wikipedia 2019).

[24] Pisatelj, pesnik in kritik Fran Levstik se je rodil v Spodnjih Retjah pri Velikih Laščah 28. 9. 1831 in umrl 16. 11. 1887 v Ljubljani. Gimnazijo je končal v Ljubljani, študiral bogoslovje v Olomoucu (1854/55), na Dunaju je hotel študirati tehniko, a se je kmalu vrnil domov, kjer je bil domači učitelj, nato tajnik tržaške Slavjanske čitalnice, urednik lista Naprej, 1864/65 je bil prvi tajnik Slovenske matice, dve leti je delal pri Wolfovem slovarju, 1870 na Dunaju izdajal list Pavliha, nazadnje delal pri prevodu državnega zakonika (1871/72) in kot skriptor v licejski knjižnici (Sanje 2019).

kova. Po izidu zbirke mu je podporo izkazal tudi publicist, mecen in pedagog Pavel Turner[25], ki je kasneje postal njegov prijatelj in literarni mentor. Druga zbirka pesmi so bile leta 1896 izdane Lirske in epske poezije. Razdeljene so na Liriko - ta ima tri cikle (Razni motivi, Iz popotnega dnevnika, Iz pesmarice neznanega siromaka) – in na Balade, legende in romance. V zbirki je najbolj izpostavil tiste pesmi, ki so bile objavljene že v Ljubljanskem zvonu in bile že deležne Mahničevih napadov. Tako v prvem ciklu Lirike izstopa Moja muza, v drugem pa narodno borbena Mi vstajamo. Iz te je razvidna Aškerčeva preobrazba iz katoliškega liberalca v narodnega naprednjaka. V udarnem verzu na koncu pesmi kot liberalec leta 1885 zapiše: »*Osveta naj slovanska, ljubezen bo krščanska!*«. Po vseh slabih izkušnjah v njegovem boju zoper Cerkvene dogme in v spoznanju, da s ponižnostjo in pohlevnostjo slovenski narod ne bo dosegel želenega, prej citirani verz predrugači v: »Napredek in prosveta, to naša bo osveta!« (Boršnik 1939, 52). Opisano nazorno govori o dejstvu, kako je poezija Aškercu pomagala, da je v njej izrazil svoj jaz in se z njeno pomočjo poskušal rešiti vseh okov, v katere ga je vezal njegov poklic. Pri tej zbirki so pomembne tudi pesmi z motivi o socialnih krivicah, ki so nastale na njegovi zadnji dušnopastirski postaji v rudarskih Škalah. Spoznanja o socialnem zatiranju ter spremljanje takratnih sodobnih družbenih gibanj, je verjetno odločilno pripomoglo pri njegovi ločitvi od duhovnega poklica. V Baladah, romancah in legendah je zbrano veliko število pripovednih pesmi, med katerimi izstopajo: Mutec Osojski, Grešnik in tiste, ki neposredno napadajo nasprotnike (Pegaz in osel, Firduzi in derviš). Tretjo zbirko, izdano 1900, je poimenoval Nove poezije ter jo razdelil na dva dela, vsebujejo pa že objavljene pesmi. V prvem delu je zbrana lirična, v drugem pripovedna in socialna poezija, ki jo predstavlja predvsem Delavčeva pesem o premogu ter cikel Pavliha na Jutrovem. Leta 1904 je sledil četrti zbornik poezij, ki pa ni naletel na veliko navdušenje, čeprav je bilo v njem ponatisnjeno kar nekaj lirskih pesmi, ki so bile med občinstvom že poznane in pohvaljene. Istega leta je izdal pesnitev Zlatorog: narodna pravljica izpod Triglava, ki temelji na boju za pravice Slovencev v nem-

[25] Humanist dr. Pavel Turner se je rodil 21. januarja 1842. Kot gimnazijec je pripadal aktivnemu krogu Slovanske čitalnice, prvega slovenskega narodnostnega društva v Mariboru. Po promociji doktorata v Strasbourgu leta 1873 je služboval kot domači učitelj v Budimpešti, na Dunaju in v Angliji, kjer se je seznanil z mnogimi pisatelji in državniki. Veljal je za enega najbolj izobraženih Slovencev tistega časa. Leta 1903 se je vrnil v Maribor, kjer so se na njegovem posestvu pod Kalvarijo zbirali intelektualci. Bil je mecen številnim slovenskim dijakom, študentom in umetnikom. Leta 1924 je svoje premoženje zapustil za štipendije tedaj ustanovljeni ljubljanski univerzi (Turnerjeva štipendija), bogato knjižnico pa Zgodovinskemu društvu Maribor (ARTOUR 2019).

ško-avstrijski hegemoniji. Verjetno jo je napisal z namenom, da dokaže svojo veljavo, ki mu je mladi pesniki, na čelu z Ivanom Cankarjem, niso priznali. Ob 400. letnici rojstva Primoža Trubarja izide zbirka, posvečena obdobju reformacije in s tem začetku slovenske književnosti. Leta 1906 sledi zbirka Mučeniki, v kateri simpatizira z reformacijskimi uporniki ter še leto kasneje zbirka Junaki, v kateri opisuje slovanske junake, med njimi tudi kralja Matjaža. Z zbirko Jadranski biseri si je med kritiki ponovno pridobil simpatije; nekateri so celo menili, da se mu vrača nekdanja pesniška moč in rutina iz časa njegovih prvih zbirk. Zbirka je vsebovala 54 še neobjavljenih balad in romanc; vsebino je črpal iz bajk, pripovedk in zgodb, ki jih je slišal v letih, preživetih med slovenskimi ribiči med Barkovljami in Devinom. Naslednja zbirka Akropolis in piramide ni bila sprejeta z velikim navdušenjem, a tudi ne hudo odklonilno, kot njegova naslednja z naslovom Pesnitve: peti zbornik. Zbirka je bila sestavljena iz pesmi, ki še niso bile uvrščene ali objavljene v njegovih prejšnjih izdajah. Najostrejšo kritiko so mu v listih liberalnega tabora namenili prav mlajši kritiki, kar je Aškerca hudo prizadelo. Zlasti sodba Ivana Cankarja, ki jo je na spominski prireditvi tržaških socialdemokratov ponovil še po Aškerčevi smrti v predavanju Anton Aškerc in njegova doba. Zadnja knjiga, ki je bila izdana še za časa pesnikovega življenja, je bila pesnitev Poslednji Celjan. V tej je Aškerc opisal življenje in tragično smrt zadnjega celjskega grofa Ulrika II. Naslednja epska pesnitev romanca Atila v Emoni je v letu njegove smrti izšla posthumno. Aškerc se je po selitvi v Ljubljano na nagovarjanje Frana Govekarja[26] poizkušal uveljaviti tudi kot dramatik. Včlanil se je v Dramatično društvo, kjer je bil kratek čas tudi tajnik. Leta 1900, natančneje 19. januarja, je drama v štirih dejanjih Izmajlov doživela premiero v Deželnem gledališču v Ljubljani. Po končani uprizoritvi je Aškerc v Narodnem domu priredil banket, na katerem so mu slovenski literati peli hvalnice in ga povzdigovali v nebo. A že naslednjega dne so v Slovencu izšle porazne kritike, ki so se nadaljevale v prihodnje tedne in pripomogle k temu, da je Aškerc prepovedal nadaljnje uprizoritve, kar je veljalo tudi za enodejanki Red Svetega Jurija in Tujka. V ljubljanskem obdobju je pisal tudi literarne eseje in kriti-

[26] Rodil se je 9. decembra 1871 v učiteljski družini. Na Dunaju je s pomočjo Knafljeve štipendije študiral medicino, vendar je študij po osmih semestrih opustil. Leta 1897 se je vrnil v Ljubljano. Sledila je poroka z učiteljico Minko Vasič, Fran je postal tudi eden glavnih urednikov Slovenskega naroda. K sodelovanju je vabil tudi mlajše pisatelje, med njimi Ivana Cankarja. Leta 1901 se je zaposlil kot magistratni uradnik, kar je ostal do 1931. Medtem je urejal tudi revijo Slovan in bil gledališki intendant s podporo tedanjega ljubljanskega župana Ivana Hribarja. Javnemu mnenju navkljub je namesto Cankarjevih dram uprizarjal svoje, zato je moral 1906 zaradi nepriljubljenosti odstopiti. Umrl je 31. marca v Ljubljani 1949. (Wikipedia 2019).

ke, veljal je za večinoma umirjenega in objektivnega, a ga je včasih njegova naklonjenost k realizmu zanesla v preveč subjektivno presojo. V svojih esejih, ki jih je objavljal v Ljubljanskem zvonu, je poročal o novih literarnih smereh in pojavih, opozarjal na nova slovenska likovna dela, objavljal razmišljanja o boju za svobodo mišljenja in socialnih problemih. Njegovi nacionalno angažirani spisi so obravnavali boj za uveljavitev slovenskega jezika v javnih uradih, osnovnih šolah, gimnazijah, učiteljiščih ter prizadevanja za ustanavljanje slovenskih ljudskih knjižnic in ljudskih univerz. Čeprav so mu naprednjaki že leta 1891 ponujali mesto glavnega urednika Slovenskega naroda, se je šele leta 1900 podal v uredniške vode. Leto prej je postal urednik leposlovnega dela Ljubljanskega zvona, nato pa do leta 1902 njegov glavni urednik. V letu 1901 mu je dodal podnaslov »Mesečnik za književnost in prosveto«. Poskušal je slediti vsebinam podobnih sodobnih tujih revij, se po njih tudi zgledoval in iz njih povzemal aktualne informacije, kar pa ni ugajalo upravnemu odboru. Očitali so mu, da je pod njegovim urednikovanjem v reviji prevladal publicistični del na škodo leposlovnega. Prav tako jim ni bilo po godu njegovo nenehno opozarjanje na socialne probleme. Povod za prenehanje njegovega urednikovanja je bil njegov članek ob vprašanju celjske utrakvistične[27] gimnazije, v katerem je kritiziral oportunistično kompromisarstvo liberalcev. Dr. Ivan Tavčar,[28] predsednik nadzornega odbora Narodne tiskarne izdajateljice Ljubljanskega zvona je v pismu Aškercu zapisal, naj se drži sklepov upravnega odbora, v nasprotnem primeru naj stori: »*kar je pri tacih prilikah običajna navada, ako kdo s svojo voljo prodreti ne more*.« (Boršnik 317). Razočaran nad Tavčarjevim odzivom in vsem doživetim, se je konec leta 1902 odrekel uredništvu Zvona. Na koncu moramo poleg njegovega prispevka k slovenski poeziji oziroma literaturi nasploh, omeniti še njegovo prevajalno delo v ruski, srbski in hrvaški jezik. Njegovi prevodi iz ruske poezije še dandanes veljajo za boljše (Novak 2013).

---

27 utrakvízem -zma m (î) 1. *zmerna smer husitstva, katere pripadniki zahtevajo obhajilo pod obema podobama:* pripadnik utrakvizma 2. v stari Avstriji *smer, ki zagovarja raznarodovalno dvojezičnost, zlasti v šolstvu:* utrakvizem na Koroškem; zagovorniki in nasprotniki utrakvizma / utrakvizem v šolstvu (SSKJ 2019).

28 Ivan Tavčar se je rodil 28. 8. 1851 pri Kosmu (revnemu bajtarju) v Poljanah v Poljanski dolini na Gorenjskem. Osnovno šolo je obiskoval v Poljanah in v Ljubljani, gimnazijo v Ljubljani in Novem mestu, nato pa odšel študirat pravo na Dunaj. Študij je uspešno dokončal in postal doktor prava. Kot odvetniški pripravnik je služboval v Ljubljani in v Kranju, kasneje pa je postal samostojen in uspešen pravnik v Ljubljani. Kot eden izmed vodilnih politikov liberalne stranke, deželni in državni poslanec ter ljubljanski župan se je povzpel v vrh takratnega javnega življenja. Kasneje je kupil tudi dvorec Visoko, kjer je leta 1897 zgradil prvo teniško igrišče v Sloveniji. Umrl je v Ljubljani 19. februarja 1923, pokopan pa je na Visokem blizu Poljan. Pisal je črtice, novele, povesti in romane, v katerih je prikazoval predvsem življenje v Poljanski dolini, na katero je ostal navezan vse svoje življenje, močno pa ga je pritegovala tudi zgodovinska snov. Njegovo književno delo obsega štiri romane in okoli 40 drugih pripovednih del (OŠ Ivana Tavčarja 2019).

2.5 ANTON AŠKERC, ARHIVIST IN BIBLIOTEKAR

Začetek Aškerčeve arhivistične poti lahko umestimo že v leto 1897, ko je bila 10. junija na Ljubljanskem magistratu razpisana objava za zasedbo službe koncipista[29], na katero pa ni prispela nobena prošnja, ki bi zadostila zahtevam razpisa. Takrat še ni bilo razvidno, da je to le začetek formalnega vstopa Aškerca med magistratne uradnike. V decembru istega leta je namreč ljubljanski magistrat ponovno objavili razpis za delovno mesto koncipista, z nekoliko milejšimi pogoji, na katerega se je prijavil tudi Aškerc. V svojem poročilu kadrovskem oddelku je župan Hribar izpostavil tri kandidate, na prvem mestu med temi Aškerca. Kasneje je na seji občinskega sveta poročevalec predstavil potek razpisa s pripisanim mnenjem, da nobena prijava ne ustreza pogojem in naj se do nadaljnjega služba ne razpisuje. Prav tako je bilo ugotovljeno, da magistrat potrebuje uradnika, ki bi prevzel poslovanje mestnega arhiva. Podan je bil predlog, da se delovno mesto koncipista ne zasede, namesto tega pa se začasno odpre delovno mesto mestnega arhivarja. Na tajni seji je bil po burni razpravi sprejet predlog o ustanovitvi in razpisu začasnega delovnega mesta arhivarja. Razpisu, ki je bil objavljen 7. marca 1898, je sledila Aškerčeva prošnja za objavljeno prosto mesto. Med tremi prispelimi prijavami je bilo na Hribarjev predlog odločeno, da se občinskemu svetu predloži predlog in se za razpisano delovno mesto izbere Aškerc, kar se je na seji 7. junija 1898 tudi zgodilo. V svojem odgovoru na pozitivno rešeno prošnjo za delovno mesto je Aškerc navedel, da lahko nastopi službo s 30. junijem, ob tem je še zaprosil za lastno delovno sobo. 1. julija je bil zaprisežen, s 15. pa naj bi dejansko začel opravljati svoje arhivarsko delo. A ker je bil 15. julij 1898 petek, je svoj prvi delovni dan, pa še soboto in nedeljo namenil poti v Zagreb, kjer si je ogledal Zemaljski arhiv, predhodnik današnjega Hrvaškega državnega arhiva. Tako za Aškerčev prvi pravi arhivarski delovni dan lahko štejemo ponedeljek 18. julija 1898, ko zasede temačno sobo v drugem nadstropju magistrata s pogledom na hrib pod ljubljanskim gradom, kjer se je poleg starega papirja valjala še najrazličnejša trohnela ropotija, na kateri se je nabiral prah in kužne klice (Vilfan 1956, 99–101). Govekar je kot magistratni uradnik prostore podrobno poznal in jih opisal takole*: »Ves mestni arhiv leži v srednjem, najstarejšem magistratnem poslopju v drugem nadstropju, torej pod streho, ter deloma nad moškimi magi-*

[29] koncipist koncipíst -a m (ȋ) jur., v stari Avstriji in v stari Jugoslaviji *nižji konceptni uradnik:* več let je bil koncipist (SSKJ 2019).

stratnimi ječami, oziroma baš nasproti ječam ženskih. Razgled je imel Aškerc iz svojega arhiva le na strehe in le deloma na pobočje gradu. Solnca ni ves božji dan v te arhivske prostore, in edino od solnca se bleščeča opeka starih magistralnih streh reflektira v arhiv potrebno svetlobo. Arhiv je vse leto jako hladen, pozimi, pa zelo mrzel, tako da je Aškerc vzlic centralni kurjavi večkrat tožil, da prezeba. Zaradi smradu, ki ga širijo v usnje vezani fasciklji in prhneči, več stoletij stari papir, je moral odpirati arhivska okna ali pa jih je imel vedno odprta. Aškercu, ki je prišel s kmetov, je bil ta smrad seveda neznosen in navaditi se ga ni mogel nikdar. V ostalem pa vlada okoli arhiva prijeten mir, ki se včasih potencira celo do grobne tišine. No, seveda, navadno je bilo pred in pod arhivskimi okni zelo hrupno, ko so bile ječe polne vlačug, pijancev in pretepačev. Navadno je moral Aškerc torej poslušati prepiranje, jokanje, hripavo prepevanje in besno preklinjanje zaprtih nesrečnikov in nesrečnic, kričanje osornih stražnikov in ječarjev.« (Govekar 1912, 465–466).

A navkljub opisanim razmeram se je Aškerc dela v arhivu lotil strokovno in odgovorno, z vso vnemo, kar dokazuje njegovo poročilo županstvu (priloga E), ki ga je spisal 20. julija 1898 in v katerem pravi, da je načrt njegovega dela »... torej ta:

1) *Moram dati posamezne kose (knjige, etc.) osnažiti prahu, ki se ga je nabralo na cente. Drugače skoraj ni moči v roke jemati. S tem delom sem že pričel.*
2) *Sem* že numeriral stelaže in predale zaradi lažje orientacije.
3) *Bo treba arhivno sobo očistiti nepotrebnih ropotij (n.pr. mišjih pasti, bobnov, etc...)*
4) *Se mora soba vsak dan temeljito prezračiti, zakaj zrak v njej je grozen in človeku, ki dela v njej naravnost poguben. Ali se ne da dobiti druge primernejše sobe za arhiv???*
5) *Bo treba napraviti v sobi ventilacijo.*
6) *Začnem zapisovati na posamezne listke vse arhivalije po vsebini, letnicah, imenih ter kje se dotični kos nahaja v arhivu sploh. Kose uredim na stelažah po materiji.*
7) *Ko bo to delo končano takrat se začne zapisovanje v glavni index, ki se pa mora še le prirediti.*
8) *Delo je kakor vsakdo sprevidi, sila zamudno. Gosp. Radić je sam rekel, da si arhiva ne upa urediti v 10 (desetih) letih .....*

Toliko se mi je zdelo potrebno opomniti glede urejanja arhiva in posla mojega sploh. Delo bo tako počasi napredovalo, da arhivar ne bo imel ročno kaj pokazati, kaj je sploh že storil….« (Aškerc 1898).

Pričujoči načrt govori o tem, da se je Aškerc zavedal, da bo arhiv uporaben in dostopen samo, če bo urejen in vzdrževan. Oborožen z takratno aktualno teoretično arhivarsko literaturo ter pod vtisi ogleda Zemaljskega arhiva v Zagrebu, je navezal tudi stike z tedanjimi vodilnimi avtoritetami na področju zadev mestnega arhiva: z ljubljanskim historiografom Petrom pl. Radićem[30], profesorjem Ivanom Vrhovcem[31] in takratnim deželnim arhivarjem, duhovnikom Antonom Koblarjem[32] (Govekar 1912, 465). Takoj na začetku je ločil registraturo od arhiva, torej tekočo zbirko od stalne in sklicujoč se na znanstveno literaturo izpostavil tri temeljne točke svojega programa: urediti, hraniti in uporabljati. Pri njegovem delu torej ne gre za neko amatersko urejanje arhivskega gradiva, temveč celo za tiste čase strokoven in sistematičen pristop k rešitvi problema in tako tudi za pomemben prispevek v zgodovini slovenske arhivistike in metodologije. Že v prvem poročilu županstvu je Aškerc zapisal, da takrat vodilni na področju arhivistike Radić predvideva, da bo ureditev arhiva, zaradi stanja v kakršnem je, trajala vsaj deset let. Posledično se mu je zastavljalo vprašanje, na kakšen način bo uredil arhiv. V tistem času so se arhivarji odločali med dvema variantama: ohraniti oziroma rekonstruirati prvotno ureditev ali urediti na novo. Odločali so torej ali princip pertinence ali princip provenience. Aškerc se je kljub nasprotovanju Ko-

[30] Radics Peter (Pavel), zgodovinar in časnikar, rojen 26. septembra 1836 v Postojni cestnemu komisarju in bivšemu častniku, umrl 24. septembra 1912 v Ljubljani. Bil je dobrodušen, uslužen, ljubezen do domače zemlje ga je približala Slovencem, sodeloval je tudi pri ustanovitvi Otroške bolnice, Ljudske kuhinje in Salezijanskega zavoda. Kot silno plodovit pisatelj je Radics pravi »historiograf kranjski«. Med posebne zasluge štejemo proučevanje Valvasorja, prizadeval si je pisati objektivno, za tedanje čase skoraj izjemno, zajemal je iz primarnih, predvsem arhivalnih virov (Kranjec 2013).

[31] Rodil se je 21. maja 1853 v Ljubljani, med leti 1873 in 1876 študiral zgodovino, zemljepis in slovenski jezik na Dunaju. Leta 1886 je postal profesor zgodovine na novomeški gimnaziji. Poleg kulturnega dela je bil dejaven tudi na raziskovalnem področju. Leta 1888 je v Ljubljanskem zvonu objavil spis v treh nadaljevanjih z naslovom *Francozi v Novem mestu*. Leta 1891 je izdal svoje temeljno delo z naslovom *Zgodovina Novega mesta*, ki je še danes pomemben vir za preučevanje zgodovine mesta od njegove ustanovitve leta 1365 do francoske okupacije leta 1813. Vrhovec je pri pisanju uporabljal arhivske vire, ki so bili kasneje izgubljeni. Leta 1897 je zapustil Novo mesto in se vrnil v Ljubljano, kjer je 19. septembra 1902 tudi umrl (Wikipedia 2019).

[32] Koblar Anton, zgodovinar in politik, rojen 12. junija 1854 v Železnikih kot trgovčev sin, umrl 9. avgusta 1928 v Kranju. Obiskoval je doma pri rodoljubnem noviškem pisatelju Josipu Levičniku 2 razreda ljudske šole, se izučil v žebljarstvu in napravil usposobljenostno preizkušnjo za žebljarja, nato v škofjeloški nemški glavni šoli dovršil 3. in 4. razred, stopil 1867 v gimnazijo v Kranju, nadaljeval od 2. razreda kot alojzijeviščnik gimnazijec v Ljubljani, maturiral 1875, bil kot tretjeletnik ljubljanskega bogoslovja 1878 ordiniran. Po dovršenem bogoslovju ga je škof Pogačar imenoval za dvornega kaplana in škofijskega tajnika ter mu poveril škofijski arhiv in uredništvo »Laibacher Diöcesanblatta.« (Šlebinger 2019).

matarja[33] odločil za provenienco in si s tem prislužil naziv utemeljitelja načela »*Respect des fonds*« na Slovenskem. V članku o Mestnem arhivu je Komatar kot odgovor na Aškerčevo odločitev objavil svojo zamisel za vzorno ureditev mestnega in podobnih arhivov, ki pa je temeljila na razdelitvi po posameznih vsebinah oziroma na načelu pertinence. Skozi zgodovino in tudi na posameznih primerih podobnega urejanja je bilo potrjeno, da bi tak način ureditve povzročil velikansko škodo, saj bi bilo potrebno gradivo ponovno urediti na podlagi principa prvotne ureditve. V določenih primerih se je tudi izkazalo, da je bilo poleg časa izgubljeno tudi gradivo. Tako lahko Aškercu v prid ugotovimo, da se je - zavestno ali ne - pravilno odločil; gradiva ne ureja kronološko oziroma vsebinsko, temveč ohrani prvotno ureditev v največji možni meri. Torej je arhiv urejal le toliko, da je vzpostavljal prvotni red tam, kjer je bilo to pač potrebno (Vilfan 1956, 102–103). Poleg zgoraj omenjenega članka o Mestnem arhivu, ki je bil objavljen v letnem poročilu ljubljanske višje realke, je Komatar tudi v »*Laibacher Zeitung*« podal zelo negativno kritiko o stanju magistratnega arhiva, kar je Aškerca hudo prizadelo. Tako je v uradnem poročilu Komatarja preimenoval kar v Komotarja, saj naj bi si ta „komotno" prisvojil spisane Aškerčeve regeste in kataloge. Nadalje je v njegovem prepoznavnem slogu Komatarju priporočil: »Če se hoče profesor «*Komotar" pred svojimi šolskimi oblastmi šopiriti in dičiti, naj se diči s svojim perjem! In če hoče k višku plezati, naj si naredi lestev sam; jaz mu je ne maram držati na svojih plečih, da bi se po njih popenjal!«* (Dobrovoljc 1957, 153–154).

Pomakanja prostora je izpostavilo nov problem in tudi rešitev, ki jo je Aškerc povezal s »škartiranjem«, uničevanjem gradiva ter se tega lotil na pravilen način. Glede na obseg (štiri police) ter vsebino in starost (prva polovica 19. stoletja) gradiva, s takratnega vidika uničevanje gradiva ne bi bilo upravičeno. A že sama izpostavitev problema in kasnejša idejna rešitev, sta predstavljali popolnoma pravilno usmeritev za podobne probleme. Predlagal je ustanovitev tričlanske komisije, ki bi jo sestavljala dva priznana strokovnjaka s področja arhivistike in izkušen

[33] Franc Komatar se je rodil 13. aprila 1875 v Ljubljani. Zgodovino je doštudiral na Dunaju, kjer je leta 1902 in 1903 opravil tudi profesorska izpita iz zgodovine in geografije. Oba predmeta je med leti 1899-1904 in 1918-1922 poučeval na realki v Ljubljani, med leti 1904-1918 pa v Kranju. Med leti 1903-1904 je bil arhivar Deželnega arhiva v Ljubljani. Med leti 1904-1907 je bil urednik glasila „*Mitteilungen des Musealvereines für Krain*". Preučeval je arhive, izdajal arhivsko gradivo. Objavil je več pomembnih razprav. Skupaj s Pircem (Matija Pirc, 1875-1927) je pisal gimnazijske učbenike za zgodovino v slovenskem jeziku. Bil je dopisni član centralne komisije za ohranitev zgodovinskih spomenikov, konservator za arhive na Kranjskem in zastopnik Kranjske v arhivskem svetu. Leta 1914 je objavil bibliografijo arhivske literature za Kranjsko v glasilu „Mitteilungen des k. u. k. Archivrates". Umrl je 28. junija 1922 v Kranju (Capuder 2013).

uradnik registrature. Prav tako je zapisal, da bi pri uničevanju ob sodelovanju strokovne komisije potrebovali tudi pristanek mestne uprave. Pri konkretnem primeru štirih polic arhivskega gradiva do realizacije sicer ni prišlo, a pristop k problemu ter nakazana rešitev sta bila pravilna in še danes predstavljata eno izmed aktualnejših tem arhivarstva (Vilfan 1956, 103).

Skozi celotno Aškerčevo kariero arhivista sta bila njegova pozornost in delo usmerjena v to, da napravi arhiv uporaben. Že na začetku službovanja je sestavil splošni katalog mestnega arhiva, ki ga je sproti dopolnjeval in je predstavljal popis po zaporednih številkah z naslovi oziroma vsebino posameznih popisnih enot. Katalog ima sicer nekaj pomanjkljivosti, a je kot nekakšna kombinacija akcesijske in inventarne knjige dobro služil svojemu namenu. Katalogu je sledila pravilna zamisel izdelave kartotečnih indeksov, kar pa je bilo že zahtevnejše in obsežnejše delo. Podrobno kartoteko si je zamislil kot imensko in vsebinsko, na koncu še abecedno urejeno, kar pa ni uspel uresničiti. Kot vemo, je vsaka kartoteka oziroma oblikovanje gesel prepuščeno subjektivni presoji in je od posameznika odvisno, kako vidi ali občuti in opiše določen dokument. Prav v Aškerčevi kartoteki je ta subjektivni moment kar malo anekdotično izpostavljen, saj je pri vnosu vpisnih podatkov na njegov že znani ironični način, osebno polemiziral. Kot tak hudomušen primer lahko navedemo dokument, ki je govoril o prepovedi sečnje smrekovih vršičkov za krašenje gostilniških pročelij. Ob rob temu je zapisal: »Dostavek arhivarjev: Zakaj se pa sekanje *takozvanih (nepotrebnih) božičnih dreves ni prepovedalo?«* (Vilfan 1956, 105). Takšnih in podobnih pripomb in komentarjev lahko zasledimo kar nekaj in pričajo o tem, da se Aškerc ni mogel vedno vživeti v vlogo neprizadetega opazovalca/urejevalca. Poleg prvotno zastavljenih ciljev za delo v arhivu, je Aškerc nekatera zanimiva gradiva, na katera je naletel pri urejanju, tudi objavljal. Obdobje borbe za priznanje slovenskega jezika je tudi pri njem spodbudilo zanimanje za slovensko pisane akte in razglase, ki jih je brez velikih zgodovinskih razmišljanj ali komentarjev, publiciral. To dokazuje, da je svoje arhivarsko delo pravilno dojel in ga v glavnih smereh arhivistične stroke - od urejanja, prevzema, evidentiranja, hrambe - do njegove predaje v uporabo, tudi korektno opravljal (Vilfan 1956, 104–106). Prav zadnja ugotovitev njegovega dojemanja moderne arhivistike - dostopnost oziroma uporabnost, potrjuje našo hipotezo, ki smo jo izpostavili v uvodu: Aškerc je uporabljal vsebino arhivalij

tudi za svoje pesmi. Prav tako lahko v prid naši trditvi povzamemo Govekarjev zapis v članku *Aškerčeva sinekura*, objavljenem po Aškerčevi smrti v Ljubljanskem zvonu. V njem zapiše, da je Aškerc kot pravi arhivar in pesnik v prvi vrsti uporabljal arhiv za svoje romance in balade, kot raziskovalec pa za raznovrstne članke in prispevke, ki jih je objavljal v Ljubljanskem zvonu, Slovanu in ostalih strokovnih zgodovinskih glasilih (Govekar 1912, 468). Vilfan sicer v svojem prispevku »Anton Aškerc – Mestni arhivar Ljubljanski« pravi: » … da o nobeni Aškerčevi pesmi ne bi mogel trditi, da bi bil njen motiv neposredno motiviran iz bogate množine konkretnih podatkov, s katerimi se je Aškerc srečeval pri svojem arhivarskem poslu.« (Vilfan 1956, 106). Zaradi osebnega prijateljstva ter časovne bližine opisanih dogodkov menimo, da je Govekarjev zapis bližje naši trditvi kot Vilfanova razlaga. Temu v prid govori Govekar tudi v nadaljevanju zapisa, kjer omenja nekrolog profesorja Milana Pajka[34], objavljen v Carnioli, v katerem hvali Aškerčevo ljubezen do slovenske zgodovine in njegov prikaz »*pestrih slik iz slovenske preteklosti«*. Prav tako izpostavi njegovo arhivarsko delo na ljubljanskem magistratu, kjer naj bi zbiral arhivsko gradivo in katerega vsebino kasneje objavljal v Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko in v Carniolii (Govekar 1912, 468).

Doslej opisano arhivarsko delo zanika tudi vse očitke Aškerčevih nasprotnikov, posebno tistih iz klerikalnih krogov, o magistratni sinekuri[35], ki naj bi si jo župan Hribar izmislil ravno za Aškerca. Dejstva o njegovem arhivarskem delu nas prepričajo, da je bilo to opravljeno temeljito in strokovno, kar tudi pripomore k zavrnitvi vseh namigovanj o kakršnikoli sinekuri. Dodatni dokaz najdemo tudi v njegovem vzporednem delu, ki si ga je našel kar sam. Govor je seveda o magistratni knjižnici, katere nastanek je povezan z njegovim arhivarskim delom. Med urejanjem mestnega arhiva je Aškerc naletel na dve omari knjig, ki jim je grozilo uničenje zaradi plesni in trohnobe. O najdbi ter stanju je poročal županu Hribarju in mu hkrati predlagal, da bi v posebnem prostoru uredili magistratno knjižnico. Prošnjo oziroma predlog je župan podprl in tako je iz Aškerčevega poročila o delu v magistratnem arhivu in v novo urejeni knjižnici, ki je datirano

[34] Rodil se je 19. decembra 1876 v Mariboru. Ljudsko šolo in prvi razred gimnazije končal v Brnu, ostale razrede gimnazije pa na Dunaju, kjer je nadaljeval tudi študij, najprej prava, nato geografije in zgodovine. Služboval je na gimnaziji v Kranju, potem na učiteljišču nato na realki v Ljubljani. Napisal je številne članke, razprave, ocene, poročila s področja arheologije, geografije in zgodovine ter nekrologe (Wikipedia 2019).

[35] sinekura sinekúra -e ž (ú) knjiž. *donosna služba brez (veliko) skrbi, dela:* njegova služba je sinekura (SSKJ 2019).

5. marca 1901, razvidno, da je knjižnica urejena in umeščena v prostor poleg arhiva. V začetku je zbirka obsegala več kot 600 različnih knjig in brošur ter različne ljubljanske časnike in časopise. Po njegovem popisu je bilo med knjigami kar nekaj starih medicinskih knjig, raznih zbornikov zakonov Jožefa II., Franca I. in II. ter raznih drugih zakonikov znanih avtorjev, dragoceni stari topografski slovarji, francoski zakoniki - med njimi »*Code Napoleon*« - redke knjige o bivšem ilirskem kraljestvu, Valvazorjeva Cronica, administracija raznih mest ter vezani časniki, med njimi tudi Slovenski Narod, Slovenec in Laicbacher Zeitung. Vse knjige in ostalo knjižnično gradivo je bilo shranjeno v štirih omarah in na regalu s policami ter razvrščeno po vsebini. Kljub pomanjkanju bibliotekarskega znanja, se je Aškerc pri urejanju dobro znašel, kar priča tudi poročilo njegovega kasnejšega naslednika Vladislava Fabjančiča.[36] Leta 1935 je v poročilu o selitvi arhiva in knjižnice v Turjaški dvorec Fabjančič zapisal: »Svoj čas je bila knjižnica urejena po sicer zastarelem načinu, kakršnega je *vpeljal še rajnki Aškerc, imel pa je to vrlino, da je bil vsaj smiseln. Knjige so se vpisovale po strokah in so se dale brez težave poiskati. Nedostatek je bil predvsem v tem, da se pri tem načinu ni mogel upoštevati knjižni format in da ni bilo listkovnega kataloga, ki omogoča hitrejše poslovanje. Vsekakor pa je za tako nepreobsežno knjižnico Aškerčev način ustrezal tedanjim potrebam, ko sta v knjižnici in arhivu bili zaposleni samo dve osebi. Modernizacija je bila nemogoča zaradi skrajno neprimernih in prerevnih prostorov in, ker nikdar niso bili – navzlic urgencam – dovoljeni posebni krediti.*« (Fabjančič v Seražin 1997, 125). Tako je dobrem desetletju mestna knjižnica doživela pravo renesanso in je po Aškerčevem poročilu iz leta 1910 obsegala več kot 2000 knjig, zvezkov in časopisov, kar pa je bila posledica še ene Aškerčeve ideje. Ugotovil je namreč, da je bilo takrat slovensko knjižno in časopisno produkcijo moč dobiti samo v Dunajski dvorni biblioteki. Zaradi tega je bilo delo in raziskovanje slovenskih znanstvenikov in bibliografov zelo oteženo. Na pobudo

[36] Vladislav Fabjančič, slovenski arhivar, publicist in politik, rojen 19. maja 1894,v Bučki. Končal je gimnazijo v Ljubljani, nato študiral na filozofski fakulteti na Dunaju, v Beogradu, Ženevi in Freibourgu, kjer je diplomiral. Delal v uredništvu mesečnika *Preporod* ter vanj tudi pisal. Sredi 1914 je bil prostovoljec v srbski vojski, bil ranjen v bitki na Ceru, nato delal v srbskem zunanjem ministrstvu v Ženevi. Po koncu vojne je bil član jugoslovanske mirovne delegacije v Ženevi in Parizu, nazadnje odpoklican zaradi obtožbe, da je komunist. Udeležil se je vukovarskega kongresa KPJ in bil do decembra 1920 urednik *Rdečega praporja* ter bil na listi KPJ izvoljen za poslanca v beograjski parlament. Po sprejetju zakona o zaščiti države je pobegnil v Italijo, od tam v Švico, Avstrijo in Nemčijo ter se 1922 se vrnil v Ljubljano. 1. maja 1923 se je zaposlil v arhivu na magistratu v Ljubljani in se umaknil iz političnega življenja. Umrl je 17. junija 1950 v (Wikipedia 2019).

knjižničarja Janka Šlebingerja[37] in ob podpori župana Hribarja je mestno županstvo pozvalo vsa uredništva slovenskih časopisov po svetu, da bi ljubljanski magistratni knjižnici brezplačno pošiljali en izvod vsake izdaje. Prošnja je naletela na plodna tla in Aškerc v poročilu zapiše, da se je odzvala velika večina uredništev vseh političnih struj, tako da je poslej magistratna knjižnica prejema izdaje slovenskih časopisov iz vseh krajev, kjer so bivali Slovenci, celo iz Amerike. Z idejo o centralni slovenski knjižnici je na Aškerčevo pobudo in pobudo knjižničarjev ljubljansko županstvo leta 1906 podobno prošnjo naslovilo na vse založnike in tiskarje slovenskih knjig. Ker magistrat ni imel pravne podlage, kot npr. Cesarsko kraljeva licejska knjižnica v Ljubljani, da bi »dolžnostno« prejemala en izvod novo izdane tiskovine, je Aškerc pozval tiskarje in založnike, naj se v duhu narodne zavednosti odločijo, da bi osrednji slovenski evidenčni knjižnici na ljubljanskem magistratu pošiljali po en izvod nove izdaje. Ta poizkus ni bil tako uspešen kot prvi, verjetno tudi iz finančnih razlogov, je pa v zgodovini bibliotekarstva ostal znan kot najresnejši poizkus ustanovitve osrednje slovenske narodne knjižnice pred prvo svetovno vojno (Seražin 1997, 124–127).

Nove ideje, s katerimi je - kot pravi Vilfan - Aškerc postal kar nekakšen Hribarjev splošni kulturni referent (Vilfan 1956, 106), so krepile njegovo zavest in prepričanje, da si je s svojim delom plačo pošteno zaslužil, saj je delal več, kot mu je bilo naloženo. Z vsemi novimi idejami se mu je delo kopičilo, a kot zasledimo v kar nekaj zapisih, mu je bilo v zadovoljstvo. Tudi Govekarjev opis Aškerčevega dela je podoben Vilfanovemu, saj pravi, da je bil Aškerc »v eni besedi mestni arhivar, magistratni knjižničar, urejevalec ter upravitelj razvidnice slovenske žurnalistike in bodoče mestne knjižnice.« (Govekar 471). Ko je mestni svet odločil, da bodo za bodočo mestno umetniško galerijo pridobivali slikarska in kiparska dela pokojnih in še živečih slovenskih umetnikov, je bilo skoraj samoumevno, da bo to nalogo najbolje opravljal prav Aškerc. Z velikim spoštovanjem do slovenske umetnosti in njenih akterjev, je prav z umetniško pisavo spisal katalog ter poskrbel, da je bil

[37] Janko Šlebinger, slovenski bibliograf, urednik, leksikograf in literarni zgodovinar, se je rodil 19. oktobra 1876, na Ledinku pri Zgornji Ščavnici. Po študiju slovenščine in nemščine je svojo poklicno pot začel kot profesor, šele kasneje se je kot že uveljavljen bibliograf zaposlil v državni biblioteki (kasneje NUK), katere direktor je bil v letih 1927–1946. Knjižnica je pod njegovim vodstvom kljub stalnega pomanjkanja kreditov pridobila lepe slovenistične bibliofilske zbirke. Pod Šlebingerjevim vodstvom je Narodna in univerzitetna knjižnica 1941 dobila novo lastno poslopje,v katero je leta 1942 preselil knjižni fond; po požaru leta 1944 je skrbel za obnovo velike čitalnice za nadomeščanje zgorelega dela knjig. Leta 1945 je uvedel med delovne naloge NUK letno *Slovensko bibliografijo*. Umrl je 3. februarja 1951 v Gornji Radgoni (Wikipedia 2019).

urejen kot umetniška knjiga. Začetnim korakom pri zbiranju umetnin je sledila ideja, da bi naboru dodal tudi portrete bivših ljubljanskih županov. Med pridobitvami je izstopal portreta barona Codellija[38] in nanj je bil Aškerc tudi zelo ponosen; pod portret je tudi lastnoročno zapisal »Baron Ant. Codelli v. *Fahnenfeld, maire 1812«.* Zanimive so tudi podrobnosti pri njegovi zadnji galerijski pridobitvi neznanega umetnika, velikem oljnatem portretu župana dr. Mihaela Ambroža[39] , ki je funkcijo opravljal v obdobju 1861 – 1861. Umetnina je bila darilo prošta[40] iz Brež na Koroškem; Aškerc se mu je zahvalil in to je bil tudi njegov zadnji uradni dopis. V popoldanskih urah, na sredo 5. junija 1912 je dokument izročil v odpremo, naslednji dan ga je zadela kap in so ga odpeljali v deželno bolnišnico (Govekar 1912, 470–477).

Med pomembnejši Aškerčevi uradniški opravili sta sodili tudi cenzura javnih napisov in poimenovanje novih cest, ulic in trgov. Urejal je napise in reklamna obvestila na trgovskih in obrtnih lokalih. Prav tako je županu predlagal pregovore in izreke, ki so kasneje krasili pročelja mestnih šol. Podobno je bilo z poimenovanjem cest, ulic in trgov; tudi te predloge je posredoval Aškerc. Kot pesnik in arhivist je seveda predlagal imena slovenskih književnikov oziroma zgodovinskih oseb in dogodkov, vezanih na zgodovino Ljubljane, Kranjske in južnih Slovanov nasploh. Večino imen ulic, cest in trgov je izbral župan Hribar sam, vendar so Aškerčevi predlogi po navadi padli na plodna tla. Še dandanes se lahko vozimo po Vilharjevi, Kersnikovi ulici ali sprehajamo po trgih, ki še spominjajo na Aškerčev pridih. Tu moramo še izpostaviti Trubarjev spomenik, ki še danes krasi park nasproti Moderne galerije, saj je - po Hribarjevih besedah - postavitev tega kipa izključno Aškerčeva zasluga. Ob nekem Hribarjevem obisku ga je namreč Aškerc nagovoril, da je ustanovil odbor za zbiranje prispevkov, namenjenih izdelavi Trubarjevega spomenika, ki pa ni izpolnil svojega poslanstva. Tako je župan Hribar s finančno pomočjo soproge

[38] Codelliji so bili kranjska in koroška plemiška rodbina. Od 18. stoletja dalje se je polni plemiški naziv za člane družine glasil baron Codelli pl. Codellisberg, Fahnenfeld in Sterngreif, v običajni rabi pa baron Codelli pl. Fahnenfeld. Predstavniki ljubljanske veje družine Codelli so zasedali pomembne funkcije na Kranjskem, med drugim funkcije župana Ljubljane, okrajnega glavarja ter deželnega glavarja. Najbolj prepoznani zadnji predstavnik te veje je izumitelj Anton Codelli (Wikipedia 2019).

[39] Mihael Ambrož, rojeni Ljubljančan, je v Ljubljani opravljal župansko funkcijo med letoma 1861 in 1864, prvič pa že od novembra 1850 do februarja 1851, vendar je takrat odstopil, saj ga cesar ni bil hotel potrditi. Ambrož, ki se je rodil leta 1808, je umrl 25. aprila 1864, zato je moral županske posle prevzeti podžupan dr. Janez Zhuber. Kljub svoji gorečnosti za Nemce, ki so mu jo nekateri rojaki zamerili, je zagovarjal uvedbo slovenščine v šole in urade., pod njegovim županovanjem je mesto dobilo plinsko razsvetljavo. Ambroža označujejo za prvega slovenskega župana v Ljubljani. Janez Bleiweis je njegovo županovanje primerjal z županovanjem Janeza Nepomuka Hradeckega (Lončar 2013).

[40] prošt pròšt prôšta m (ò ó) rel. 1. *predstojnik kapitlja:* kanoniški seji je načeloval prošt; prošt in kanoniki / stolni prošt 2. *naslov za predstojnika pomembnejše župnije:* metliški prošt (SSKJ 2019).

kasnejšega župana dr. Ivana Tavčarja[41] na lastno pest naročil izdelavo spomenika, ki so ga postavili v parku pred današnjo Narodno galerijo. Kasneje je županu Hribarju predlagal, da občinski svet park tudi poimenuje po našem velikem protestantskem piscu. (Govekar 1912, 472–473). Poleg arhivarskega, torej tudi vse ostalo Aškerčevo delovanje priča o njegovem vsestranskem angažiranem delu in so vsa namigovanja o sinekuri brez osnove.

2.5.1 Aškerčeva zadnja pot

Kako je preživljal in podoživljal jesen svojega življenja, lahko najlepše opišemo kar z njegovimi besedami v pismu prijatelju Turnerju, v katerem mu čestita za njegovih sedemdeset let ter pravi: »Saj starost sama na sebi ni še nikakršno takšno zlo in, ker slišim praviti, da si vobče zdrav in ker živiš v ugodnih gmotnih razmerah. Ti čestitam, da moreš z višine Svojih let gledati na norost sveta in tragikomedijo človeškega življenja. Tisti slavospevi mladosti se mi *zdijo hudo pretirani….Ne najvišja šola je življenje in najlepši sad zrelih let je modrost, ki uči človeka, kako zanimiv je svet, pa obenem kako ničev! Verjemi, da se temu spoznanju, temu rigorozu bližam že tudi jaz, ko imam zdaj že 55 „pomladij“ na svojem hrbtu. Živela torej modra starost, živela filozofija!«* (Boršnik 1936, 404–405). Kot bi pričakoval, da se mu bliža konec, je o tem nekega jesenskega večera razlagal svojim prijateljem. Ob Aškerčevi smrti so bile v članku na drugi strani časnika Slovenski narod zabeležene njegove besede, češ da *smrt ni nič drugega kot vrnitev naročje prirode. Misel na smrt človeka lahko trenutno spravi v slabo voljo, a na dolgi rok nanj nima nobenega vpliva. Vsak se mora zavedati, da tudi zanj pride zadnja ura, vendar ga to naj ne zadržuje pri tem, da bi še naprej pošteno delal, uresničeval svoje ideje in tudi užival.*

[41] Ivan Tavčar, pisatelj in politik se je rodil 28. 8. 1851 v Poljanski dolini. Osnovno šolo je obiskoval v Poljanah in nato, ob gmotni pomoči očetovih bratov, duhovnikov Antona in Ignaca, v Ljubljani, gimnazijo v Ljubljani in frančiškansko gimnazijo v Novem mestu, nato pa odšel študirat pravo na Dunaj. Študij je uspešno dokončal in postal doktor prava. Kot odvetniški pripravnik je služboval v Ljubljani in v Kranju, opravil odvetniški izpit v Trstu, kasneje pa je postal samostojen in uspešen pravnik, šesti odvetnik v Ljubljani, odvetniški poklic je opravljal do svoje smrti. Kot eden izmed vodilnih politikov liberalne stranke, deželni in državni poslanec ter ljubljanski župan se je povzpel v vrh takratnega javnega življenja. Leta 1884 je postal odbornik mestnega občinskega sveta, 1909 podžupan, ter od konca leta 1911 do 1921 župan. Kot gospodarstvenik je leta 1889 soustanovil Mestno hranilnico ljubljansko in bil dolga leta njen pravni svetovalec. Kasneje je sodeloval pri soustanovitvi ljubljanske kreditne banke in bil od leta 1916 do smrti tudi predsednik. Kot politik in književnik je bil tudi član, odbornik, pravni svetovalec različnih društev in zvez. Njegovo literarno delovanje je bilo izredno, vrhunec njegovega opusa predstavljata Visoška kronika in Cvetje v jeseni. Do sodobnikov in tudi do kasnejših generacij ni bil popustljiv. Z obrambo Aškerčevih balad in romanc se je zoperstavil Mahniču. Kasneje se je zaradi vmešavanjem v Aškerčevo urednikovanje Ljubljanskega zvona z njim razšel, a je ob njegovi smrti pokazal svojo naklonjenost do vsega njegovega dela. Umrl je v Ljubljani 19. februarja 1923, pokopan pa je v družinski grobnici na Visokem pri Poljanah. (Boršnik 2013).

Podobna občutja lahko zasledimo iz njegovih zadnjih pisem svojim bližnjim. Takoj po novemu letu 1912 piše Ljudmili Polančevi[42], kako se prav okrog božiča počuti osamljeno in zagrenjeno in kako mu je vse težje biti brez pravega doma. Da bi nekako premagal ta čustva, je poskušal zadovoljstvo najti drugje; po lastnih načrtih si je dal izdelati novo pohištvo: pisalno mizo v grškem slogu, knjižno omaro, predalnik, posteljo in omarico v renesančnem. Vzel si je tudi dopust, ga dva tedna pred smrtjo podaljšal in se odpravil na Dunaj. A vse to ni dosti pomagalo. Malce pred smrtjo je kupil petrolej in v neki čudni zamaknjenosti začel sežigati rokopise. Na začudenje in vprašanja njegove postrežnice je odgovoril, da noče, da bi ljudje po smrti o njem sploh še kaj govorili (Boršnik 1936, 406–407).

Sreda 5. junija je bila njegov zadnji delovni dan v magistratnem arhivu. Naslednjega dne se je po zajtrku odpravil v službo, vendar se je že okoli devete ure zgrudil. Ko je prišel k sebi, se je odpravil domov, ne da bi komu povedal za te težave, zvečer pa ga je zadela možganska kap. Zjutraj ga je na tleh ležečega našla postrežnica ter takoj poklicala zdravnika. Na njegovo zahtevo so Aškerca, kljub njegovemu nasprotovanju prepeljali v deželno bolnišnico na Zaloški cesti, saj naj bi bilo Leonišče[43] zanj predrago. Pred odhodom je postrežnici predal ključe z navodilom, da mu jih hrani, če pa se ne bo vrnil, naj uredi vse potrebno. Naslednji dan se mu je stanje malo izboljšalo, a že v petek popoldan je začel blesti in v nedeljo počasi končeval svoj zadnji boj. In tudi tokrat ni mogel iz svoje kože, saj je duhovna, ki so ga poklicale redovnice, odpravil z besedami: »Saj je še čas!«. Umrl je v ponedeljek 10. junija ob pol dveh zjutraj (Boršnik 1936, 407).

---

42 Ljudmila Poljanec se je rodila 16.7.1874 v Brežicah. Leta 1898 je maturirala na učiteljišču v Ljubljani ter opravila strokovni izpit dve leti zatem. V letih 1898–1899 je služila v ljubljanskem Marijanišču pod vodstvom dr. Frančiška Lampeta, ki jo je učil, spodbujal in tudi literarno vplival nanjo, od 1899 do 1920 pa je poučevala na Kapeli in se pripravljala na licejski izpit. Na dunajski univerzi je med letoma 1908 in 1911 poslušala slavistiko, germanistiko in pedagogiko, a študija zaradi ukinitve dopusta ni dokončala. V tem času se je družila z literarnim zgodovinarjem Francetom Kidričem, Ivanom Prijateljem in s slikarjem Ferdom Veselom. Poljančeva sodi v krog Vide Jerajeve, najbolj pa je bila povezana z Antonom Aškercem. Prijateljevala je tudi s Cvetkom Golarjem in pesnico Kristino Šuler. Leta 1920 je v Mariboru opravila izpit za meščansko šolo in nato bila nameščena na dekliško-meščanski šoli. Leta 1942 se je odselila na družinsko posestvo na Kapelo, kjer je umrla in tam je tudi pokopana (Salmič Kovačič 2019).)

43 Sanatorij Leonišče med Zaloško cesto in Šlajmerjevo ulico v Ljubljani je bila prva zasebna zdravstvena ustanova v sodobnem času. Leonišče je nastalo leta 1894. Ob ustanovitvi je bilo namenjeno zdravljenju usmiljenih sester ter bolnih in onemoglih duhovnikov. Kasneje je sanatorij sprejemal tudi ostale bolnike. Zgradba je bila v lasti redovnic Hčera krščanske ljubezni sv. Vincencija Pavelskega (Usmiljenke). Leta 1900 je Leonišče pridobilo koncesijo. Sanatorij je dolga leta vodil dr. Edo Šlajmer (1864-1935), po katerem se imenuje tudi ulica ob Leonišču. Med 1. svetovno vojno je Leonišče svoje prostore odstopilo Rdečemu križu, po vojni in vse do leta 1941 pa so v njem delovali številni ljubljanski zdravniki različnih strok (Rotovnik 2015).

Slika 8: Osmrtnica ljubljanskega Magistrata, objavljena v Slovenskem narodu

Magistrat deželnega stolnega mesta Ljubljane naznanja,
da je danes zjutraj ob pol dveh po kratki mučni bolezni preminil gospod

Anton Aškerc

mestni arhivar.

Pogreb velikega slovenskega pesnika in vestnega uradnika se vrši v sredo ob 5. popoldne iz mrtvašnice deželne bolnišnice na pokopališče Sv. Krištofa, kjer se truplo položi v rakev Pisateljskega društva.

V LJUBLJANI, dne 10. junija 1912.

2020

Vir: Slovenski narod, št. 138. Dostopno na: https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-U1TMWVG0/be2103f8-2dbf-413f-970e-686387bd2187/PDF (28. februarja 2019).

Vest o Aškerčevi smrti so takoj zjutraj prejeli na magistratu, razširila se je med ljudmi ter raznimi društvi, katerih član je bil. Takratna vodilna ljubljanska časnika Slovenec[44] in Slovenski narod[45] sta v popoldanski izdaji že naznanila Aškerčevo smrt ter datum in uro pogreba. Magistrat deželnega stolnega mesta Ljubljane, Društvo magistratnih uradnikov, Pisateljsko podporno društvo, Telovadno društvo Sokol ter še veliko društev in zvez, katerih član je bi Aškerc, so v osmrtnicah objavili, da bo pogrebni sprevod v sredo, 12. junija krenil ob peti uri popoldan iz

[44] Slovenec je bil vodilni časnik političnega katolicizma na Slovenskem. Vseboval je priloge: Teden v slikah, Naša gospodinja**,** Ilustrirani Slovenec**.** Najprej je izhajal tedensko, po juliju 1883 pa kot dnevnik. Kot ponedeljkova izdaja je v letih 1932-1939 izhajal Ponedeljski Slovenec. Časnik Slovenec je bil kritičen do slovenske politike, kot odgovor na mladoslovenski Slovenski narod. Vodilo Slovenca je bilo izraženo v gesli: »Vse za vero, dom, cesarja!«. Leta 1945 so ga nove oblasti ukinile. V letih 1991-1996 je izhajal časnik z enakim imenom in podobno politično usmeritvijo (dLib 2019).

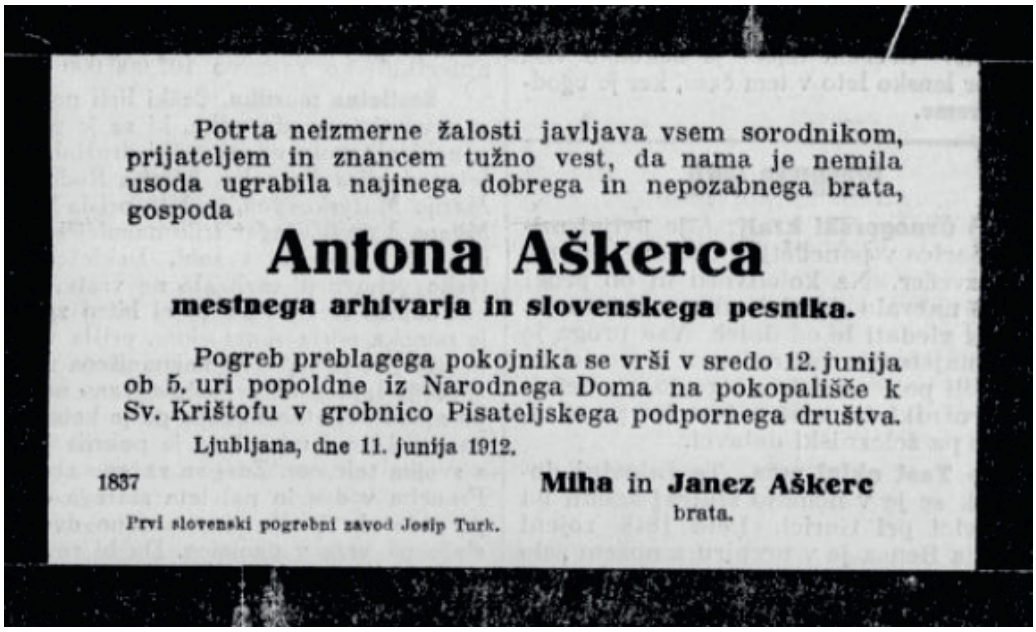
[45] Časnik Slovenski narod je izhajal najprej trikrat na teden v Mariboru, po letu 1873 pa je izhajal dnevno v Ljubljani. Vseboval je prilogi Slovenski tednik in Rodoljub. Bil je političen časopis, prvi slovenski dnevnik, vodilno slovensko liberalno glasilo pred 1. svetovno vojno. Deloval je pod geslom: »Vse za narod, svobodo in napredek«. Med uredniki so bili: Ivan Železnikar, Josip Jurčič in Ivan Tavčar. Leta 1894 postane Slovenski narod glasilo Napredne stranke. Kasneje, po letu 1943, je izhajal tedensko kot ponedeljkova izdaja časnika Jutro (dLib 2019).

mrtvašnice deželne bolnišnice na pokopališče sv. Krištofa[46], kjer bodo pokojnika položili v grobnico znanih slovenskih pisateljev (slika 8). Ker naj bi truplo do pogreba ležalo v deželni bolnišnici, je sprožilo val negodovanja in odzive naprednih odzive naprednih struj. Tako je dopisnik neodvisnega političnega časopisa Dan[47] ogorčeno zapisal, da je mesto očitno mislilo, da se bodo poslovili od mestnega uradnika, arhivarja in ne od enega vodilnih pesnikov tistega časa; zato zahtevajo, da se Aškercu izkaže čast, kot se spodobi. Aškerca so res položili na mrtvaški oder v zapuščenem delu bolnice, kjer so po navadi ležali reveži in brezdomci. Ob njegovi krsti je bilo nekaj sveč ter preprosto poljsko cvetje. Dopisnik časopisa Dan je bil osupel nad prizorom, saj si takega slovesa Aškerc gotovo ni zaslužil. Omenjeni prispevek ter številne sožalne brzojavke, poslane s strani številnih domačih in tujih uglednih posameznikov, društev, ustanov in prijateljskih mest, je verjetno pripomoglo, da je magistrat na čelu z županom dr. Ivanom Tavčarjem uvidel, da je potrebno organizirati veličasten pogreb. Mestni odborniki so odločili, da bo pesnikovo truplo do pogreba ležalo v Narodnem domu na cesti Franca Jožefa, v današnji Narodni galeriji. Ker je bil Aškerc tistikrat zelo znana in pomembna oseba, bi bila za magistrat in njegove funkcionarje velika sramota, da se ne bi od njega poslovili na najbolj dostojanstven način. Tako v torek, 11. junija 1912 v Slovenskem narodu in Slovencu zasledimo osmrtnico Aškerčevih bratov Mihe in Janeza (slika 9), kjer je razvidno, da bodo Aškercu pripravili pogreb, kot mu pritiče. Naslednjega dne so krsto prepeljali v Narodni dom, kjer se je množica ljudi vseh starosti, poklicev in ugleda prišla pokloniti spominu velikega pesnika in pomembnega člana takratne družbe.

[46] Pokopališče sv. Krištofa (danes Navje) je ljubljanski spominski park, ki sta ga leta 1936 uredila arhitekta Jože Plečnik in Ivo Spinčič. Od 18. stoletja pa do leta 1936 je bilo na tem mestu in na območju današnjega Gospodarskega razstavišča pokopališče, ki so ga mestne oblasti preselile na lokacijo današnjih Žal. V park Navje so bili preneseni posmrtni ostanki oziroma nagrobniki slavnih Slovencev; t. i. »Slovenski panteon«, zasnovan v klasicističnem slogu, ki je bil zgrajen že sredi 19. stoletja na vzhodnem robu starega pokopališča. Nagrobniki so razvrščeni pod tem ostreškom in po trati. Na koncu parka stojijo štirje Plečnikovi stebri, ki so prej stali pred stavbo Glasbene matice. Od leta 2001 je Navje zavarovano kot kulturni spomenik državnega pomena (Wikipedija 2019).

[47] Dan je bil neodvisen politični časopis. Izhajal je v Ljubljani v obdobju 1912-1914 in zastopal jugoslovansko politično in kulturno idejo. Pod uredništvom Ivana Laha se je oddaljil od politike Žerjavove slovensko liberalno usmerjene narodnoradikalne mladine in se zavzemal za radikalen jugoslovanski program. Izdajateljica Učiteljska tiskarna se mu je odrekla in časopis je prenehal izhajati pred 1. svetovno vojno (Wikipedija 2019).

Slika 9: Osmrtnica Antonovih bratov Mihe in Janeza, objavljena v Slovencu

Potrta neizmerne žalosti javljava vsem sorodnikom, prijateljem in znancem tužno vest, da nama je nemila usoda ugrabila najinega dobrega in nepozabnega brata, gospoda

Antona Aškerca

mestnega arhivarja in slovenskega pesnika.

Pogreb preblagega pokojnika se vrši v sredo 12. junija ob 5. uri popoldne iz Narodnega Doma na pokopališče k Sv. Krištofu v grobnico Pisateljskega podpornega društva.

Ljubljana, dne 11. junija 1912.

1837 **Miha** in **Janez Aškerc**
brata.

Prvi slovenski pogrebni zavod Josip Turk.

Vir: Slovenec, št. 131. Dostopno na: https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-8Q18DY2A/8533d217-5d75-47b6-92af-8ec9f52f9adb/PDF (28. februarja 2019).

Ceremonial se je začel ob peti uri popoldan, ko je je pater Albert blagoslovil krsto in je sprevod krenil proti pokopališču sv. Krištofa, a ne po običajni poti, temveč ravno obratno: od Narodnega doma na današnjo Prešernovo, tik mimo Aškerčevega doma na Erjavčevo ter mimo Gradišča na Vegovo, čez Kongresni trg po Wolfovi do Prešernovega spomenika ter navzgor do glavne pošte ter nato desno po Dunajski do pokopališča, današnjega Navja. Lokali ob poti so bili zaprti, zavese zagrnjene, v čast pokojniku pa so bile prižgane luči. Člani Sokola so na konjih vodili sprevod, njim pa je sledila povorka dijakov realke, gimnazij in učiteljišča s profesorji, učenk in učencev mestnih šol in zavodov. Njim je sledila godba Slovenske filharmonije, Sokoli iz mnogih mest, gasilska društva, pevski zbori in razna društva. Sledili so jim magistratni uradniki, ki so z dijaki nosili pogrebne vence in licejke, ki so v parih nosile petnajst lipovih vencev z napisi posameznih Aškerčevih knjig. Prav to dejanje je kasneje razburilo klerikalce, ki si niso mogli predstavljati, da se licejkam *vsiljuje* napise Aškerčevih del. Pobudnik vsega, dr. Evgen Lampe, se niti v osmrtnici ni mogel zadržati pisanja v neprimernem tonu in je kasneje deželnemu šolskemu svetu celo naznanil profesorje, ki so se udeležili pogreba. Za licejkami sta prišla na vrsto voza z duhovnikom in pokojnikovo krsto, nato še Aškerčevi sorodniki in oba župana, nekdanji Hribar in

takratni Tavčar. Temu častnemu zboru so sledili ostali magistratni in sodni uradniki, uslužbenci Mestne hranilnice, člani in članice raznih zbornic in društev, Slovenskega gledališča, uredništev Ljubljanskega zvona in slovenskega naroda, učiteljstvo vseh mestnih šol ter Slovenskega ženskega društva, na čelu s soprogo takratnega župana, gospo Franjo Tavčar. Vsem naštetim so sledili še pogrebci iz Kranjske, Štajerske, Primorske, Hrvaške, Bosne in drugod. Sprevod se je vil od pokopališke cerkve pa vse do poslopja glavne pošte v centru mesta. Skozi špalir jezdecev, magistratnih uslužbencev, licejk, dijakov in profesorjev so člani Sokola prinesli krsto k skupni grobnici pisateljskega društva. Po opravljenem pogrebnem obredu so se ob odprti grobnici zvrstili še pevci in govorniki. Naslednje dni je Aškerčev pogreb na veliko odmeval v takratnem aktualnem časopisju, kjer so vsi pisali o ganljivem slovesu od velikega Slovenca, pesnika in arhivarja, Antona Aškerca. S tem naj bi Ljubljana poravnala svoj dolg do pesnika in mestnega uradnika (Mrak 2012).

Še lepše pa se je na koncu članka »Aškerčeva sinekura« izrazil njegov prijatelj in magistratni kolega Fran Govekar, ko je zapisal*: »Mesto Ljubljana in Aškerc sta popolnoma kvit in bot. Da, morda bi bilo za Aškerca celo bolje, da ni postal nikdar ljubljanski uradnik, nego docela svoboden literat.«* (Govekar 1912, 474).

3 PRISPEVEK ANTONA AŠKERCA K SLOVENSKI ARHIVISTIKI

3.1 NAMEN IN CILJI RAZISKOVANJA

Če se navežemo na misel Aškerčevega uradniškega kolega, zapisano v zadnjem odstavku prejšnjega poglavja, potem o Aškercu kot arhivarju ne bi pisali oziroma naloge kot take sploh ne bi bilo. Tako pa je Aškerc na področju arhivske vede pustil globok pečat! Torej bomo namen in cilje raziskovanja usmerili v njegovo delovanje in dosežke na tem področju. Antona Aškerca bomo predstavili kot arhivarja in arhivista[48], ki je bil zaposlen kot uradnik v takratnem mestnem arhivu in osvetlili njegova prizadevanja za razvoj arhivske teorije in prakse v prostoru in času, v katerem je živel. S pridobljenimi rezultati želimo torej

[48] Arhivar je skrbnik oziroma arhivski delavec, ki je odgovoren za organiziranje in vodenje evidenc dokumentov, ki so že odloženi v skladišča namenjena stalnim zbirkam. Po navadi so to uslužbenci, ki so bili za ta poklic priučeni oziroma imajo opravljeno največ srednješolsko izobraževanje. Nasprotno pa od arhivistov pričakujemo, da bodo obvladovali širšo paleto znanja, od zakonodaje, standardov, zgodovine, informacijske tehnologije, teoretičnih osnov, zgodovine institucij, itd. Arhivistom pripisujemo tudi fakultetno izobrazbo.

zanikati že tolikokrat izrečena namigovanja, da je bila ustanovitev arhivarske službe Aškerčeva sinekura. Cilj naše raziskave je oceniti njegovo namero in načrt, kako strokovno ter na podlagi takratne arhivske teorije urediti od leta 1866 docela zanemarjen mestni arhiv. Že na samem začetku urejanja je predlagal in tudi dosegel, da se dosledno upošteva načelo ločitve registrature[49] od arhiva in se - v nasprotju z delom takratne stroke - odločil, da se pri urejanju arhiva drži za tisti čas zelo avantgardnih načel provenience in fonda (Vilfan 1956, 102). Kasneje je v načrtu svojega dela, ki ga je 20. julija 1898 predložil mestnemu županstvu, strnil svoje videnje, načrt ureditve arhiva v osem opornih točk (priloga E) in obenem predlagal tudi rešitve. Naša primerjava predlaganih Aškerčevih rešitev z današnjimi metodami in standardi ter načini dela v arhivu bo pokazala pravilnost njegovih odločitev. Naš naslednji zastavljen cilj je, da poizkušamo potrditi oziroma ovreči trditev, da je Aškerc uporabljal vsebino arhivalij pri pisanju svojih pesmi in ostale literature ter strokovnih in znanstvenih prispevkov. Pritrdilni odgovor na to našo hipotezo bi vzporedno dokazoval tudi pravilnost njegove odločitve v tistem delu njegovega načrta, kjer govori o popisu arhivalij ter zapisovanju v glavni indeks. Torej o dveh pomembnih načelih trajne hrambe dokumentarnega in arhivskega gradiva, ki sta osnovi današnje moderne arhivistike. Končni cilj oziroma skupek vseh ciljev naše naloge je poiskati in predstaviti čim več dejstev, ki prikazujejo in predstavljajo Antona Aškerca kot arhivarja in arhivista v njegovem tretjem, uradniškem poklicu, ali kot ga nekateri označujejo - *ljubljanskem obdobju*. Že v prejšnjih poglavjih naše naloge smo pisali o pomanjkanju strokovne literature in gradiva v tistih časih. Tako menimo, do bo naša naloga tudi v tej smeri nekakšen dodatek k malo širšem pogledu na Aškerca in na njegov prispevek k slovenski arhivistiki.

3.2 RAZISKOVALNE HIPOTEZE, RAZISKOVALNA VPRAŠANJA

3.2.1 Prva hipoteza

Pred samim začetkom urejanja magistratnega arhiva se je moral Aškerc odločiti za primeren organizacijski način poslovanja z dokumentarnim gradivom in primerno načelo za ureditev arhivskega gradiva. Pri prvem raziskovalnem vpra-

[49] registratúra -e ž (ū), administrativni oddelek za evidentiranje in hranjenje listin, spisov: poslati spise v registraturo; vodja registrature; zbirka listin, spisov, evidentiranih in hranjenih na takem oddelku: prepeljati registraturo (SSKJ 2019). V skladu z aktualno zakonodajo je tedanja registratúra primerljiva z današnjo Glavno pisarno organa (GP) oziroma z Oddelkom za upravno poslovanje (OUP).

šanju, zastavljeni hipotezi smo torej predvidevali, da je bila Aškerčeva odločitev za ločitev registrature od arhiva ter izbira načela provenience pri urejanju arhiva pravilna, zato lahko le na teh temeljih ocenjujemo njegovo delo, tako s strokovnega kot tudi teoretičnega vidika.

Zato nas bo zanimalo:

- Po čem Antona Aškerca najbolj poznamo?
- Kaj je pomenila ločitev registrature od arhivskega gradiva za ureditev arhiva?
- Kaj danes pomeni ločitev tekoče in stalne zbirke oziroma stalne zbirke od poslovanja Glavne pisarne / Oddelka za upravno poslovanje za poslovanje organa in v kakšni meri prakticirajo to načelo v javni upravi?
- Kakšen je bil vpliv izbire provenienčnega načela na ureditev magistratnega arhiva?

3.2.2 Druga hipoteza

Prvima pomembnima odločitvama je sledilo njegovo nadaljnje raziskovalno delo na področju arhivistike: zbiranje strokovne literature, obisk Zemaljskega arhiva v Zagrebu, navezava stikov s tedanjimi avtoritetami s tega področja ter izdelava načrta njegovega nadaljnjega dela, ki ga je strnil v osem ključnih točk. To lahko nekako povzamemo kot zavezo, da bo arhiv uredil, hranil gradivo, ga izposojal oziroma bo dostopno za morebitne uporabnike. Iz tega je razvidno, da je bila ideja strokovna in tudi danes pomeni velik prispevek k zgodovini slovenske arhivistike in njene teorije.

Pri tej hipotezi se bomo osredotočili predvsem na konkretne predloge, ki jih je Aškerc opisal v svojem načrtu dela v magistratnem arhivu in odgovore na zastavljena vprašanja:

- Kaj dejansko pomeni zastavljena naloga osnaženja gradiva?
- Kako si je zamislil ureditev arhiva v smislu mrežnega plana?
- Njegova razmišljanja o materialnem varstvu in o vzpostavitvi primernih mikroklimatskih pogojev?
- Kako si je zastavil načrt razvrščanja gradiva ter kasnejše iskanje?
- Kako je pripravil glavni indeks za zapisovanje popisanih arhivalij?

3.2.3 Tretja hipoteza

Pri zadnji zastavljeni hipotezi bomo načeli vprašanje, ki se je porajalo že njegovim sodobnikom in vedno znova buri domišljijo tako poznavalcem poezije oziroma literature nasploh kot tudi arhivistom:

- Ali je Anton Aškerc uporabljal vsebino arhivskega gradiva v pesniške oziroma v kakršnekoli druge literarne ali publicistične namene?

3.3 RAZISKOVALNA METODOLOGIJA

3.3.1 Metode in tehnike zbiranja podatkov

V času našega izobraževanja smo spoznali, da je arhivistika interdisciplinarna in multidisciplinarna veda, ki sodeluje z ostalimi komplementarnimi vedami, predvsem s pomožnimi zgodovinskimi in te raziskovalne rezultate uporablja samo kot pomoč pri strokovnem arhivskem delu. A vseeno se ostale pomožne zgodovinske vede in arhivistika po vsebini in nalogah zelo razlikujejo. Sama arhivistična veda namreč proučuje tematiko arhivskega gradiva kot celote, nasprotno pa pomožne zgodovinske vede proučujejo posamezne vidike dokumentov (Semlič Rajh, Šabotić, Šauperl 2013, 129). Glede na dejstvo, da je vsebina naše naloge nekoliko zunaj okvirjev področja arhivistike in dokumentologije, bomo pri našem raziskovalnem delu in dokazovanju ali zanikanju predstavljenih hipotez uporabili več raznovrstnih metod in načinov raziskovanja. Tako se bodo v našem delu prepletale metode deskriptivnega pristopa, komparativna in kompilacijska ter historična metoda. Vzporedno z opisanimi metodami bomo uporabili tudi metodo analize vsebine, kvantitativno in kvalitativno metodo ter metodi anketiranja in intervjuja; s temi bomo dodali še nekaj nepoznanih kamenčkov v mozaik celotne zgodbe o Antonu Aškercu.

Vsi podatki, tako primarni, sekundarni in pridobljeni s predstavljenimi tehnikami in metodami zbiranja podatkov, podkrepljeni s teoretičnim znanjem, ki smo ga pridobili v času študija, predstavljajo podlago in temelje empiričnega dela naše naloge, ki bodo orisali delo ter pomen Aškerca kot arhivista.

3.3.2 Opis instrumentarija

Pri prvi hipotezi smo preverili Aškerčevi odločitvi o ločitvi registrature od arhiva ter ureditve arhiva na podlagi provenienčnega načela. Na osnovi pregleda zakonodaje in dobrih praks tedanjega časa, in s primerjavo zakonodaje in dejanskega

stanja v državni upravi dandanes, smo poizkušali dokazati pravilnost Aškerčevih odločitev. Pri tem delu smo si poleg študije dostopnega gradiva, ki se nanaša na to temo, pomagali z anketnima vprašalnikoma. Prvi anketni vprašalnik smo naslovili na glavne pisarne ali oddelke za upravno poslovanje v vseh državnih ustanovah. Torej na Urad predsednika Republike Slovenije (v nadaljevanju RS), Državni zbor RS, Državni svet RS, Vlado RS ter njegovega predsednika, Generalni sekretariat Vlade RS, na vladne službe RS, na vsa ministrstva RS in njihove organe v sestavi, na Ustavno sodišče RS, Vrhovno sodišče RS ter Računsko sodišče RS. Z drugim anketnim vprašalnikom, s katerim smo nagovorili študente Filozofske fakultete, pa smo želeli pridobiti odgovore, ki bi našo hipotezo oziroma cilje raziskovanja predstavili tudi z nekega drugega, bolj poljudnega, splošnega pogleda; prikazal naj bi, katero je tisto področje Aškerčevega dela, po katerem ga najbolj poznajo.

V pomoč pri iskanju odgovorov na drugo hipotezo nam je bil sam Aškerčev načrt dela, kjer je natančno navedel, kaj vse bo potrebno, da bo arhiv uporaben - kako bo gradivo strokovno uredil, ga skrbno in dolgoročno hranil ter ga naredil dostopnega za raziskovalne in ostale namene. Navedeno razlago posameznih točk smo primerjali z današnjo teorijo in prakso; kako postopamo ob reševanju podobnih težav, s katerim se je že takrat soočal Aškerc. Odgovore smo poiskali v razpoložljivi literaturi, ki govori o materialnem varovanju dokumentarnega gradiva, o njegovi ureditvi in o mrežnih planih pri opremi ter postavitvi v prostoru, popisovanju, vrednotenju ter tudi postopkih »škartiranja« dokumentarnega gradiva. Prav tako nam bo drugi del prvega anketnega vprašalnika podal odgovore o pravilnosti njegovih odločitev in tudi primerjavo z današnjim načinom dela oziroma uporabljanjem sodobne teorije in njenih načel v praksi.

Z iskanjem odgovorov na tretjo hipotezo smo poizkušali potrditi ali ovreči trditev, da je Aškerc uporabljal arhivsko gradivo tudi za pisanje svoje poezije, predvsem romanc in balad ali v kakršne druge publicistične namene. Z proučevanjem in analizo dosegljive literature, prispevkov in ostalih objav, ki se navezujejo na to temo, smo izluščili najpomembnejše dele, ki bi utegnili prispevati k potrditvi ali zanikanju te zadnje hipoteze. Poleg navedenih pripomočkov, smo si pri iskanju odgovorov na zastavljena vprašanja pri tej hipotezi pomagali tudi z izsledki vsebine intervjuja z Aškerčevim pranečakom Avgustom ter njegovim sinom Ma-

tjažem, ki sta nam slikovito orisala in opisala ustno družinsko izročilo, ki govori in se dotika tudi te tematike.

3.3.3 Opis vzorca

Pri izbiri vzorca, ali bolje rečeno vzorcev za našo raziskavo, smo bili zaradi interpretacije rezultatov zelo previdni. Seznanjeni smo, da je vzorec del populacije, od katerega želimo določene podatke in informacije, na podlagi katerih bomo povzeli neke zaključke. V našem primeru lahko govorimo kar o reprezentativnem vzorcu, saj bomo anketirali tako stroko kot tudi populacijo, ki ji ta tematika ni tako blizu, čeprav naj bi bila v njihovem primeru del splošne izobrazbe in razgledanosti.

Prva hipoteza: Pregledali smo razpoložljivo literaturo in zakonodajo, ki ureja poslovanje z dokumentarnim gradivom takrat in danes ter naredili tudi medsebojno primerjavo. Prvi anketni vprašalnik je bil razdeljen na petnajst vprašanj (priloga G). Vprašanja so bila razdeljena nekako na dva sklopa in med seboj zaradi sklepanja na odgovore naslednjih vprašanj, pomešana. V prvem sklopu vprašanj smo želeli pridobiti odgovore na vprašanja o poznavanju Aškerca kot arhivista, o pomenu njegove odločitve o ločitvi registrature od arhiva ter uporabi tega načela danes in kaj je pomenila izbira provenienčnega načela za ureditev magistratnega arhiva. Ta anketa, poslana na sedeminsedemdeset naslovov glavnih pisan organov državnih ustanov (priloga F), je bila namenjena tisti populaciji, ki bi morala poznati Aškerca kot arhivista in tudi njegov vpliv na arhivistiko kot znanstveno vedo. Ker pa smo hoteli Aškerca umestiti nekoliko širše v današnji čas in prostor, smo si pri iskanju odgovora na vprašanje: »Po čem je bil Anton Aškerc najbolj poznan?« pomagali še s skrajšano verzijo ankete. Razdelili smo jo med petindvajset študentov dodiplomskega študija bibliotekarstva, informacijskih znanosti in knjigarstva (priloga H) ter dvaindvajset dodiplomskih študentov sociologije (priloga I) na Filozofski fakulteti v Ljubljani. V sklop vprašanj, ki se je nanašal na prepoznavnost Aškerca, smo na koncu uvrstili tudi malo bolj sproščeno vprašanje, povezano z njegovimi popotovanji, opazovanjem, ugotovitvami in kasnejšim pisanjem potopisov.

Druga hipoteza: Odločilnega pomena za Aškerčevo odločitev, da uredi arhiv, v njem hrani gradivo in ga ponudi v uporabo, je njegov načrt, kako se bo tega lotil. Poleg pregleda takrat razpoložljive literature in primerjave z današnjo teorijo in prakso, s katero si je pomagal pri tej nalogi, nam bodo v pomoč tudi rezultati

drugega sklopa ankete, ki smo jo naslovili na vodje in ostale uslužbence glavnih pisarn in oddelkov za upravno poslovanje v vseh državnih ustanovah. Od vprašanih smo poskušali dobiti odgovore na ključna vprašanja, ki si jih je zastavil že Aškerc in v svojem programu dela tudi ponudil odgovore nanje. Analiza prispelih odgovorov in njihova primerjava z Aškerčevimi načrtovanimi rešitvami o ureditvi magistratnega arhiva nam bo v pomoč pri potrditvi ali zanikanju te hipoteze.

Tretja hipoteza: Pri iskanju odgovorov na zadnjo zastavljeno hipotezo - ali je Aškerc uporabljal vsebino arhivskega gradiva pri pisanju svojih pesmi oziroma v kakršnekoli druge literarne ali publicistične namene, smo se morali zaradi skopih virov s tega področja opreti zgolj na članke njegovih sodobnikov v takratnem strokovnem časopisju in na ustno izročilo, ki smo ga poiskali pri njegovih prednikih, ki ohranjajo njegovo dediščino.

3.3.4 Opis obdelave podatkov

Seznanjeni smo, da je analiza in opis podatkov ključen del vsake empirične raziskave ali v našem primeru magistrske naloge. Z obdelavo zbranih podatkov bomo poizkušali na podlagi številk, prikazov v tabelah in grafih oziroma vseh zbranih podatkov iz naših anketnih vprašalnikov pa tudi ostalih primerjanih raziskav izluščiti uporabne informacije; tako bomo lahko naredili verodostojne zaključke, potrdili ali zanikali predpostavljene hipoteze.

Prva hipoteza: Razpoložljive podatke iz takratnega časa, ki smo jih zasledili in povzeli v dostopni strokovni in ostali literaturi, smo primerjali z aktualnim stanjem na področju upravnega poslovanja v državni upravi in nasploh v stroki. Prav tako smo za iskanje odgovorov na prvo zastavljeno hipotezo uporabili metodo anketiranja, da bi z obdelavo pridobljenih podatkov prišli do želenih rezultatov. Prvi anketni vprašalnik smo s spletne strani »*Enklik anketa*« prenesli v našo nalogo, drugega, ki smo ga razdelili med dodiplomske študente bibliotekarstva, informacijskih znanosti in knjigarstva ter sociologije, pa s pomočjo Excelovih tabel. Pri obeh izpeljanih anketah je bil odziv nad pričakovanji, tako da nam bodo pridobljeni rezultati v veliko pomoč pri zagovarjanju zastavljenih hipotez. Same podatke smo obdelali tako statistično kot tudi vsebinsko in zaključke podali v naslednjih poglavjih.

Druga hipoteza: Pri dokazovanju trditev v drugi zastavljeni hipotezi, ki smo jih prevzeli iz Aškerčevega načrta ureditve arhiva, nam je bil v pomoč drugi del spletne ankete, ki smo jo že opisali v prejšnjem odstavku. Kot smo pojasnili, je

bil odziv nanjo nad vsemi pričakovanji. To bomo lahko s pridobljenimi podatki ter izpeljankami v obliki statističnih podatkov prikazali v tabelah in grafih. Na osnovi predstavljenih podatkov bomo lahko argumentirano potrdili ali ovrgli pravilnost Aškerčevih odločitev, zapisanih v njegovem načrtu dela. Prav tako bodo rezultati tega dela raziskave razkrili načine dela in organiziranosti upravnega poslovanja v javni upravi, upoštevanja področne zakonodaje na področju dokumentologije in tudi arhivistike. Pregled pridobljenih podatkov, predvsem tistih, ki jih projiciramo v današnji čas, bo jasno sporočilo, v kakšni meri javna uprava spoštuje zakone in predpise, ki jih je sama določila.

Tretja hipoteza: Podatke za analizo tretje hipoteze smo poiskali in proučili v obstoječi literaturi in zapisih, ki govorijo o tej temi. Primerjali smo zapise njegovih sodobnikov in drugih raziskovalcev z opisi njegovega življenja in dela; poiskali smo jih v Ljubljanskem zvonu, Slovenskem narodu, Slovencu, Kroniki - časopisu za slovensko krajevno zgodovino, Aškerčevem zborniku, zbornikih strokovnih posvetovanj, itd… Opisanim podatkom smo dodali še izsledke iz pogovora z njegovimi sorodniki, ki še ohranjajo njegovo zapuščino na Hrušovarjevi domačiji. V vseh zbranih podatkih smo poizkušali najti dokaze za potrditev oziroma zavrnitev naše zadnje hipoteze.

3.4 REZULTATI

3.4.1 Prva hipoteza

Spletna anketa, s katero smo anketirali vodje in ostale javne uslužbence glavnih pisarn oziroma oddelkov za upravno poslovanje, je bila naslovljena na sedeminsedemdeset glavnih elektronskih naslovov državnih ustanov. Anketo, tudi posredovano ostalim javnim uslužbencem, ki se ukvarjajo s tem področjem, je skupaj odprlo stoenainosemdeset anketirancev, celotno anketo je izpolnilo oseminštirideset anketirancev, delno sedemindvajset. Skupaj je bilo za raziskavo ustreznih petinsedemdeset anket oziroma 41,43% nagovorjene populacije (priloga M).

V nadaljevanju poglavja bomo prikazali pridobljene rezultate, ki so bili bolj pomembni za dokazovanje postavljenih hipotez, celotna anketa in vsi ostali pridobljeni podatki pa se nahajajo v prilogah.

Prva anketa, ki je bila namenjena vodjem glavnih pisarn oziroma oddelkov za upravno poslovanjem in iz katere smo želeli pridobiti podatke o poznavanju An-

tona Aškerca kot arhivarja in njegovega prispevka k arhivistični vedi, nam je priobčila naslednje rezultate. Sedeminsedemdeset tistih, ki so odgovarjali na to vprašanje, je Antona Aškerca prepoznalo kot:

- duhovnika 77%;
- pesnika 85%;
- narodnega buditelja 31%;
- arhivarja 32%;
- potopisca 15%;
- pisatelja 52%;
- bibliotekarja 13%.

Vlogo, ovrednoteno po pomembnosti od ena (manj pomembno) do šest (zelo pomembno) Antona Aškerca za slovensko kulturo, znanost in zgodovino, je oseminpetdeset tistih, ki so odgovarjali na to vprašanje, porazdelilo oziroma ocenilo takole (izražena je povprečna vrednost ogovorov):

- duhovnik 3,4;
- pesnik 4,8;
- narodni buditelj 3,6;
- arhivar 3,3;
- potopisec 2,9;
- pisatelj 3,8;
- bibliotekar 2,8.

V ta sklop vprašanj iz prve ankete, namenjene vodjem glavnih pisarn oziroma oddelkov za upravno poslovanjem o poznavanju Antona Aškerca kot arhivarja in njegovega prispevka k arhivistični vedi, smo proti koncu ankete uvrstili tudi vprašanje: *Katere novosti je Aškerc kot arhivar/arhivist vnesel v slovensko arhivistiko?* in dobili naslednje rezultate. Na ponujen odgovor:

- načelo ločitve od registrature od arhiva,

  DA = 16% NE = 6% NE VEM = 78%

- načelo provenience in fonda,

  DA = 10% NE = 6% NE VEM = 84%

- mikrofilmanje,

  DA = 0% NE = 41% NE VEM = 59%

V drugih dveh anketah smo prvi dve vprašanji iz spletne ankete razdelili tudi med študente dodiplomskega študija bibliotekarstva, informacijskih znanosti in knjigarstva ter sociologije na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Med dvaindvajsetimi odgovori študentov bibliotekarstva, informacijskih znanosti in knjigarstva se je na vprašanje *Po čem poznajo Antona Aškerca*? prepoznavnost porazdelila s sledečimi procenti:

- duhovnik 81,8%;
- pesnik 95,5%;
- narodnega buditelj 50%;
- arhivar 27,3%;
- potopisec, 18,2%
- pisatelj 90,9%;
- bibliotekar 31,8%.

Pomembnost Antona Aškerca za slovensko kulturo, znanost in zgodovino, pa so študentke in študenti v povprečju ocenili takole:

- duhovnik 3,0;
- pesnik 5,0;
- narodni buditelj 3,8;
- arhivar 3,3;
- potopisec 2,2;
- pisatelj 5,0;
- bibliotekar 3,3.

Pri anketi, ki smo jo razdelili med študente sociologije oziroma dvopredmetnega študija sociologije v povezavi s študijem zgodovine, sociologije kulture, pedagogike in andragogike, anglistike, nemcistike, filozofije, psihologije, primerjalne književnosti in literarne teorije, etnologije in kulturne antropologije ter umetnostne zgodovine, smo v njihovih odgovorih zaznali prepoznavnost Antona Aškerca v sledečih procentih:

- duhovnik 80%;

- pesnik 88%;
- narodnega buditelja 44%;
- arhivar 16%;
- potopisec 24%;
- pisatelj 76%;
- bibliotekar 16%.

Povprečna ocena vloge Antona Aškerca v slovenski kulturi, znanosti in zgodovini pa je po njihovem mnenju naslednja:

- duhovnik 2,9;
- pesnik 4,9;
- narodni buditelj 4,1;
- arhivar 2,9;
- potopisec 4,2;
- pisatelj 4,0;
- bibliotekar 2,4.

Da bi potrdili pravilnost Aškerčeve odločitve o ločitvi registrature od arhiva ter ureditve arhiva na podlagi proveniènčnega in načela fonda, smo v spletni anketi vodjem in ostalim javnim uslužbencem glavnih pisarn oziroma oddelkov za upravno poslovanje zastavili še dve vprašanji in odvisno od odgovora na glavno, še eno podvprašanje. Rezultati odgovorov na spodaj zastavljena vprašanja pa so bili sledeči:

- na vprašanje *Ali imate v vaši ustanovi/organu ločeno tekočo od stalne zbirke (registraturo od arhiva)?*

  DA = 90% NE = 7% NE VEM = 3%

Na vprašanje *Kako v vaši ustanovi/organu urejate gradivo?:*

- po vsebini 80%;
- po načelu provenience in fonda 4%;
- ne vem 9%;
- drugo 7%.

Odgovori v primeru, da je bilo na prejšnje vprašanje odgovorjeno pod »drugo«, so bili v procentih izraženi z naslednjimi vrednostmi:

- na osnovi klasifikacijskega načrta, 48%
- po udk, 26%
- kombinacija, 26%.

Za odgovore na zadnje, bolj sproščeno vprašanje *Kateri most je Anton Aškerc daljnovidno projiciral skoraj do metra natančno?*, ki se je nanašalo na njegovo multidisciplinarnost in tudi prepoznavnost Aškerca kot potopisca, so se vprašani odločili takole:

- Most na Soči 76%;
- Tromostovje 7%;
- Most čez Bospor 13%;
- Golden Gate 0%
- Viadukt Črni Kal 4%,
- Most na Neretvi 0%;
- Most na rek Kwai 0.

3.4.2 Druga hipoteza

Rezultati drugega sklopa vprašanj anketnega vprašalnika, ki so se nanašala na Aškerčev načrt, kako urediti arhivsko gradivo ter arhivski prostor in je bil namenjen hranjenju tega gradiva ter primerjavo z današnjo teorijo in prakso v državni upravi, so nam prinesli zanimive rezultate. Primerjalno z konkretnimi nalogami, ki si jih je zastavil Aškerc, smo tudi mi v naši spletni anketi zastavili vprašanja javnim uslužbencem, ki so odgovorni za upravljanje z dokumentarnim gradivom v državnih ustanovah. Na prvo vprašanje iz tega sklopa *Kolikokrat obrišete prah z arhivskih polic in gradiva?*, smo dobili naslednje odgovore:

- enkrat na teden 7%;
- enkrat na mesec 5%;
- dvakrat na leto 14%;
- enkrat na leto 18%;
- ob predaji gradiva v stalno zbirko 14%,
- pred obiskom inšpekcije 2%;
- nikoli 14%;

- ne vem 21%;
- drugo 5%.

Vprašanje *Ali imate arhivske police oštevilčene?* se je navezovalo na Aškerčev načrt ureditve arhiva. Vprašani so odgovorili z:

DA = 48% NE = 39% NE VEM = 13%

Zanimivi so bili tudi odgovori za skrbnike arhivskih prostorov vedno aktualno vprašanje *Ali se v vaših arhivskih skladiščih nahaja tudi razna nepotrebna ropotija?* in še podvprašanje za vse tiste, ki so odgovorili pritrdilno, kakšne vrste. Odgovori na glavno vprašanje so bili pozitivno presenetljivi:

DA = 21% NE = 68% NE VEM = 11%

Sledila so še vprašanja o prezračevanju arhivskih prostorov, ureditvi ventilacije oziroma klimatskih naprav ter v primeru, da jih nimajo, ali načrtujejo takšno ureditev. Podrobni rezultati odgovorov na ta vprašanja so prikazani v prilogah (priloga J).

Izpostaviti moramo še rezultate odgovorov na vprašanje o urejenosti in načinu popisa dokumentarnega gradiva: *Ali imate urejene popise dokumentarnega gradiva in kako so urejeni?* - torej podobno vprašanje, ki si ga je zadal tudi Aškerc. Anketiranci so lahko izbirali med naslednjimi šestimi odgovori s sledečimi rezultati:

- nimamo urejenih popisov 5%;
- vpis v indeksno knjigo 0%;
- kartotečni listi 5%;
- računalniški popis 48%;
- informacijski sistem za upravljanja z dokumentarnim gradivom (ISUD) 26%
- drugo 16%.

Deset anketiranih javnih uslužbencev, ki so pri zgornjem vprašanju izbrali možnost »drugo«, je v naslednjem odgovoru svoji izbiri dodalo tudi razlago. Pojasnila so si bila v bistvu podobna in so se vsa nanašala na uporabo informacijskega sistema. Iz pojasnil pri tem ogovoru je bilo razvidno, da vprašani niso razumeli vprašanja ali pa niso seznanjeni s tem.

Na eno izmed zadnjih vprašanje ankete, ki je tudi povezovalo Aškerčevo dilemo o trajanju urejanja takratne neurejene zbirke arhivskega gradiva z današnjim stanjem na tem področju v nekaterih organih državnih ustanov, smo dobili ena-

inpetdeset odgovorov. Iz njih je razbrati, da stanje na tem področju ni zadovoljivo, lahko bi celo rekli, da so prikazani rezultati zaskrbljujoči. Na vprašanje *Koliko časa bi potrebovali za popolno ureditev arhiva?* smo dobili odgovore z naslednjimi podatki:

- arhiv je urejen 27%;
- deset dni 6%;
- mesec dni 10%;
- pol leta 18%;
- eno leto 12%;
- misija »nemogoče« 8%;
- ne vem 18%;
- drugo 2%.

Pod zadnjo možnostjo odgovora »drugo« je potrebno dodati še pojasnilo anketiranca, ki pravi, da bi za popolno ureditev arhiva potrebovali več let.

3.4.3 Tretja hipoteza

Pri zadnji hipotezi smo odgovore, povezane z hipotezo o uporabi vsebine arhivalij za pisanje poezije, iskali s pomočjo razpoložljive literature in v pogovoru s še živečimi sorodniki. Dejanskih dokazov, da bi Aškerc vsebino arhivskega gradiva uporabljal za pisanje pesmi, predvsem romanc in balad, nismo našli. Še najbližje potrditvi te hipoteze bi lahko bil članek Frana Govekarja, objavljenem v Ljubljanskem zvonu kjer zapiše: »Kot pravi arhivar pa je Aškerc tudi sam eksploatiral arhiv, v prvi vrsti za svoje balade in romance ter kot znanstvenik za razne članke in beležke, ki jih je priobčeval v Ljubljanskem zvonu, Slovanu, zlasti pa v strokovnih zgodovinskih ljubljanskih glasilih.« (Govekar 1912, 468). Kakšne bolj konkretne potrditve naše hipoteze v razpoložljivi literaturi, ki smo jo navedli v poglavju 3.3.4 Opis obdelave podatkov, nismo našli.

Poleg podatkov v nam dostopni literaturi, smo si pri zadnji postavljeni hipotezi poizkušali pomagati tudi z metodo intervjuvanja. V torek, 28.5.2019, smo v rojstni hiši Antona Aškerca (slika 10) opravili intervju s pranečakom Antona Aškerca, Avgustom ter njegovim sinom Matjažem.

Slika 10: Domačija Antona Aškerca na Senožetah

Foto: izr. prof. dr. Peter Pavel Klasinc

V pričakovanju, da bomo v pogovoru z njima prišli do podatkov, ki bodo potrdili ali ovrgli našo hipotezo, smo jima zastavili nekaj vprašanj, na katere pa nismo dobili odgovorov, ki bi govorili nam v prid, zato smo celoten intervju predstavili v prilogi N.

3.5 RAZPRAVA

Mogoče bi zgodbo o Antonu Aškercu kot arhivistu, začeli takrat, ko je končeval prvi razred osnovne šole, v novo odprti slovenski enorazrednici v Šmarjeti. V Zgodovini arhivistike in arhivske službe Majda Smoletova zapiše, da je nekako takrat, natančneje 12. maja 1866, takratni ljubljanski župan Etbin Henrik Costa[50] predlagal občinskemu svetu, da bi Peter Pavel Radics uredil starejšo registraturo, ki je bila v popolnem neredu. Ob podpori večine članov mestnega sveta, predvsem dr. Bleiweisa[51], je s predlogom uspel. Že takrat poznani zgodovinar in časnikar Radics se je z vso vnemo lotil posla ter ga »končal« v dobrem mesecu dni. Seveda je bila kvaliteta opravljenega dela premo sorazmerna s časom, v katerem je bilo delo opravljeno. V poročilu je pojasnil, da je arhivalije opremil z

[50] Etbin Henrik Costa, slovenski bibliograf, pravnik in politik, ljubljanski župan med letoma 1864 in 1869. Rodil se je 18. oktobra 1832 v Novem mestu, umrl 28. januarja 1875 v Ljubljani. Gimnazijo je zaključil julija 1850. Jeseni istega leta se je preselil v Gradec, kjer je na tamkajšnji univerzi študiral pravo in filozofijo. Leta 1853 je naredil doktorat iz filozofije, leta 1855 pa še doktorat iz prava. Po končanem šolanju se je vrnil v Ljubljano, poleg opravljanja advokature, pisal in objavljal članke o slovenski preteklosti. Bil je tudi med soustanovitelji ljubljanske narodne čitalnice (Wikipedia 2019).

[51] Rodil se je 19. novembra 1808 v Kranju očetu trgovcu in posestniku Valentinu Bleiweisu. Osnovno šolo je obiskoval v Kranju. V letih 1819-1824 je obiskoval gimnazijo v Ljubljani, zatem pa licej (višja srednja šola). Medicino je študiral na dunajski univerzi. Leta 1841 se je preselil v Ljubljano. Prva leta bivanja v Ljubljani se je posvečal učenju slovenščine, predvsem iskanju veterinarske terminologije. Leta 1856 je Bleiweis postal deželni živinozdravnik. Leta 1861 je bil izvoljen za ravnatelja ljubljanske porodnišnice na Ajdovščini v Ljubljani. Leta 1843 je kot član Kranjske kmetijske družbe predlagal ustanovitev časopisa Kmetijske in rokodelske novice. Od ustanovitve časopisa do svoje smrti je bil urednik in glavni novinar (Wikipedia 2019).

ovitki, označil z datumi in kratko vsebino ter jih shranil v ekonomovo pisarno. Od ostalega gradiva ga je nekaj umestil v prostor starejše registrature, nekaj pa prenesel v novo, davčne knjige in ostalo gradivo pa shranil v omaro na hodniku (Smole 1976, 39).

V ločitev registrature od arhiva Radics takrat ni posegel. Splošni nered v registraturi in nestrokovno uničevanje gradiva je bil povod, da je prof. Ivan Vrhovec, ki je gradivo uporabljal za pisanje zgodovinskih člankov, leta 1886 zapisal: »Arhiv na ljubljanskem rotovžu je nakopičen tako različno in tako okorno, da mu je kos le mojstrska roka! Gradivo je res nakopičeno v pravem pomenu besede, kajti v največjem neredu so pomešane in na kup *znešene listine najrazličnejših stoletji in najrazličnejšega obsega.*«. Zapisano je moč razumeti kot Vrhovčevo nestrinjanje z dejstvom, da so v tekoče zadeve vključevali zelo stare zadeve in tako je lahko en fascikel vseboval zadeve iz več stoletji, kar pa ni bil nered, ampak ureditev po načelu provenience (Smole 1976, 39–40).

Dvanajst let kasneje, natančneje 20. julija 1898, Anton Aškerc zapiše svojo vizijo ureditve magistratnega arhiva. Še preden je začel uresničevati svoj načrt, je takoj v začetku vzpostavil načelo ločitev registrature od arhiva ter ga tudi udejanjil (Vilfan 1956, 102). Podobno kot Aškerc in Sergij Vilfan razmišlja tudi Janko Orožen, ko pravi, da je pomemben in viden znak za nastanek arhiva njegova ločitev od registrature. Ločitev namreč pomeni osamosvojitev arhiva v ustanovi, ki živi svoje lastno življenje in ima svoje znake ter služi znanosti (Orožen 1956, 111). Tri leta kasneje Vilfan svoje razmišljanje še nadgradi v Publikaciji Mestnega arhiva ljubljanskega kjer zapiše, da je s tem, ko je župan Hribar prodrl s svojo idejo o razpisu delovnega mesta arhivarja in ga je Anton Aškerc zasedel, prišlo do formalne ločitve registrature in arhiva (Vilfan 1959, 13).

Druga daljnovidna in predvsem pogumna Aškerčeva odločitev je bila, da se bo pri urejanju arhiva držal načel provenience in fonda. V tistih časih je nasprotno načelo, načelo pertinence, goreče zagovarjal Aškerčev kritik, takratni deželni arhivar in zgodovinar Komatar. Tako lahko torej danes ugotovimo, da je povsem Aškerčeva zasluga, da je tej ideji razbijanja fondov in urejevanju po vsebini nasprotoval (Žontar 1995, 13). Z Vilfanovo trditvijo se strinja tudi Smoletova, ki dodaja, da bi v primeru, če bi se Aškerc držal Komatarjevih navodil, moral

razstaviti vse fascikle, narediti nove ter zapisati nove indekse. A Aškerc je obdržal spise v prvotni ureditvi, pregled pa uredil s posebno stvarno in imensko kartoteko, za kar ga upravičeno imenujemo utemeljitelja provenienčnega načela na Slovenskem (Smole 1976, 41).

Nadalje Sergij Vilfan in Jože Žontar v Arhivistiki ugotavljata, da so v 19. stoletju starejše dokumentarno gradivo začeli po svojih kriterijih urejati zgodovinarji; torej po vsebini, kar se je zavleklo v začetek 20. stoletja. V tem času je urejanje po vsebini pokazalo vse svoje slabosti, posebno pri prevzemanju fondov iz 18. stoletja, ki so že bili urejeni po določenem registraturnem redu, z vsemi delovodniki in indeksi. Pri načelu pertinence, ko pride do mešanja gradiva različnega izvora glede na vsebino, pa vsi ti pripomočki izgubijo svojo veljavo. Primeri v takratni praksi so pokazali, da je vsako preurejanje gradiva, ki ne upošteva njegovega izvora in njegove prvotne ureditve, škodljivo za nadaljnjo uporabo, tako v praktične kot tudi znanstvene namene (Vilfan, Žontar 1973, 51–52).

Kot navaja Zdenka Semlič Rajhova v svojem prispevku Princip provenience in oblikovanje fonda, ta predstavlja osnovo arhivske teorije in prakse že od srede 19. stoletja. Na podlagi razvoja in dolgoletne mednarodne prakse je bilo ugotovljeno, da se gradivo t.i. izvornih teles, upoštevaje kontekst in upravne postopke, najbolje ohrani nepomešano, torej kot celota (Semlič Rajh 2010, 126).

Še bolj natančno načelo provenience opredelita Vilfan in Žontar, ko pravita, da to v splošnem razumevanju besede pomeni, da je potrebno pri urejanju gradiva nameniti pozornost izvoru kot celoti ter hkrati biti pozoren na njegovo prvotno notranjo ureditev. Posledično ima torej to načelo dva elementa: izvorno celoto ter prvotno ureditev; povezava med njima pa načeloma deluje samo enostransko. V načelu provenience je potrebno torej oba elementa razlikovati in ju tudi razdeliti na dve načeli: na načelo provenience v dobesednem pomenu besede ter na načelo prvotne ureditve. Načelo provenience v direktnem pomenu besede pomeni, da arhivsko gradivo obravnavamo tako, da spoštujemo celote, v katerih je gradivo nastalo. Vzporedno pa je potrebno te celote združevati v arhivsko strukturo (tektoniko), upoštevajoč njihovo izvorno povezavo ali sorodnost. Tako tudi v tej opredelitvi samo načelo zadrži oba elementa, kjer se pa oba navezujeta na celoto. Torej en element določa in ohranja izvorno celoto, drugi pa povezuje te celote (Vilfan, Žontar 1973, 53).

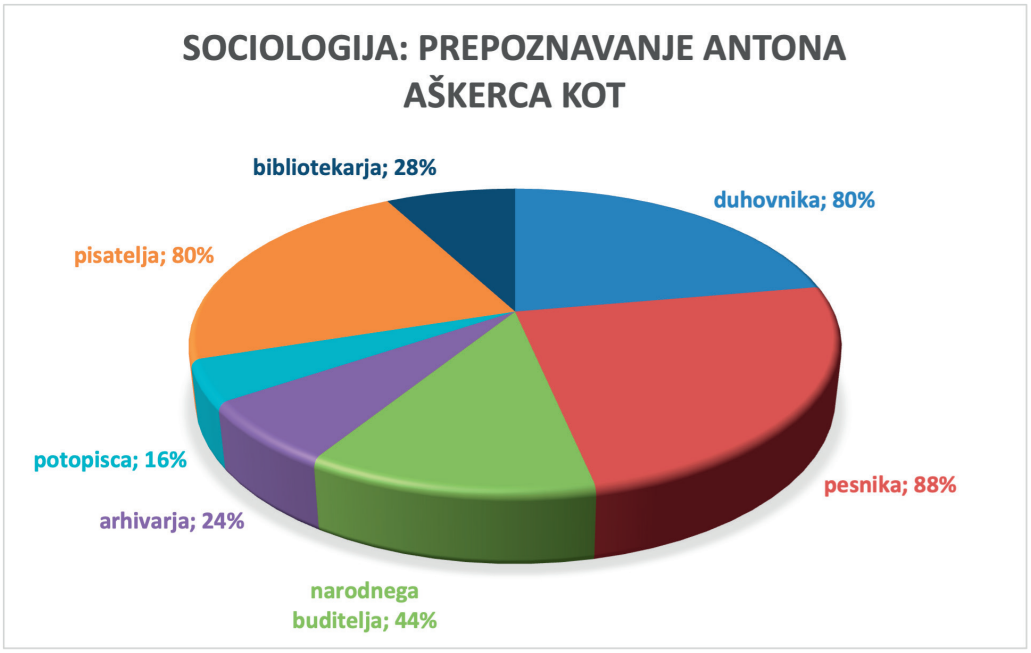
Podobno kot zgoraj navedeni strokovnjaki s področja arhivistike je o načelu provenience in arhivih nasploh pisal Josip Mal.[52] Leta 1910, torej še za časa Aškerčevega delovanja v magistralnem arhivu je v članku Pomen in organizacija arhivov, objavljenem v reviji Dom in svet zapisal, da je glavno pravilo pri urejanju vsakega arhiva ohranitev proveniènčnega načela ter »da se imajo vsi organično nastali deli v tej organični zvezi ohraniti oziroma jih zopet v prvotno organično celoto nazaj spraviti, če se je bila ta vez raztrgala.«. Kot primer navaja arhivalije ukinjenih samostanov, starih uradov ter rodbin in tvorijo celoto, ki se ne sme razdirati (Mal v Semlič Rajh 2010, 127). S časom se je načelo provenience kot eno izmed temeljnih načel arhivistike uveljavilo po vsem svetu, tako na področju klasičnega kot tudi digitalnega gradiva oziroma arhiviranja. Sicer je prišlo pri interpretaciji in implementaciji do širših razprav, predvsem zaradi jezikovnih razlik in preprek (Semlič Rajh 2010, 127–128), a pionirstva Aškercu na tem področju ne more nihče zanikati.

Anekdota o pesniku Otonu Župančiču, ki jo je pred več kot štiridesetimi leti objavil v Pavlihovi pratiki Darko Gorinšek, pripoveduje: »Nekoč je režiser Milan Skrbinšek potožil Otonu Župančiču, da Slovenci vse premalo poznajo Prešerna. Župančič se je grenko namuznil in v svojem zanj tako značilno nosljajočem tonu in svojo značilno gesto – kroženjem visoko dvignjenega kazalca desne roke – menil: »Res je. Žal jih poznam tudi jaz nekaj, ki vedo o Prešernu le to, da se po njem imenuje neka ljubljanska ulica!« (Gorinšek 1978, 124). Prav ta zapis nas je spodbudil, da smo v dveh ločenih anketah preverili, kako poznajo študentke in študenti, ki obiskujejo Filozofsko fakulteto na Aškerčevi cesti v Ljubljani, Antona Aškerca. Isti dve vprašanji smo kasneje zastavili tudi javnim uslužbencem glavnih pisarn oziroma oddelkov za upravno poslovanje v državnih ustanovah, ki delajo z dokumentarnim gradivom in od katerih smo pričakovali, da bodo prepoznali Aškerca tudi kot arhivarja/arhivista.

[52] Josip Mal, zgodovinar, rojen 22. decembra 1884 na Pretržu št. 3 župnije Peče pri Moravčah, sin kmetovalca Franceta in Ivane roj. Pele iz Krasc pri Moravčah; obiskoval enorazrednico v Pečah, za vstop v gimnazijo se pripravljal privatno pri Sv. Križu pri Litiji, študiral na I. državni gimnaziji v Ljubljani 1896–1904, maturiral 12. julija 1904, študiral na dunajski univerzi zgodovino, zemljepis in zgodovino umetnosti 1904 do 1909, promoviran za doktorja modroslovja. Bil je redni član avstrijskega zgodovinskega inštituta na Dunaju 1907–1909, tam opravil strokovni izpit za službo v arhivih, knjižnicah in muzejih iz zgodovine, zgodovinskih pomožnih ved in zgodovine umetnosti. 15. novembra 1909 je kot volonter vstopil v službo pri kranjskem deželnem muzeju v Ljubljani. V muzeju je poleg svojih službenih poslov razvijal živahno znanstveno delo. Po prevratu je izdelal 1919 za tedanjo pokrajinsko vlado za Slovenijo načrt za likvidacijo arhivov in kulturnozgodovinskih zbirk bivše Avstrije in za slovensko pariško mirovno delegacijo memorandum glede obmejnih Slovencev. Njegovo znanstveno delo ima predvsem znak aktualnosti. Njegovi glavni razpravi s področja arhivistike sta: Pomen in organizacija arhivov (DS 1910, 19–24); Kratka navodila za ohranitev in ureditev manjših arhivov (ČZN 1928, 175–179). Umrl je 29. avgusta 1978 v Ljubljani.

Tako smo med študentkami in študenti Filozofske fakultete v Ljubljani preverili, kaj vedo o Antonu Aškercu. Rezultati ankete so bili pričakovani in so potrdili našo tezo, da je Anton Aškerc med Slovenkami in Slovenci najbolj prepoznaven kot pesnik. Veliko število anketiranih pozna Antona Aškerca tudi kot duhovnika, kar je verjetno posledica obravnavanja njegovega spora s škofom Antonom Mahničem pri pouku književnosti v osnovni in srednji šoli. Manj je tistih, ki mu priznavajo pomembnejšo vlogo narodnega buditelja. Med študentkami in študenti bibliotekarstva je najmanj prepoznaven kot potopisec, nato pa kot arhivar in bibliotekar. Še nižja je prepoznavnost njegove dejavnosti na področju arhivistike in bibliotekarstva med študentkami in študenti sociologije. Odgovori v obeh skupinah so potrdili našo zastavljeno trditev, da je Anton Aškerc v širši javnosti slabo poznan kot arhivist/arhivar.[53]

Graf 1: Prepoznavanje Antona Aškerca po dejavnostih (sociologija)

[53] Čeprav so Aškerčeve nagrade za življenjsko delo na področju arhivistike, širši javnosti manj znane kot Borštnikove, smo na tem mestu primerjali oba velikana slovenske kulture. Ugotovimo lahko, da je nagrada Borštnikov prstan veliko bolj poznana kot Ignacij Borštnik, medtem ko je Anton Aškerc slovenski javnosti znan vsaj kot pesnik. Ignacij Borštnik (1858 – 1919) je bil prvi slovenski poklicni gledališki igralec in velja tudi za utemeljitelja sodobnega slovenskega poklicnega gledališča. Po njem se imenuje osrednji slovenski gledališki festival Borštnikovo srečanje in najprestižnejša nagrada za gledališčnike Borštnikov prstan. Tudi za njegovo poklicno pot ima veliko zaslug Ivan Hribar, ki je opazil njegovo nadarjenost, ko je Borštnik delal še kot bančni uradnik in igral v amaterskem gledališču. Hribar je Borštniku omogočil izobraževanje na dramski šoli na Dunaju. Naj na tem mestu izpostavimo, da je leta 2016 osrednjo Aškerčevo nagrado za življenjsko delo na področju arhivistike prejel tudi mentor naše naloge, izr. prof. dr. Peter Pavel Klasinc.

Primerjava odgovorov med različnimi smermi študija (sociologija/bibliotekarstvo) je pokazala, da Antona Aškerca bolje poznajo študentke in študenti sociologije. Zaskrbljujoče pri rezultatih ankete je, da ga kar trije študentje študija sociologije in en študent bibliotekarstva, ne poznajo kot pesnika. Pri izbranem vzorcu to pomeni več kot desetina v primeru študentov sociologije. Ker smo poznavanje preverjali pri študentkah in študentih

Graf 2: Prepoznavanje Antona Aškerca po dejavnostih (bibliotekarstvo)

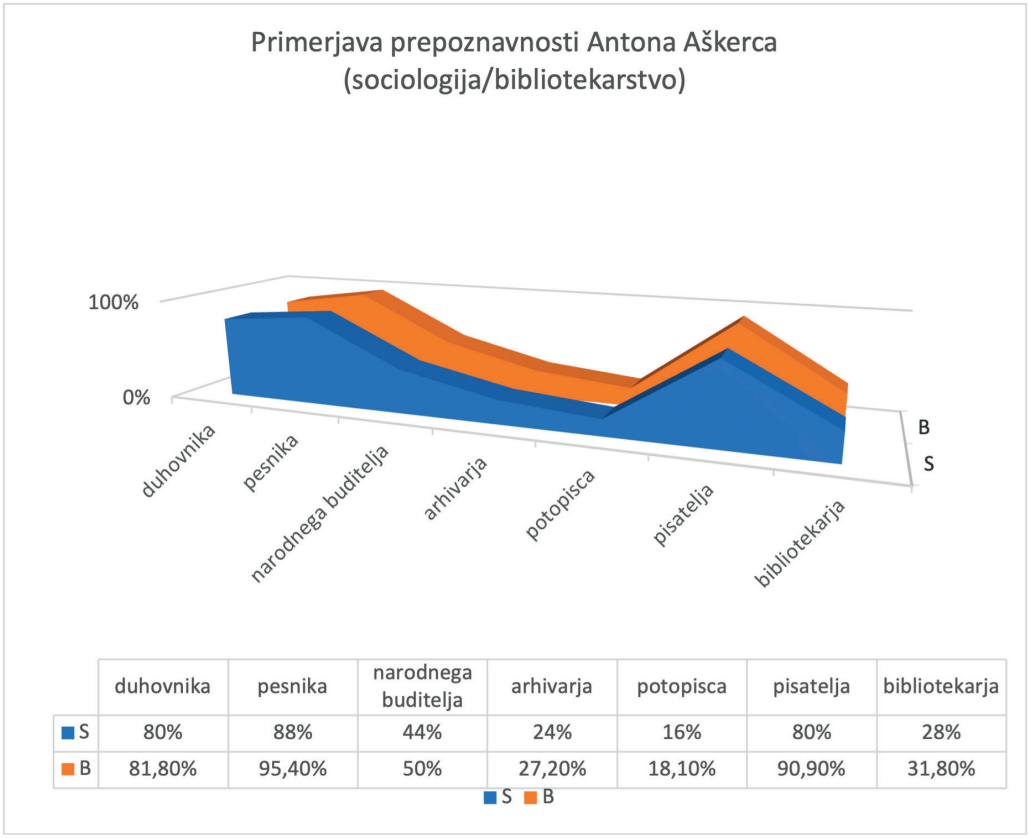

humanističnih smeri študija s končano srednjo šolo, lahko pritrdimo Otonu Župančiču, da nekateri Slovenci bolj poznajo Prešernovo ulico kot njegovo poezijo.

Še bolj porazno se je izkazalo poznavanje Antona Aškerc kot arhivista/arhivarja pri ovrednotenju pomena njegovega dela za kulturo, znanost in zgodovino. Tudi pri tem vprašanju so anketirani pripisali največji pomen njegovi literarni dejavnosti, veliko manjši pomen pa njegovi dejavnosti na področju arhivistike. Zelo pomembne vloge mu med študenti sociologije ni pripisal nihče, več kot tretjina pa je ocenila njegovo delo v arhivistiki kot nepomembno. Seveda si lahko neprepoznavnost razlagamo predvsem z nepoznavanjem dela Antona Aškerca, hkrati pa se moramo na tem mestu vprašati tudi o prepoznavnosti dela arhivistov med širšo slovensko javnostjo in razmisliti o ukrepih, ki bi povečali zanimanje za arhivistiko. Pri tem vprašanju so študenti namenili celo večji pomen njegovemu

delu bibliotekarja kot pa delu arhivista. Anketa med bodočimi bibliotekarkami in bibliotekarji je pokazala, da pozna njegovo delo na področju bibliotekarstva manj kot tretjina študentov in mu zato pripisuje tudi manjšo vlogo pri zgodovini knjižničarstva v Sloveniji. Še slabše pa je med študenti bibliotekarstva poznan kot arhivist/arhivar.

Graf 3: Primerjava odgovorov sociologija/bibliotekarstvo

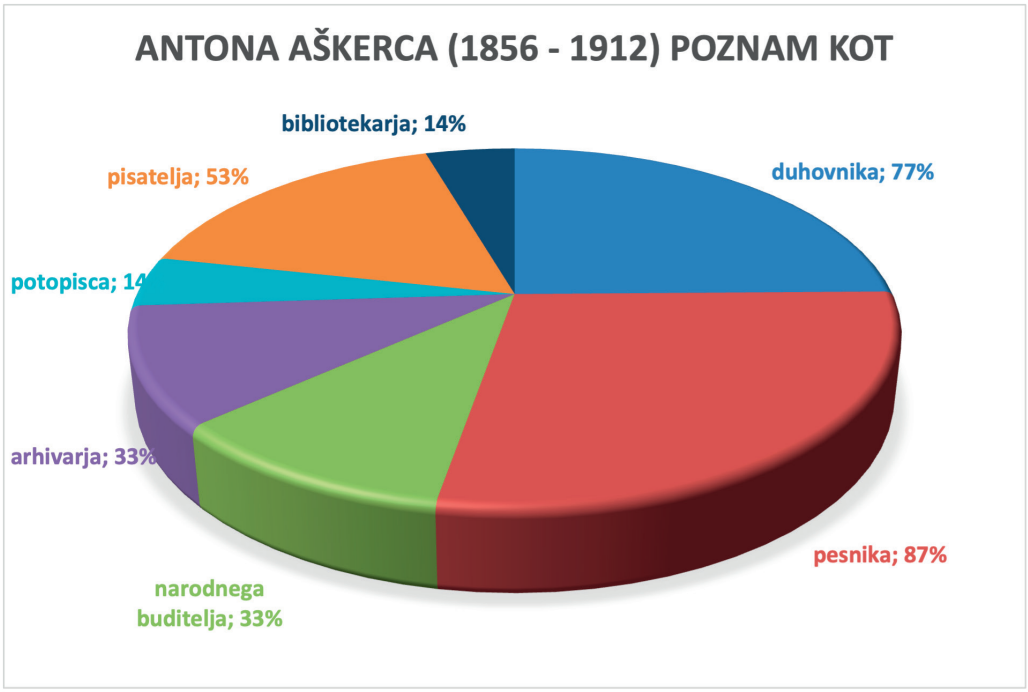
	duhovnika	pesnika	narodnega buditelja	arhivarja	potopisca	pisatelja	bibliotekarja
S	80%	88%	44%	24%	16%	80%	28%
B	81,80%	95,40%	50%	27,20%	18,10%	90,90%	31,80%

S B

Naša trditev, da slovenska javnost pozna Antona Aškerca predvsem kot pesnika in manj kot arhivarja/arhivista, je bila s pomočjo ankete dokazana. Pri rezultatih ankete moramo upoštevati predvsem to, da je bila anketa opravljena tudi med delavci, ki upravljajo z dokumentarnim in arhivskim gradivom. Prav zato bi se morali že med izobraževanjem in usposabljanjem za delo seznaniti z njegovim delom na tem področju. Od vseh teh delavcev bi pričakovali tudi, da bi vsaj dvakrat letno prelistali strokovno revijo »Arhivi«, v kateri bi vsako drugo leto zasledili poročila o Aškerčevih nagradah. Popolnoma naravno nadaljevanje tega sklepa

je, da bi vsakogar, ki prebere omenjena poročila tudi zanimalo, zakaj so nagrade tako poimenovane in kakšno vlogo je imel Anton Aškerc v slovenski arhivistiki. Očitno smo se v naših pričakovanjih nekoliko zmotili, toda vseeno lahko izpostavimo novo trditev: delavci, ki pri ustvarjalcih dokumentarnega in arhivskega gradiva upravljajo z dokumentarnim in arhivskim gradivom, niso dovolj izobraženi. Rešitve za izboljšanje stanja pa ne najdemo samo v nekajdnevnih tečajih in obveznih izpitih ter seminarjih, ki so potrebni za zbiranje točk, ampak se edina prava rešitev ponuja z izobraževanjem delavcev na tristopenjskem študiju na fakulteti Alma Mater Europaea (Toplak, Klasinc, Semlič Rajh 2014, 225–234). Zato bi morale ustanove za vse omenjene delavce prispevati sredstva za izobraževanje. Pri tem lahko samo pritrdimo citatu Janeza Kopača, da »*arhivskega izobraževanja ni nikoli preveč*« (Kopač 2002, 29).

Graf 4: Prepoznavanje Antona Aškerca po dejavnostih (javni uslužbenci)

Še bolj so nas presenetili odgovori v tistem delu spletne ankete, kjer smo vprašanja oblikovali tako, da smo sledili osmim točkam Aškerčevega načrta dela v arhivih, ki ga je pripravil takoj na začetku delovanja v arhivu, torej koncem 19. stoletja (20. julija 1898). V poglavju, kjer smo opisali Aškerca kot arhivista in bibliotekarja, smo teh osem točk tudi citirali. Kot vemo, je v njih sledil glavnima

nalogama, ki si jih je zastavil: narediti arhiv uporaben in dostopen, ob zavedanju, da bo to mogoče samo, če bo ta urejen in vzdrževan.

V prvi točki načrta, kjer si je Aškerc zadal nalogo, da bo »posamezne kose (knjige, *etc.)«* osnažil prahu, zasledimo elemente materialnega varovanja. Aškerc je pravilno spoznal, da je potrebno dokumentarno gradivo hraniti v čistem okolju. Ugotavlja, da se je nabralo »na cente prahu« ter, da gradiva ni moč »v roke jemati«, torej je kot tako neuporabno. Na ta problem opozori tudi dr. Jedert Vodopivec Tomažič; v mnogih svojih prispevkih na temo materialnega varstva dokumentarnega in arhivskega gradiva. V prispevku Materialno varovanje arhivskega gradiva v Sloveniji v obdobju 1956-2016 izpostavi, da je največ poškodb na starejšem gradivu posledica dolgoletne izpostavljenosti prahu in vlagi, pri mlajšem gradivu smo priča mehanskim poškodbam ter uporabi nekakovostnih materialov (Vodopivec Tomažič 2016, 336).

Vpliv prahu in drugih nečistoč in onesnaženosti zraka na dokumentarno gradivo, predstavi tudi izr. prof. dr. Peter Pavel Klasinc v Materialnem varovanju klasičnih in novih nosilcev informacij v arhivih, kjer zapiše, da se zaradi atmosferskih okoliščin papirju pri skladiščenju poslabša že dosežena kvaliteta (Klasinc 1992, 42).

Aškerčeva druga točka načrta govori o »*numeriranju stelaž in predalov zaradi lažje orientacije«*, kar bi danes opredelili kot ureditev in opremo prostorov po mrežnem planu z namenom, da s pravilnim označevanjem zagotovimo preglednost in orientacijo v prostoru. To problematiko podrobneje razdela izr. prof. dr. Peter Pavel Klasinc v prispevku Nove ali adaptirane zgradbe za arhive: danes in jutri, objavljenem v Atlantih, kjer pri ureditvi in opremi priporoča uporabo kovinskih polic. Postavitev naj bi bila takšna, da je prostor kar najbolj racionalno izkoriščen. Označitev naj poteka po kolonah polic, ki so označene po abecednem ali številčnem zaporedju, od leve proti desni strani. Enak način uporabimo za označitev polic in poličnic, na katere odlagamo gradivo, ki pa se pri tem ne sme poškodovati in izgubiti svojo originalnost. Pri postavitvi in umestitvi arhivskih regalov v prostor priporoča police globine 40 cm ter višine 2,20 do 2,50 m z razlogom, da pri rokovanju z dokumentarnim gradivom ne potrebujemo lestev, stolov ali kakšnih drugih, še bolj nevarnih pripomočkov za dosego najvišjih poličnic. Za prehode med kolonami polic priporoča s standardi določeno razdaljo, med 70 in 80 cm oziroma med 90 do 110 cm v glavnih hodnikih. (Klasinc 2012, 55–56).

Naslednje tri točke, tisto o pospravljanju ropotije iz arhivske sobe, prezračevanju oziroma ureditvi ventilacije lahko strnemo in ugotovimo, da se je Aškerc že takrat ukvarjal s problemi, ki so še danes aktualni. Tako lahko danes na spletni strani Zgodovinskega arhiva Ljubljana, naslednika Mestnega arhiva Ljubljana preberemo navodila, obveznosti in priporočila za materialno varstvo dokumentarnega in arhivskega gradiva. Navodila so razdeljena v posamezne razdelke: Arhivski depoji in njihova oprema, Ukrepi za zavarovanje gradiva, Pogoji za izvajanje materialnega varstva dokumentarnega in arhivskega gradiva v depojih. S klikom na posamezni razdelek uporabnik prejme dodatne informacije. Na spletni strani takoj prepoznamo pomen Aškerčevega načrta dela in njegovega vpliva na sodobno slovensko arhivistiko, saj za naslovom opazimo opozorilo, ki je opremljeno s posebnim opozorilnim znakom (klicaj v trikotniku) in poudarjeno z rumeno obarvanim okvirjem: Arhivski depoji se uporabljajo samo za hrambo gradiva! (ZAL 2019).

Dr. Jedert Vodopivec Tomažič je v uvodu zbornika Arhivski Depoji v Sloveniji zapisala, da je eno izmed temeljnih poslanstev arhivistike ohranjanje arhivskega gradiva za sedanje in bodoče rodove; prvi pogoj za opravljanje tega poslanstva pa so ustrezni depoji oziroma arhivska skladišča, brez katerih ni mogoče zagotoviti dolgoročne hrambe in ohranjanja arhivskega gradiva (Vodopivec Tomažič 2009, 7). Analiza stanja v slovenskih arhivih je pokazala, da so neustrezni klimatski pogoji in prenatrpanost z gradivom glavni skupni problem arhivskih depojev v Sloveniji.[54] Med naštetimi glavnimi pomanjkljivostmi več kot sto let po zapisu načrta dela Antona Aškerca še vedno lahko naletimo na problem prahu, nečistoče in slabe ventilacije ter neustreznih klimatskih pogojev. Pri tem bomo našteli samo težave, ki so jih posamezni arhivi navedli kot glavni problem:

- izpušni plini in prah (ARS – Virantova hiša)
- slaba toplotna izoliranost (ARS – Rožna ulica),
- neustrezni klimatski pogoji, vlaga (ARS – Poljanska cesta),
- previsoka relativna vlaga (ARS – Kazina),
- neustrezni klimatski pogoji, onesnaženo ozračje (ARS/SFA – Virantova hiša),

[54] Raziskovanje v okviru Projekta ugotavljanja tveganj v slovenskih arhivih se je začela leta 2007 in zaključila z izdajo zbornika leta 2009. Raziskava stanja je bila opravljena po metodologiji, ki sta jo izdelala Stefan Michalski in Robert Waller. Izdelani so bili popisi stanja in ocene v Arhivu Republike Slovenije, pokrajinskih arhivih, glavnih cerkvenih arhivih in treh večjih javnih arhivih.

- neustrezni klimatski pogoji (ARS/SFA – Gotenica, Nadškofijski arhiv Ljubljana, Nadškofijski arhiv Maribor),
- klimatski pogoji, prenatrpanost (ZAL – Ljubljana, Novo mesto, ZAL – Idrija, Arhiv TV Slovenija, Škofijski arhiv Koper),
- onesnaženost okolja (ZAL – Kranj),
- vlaga (ZAL – Škofja Loka),
- neprimerna temperatura in vlaga, neustrezni klimatski pogoji (PAM),
- klimatski pogoji (PAK, ZAC, ZAP, PANG, INDOK center Direktorata za kulturno dediščino pri Ministrstvu za kulturo),
- klimatski pogoji, visoka temperatura in vlaga (Arhiv Univerze v Ljubljani).

Dr. Jedrt Vodopivec Tomažič je v analizi stanja arhivskih depojev v zgoraj omenjenih arhivih ugotovila, da onesnaženje s plinskimi in prašnimi delci predstavlja visoko tveganje v vseh depojih, ki so umeščeni v prometno mestno okolje in v bližino morja (Vodopivec Tomažič 2009, 29).

Pri tem moramo opozoriti, da so sodobni nosilci zapisov še veliko bolj izpostavljeni poškodbam zaradi prahu in drugih drobnih delcev. Na ta problem je večkrat opozarjal vrhunski mednarodni strokovnjak s področja avdiovizualnih arhivov dr. Branko Bubenik, vodja INDOK centra Radiotelevizije Hrvaške in dolgoletni predsednik Komisije za izobraževanje arhivistov pri Mednarodni zvezi televizijskih arhivov FIAT/IFTA (Bubenik 1999), v Sloveniji pa nekdanji vodja Arhiva TV Slovenija Aleksander Lavrenčič. Lavrenčič je problem s prašnimi delci posebej izpostavil tudi v analizi, ki je bila objavljena v zgoraj omenjenem zborniku Arhivski depoji v Sloveniji: »Ob zračenju ali skozi cevi klimatskih naprav vdirajo v prostor tudi prašni delci. Ti najdejo pot skozi špranje v notranjost kasetnih škatel in kaset, zamažejo trakove in glave predvajalnikov ter trgajo trakove (Lavrenčič 2009, 323).

Posledica kontaminacije s prašnimi delci lahko povzroči veliko škodo na gradivu in tehnični opremi, zato morajo vsi delavci, ki so odgovorni za ravnanje z dokumentarnim in arhivskim gradivom, vedeti, kako je urejeno filtriranje v sistemu prezračevanja, kakšni so postopki pri predvajanju kaset in presnemavanju filmov ter pri ravnanju s predvajalniki. Prah ogroža celotno zbirko, nevarnost poškodb pa preprečujejo postavljeni filtri za čiščenje zraka, embalaža za nosilce in kovinske omare s tesnili ter seveda redno čiščenje prostorov z brisanjem prahu na policah. Posebej je

Lavrenčič opozoril še na okoliščine, ki povečujejo nevarnost za uničenje gradiva: zniževanje stroškov za vzdrževanje in čiščenje prostorov ter klimatskih naprav.[55] Arhivisti se moramo zavedati, da moramo pri uvajanju sodobne tehnologije še bolj poskrbeti za dosledno izvajanje ukrepov in zagotavljanju pogojev za varno hrambo arhivskega gradiva. Umazanija, ki je klasične nosilce samo poškodovala, njihova obnova pa je bila povezana z visokimi stroški, lahko sodobne digitalne zapise uniči v trenutku. Zato moramo digitalne zapise dodatno zavarovati s kopijami na ločenih krajih in s hrambo, ki jo predpisuje arhivska zakonodaja.

Če se vrnemo k naši anketi, lahko iz odgovorov na temo uporabnosti in dostopnosti ter urejenosti in vzdrževanju arhiva razberemo, da deset odstotkov organov v javni upravi še vedno nima ločene tekoče in stalne zbirke. Še bolj zaskrbljujoč pa je podatek, da približno ena desetina delavcev, ki upravljajo z dokumentarnim in arhivskim gradivom, tega termina niti ne razume ter posledično ni znala odgovoriti na vprašanje. Razmislek o nujno potrebnem izobraževanju zahteva tudi podatek, da je več kot osemdeset odstotkov vprašanih odgovorilo, da ureja gradivo po vsebini, čeprav je Aškerc že konec 19. stoletja uvedel v slovensko arhivistiko načelo urejanja gradiva po fondih in provenienci.[56]

Ko primerjamo odgovore na vprašanja, lahko ugotovimo, da se skoraj v četrtini arhivskih skladišč nahaja nepotrebna ropotija, manj kot polovica vprašanih pa je odgovorila, da imajo police v skladiščih oštevilčene. Slabo skrbijo tudi za red in čistočo, prostore le redko prezračujejo, čeprav nas razveseli dejstvo, da ima približno petina ustanov v arhivskih prostorih urejeno klimatsko prezračevanje. Podobno je tudi z urejenostjo popisov: skoraj tretjina ustanov razpolaga z informacijskim sistemom za upravljanje dokumentov. Po ocenah anketiranih je približno tretjina arhivov dobro urejena, tretjina anketiranih bi za urejanje porabila do enega leta časa, skoraj tretjina vprašanih pa je odgovorilo, da ne vedo kdaj in kako bi arhiv uredili, oziroma je nad delom v arhivu skoraj popolnoma obupalo in označilo nalogo urejanja arhiva kot »misijo nemogoče«.

---

55 Pri hrambi filmskega gradiva nastopijo še težave, ki so povezane z ukrepi pri preprečevanju propadanja gradiva zaradi sindroma ocetne kisline. Zagovorniki zračenja in zagotavljanja varne mikroklime v arhivskih škatlah zagovarjajo nenehno zračenje in pretok zraka skozi prezračevalne luknje ter hrambo v omarah, ki niso neprodušne – to pa spet zmanjšuje varnost pred požari (Lavrenčič 2005). Rešitev je hramba v čistih prostorih in hrambi posnetkov v digitalnih knjižnicah. Dr. Branko Bubenik je vedno izpostavljal tri načela varne hrambe avdiovizualnega gradiva: »Hranite v hladnem, suhem in čistem prostoru.«

56 Pri tem pa moramo upoštevati tudi to, da pri ustvarjalcih arhivskega gradiva nastaja samo en fond, znotraj tega fonda pa razvrstijo gradivo po klasifikacijskih številkah.

Na koncu spletne raziskave smo anketirancem zastavili tudi malo bolj sproščeno vprašanje, ki se je sicer nanašalo na Aškerčeva potovanja ter njegove potopise. Povod je bilo Aškerčevo potovanje v Carigrad ter popotna črtica Izlet v Carigrad, kjer je zapisal: »Ob Zlatem rogu[57] *je moralo veliko mesto nastati in to mesto mora imeti v bodočnosti še večji pomen. To bo takrat, ko se spoji anatolska*[58] *železnica z indiskimi železnicami in ko Turčin ne bo več imel oblasti v Evropi. Kadar bode kak kulturen narod zapovedoval ob Zlatem rogu – n. pr. bratje Rusi, - takrat bodo gotovo zvezali Carigrad s* Škutarijem[59] *s takšnim velikanskim mostom, kakeršen stoki med New Yorkom in Brooklynom….«* (Aškerc 1893, 28). Čeprav ideja o povezavi Evrope in Azije sega dobrega pol tisočletja pred naše štetje, nas je Aškerčeva obujena ideja o mostu čez Bospor[60] spodbudila, da smo anketirancem zastavili tudi vprašanje *Kateri most je Anton Aškerc daljnovidno projiciral skoraj do metra natančno?* Na to vprašanje, ki se je nanašalo predvsem na njegovo multidisciplinarnost, je celo šest vprašanih (13%) odgovorilo pravilno ter s tem potrdilo širino njegovega uma.

Tretja hipoteza o črpanju idej v dokumentarnem gradivu...

Pri raziskavi v nalogi smo naleteli tudi na prostorske in časovne omejitve (obseg naloge, čas, vzorec izbran iz določenih služb, omejitve iz določil Splošne uredbe o varovanju osebnih podatkov itd…), zato menimo, da bi bilo zelo koristno, če bi raziskavo v prihodnosti razširili in s pomočjo raziskave izboljšali izobrazbeno raven delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom pri ustvarjalcih.

4 ZAKLJUČEK

Anton Aškerc, pesnik, teolog in kar je bilo za našo nalogo najpomembneje - arhivist, ki ga je v našem intervjuju opisal njegov pranečak Avgust, kot trmastega,

---

57 Zlati rog, ozek zaliv na evropski strani vhoda v Bosporsko ožino, ki deli stari in novi del Istanbula. Zaliv je dobro naravno pristanišče, ki je več tisočletij dajalo zavetje grškim, rimskim, bizantinskim, osmanskim in drugim ladjam (Wikipedia 2019).

58 Anatolija ali tudi Mala Azija je polotok med vzhodnim Sredozemljem in Črnim morjem ter danes predstavlja azijski del Turčije.

59 »Ustju Zlatega roga nasproti leži, kakor smo videli že z Galatskega stolpa, na maloazijski strani največje carigrajsko predmestje Uskudar ali Skutari s kakimi 70.000 prebivalci. V starem veku zvalo se je Chrysopolis. Uskudar pa pomenja v turščini poštnega tekača ali tekuna, tudi estafetto. Tu je bila svoje dni namreč prva poštna postaja za Malo Azijo.« (Aškerc 1893, 25–26).

60 Ideja o mostu, ki bi prečkal Bospor sega v antiko. Za časa perzijskega kralja Dareja Velikega (522 - 485 pr. n. št.), kot je pisal Herodot v svoji Zgodovini, je Mandrocles iz Samosa enkrat postavil pontonski most, ki se je raztezal čez Bospor, tako da je Darej lahko sledil bežečim Skitom, kot tudi premikal svojo vojsko na položaje na Balkanu, da bi zavzel Makedonijo. Prvi projekt za stalni most čez Bospor je bil predlagan v času otomanskega sultana Abdula Hamida II., Bosporska železniška družba je leta 1900 predlagala železniško povezavo med celinama. Odločitev za izgradnjo mostu čez Bospor je bila sprejeta leta 1957 v času vlade premierja Adnana Menderesa. Gradnja se je začela februarja 1970 in končan 30. oktobra 1973, en dan po 50. obletnici ustanovitve Republike Turčije (Wikipedija 2019).

nepopustljivega moža, saj se je bil za svoja prepričanja pripravljen skregati in stepsti. Prav ti dve značajski potezi, trma in nepopustljivost, se v arhivarstvu/arhivistiki lahko izkažeta za vrlini, ki jih je Aškerc tudi vtkal v svoje delo v magistratnem arhivu. V nalogi smo opisali njegovo življenjsko pot kaplana, pesnika in nazadnje mestnega arhivarja. Predstavili smo njegove dosežke in prispevke k zgodovini Slovencev ter za nas najpomembnejše - njegov prispevek k arhivski znanosti. Opis njegovih osnovnošolskih, srednješolski in kasneje študentskih dni, njegove duhovniške in pesniške kariere, ljubljanskega obdobja in njegove zadnje poti, je nekakšna rdeča nit spoznavanja Aškerca in njegovega pogleda na svet.

Delo oziroma služba mestnega arhivarja predstavlja prelomnico v slovenski moderni arhivistiki. Strokoven pristop in še danes aktualen načrt dela, ki si ga je zastavil, predstavljata osnove arhivarskega dela in dokazujeta, kako se je Aškerc zavedal, da bo arhiv uporaben in dostopen samo, če bo urejen in vzdrževan. Seznanjen z takratno teoretično arhivsko literaturo, je takoj ločil registraturo od arhiva, torej tekočo zbirko od stalne in sklicujoč se na znanstveno literaturo, izpostavil tri temeljne točke svojega programa: urediti, hraniti in uporabljati. Torej njegovo delo ni bilo neko amatersko urejanje arhivskega gradiva, temveč za tiste čase strokoven in sistematičen pristop k rešitvi problema, kar posledično predstavlja pomemben prispevek v zgodovini slovenske arhivistike in metodologije.

V zaključku moramo še izpostaviti nekaj naših bolj pomembnih ugotovitev, ki smo jih pridobili s pomočjo anketiranja med uslužbenci v državni upravi in iz katerih izvemo, da deset odstotkov organov v javni upravi še vedno nima ločene tekoče in stalne zbirke. Ali pa še bolj zaskrbljujoč podatek, da približno ena desetina delavcev, ki upravljajo z dokumentarnim in arhivskim gradivom, tega termina niti ne razume, zato posledično niso znali niti odgovoriti na zastavljena vprašanja. Razmislek o nujno potrebnem izobraževanju zahteva tudi podatek, da je več kot osemdeset odstotkov vprašanih odgovorilo, da ureja gradivo po vsebini, čeprav je Aškerc že konec 19. stoletja uvedel v slovensko arhivistiko načelo urejanja gradiva po fondih in provenienci. Ravno rezultati anket odpirajo nova vprašanja, na katera bo potrebno v prihodnosti poiskati odgovore. Aktualna so predvsem tista s področja strokovnega izobraževanja uslužbencev oziroma vseh delavcev, ki pri ustvarjalcih dokumentarnega in arhivskega gradiva upravljajo s tem gradivom. Rezultati naše ankete so pokazali, da ti niso dovolj izobraženi, re-

šitve za izboljšanje stanja pa ne smemo iskati v nekajdnevnih tečajih in obveznih izpitih ter seminarjih, ki so potrebni za zbiranje točk; prava rešitev se ponuja v izobraževanju strokovnih delavcev na edinem razpoložljivem tristopenjskem študiju arhivistike in dokumentologije pri nas, t.j. študiju na AMEU.

Prepričani smo, da smo v naši nalogi prikazali pomembnost Aškerčevega dela na področju arhivistike, ob tem pa pokazali še veliko odprtih vprašanj, na katera smo naleteli pri našem raziskovanju. Vzporedno smo opazili tudi določene omejitve - tako prostorske kot tudi časovne - zato menimo, da bi bilo koristno, če bi raziskavo v prihodnosti razširili in s tem pripomogli k odkrivanju še nepoznanih dejstev o prispevku Antona Aškerca k arhivski znanosti in arhivski stroki na Slovenskem. Nenazadnje sta nam lahko njegova vztrajnost in bojevitost zgled, kako se spopasti s težavami. Nobena pot ni lahka! Prav zato je izr. prof. dr. Peter Pavel Klasinc že v naslovu referata »Arhivska znanost – Per aspera ad astra / Prek trnja do zvezd« na zborovanju Arhivi v službi človeka izrecno poudaril, da ustanovitev fakultete za študij arhivistike ni zgolj samoumevna, ampak se je bilo treba za to boriti dolga leta (Klasinc 2018, 14–18). Anton Aškerc pa je v pesmi »Mi vstajamo« zapisal, da vstajamo v novo svetlo življenje in v boljši svet. Če zaradi revolucionarnega naboja in poziva k borbi, ki naj ne bi bil primeren za današnjo šolsko mladino (po izgovoru tvorcev šolskih kurikulumov), lahko rečemo, da mi arhivisti vztrajamo! Vztrajamo v boju za ohranitev kulturne dediščine, saj nočemo (in ne dovolimo), da naše arhivsko gradivo in z njimi naša zgodovina zatone v pozabo. Vztrajamo na temeljih arhivske znanosti, ki jih je v slovenski kulturni prostor uvedel ravno Anton Aškerc, hkrati pa s pomočjo sodobne informacijske tehnologije odkrivamo nove svetove.

SEZNAM LITERATURE

ARTOUR. *Pavel Turner (1842-1924).* Dostopno na: https://ar-tour.com/guides/ucna-pot-maribor-20-stoletja-1/pavel-turner-1842-1924.aspx (26. januarja 2019).

Aškerc, Anton. 1893. *Izlet v Carigrad: Popotne črtice*. Ljubljana: Narodna tiskarna.

Aškerc, Anton. 1906. *Mučeniki, slike iz naše reformacije*. Ljubljana: L. Schwentner. Dostopno na: https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-XWD0OZLI/?euapi=1&query=%27keywords%3dmu%c4%8deniki%3b+slike+iz+na%c5%a1e+protireformacije%27&sortDir=ASC&sort=-date&pageSize=25 (6. marec 2019).

Bandur, Simona. 2012. Stare Škale – potopljena toda ne pozabljena vas. *Delo*, 15. maj. Dostopno na: https://www.delo.si/druzba/panorama/stare-skale-potopljena-toda-ne-pozabljena-vas.html (15. januar 2019).

Boršnik, Marja. 2013. Tavčar, Ivan (1851-1923). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. Dostopno na: http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi686990/#slovenski-biografski-leksikon (22. februarja 2019).

Boršnik Škerlak, Marja. 1939. *AŠKERC: življenje in delo*. Ljubljana: Modra ptica.

Bubenik, Branko. 1999. Arhiviranje avdiovizualnih dokumentov in spremembe televizijske tehnologije. V *Sodobni arhivi XXI,* ur. Peter Pavel Klasinc, Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor, 256–266.

Capuder, Karel. 2013. Komatar, Franc (1875–1922). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi285784/#slovenski-biografski-leksikon (2. februarja 2019).

Celjska Mohorjeva družba. *Zvon*. Dostopno na: http://www.mohorjeva.org/prva-stran/revija-zvon (26. januarja 2019).

Celjskozasavski.si, Biografski leksikon celjskega območja in Zasavja. *Miloš Rybář*. Dostopno na: http://www.celjskozasavski.si/osebe/ryba%C5%99-milo%C5%A1/169/ (29. junija 2019).

Dobrovoljc, France. 1957. Arhivar Anton Aškerc in zgodovinar Franc Komatar. V *Aškerčev zbornik. Ob stoletnici pesnikovega rojstva,* ur. Vlado Novak, 152–154. Celje: Celjska tiskarna.

dLib. *Slovenec: politični list za slovenski narod*. Dostopno na: http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:spr-PRARJ8D8 (27. februarja 2019).

dLib. *Slovenski narod*. Dostopno na: http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:spr-RERCKDSM (27. februarja 2019).

Ficko, Peter. 1971. Rudarsko Velenje do ustanovitve stare Jugoslavije. V *Kronika (Ljubljana),* 19, (3): 163–168. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Sekcija za krajevno zgodovino. Dostopno na: https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-PZNPGKNL (16. januar 2019).

Gorinšek, Darko. 1978. Oton Župančič v anekdotah. V *Pavlihova pratika 1978*: 124–125. Ljubljana: ČP Pavliha.

Govekar, Fran. 1912. Aškerčeva »sinekura«. *Ljubljanski zvon,* 32 (8): 465–474. Dostopno na: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-JP5ITOMB (26. januar 2019)

Glazer, Janko. 2013. Lipold, Janez (1811–1878). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. Dostopno na: http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi332434/#slovenski-biografski-leksikon (8. januarja 2019).

International Institut of Social History. *Rossiiskii gosudarstvennyi voenno-istoricheskii arkhiv (RGVIA).* Dostopno na: http://www.iisg.nl/abb/rep/B-4.tab1.php?b=%2Fabb%2FB.php%23B-4 (24. junija 2019).

Kerec, Branka in Stavbar, Vlasta. 2015. Zapuščina Zabeo v Univerzitetni knjižnici Maribor. V *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: 14. zbornik referatov dopolnilnega izobraževanja s področij arhivistike, dokumentalistike in informatike v Radencih 15. - 17. april 2015,* ur. Nina Gostenčnik, 353–362. Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor.

Klasinc, Peter Pavel. 1992. Materialno varovanje klasičnih in novih nosilcev informacij v arhivih. V *Sodobni arhivi:posebna izdaja*, (2) 33–78. Maribor.

Klasinc, Peter Pavel. 2012. Nove ali adaptirane zgradbe za arhive: danes in jutri. V *Atlanti*, ur. Peter Pavel Klasinc in Grazia Tato, 22, (1), 51–59. Trst, Maribor: Mednarodni inštitut arhivskih znanosti.

Klasinc, Peter Pavel. 2016. Nekatere projekcije dostopnosti in uporabe arhivskega gradiva. V *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: 15. zbornik referatov dopolnilnega izobraževanja s področij arhivistike, dokumentalistike in informatike v Radencih 13. - 15. april 2016,* ur. Nina Gostenčnik, 81–90. Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor.

Klasinc, Peter Pavel. 2018. Arhivska znanost – Per aspera ad astra / Prek trnja do zvezd. V *Arhivi v službi človeka – Človek v službi arhivov,* ur. Peter Pavel Klasinc, Zbornik znanstvenih prispevkov 6. znanstvena konferenca z mednarodno udeležbo, 3-2018/I, 14–18. Maribor: Alma Mater Europaea – ECM.

Kmecl, Matjaž. *Marja Boršnik*. Dostopno na: http://www.sazu.si/clani/marja-borsnik. (31. decembra 2018).

Kopač, Janez. 2002. Dokumentarno in arhivsko gradivo ter ustvarjalci. V *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja,* ur. Slavica Tovšak, (1) 27–37. Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor.

Kovačič Salmič, Karmen. *Poljanec, Ljudmila*. Dostopno na: https://www.ukm.um.si/poljanec-ljudmila (27. februarja 2019).

Kranjc, Janez. *Gregor Krek*. Dostopno na: http://www.sazu.si/clani/gregor-krek (16. januarja 2019).

Kranjec, Silvo. 2013. Radics, Peter, plemeniti (1836–1912). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. Dostopno na: http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi479461/#slovenski-biografski-leksikon (7. marca 2019).

Lavrenčič, Aleksander. 2005. Ukrepi za zavarovanje filmskega arhivskega gradiva in preprečevanje širjenja okužbe z ocetnim sindromom. V *Tehnični in vsebinski problemi sodobnega arhiviranja, Zbornik referatov dopolnilnega izobraževanja s področij arhivistike, dokumentalistike in informatike,* ur. Slavica Tovšak, 4, str. 203–210. Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor.

Lavrenčič, Aleksander. 2009. Ocena stanja materialnega varstva arhivskega gradiva v depojih Oddelka za arhiviranje Televizije Slovenija. V *Arhivski depoji v Sloveniji*, uredila Jedert Vodopivec Tomažič, 319–330. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.

Lončar, Dragotin. 2013. Ambrož, Mihael (1808–1864). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi128206/#slovenski-biografski-leksikon (10. marec 2019).

Lukman, Franc Ksaver. 2013. Napotnik, Mihael (1850–1922). *Slovenska biografija*.. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. Dostopno na: http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi384701/#slovenski-biografski-leksikon (8. januarja 2019).

Mrak, Andrej. 2012. Veličastna pesnikova zadnja pot. *MMC RTV SLO,* 9. junij. Dostopno na: https://www.rtvslo.si/kultura/razglednice-preteklosti/velicastna-pesnikova-zadnja-pot/284945 (8. decembra 2018).

Muzej premogovništva Slovenije. *Daniel Lapp*. Dostopno na http://muzej.rlv.si/si/o-nas/premogovnik-velenje/441 (16. januar 2019).

Novak, Vlado. 2013. Aškerc, Anton (1856–1912). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. Dostopno na: https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi131456/ (3. februarja 2019).

Ognjišče. *Anton Puščavnik (ok. 250 – 356)*. Dostopno na: https://revija.ognjisce.si/iz-vsebine/pricevalec-evangelija/123-anton-puscavnik-ok-250-356 (6. januar 2019).

Orožen, Janko. 1957. Aškerčev dom in rod. V *Aškerčev zbornik. Ob stoletnici pesnikovega rojstva,* ur. Vlado Novak, 20–41. Celje: Celjska tiskarna.

Orožen, Janko. 1956. Celjsko arhivsko vprašanje. V *Bilten: Glasilo občinskega LO Celje,* ur. Zoran Vudler, 111–114. Celje: OLO Celje.

OŠ Ivana Tavčarja, Gorenja vas. *Ivan Tavčar*. Dostopno na: http://www.os-ivantavcar.si/o-pisatelju-2/ (26. januarja 2019).

Preobraženski, Nikolaj Fedorovič. 1927. Brat Dimitrij Vergun. V *Sokolič, List za jugoslovenski sokolski naraščaj*, 9, (11), 163–165.

Richter, Jakob. 2013. Stepischnegg, Jakob Maksimilijan (1815–1889). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. Dostopno na: http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi609557/#slovenski-biografski-leksikon. (5. januarja 2019).

Rotovnik, Martin. 2015. Nekoč v Ljubljani: Sanatorij Leonišče. *Delo*, 9. marec. Dostopno na: https://www.delo.si/novice/ljubljana/nekoc-v-ljubljani-sanatorij-leonisce.html (27. februarja 2019).

Sanje. *Fran Levstik*. Dostopno na: https://www.sanje.si/fran-levstik. (26. januarja 2019).

Semlič Rajh, Zdenka. 2010. Princip provenience in oblikovanje fonda: Razkorak med veljavno teorijo in slovensko arhivsko prakso. V *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: 9. zbornik referatov dopolnilnega izobraževanja s področij arhivistike, dokumentalistike in informatike v Radencih 17. - 19. marec 2010,* ur. Slavica Tovšak, 125–140. Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor.

Semlič Rajh, Zdenka, Šabotić, Izet in Šauperl, Alenka. 2013. Znanstveno raziskovalno delo v arhivistiki: Značilnosti uporabe dveh raziskovalnih metod. V *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: 12.*

zbornik referatov dopolnilnega izobraževanja s področij arhivistike, dokumentalistike in informatike v Radencih 10. - 12. april 2013, ur. Nina Gostenčnik, 125–144. Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor.

Seražin, Helena. 1997. Ljubljanska mestna knjižnica, župan Ivan Hribar in mestni arhivar Anton Aškerc. V *Knjižnica*, 41 (1): 123–135. Pridobljeno 9. februarja 2019 s spletne strani https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-QNGGML1F (9. februar 2019).

Sivec, Ivan. 2006. *Brodnikova oporoka*. Kamnik: ICO založništvo in trženje, d.o.o..

Slodnjak, Anton. 2013. Meško, Jakob, častni kanonik (1824–1900). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. Dostopno na: http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi363177/#slovenski-biografski-leksikon (5. januarja 2019).

Sloveniana. *Ivan Hribar.* Dostopno na: https://sloveniana.si/ivan-hribar/ (15. januarja 2019).

Smole, Majda. 1976. Zgodovina arhivistike in arhivske službe. V *Arhivski priročniki:zvezek 4*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.

SSKJ, Slovar slovenskega knjižnega jezika. Dostopno na: http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html (november 2018–junij 2019).

Šenk, Tatjana in Koman Manica. 2006. Anton Aškerc, mestni arhivar in knjižničar. V *Arhivi, glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije,* 29 (2): 225–234. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.

Šlebinger, Janko. 2013. Koblar, Anton (1854–1928). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. Dostopno na: http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi281238/#slovenski-biografski-leksikon (7. marca 2019).

Toplak, Ludvik, Klasinc, Peter Pavel, Semlič Rajh, Zdenka. 2014. Archival education: the case of the Republic of Slovenia. V *Atlanti*, ur. Peter Pavel Klasinc in Grazia Tato, 24, (2), 225–234. Trst, Maribor: Mednarodni inštitut arhivskih znanosti.

Ušeničnik, Aleš. 2013. Mahnič, Anton (1850–1920). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. Dostopno na: http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi339331/#slovenski-biografski-leksikon (6. januarja 2019).

Videčnik, Aleksander. 1986. *Kmečko delavstvo v Gornji Savinjski dolini med prvo in drugo svetovno vojno.* Novo mesto: Tiskarna Novo mesto. Dostopno na: https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-D06CN8IY/a9aaf132-e21f-4934-935c-f7ed4514b775/PDF (5. januar 2019).

Vilfan, Sergij. 1956. Anton Aškerc, mestni arhivar ljubljanski. V *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino,* 4 (2): 99–107. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Sekcija za krajevno zgodovino.

Vilfan, Sergij. 1959. 60 let Mestnega arhiva ljubljanskega. V *Publikaciji Mestnega arhiva ljubljanskega: Poročila in pregledi gradiva zv. 1*: 18–21. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Sekcija za krajevno zgodovino.

Vilfan, Sergij in Žontar Jože. 1973. Arhivistika. V *Arhivski priročniki:zvezek 2*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.

Vodopivec Tomažič, Jedert. 2009. Analiza stanja v slovenskih javnih arhivskih depojih. V *Arhivski depoji v Sloveniji*, uredila Jedert Vodopivec Tomažič, 9–32. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.

Vodopivec Tomažič, Jedert. 2016. Materialno varovanje arhivskega gradiva v Sloveniji v obdobju 1956-2016. V *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: 15. zbornik referatov dopolnilnega izobraževanja s področij arhivistike, dokumentalistike in informatike v Radencih 13. - 15. april 2016,* ur. Nina Gostenčnik, 331–341. Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor.

ZAL, Zgodovinski arhiv Ljubljana. Dostopno na https://www.zal-lj.si/domaca-stran-1/o-arhivu-2/zgodovina-arhiva/ (31. december 2018).

ZAL, Zgodovinski arhiv Ljubljana. Materialno varstvo dokumentarnega in arhivskega gradiva. Dostopno na https://www.zal-lj.si/project/materialno-varstvo-dokumentarnega-in-arhivskega-gradiva/ (28. junij 2019).

Žontar, Jože. 1995. »Zgodovina arhivistike na Slovenskem.« V *Arhivi, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, Letnik XVIII, št. 1-2*: 13–16. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.

Wester, Josip. 1912. V Aškerčevem rojstnem kraju. V *Ljubljanski zvon,* 32 (7): 427–434. Dostopno na http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-WDLN-RPV9 (2. januar 2019).

Wikipedia, Prosta enciklopedija. *Anton Codelli*. Dostopno na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Anton_Codelliji (10. februarja 2019).

Wikipedia, Prosta enciklopedija. *Anton Funtek*. Dostopno na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Anton_Funtek (16. januarja 2019).

Wikipedia, Prosta enciklopedija. *Bosporski most*. Dostopno na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Bosporski_most (20. junija 2019).

Wikipedia, Prosta enciklopedija. *Dan(dnevnik).* Dostopno na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Dan_(dnevnik) (28. februarja 2019).

Wikipedia, Prosta enciklopedija. *Etbin Henrik Costa*. Dostopno na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Etbin_Henrik_Costa (1. junija 2019).

Wikipedia, Prosta enciklopedija. *Fran Govekar*. Dostopno na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Fran_Govekar (26. januarja 2019).

Wikipedia, Prosta enciklopedija. *Ivan Vrhovec*. Dostopno na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Ivan_Vrhovec (8. februarja 2019).

Wikipedia, Prosta enciklopedija. *Jakob Maksimiljan Stepišnik*. Dostopno na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Jakob_Maksimilijan_Stepi%C5%A1nik (5. januarja 2019).

Wikipedia, Prosta enciklopedija. *Janez Bleiweis*. Dostopno na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Janez_Bleiweis (1. junij 2019).

Wikipedia, Prosta enciklopedija. *Janko* Šlebinger. Dostopno na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Janko_%C5%A0lebinger (9. februarja 2019).

Wikipedia, Prosta enciklopedija. *Ljubljanski zvon*. Dostopno na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Ljubljanski_zvon (26. januarja 2019).

Wikipedia, Prosta enciklopedija. *Milan Pajk*. Dostopno na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Milan_Pajk (8. februarja 2019).

Wikipedia, Prosta enciklopedija. *Navje*. Dostopno na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Navje (27. februarja 2019).

Wikipedia, Prosta enciklopedija. *Vladislav Fabjančič*. Dostopno na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Vladislav_Fabjan%C4%8Di%C4%8D (9. februarja 2019).

Wikipedia, Prosta enciklopedija. *Zgodnja Danica*. Dostopno na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Zgodnja_Danica (26. januarja 2019).

Wikipedia, Prosta enciklopedija. *Zlati rog*. Dostopno na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Zlati_rog (20. junija 2019).

SUMMARY

This paper discusses the life and work of Anton Aškerc; who was a theologian, poet and, in his later years, an archivist. It is this latter part of his very diverse and varied career we paid the most attention to. As we know, Anton Aškerc is the founder of the principle of provenance in Slovenian archival science, which he successfully introduced and employed in the City Archives of Ljubljana.

Anton Aškerc is well known for his literary engagement; however, his work in the field of archival science is less known to the wider Slovenian public. This fact, in addition to familial ties, has encouraged us to try to present a new perspective on his archival legacy. Researching archival and library institutions we found materials, which further highlighted Aškerc's contribution to Slovenian archival science, and confirmed the correctness of his decisions and claims in managing records in the City Archives of Ljubljana, a predecessor of the Historical Archives of Ljubljana.

We conducted interviews with his relatives, who live at his homestead, and we were thus able to present the side of his life that reveals the breadth of his talent. This, in turn, enabled us to explain his approach and attitude towards archival science. There is also an interesting hypothesis about the connection between the contents of the records that he managed, and the contents and creation of his poems.

The core of this master thesis is focused on his ″Work Plan in the Archives″ and parallelly on the examination, processing and comparison of the inventory of the archival fonds and record indexes of Anton Aškerc, which are collected in nine archival boxes and are kept by the Historical Archives of Ljubljana, an institution that continues and upgrades Aškerc's work according to today's archival standards.

EDITOR'S NOTE/OPOMBA UREDNIKA/ NOTA DEL REDATTORE

The journal Atlanti provides detailed Guideliness for Authors regarding the preparation of manuscripts. All submissions intended for publication must be prepared in full accordance with these guidelines. Authors seeking further information are kindly requested to contact the Editor-in-Chief (peter.klasinc@almamater.si) or the Technical Editor (anja.prsa@almamater.si) for detailed instructions.

Vsi članki v reviji Atlanti morajo biti v celoti pripravljeni v skladu z navodili avtorjem za pripravo prispevkov. Avtorji, ki želijo dodatne informacije, naj se za podrobna navodila obrnejo na glavnega in odgovornega urednika (peter.klasinc@almamater.si) ali tehnično urednico (anja.prsa@almamater.si).

La rivista Atlanti fornisce istruzioni dettagliate per gli autori relative alla preparazione dei manoscritti. Tutti i contributi destinati alla pubblicazione devono essere redatti in piena conformità con tali linee guida. Gli autori che desiderano ulteriori informazioni sono invitati a contattare il caporedattore o il redattore tecnico per indicazioni più dettagliate (peter.klasinc@almamater.si, anja.prsa@almamater.si).

INTERNATIONAL INSTITUTE FOR ARCHIVAL SCIENCE
OF TRIESTE (ITALY) AND MARIBOR (SLOVENIA)

ALMA MATER EUROPAEA UNIVERSITY (SLOVENIA)

ATLANTI, VOLUME 36(2026), NUMBER 1

ISSN 1318-0134
For Italy: ISSN 2282-9709